INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI LIMBĂ DELA UNIVERSITATEA
REGELE CAROL AL II-LEA DIN CERNĂUŢI

Problema Ucraineană
în
Lumina Istoriei

de

ION I. NISTOR
Profesor Universitar
Membru al Academiei Române

CERNĂUŢI 1934.
Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei“

ION I. NISTOR

Problema Ucraineană în Lumina Istoriei

Cernăuţi
Institutul de Arte grafice şi Editură
„Glasul Bucovinei”

1934

I. Istoricul problemei ucrainene.

Răsboiul mondial din anii 1914–1918 a contribuit la resolvirea multor mari şi grele probleme politice şi naţionale, care veacuri întregi au împiedecat desvoltarea paşnică şi rodnică a naţiunilor europene. Conferinţa de pace dela Paris din 1918 a soluţionat, în mod trainic şi definitiv, chestiunea română, jugoslavă, cehoslovacă, poloneză, precum şi chestiunea aşa de grea şi complicată a naţiunilor baltice, cum sunt Litvanii, Estonii, Livonii, Finlandezii ş.a. Tot în urma răsboiului mondial s'a creat un nou şi stabil echilibru de forțe şi în Peninsula Balcanică, de unde în cursul multor decenii se ridicau nourii de furtună ce întunecau mereu orizontul politic al Europei. Până şi chestiunea Alsaciei–Lorenei a fost soluționață şi astfel înlăturată pricina de ceartă şi duşmănie între cele două mari națiuni continentale: Francezii şi Germanii.

Dar nici factorii determinanți ai răsboiului mondial şi nici conferința de pace dela Paris n'au ajuns să se preocupe şi de problema ucraineană. Printr'un concurs fatal de împrejurări, această chestiune politică şi naţională, care dăinueşte şi continuă să preocupe spiritele, nu şi'a găsit încă soluțiunea ei. Resolvirea acestei mari şi grele probleme politice şi naţionale a rămas rezervată unui viitor mai mult sau mai puţin apropiat.

Ucrainiții luminaţi din toate părțile agită mereu chestiunea lor naţională şi reclamă imperios soluţionarea ei. Este datoria lor naţională să o facă şi nimeni nu le poate lua în nume de rău că agită o chestiune care îi interesează şi îi atinge aşa de aproape. Nu este însă mai puţin adevărat că şi naţiunile şi statele vecine cu Ucrainiţii sunt datoare să urmărească de aproape desfăşurarea acestei probleme, contribuiud după putință la resolvirea ei în mod just şi echitabil.

În deosebi noi Românii, vecini la Ceremuş şi Nistru cu Ucrainţii pe sute de chilometri, suntem datori să urmărim cu atențiune evoluţia problemei în toate amănuntele ei. Şi aceasta cu atâta mai vârtos, cu cât desvoltarea istorică a adus cu sine ca o fracțiune din națiunea ucraineană să sălăşluiască în hotarele României, şi anume în vechile provincii moldoveneşti: Bucovina şi Basarabia, precum şi în Maramureş. De aceia nu ne poate fi indiferent felul în care urmează să fie soluţionată problema ucraineană. Iată deci motivele cari ne determină de a supune această problemă unei examinări istorice obiective spre a ajunge la concluzii practice pe care să se poată întemeia atitudinea noastră politică față de această mare şi importantă chestiune naţională.

Cercetătorul ucrainean Ştefan Rudnicki, în lucrarea sa asupra Ucrainei, se întreabă cu drept cuvânt: „Ce este Ucraina; unde îşi are aşezarea ei pe globul terestru această misterioasă ţară şi care'i sunt hotarele politice şi etnografice? Nu este cumva Ucraina o simplă noţiune geografică, iar Ucrainţii o ramură a poporului rus? Sau poate noţiunile Ucraina şi Ucrainţii nu sunt decât simple plăzmuiri deşarte ale fantaziei înfierbântate a câtorva entuziaşti întârziaţi cari, inspirându-se dela un trecut glorios, se complac în viziunea unui viitor strălucit, confundând aparențele cu realitatea“[1].

Aceste întrebări şi reflexiuni se impun şi cetitorului român, când aude pronunțându-se numele Ucraina, pe care nu-l găseşte însemnat pe nici o hartă şi în nici un atlas istoric sau geografic. Noi avem cunoştinţă de existenţa vechiului imperiu rusesc dela Kiew; noi avem ştire despre principatul vecin dela Halicşi despre republica hatmănească a Cazacilor Zaporojeni, cu care voevozii noştri avură atâta de furcă; dar că atât vechile principate ruseşti din veacurile X–XIV, cât şi republica căzăcească n'ar fi fost decât vechile forme politice prin care ar fi trecut cândva Ucraina, râvnită astăzi de cărturarii ucraineni, aceasta rămâne a fi lămurit marelui public românesc prin lucrarea de faţă.

Apostolii ideiei naţionale ucrainene Kostomârow, Kulisch, Antonowyez, Drahomanow, Hruschewski şi alţii susțin, în operele lor, că Ucrainții constitue o naţiune slavă aparte, deopotrivă cu Ruşii, Polonii, Cehoslovacii, Jugoslavii şi Bulgarii. Închegarea lor ca naţiune de sine stătătoare trebue căutată la începuturile evului mediu, ca şi închegarea naţiunii germane, franceze, engleze, etc. Vechea organizațiune de stat

[1] Ştefan Rudnicki ,Ukraina, Land und Volk (trad. din ucraineşte), Viena 1916, pag. 165.

dela Kiew, după părerea lor, nu era decât o creaţiune ucraineană, contemporană cu Sfântul Imperiu Roman de naţiune germană, cu deosebirea numai că, în vremea ce procesul de desvoltare istorică în vestul şi centrul Europei s'a desfăşurat în mod continuu şi fără nici o întrerupere, desvoltarea politică şi naţională a poporului ucrainean ar fi suferit intermitenţe neaşteptate şi catastrofale. Năvălirea Mongolilor în Europa a provocat prăbuşirea marelui principat ucrainean dela Kiew, în vremea ce principatul ucrainean dela Haliccăzu pradă atacurilor vehemente ale Polonezilor. Astfel vechile principate ucrainene dela Kiew şi Halicpierdură neatârnarea lor şi ajunseră să fie înglobate în marele imperiu polonez–litvan al Iagielonilor, ce se întindea dela Nipru până la Vistula şi dela Marea Baltică până în Carpaţii nordici.

Poporul ucrainean vegetă sub stăpânirea aceasta străină până la începutul secolului al XVII-lea, când la hotarul imperiului polonoz–litvan dinspre Tătari, se înjghebă, în baza vechilor tradiţiuni politice kievene, o mare „Ucraină“, adică o marcă de hotar, că aceasta înseamnă în slavoneşte Ucraina. Descălicătorii acestei mărci de graniţă erau Cazacii neînfrânţi, cari începură să-şi revendice dela Poloni străvechile lor drepturi înstrăinate şi vechea lor neatârnare politică. Hatmanul nouii Ucraini, Bogdan Hmielnicki, gândindu-se la restaurarea vechiului imperiu dela Kiew, cristaliză organizaţia noului stat în jurul fortificaţiilor dela pragurile (slav. poroui) Niprului, numite siciuri, adică cuiburi, de unde republica întemeiată de dânsul primi numele de republică zaporojană, adică de dincolo de pragurile sau cataractele Niprului.

Dar nici aceste începuturi de restauraţie n'au ajuns la închegare deplină. Noua marcă de graniţă era tăiată în două trei ramuri ale aceluiaşi popor ca cele trei ramuri ale naţiunii jugoslave, adecă Sârbii, Croaţii şi Slovenii; sau cele două ramuri etnice ale naţiunii ceho-slovace, adecă Cehii şi Slovacii. În limba rusă ar urma să-şi exprime gândurile şi simţurile, ramurile tustrele. Datinele şi obiceiurile, istoria şi ştiinţa precum şi aspiraţiile politice în viitor, ar urma să fie tălmăcite numai în limba rusă, comună tuturor. Cu un cuvânt aşa zisa limbă ucraineană nu ar fi decât un dialect local al limbii-mame ruseşti.

Teoria asupra unităţii etnice şi culturale a poporului rus nu se opri la graniţele imperiului rusesc, ci ea găsi aprigi propovăduitori şi în rândurile conaţionalilor ruşi din Galiţia şi chiar în Bucovina. În 1835 trecu în Galiţia slavistul rus Mihai Pogodin, care intră în relaţii cu anumite cercuri de intelectuali galiţieni, cu scopul mărturisit de a restabili unitatea între Ruşi şi Ruteni. Intervenţia armatelor ruseşti în Ungaria, în 1848, contribui mult la intensificarea propagandei ruseşti în Galiţia şi Bucovina, ambele provincii habsburgice prin care trecură armatele ruseşti în marşul lor spre Ungaria. În toiul acelei propagande se afirmă ideia că Rutenii din Galiţia, fraţi şi consângeni ai Ruşilor moscoviţi, n'ar avea nevoie de a-şi crea o literatură proprie ruteană, când li stă doară la îndemână literatura rusă aşa de bogată şi variată. La îndemnul lui Pogodin se strânsese în jurul istoricului Zubrycki un mănunchi de intelectuali ruteni cari, în entuziasmul lor pentru limba şi literatura rusă, îşi băteau joc de limba ruteană rustică, ca fiind o limbă a „văcarilor“.

În 1866 apăru în organul Rutenilor rusofili „Slowo“ din Leow un articol programatic, în care se susţinea că Rutenii şi Ruşii sunt acelaş popor şi că nici o deosebire n'ar exista între unii şi alţii. De aceia ar fi bine ca toţi să se folosească în scrisul lor de limba literară rusă. Organul rusofililor, numiţi şi „Ruşi bătrâni“, continuă să propovăduească „unitatea poporului rus din Carpaţi până în Camceatca“. Prestigiul de care Rusia se bucura în Europa, luptele ei seculare conta necredincioşilor turci şi tătari, intervenţia ei armată în Ungaria, literatura ei bogată precum şi inepuizabilele ei mijloace materiale, veniră toate în sprijinul teoriei asupra unităţii panruse. La acestea se mai asociase şi faptul determinant: puterea de stat, care îngăduia Rusiei să recurgă la un întreg arsenal de mijloace pentru a-şi putea impune cu succes punctul său de vedere.

Dar afirmarea aşa de hotărîtă a ideiei de unitate naţională panrusă se izbi, pe la începutul veacului al XIX-lea, de conştiinţa naţională ucraineană, ce se trezise la o nouă viaţă. Dragostea romantică pentru popor ce se manifestase pe la 1820 mai ales în Germania, cuprinse şi pe intelectualii maloruşi, deşteptând în sufletul lor un viu interes pentru limba şi poezia populară, pentru vechile sale tradiţii naţionale. Studiile etnografice şi lingvistice, cercetarea datinilor şi obiceiurilor populare propăşiau pe zi ce merge. Rezultatele neaşteptate ale acestor îndeletniciri apropiau tot mai mult pe cărturari de popor şi făcură să dispară tot mai

mult înstrăinarea de până atunci. Mulțimea, norodul ca păstrător al comorilor culturale strămoşeşti, deveni un obiect de studiu tot mai scump şi mai interesant pentru cărturărimea malorusă, crescută în tradiţiile rigide ale doctrinismului panrus. Oamenii luminaţi cari se ridicară din rândurile populaţiunii matoruse, studiind tot mai mult datinile, obiceiurile şi limba strămoşească, începură să-şi dea seama de deosebirea ce ar exista între aceste şi cele ruseşti. Pentru aprofunzirea acestor studii, ei începură să se organizeze în asociaţii literare, cu scopul vădit de a cultiva în prima linie folklorul malorus, care găsia expresie aşa de înimoasă în „dumile“ (doinele) şi cântecele de vitejie.

Semnalul deşteptării veni dela Nipru, unde amintirea vieţii naţionale independente era încă vie la urmaşii Cazacilor Zaporojeni. La universitatea din Harkow, ce se înființase pe vremea aceia, începură să fie cultivate aceste sentimente şi aspirații, fiindcă acolo interesul pentru poezia populară căzăcească era mai viu ca oriunde. Acolo apărură şi primele publicaţiuni folkloristice în dialectul malorus. Remarcabilă în privința aceasta este activitatea literară a lui Iwan Kotlarewski (1769–1839), tălmăcitorul în limba malorusă a „Eneidei travestite“ de Scarron. Apariţia acestei traduceri marchează trezirea conştiinţei naţionale a Maloruşilor.

Petru Hulak-Artemowski, Grigore Kwitka Osnowjanenko şi Ambrosie Metlinki, au fost alţi trei scriitori cari au scris în limbagiul popular, punând baza literaturii maloruse. Aceasta se avântă repede la înălțimi încă neatinse, prin opera poetică a scriitorului Taras Szewczenko, care îi insuflă duh naţional. El deveni, prin creaţiunile sale şi îndeosebi prin poemul „Kobzar“ (1840), expresia cea mai credincioasă a suferințelor naționale, a dorurilor politice neîmplinite şi a nădejdilor în viitor.

Împrospătarea şi cultivarea vechilor tradiţiuni eroice din vremea Cazacilor deşteptau în sufletele Maloruşilor dorul de libertate şi independenţă. Sub impulsul operei literare se trezi pela mijlocul secolului al XIX-lea şi ideia politică malorusă, susţinută de farmecul faptelor eroice şi de dorul de a redobândi libertatea căzăcească pierdută. Ideia aceasta a fost îmbrăţişată la 1848 de „Frăția Chiril şi Metodie“ din Kiew, înființată de istoricul Kostomarow, şi etnogratul Kulisz, din care făcea parte şi poetul Szewczenko. În curs de un an de zile asociaţia malorusă câştigase peste 100 de membri, cari, pe lângă îndeletnicirile lor literare şi folkloristice, se preocupau şi de problemele mari politice şi sociale. Revendicările politice ale membrilor frăției se concretizau în lupta pentru crearea unei mari federațiuni panslave sub sceptrul ţarului rusesc, din care federaţiune urma să facă parte şi republica malorusă autonomă, cu o largă constituție democratică, liberală, în care trebuia să fie inserată şi desființarea iobăgiei.

Dar foarte curând mişcarea aceasta națională şi politică fu suprimată de guvernul rusesc, care disolvă „Frăția Chiril şi Meiodie“, urmări pe membri ei şi înrolă pe Szewezenko în armată, unde muri la Orenburg (1861). Prin 1862 propaganda malorusă fu reluată din nou şi susținută de organul „Osnowa“ pentru a fi curând iarăși reprimată. În 1863 ministrul de interne Walujew decretă pur şi simplu că „o literatură malorusă n'a existat nici odată, nu există şi nici nu va exista“.

La 1870 luă fiinţă la Kiew o nouă asociaţie malorusă „Hromada“ ai cărei membri reîncepură opera de redeşteptare naţională, prin tratate şi studii literare, etnografice şi folkloristice. Prin cursurile de popularizare ei propagau ideia autonomiei politice în mod mai pregnant şi mai radical decât membri „Frăției Chiril şi Metodie“. Dar şi mişcarea aceasta fu urmărită de guvernul rusesc şi suprimată cu desăvârşire. Prea mare era puterea imperiului rusesc ca o mişcare „separatistă“, cum era socotită mişcarea malorusă, să nu fi putut fi înăduşită şi suprimată. Ucazul imperial din 1876 opri orice publicaţie în limba malorusă, afară de documente istorice şi opere beletristice, dar şi acestea cu ortografia rusă şi numai după ce vor fi trecut prin censură.

Mişcarea malorusă, stânjenită şi urmărită în Rusia, trecu în Austria unde găsi în Galiţia condițiuni prielnice de desvoltare. Centrul de gravitație al mişcării fu transpus dela Kiew şi Harkow la Leow, capitala Galiției austriace. Populaţiunea malorusă de acolo apare în actele oficiale sub numele de Ruteni. Sub imboldul mişcării maloruse dela Nipru, se remarcă şi la Rutenii din Galiţia o mişcare analogă, susținută de tineretul ce-şi făcea studiile la seminarul unit din Leow. În fruntea noului curent se găsiau tinerii Marzkian

Szaszkiewicz, Iacov Holowacki şi Ivan Wagilowicz, cari desvoltau o vastă propagandă pentru limba populară și pentru tradiţia istorică a neamului lor[2]. In 1837 apăru la Pesta o colecţie de poezii populare rutene sub numele de „Rusalka Dnistrowaja“ (Zina Nistrului), care avu pentru mişcarea literară ruteană dela Nistru aproape aceiaşi însemnătate ca şi „Eneida travestită“ a lui Iwan Kotlarewski pentru Maloruşii dela Nipru. Canonicii rusofili dela Liow vedeau în colecţia aceasta de poezii populare o adevărată profanare a limbii ruseşti, iar guvernul austriac considera mişcarea ca o emanație a propagandei poloneze. De aceia „Rusalka Dniestrowaja“ fu confiscată din ordinul autoritătilor de stat[3], iar mişcarea tineretului condus de Szaszkiewic suprimată şi în Galiţia până la 1848, când ca reînviă din nou sub înalta ocrotire a Casei de Habsburg austriace. Una din cererile contra despărțirii era semnată numai de deputatul huţănesc Luchian Cobeliţă, originar din Câmpulungul Rusesc (Dolhopole). Cobeliţă fusese, după cât se vede, căştigat pentru mișcarea revoluționară dela 1848. El era o fire revoluționară, şi fusese condamnat încă în 1844 pentru resvrătire la închisoare şi bătaie. Când la 1848 izbucni revoluţia, el se puse în fruntea Huţanilor dela Răstoace şi Putila, convocă huţănimea în adunări sub cerul liber şi o aţîţă contra stăpânirii, făgăduindu-i în adunări nocturne la lumina lunei împărţirea pădurilor, împroprietărirea şi scutirea de robotă. El se ridică contra bisericii, cum se vede din raportul protopopului din Răstoace[4]. La alegerile pentru constituanta austriacă el reuşi să se aleagă deputat. În calitatea aceasta el își lăsă o barbă lungă, se prezentă în fața poporului cu o decorație de general de brigadă şi instigă poporul credul amăgindu-l că ar fi primit împuternicire şi drepturi dela împărat, pe care le posedă în taşca şi lădița sa. G. Sion ni spune că Cobeliţă trecea între ai săi ca profet şi se bucura de încrederea obştească[5]. În realitate el stătea în legătură cu rebelii din Ungaria, fiind în solda Koşutiştilor contra Habsburgilor. În cele din urmă Cobeliţă a fost arestat, iar taşca şi cufărul confiscate şi deschise în Putila în faţa unei comisiuni care fixă într'un proces verbal cele găsite. Acestea erau obiecte fără nici o importanţă, ca protocoale parlamentare, cereri, 5 tulpane pentru huţance, cutii, etc. În Februarie 1849 Cobeliţă a fost găsit nevrednic de a face parte din parlament şi eliminat ca revoluționar. El dispăru timp de un an în munți la Huţanii săi şi fu prins numai în Aprilie 1850 când fu judecat şi achitat, dar oprit de a se mai arăta în mijlocul Huţanilor. Guvernul austriac îi aviză domiciliul forţat la Gura Homorului, unde muri în cea mai neagră mizerie în 1851.

De altfel guvernul austriac observa față de Români aceiaşi politică ca şi faţă de Polonezi, căutând a face Rutenilor în Bucovina tot felul de concesiuni pe socoteala Românilor.

Astfel vedem cum la populaţiunea malorusă din Galiţia se manifestau două curente naționale opuse: curentul panrus care pornia dela ideia unităţii etnice a naţiunii ruse în ramificaţiile ei velicorusă, malorusă şi bielorusă, și mișcarea separatistă ruteană sau ucraineană, care considera ramura malorusă ca o naţiune aparte cu limba și literatura ei proprie şi cu crezul ei politic aparte. În Galiţia şi apoi şi în Bucovina aderenţii mişcării panruse erau numiţi Ruteni bătrâni, iar adepţii mişcării naţionale separatiste Ruteni tineri. Curentul panrus la Rutenii bătrâni primia sucurs moral şi material din Rusia, ca o contrapondere a curentului malorus, separatist. El prinsese rădăcini adânci şi în Rusia Subcarpatică sub îngrijirea avocatului Adolf Dobrjanski şi a nepoților săi Gerowski[6]. Congresul neoslav din Praga din 1908 dădu mişcării rusefile un nou avânt şi făcu să apară la Leow organul de propagandă: „Prykarpalskaja Rus“. Mişcarea aceasta prinse rădăcini şi în Bucovina unde era susţinută de societatea studenţească „Karpath“. În urmă se produse ruptura între Rutenii bătrâni şi Ruşii moscoviți, bănuiţi că primiau ruble din Rusia pentru propagandă. Şeful rusofililor Dudykiewic combătea pe Rutenii bătrâni, care refuzau de a se considera Ruși veritabili, ci Maloruşi. La început,

[2] Nem. Soc, Szewezenka, CV, p. 92-115: CVI, p. 70–134.
[3] Mem. Soc. Szewezenko, CVIII. p. 117–139.
[4] Raportul preotului I. Gribovschi către guvernatorul Bucovinei, vezi anexa No. 1; cfr. raportul către „Kreisamt“ din 14 Febr. 1849, şi procesele verbale asupra deschiderei oficiale a cufărului lui Cobeliţă, anexa No. 2.
[5] Din Suveniri contemporane, Buc. 1838, p. 364, cfr. T. Balan, Lukian Kobelitza, Cernăuţi, 1926.
[6] Cumetai, Podkarpatska Rus, Praga, 1923, unde E. Perfeckij dă o scurtă privire asupra istoriei Ruşilor subcarpatici, p. 88 urm.

ambele mişcări îşi ţinea cumpăna. Cu vremea însă guvernul austriac, impresionat de tendinţele de expansiune ale imperiului rusesc, caută să găsească la Rufenii tineri un reazem contra tendinţelor cotropitoare ruseşti, şi de aceia îi luă sub înalta sa protecţiune.

Din punctul de vedere românesc însă ambele curente erau deopotrivă îndreptate contra noastră. Rutenii bătrâni visau o Rusie mare din Carpaţi până în Camceatca, cuprinzând în hotarele ei şi Bucovina, căci Basarabia se găsia deja cuprinsă în graniţele acestui imperiu. Rutenii tineri, la rândul lor, râvniau la înglobarea Bucovinei în provincia autonomă ruteană. Interesele superioare româneşti erau deci atinse şi de o grupare şi de alta, căci ambele curente râvniau la o parte din pământul nostru strămoşesc.

În 1868 Rutenii tineri înfiinţară asociaţia „Proswifa“ (Deşteptarea) cu scopul de a organiza o propagandă mai vie în popor, prin publicarea de scrieri populare, manuale didactice, etc. În 1874 guvernul austriac admise limba ruteană la Liceul academic din Leow, pentru a lovi în limba rusă[7].

Propaganda ce pornia dela asociaţia „Proswita“ caută debuşeuri şi în Jucovina românească, care fu inundată cu broşuri ucrainene. Aceasta dădu de gândit până şi guvernatorilor austriaci ai acestei provincii.

l.a 20 Mai 187 guvernătorul Bucovinei Hieronymus Alesani primi un denunţ semnat de un oarecare FranSmarczewicz, a cărui identitate însă n'a putut fi stabilită, că în rândurile studenţimii rutene domneşte o mare agitaţie naţională şi că cu ajutorul ei s'ar răspândi în ţară mii de broşuri nihiliste[8]. Curând după aceia se primi dela ditecţiunea poliţiei din Leow o notă prin care se arăta că din corespondenţa elevului Ilie Kukuruza ar rezulta că răspândirea broşurilor de propagandă s'ar face de către studentul Login Czarkiewic din Cernăuţi[9]. Şi de fapt la domiciliul lui Czarkiewic s'a găsit un mare număr de broşuri diferite, care au fost încredinţate spre cercetare profesorului universitar Vasile Repta, Mitropolitul Vladimir de mai târziu[10].

Profesorul de teologie Repta s'a achitat în mod conştiincios de însărcinarea ce i s'a dat, prezentând guvernatorului o dare de seamă amănunţită asupra acestor broşuri. Din raportul lui Repta aflăm că pomenitele broşuri fuseseră editate parte în Rusia şi anume la Petersburg şi Kiew, parte în Austria şi anume la Leow, Viena, Colomeia şi Cernăuţi. Cele mai multe din broşurile publicate în Austria s'au tipărit la îndemnul şi cu cheltuiala asociaţiei „Proswita“ din Leow. După felul lor, broşurile erau de cuprins religios, moral, economic, literar, istoric, social şi politic. Repta arată că broşurile acestea erau scrise cu mult suflet, dară şi cu mare iperzel şi multe exagerări. Din cauza aceasta ele cuprindeau şi multe părţi rele, fiindcă ele uşor ar putea fi rău înţelese şi răstălmăcite de cetitorii inculţi, cărora li se adresează. Broşurile cu conţinut istoric erau menite să deştepte conştiinţa naţională în sens panslavistic şi să afirme pretinsele drepturi istorice ale Rutenilor între altele şi asupra Bucovinei. Astfel în broşura: „Glas cătă norod, şi îndeosebi cătră norodul rusesc din Bucovina“, autorul, probabil un oarecare Semaca[11], se adresează conaţionalilor săi cu cuvintele: „Să grijim, fraţilor iubiţi, din răsputeri ca să ne emancipăm de această mizerie, de această robie, în care am ajuns sub Turci şi sub boerii noştri. Să ne străduim, să ne cultivăm, să trăim în pace şi dragoste frăţească, căci noi Ruşii suntem cu toţii fraţi de sânge, fiii unei mame, a sfintei Rusiei. Să ne străduim şi să ne rugăm, şi milostivul D-zeu va face ca să fim iarăşi fericiţi, ca ţara noastră ruteană Bucovina să devină iarăşi bogată, şi atunci nimeni nu ne va mai putea strica, nimeni nu ne va face strâmebătăţi şi nimeni nu ne va mai putea înşela, cum se face astăzi cu noi“ (p. 38). Iar continuând autorul declară: „Noi suntem poporul cel mai numeros în Bucovina, noi suntem aci stăpâni “în ţara noastră, iar toţi ceilalţi câţi au năvălit în ţara noastră să aibă respect de noi“ (pag. 19). Mai inducând şi alte exemple Vasile Repta încheia referatul său cu următoarea concluzie: „Acesta este spiritul şi tendinţa scrierilor pe care le-am examinat, dar apreciind părţile bune cuprinse în ele, nu pot să nu repet ceiace observasem mai sus, că ele, după modesta mea părere, ar

[7] Polen, Entwicklung und gegenwärtiger Zustand, Bern, 1918, p. 898.
[8] Denunţul lui Smarczewiz cdin 20 Mai 1877. Anexa No. 2.
[9] Raportul direcţiei de poliţie din Leow, 23 Iunie 1877. Anexa No. 3.
[10] Catalogul broşurilor. Anexa No. 4.
[11] Acest Semaca pare să fie identic cu Ion Semaca, student în drept la Cernauţi, care în adresa sa din 28 Sept. 1875 cerea autorizaţia de a edita o revistă ucraineană „Lopata“ cu articole tălmăcite şi în limba română, franceză, germană şi polonă.

putea să producă şi roade foarte stricăcioase“[12].

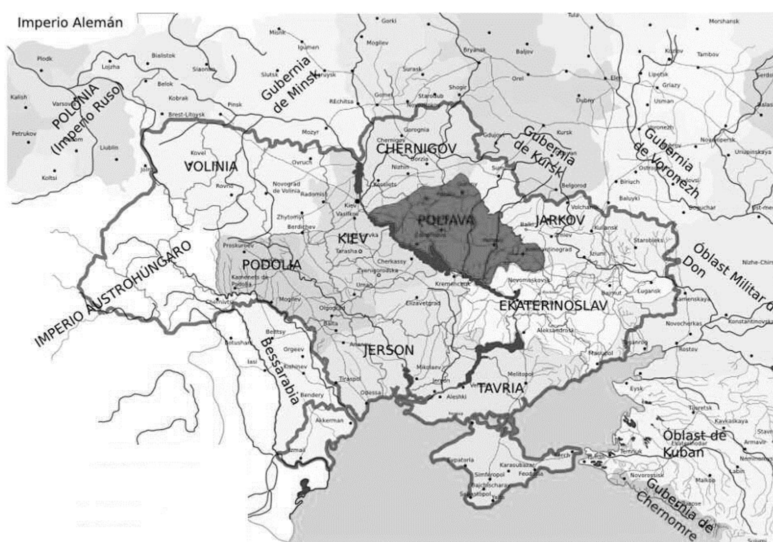
Iată deci care era părerea unuia dintre cei mai cumpătaţi intelectuali români din Bucovina, asupra propagandei rufene, ce începuse să se manifeste pe pământul sacru al Moldovei, Leow o grupare radicală, cu inclinaţiuni socialiste, anteclericale şi îndreptate împotriva oportuniștilor naţionali.

Un nou impuls primi mişcarea naţională din partea lui Mihail Hruszewski, care în 1894 se mută dela Kiew la Leow ca profesor la universitate şi unde izbuti să creeze un nou partid politic, național-democrat, cu revendicări naționale foarte pronunţate. În programul noului partid se concretizară revendicările politice ale Rutenilor astfel: „Noi cerem ca teritoriul locuit de Ruteni în Austria să formeze o provincie aparte şi unitară, cu o largă autonomie în sensul administrativ şi legislativ. Noi cerem ca Galiţia să fie împărţită în două, în aşa fel ca partea ruteană să fie unită cu Bucovina într'e provincie naţională unitară, care să aibă o administraţie provincială proprie şi o dietă naţională deosebită“.

Noua grupare politică reclamă pentru naţiunea lor numele de „Ucrainţii“, în loc de Ruteni sau Maloruşi, cum se numiau ei până atunci. Noua numire a fost combătuță multă vreme de Rutenii bătrâni, până ce ea, cu toate acestea, s'a impus în cele din urmă. Astfel școala istorică galițiană, crealǎ de Hruszewski, cuprindea sub numele de Ucraina întreg teritoriul locuit de Rutenii sau Maloruşii din Austria şi Rusia, iar aceştia la rândul lor se numiră Ucrainţi.

Hruszewski înţelegea să pună bază noului stat ucrainean în Galiţia orientală şi Bucovina, unind aceste provincii într’o Ucraină Mică, un fel de Piemont revendicativ pentru o Ucraină Mare până în Caucaz.

În năzuinţele lor de a ajunge stăpânitori ai acestei Ucraine Mari, Habsburgii nu pregetară de a da tot concursul lor aspiraţiunilor politice şi naţionale ale Ucrainţilor galiţieni şi bucovineni, provocând prin aceasta nenumărate conflicte diplomatice cu Rusia ţaristă şi zădărnicind înjghebarea de relațiuni normale de prietenie şi bună vecinătate între Austria şi Rusia. Pentru atingerea scopurilor ei, Austria dedea mână liberă Ucrainţilor din Galiţia şi Bucovina să se întărească în aceste două provincii, şi anume în Galiţia pe socoteala Polonilor, iar în Bucovina pe socoteala Românilor băștinași. În scurtă vreme luară ființă în aceste două provincii mai multe şcoli secundare ucrainene, iar pe lângă Universitățile din Leow şi Cernăuţi se înființară numeroase catedre pentru istoria, limba şi literatura ucraineană. Societatea ştiinţifică şi culturală Szewcezenko din Leow se desvoltă într'o adevărată Academie Ucraineană, care nutria prin numeroasele ei publicaţii deşteptarea naţională şi culturală a Ucrainţilor, tendinţe de expansiune mai ales în Galiţia şi Bucovina, dar şi în Rusia ţaristă, care nu ezită de a pune stavilă noului curent în hotarele ei. Astfel se desfăşoară mişcarea şi propaganda ucraineană pe teritoriul Austriei în Galiţia şi Bucovina până la 1905, când izbucni revoluția în Rusia.

Harta Ucrainei [1910]

[12] Raportul lui Vasile Repta asupra broşurilor confiscate. Anexa No. 5.

Îndată ce la 1905 dispărură în Rusia restricţiile prin promulgarea constituţiei, mişcarea ucraineană primi şi acolo un nou avânt. Atunci Ucrainții din Rusia organizară şi ei o societate „Proswita“, ca în Galiţia, cu case de cetire, conferințe şi publicaţii în idiomul lor. Spre deosebire de spiritul separatist ce domnia în Galiţia şi Bucovina, majoritatea cărturarilor ucraineni nutriau simţiminte ruseşti. Kostomarow şi Kulisz susțineau mereu unitatea rusă, fiindcă după părerea lor Rușii fără Ucrainți şi Ucrainţii fără Ruşi n'ar putea trăi“.

În prima „dumă“ rusească, Ucrainții erau reprezentaţi prin țărani şi preoţi, care făceau parte din organizația reacţionară aşa numită „Suta Neagră“. Nici vorbă nu era de un club separat ucrainean. Numai socialişti mai îndrăzneau să amintească de Ucraina. Mişcarea ucraineană separatistă era considerată ca o intrigă austriacă contra unităţii imperiului rus, precum şi era de fapt.

Ideia unei „Ucraine independenie“ a fost cultivată, multă vreme în societăţi clandestine, mai ales în cercurile tinerimei intelectuale, care vedea în ea singura soluție radicală a problemei. Bătrânii mai experimentați în luptele politice şi naţionale o considerau mai mult ca o utopie, care ar fi putut fi realizată numai în urma unui cataclism european. Dar până atunci ei nu cereau decât autonomie națională pentru neamul lor în hotarele statelor în care trăiau: În Rusia autonomia părea mai greu de obţinut. În schimb în Galiția, Ucrainţii, aderând la politica germană centralistă, în opoziţie cu Polonii autonomişti, ajunseră să se bucure de multă consideraţie. Ei se măguleau, în ceeace priveşte ataşamentul lor către dinastia habsburgică, de a fi un fel de „Tirolezi ai Răsăritului“. Ca atare ei înțeleseră să se pună bine cu guvernul austriac şi să se întărească politiceşte şi etniceşte în Galiţia orientală şi Bucovina, regiuni pentru care, ei, dela 1900 încoace, nu lăsară să treacă nici un prilej fără să ceară autonomie naţională în cadrul unei provincii de coroană aparte. O propagandă bine susținută în Galiţia orientală şi în Bucovina făcu ca ideaia acestei autonomii să prindă teren şi să pregătească sufletele pentru înfăptuirea ei integrală.

Cataclismul european, ce se indică prin izbucnirea răsboiului mondial la 1914, uni pe tineri şi bătrâni în jurul ideei unei mari Ucraine indepedente, care să se estindă din Carpaţi până în Caucaz. Sub protectoratul puterilor centrale luă ființă la Berlin în 1914 „Asociația pentru liberarea Ucrainei“ de sub jugul moscovit şi pentru desfacerea Ucrainei de Rusia şi unirea ei cu Galiţia într'un mare imperiu ucrainean. Refugiații ucraineni din Rusia, dar mai ales cei din Galiția, ocupată de trupele ruseşti, desvoltară în cadrele acelei asociaţii o largă propagandă pentru organizarea Ucrainei Mari, care urma să se ridice pe ruinele Rusei ţariste mai ales în regiunile ei meridionale.

Realizarea acestui mare ideal politic nu avea din capul locului şanse de reuşită. Ideia statului ucrainean independent prinsese încât'va la Ucrainţii din Galiţia. La Ucrainţii din Rusia însă ideia aceasta nu pătrunse încă în concepția politică şi naţională a maselor ortodoxe. Acolo ideia ucraineană nu ieşise încă din domeniul literar, pentru ca să intre în cel politic. Nici un grup de Ucrainţi, deci nici cei din Galiţia, nu se bucurau de independenţă, ba chiar nici de autonomie politică, necum naţională, ca bunăoară Românii, Italienii, Franţuzii, etc. şi nici nu ajunseră încă la o importanţă politică determinată în statele în care trăiau, ca Cehoslovacii sau Polonezii în Austria. Ei hălăduiau în hotarele politice ale Austro-Ungariei şi Rusiei. În Austro-Ungaria dobândiseră încă oarecare însemnătate politică, câtă vreme în Rusia ei nici nu erau încă recunoscuţi ca naţiu-ne[13]. De aceia se putea prevedea din capul locului că conducători Ucrainților urmăriau scopuri politice care treceau cu mult peste puterile lor. Ei mai comiseră marea greşală politică de a se rezima numai pe puterile centrale, şi îndeosebi pe Austria poliglotă care, prăbuşindu-se la sfârşitul răsboiului, i'a atras şi pe ei în prăpastie.

Ucraina independentă, care urma să cuprindă în hotarele ei etice pe toți: Maloruşii din Austria şi Rusia, ar cuprinde după socotelle lui Rudnyčeky un teritoriu de 850.000 km^2 cu o populaţie de 32 milioane de suflete[14]. Noul stat ar trebui să cuprindă Rusia Subcarpatică pe socoteala Cehoslovaciei, Galiţia orientală pe seama Poloniei, părţi considerabile din Bucovina şi Basarabia pe socoteala României, precum şi regiuni

[13] Rudnyčeky, p. 131.
[14] Rudnyčeky, p. 158.

întinse din vestul, centrul şi sudul Rusiei Sovietice de astăzi pe socoteala acestei republice. Ucraina ar putea deci lua fiinţă numai cu învoirea sau cu înfrângerca următoarelor state vecine: Cehoslovacia, Polonia, România şi Rusia Sovietică. De aceia credem că, pentru ori mite temeiuri istorice şi etnografice, pe care urmează să le examinăm mai de aproape în lumina faptelor istorice.

Să ne fie deci îngăduit a examina în mod obiectiv aceste temeiuri, pentru a vedea întrucât ele pot resista criticei istorice. Istoricii ucraineni susțin că principatul Haliciului s'a extins pe vremuri şi asupra Moldovei până la Dunăre unde îşi avea cetăţile sale întărite. În sprijinul acestei afirmaţiuni ei aduc faimoasa diplomă bârlădeană a legendarului Ivanco Rostislavici dela 1234 precum şi o listă de oraşe „ruseşti“ din Moldova. Miron Korduba a încercat să dovedească extinderea fruntariilor haliciene și asupra Ardealului de nord, întemeindu-se pe două documente din secolul al XIII-lea greşit interpretate.

Dar pentru a înţelege mai bine problema slavă în întregimea ei, este bine să cunoaștem mai întâiu cine sunt Slavii şi cum au ajuns ei în ţările noastre.

II. Sălăşluirea Slavilor în ţările române.

În largul cuprins al hotarelor României ne izbim pretutindeni, până şi în Oltenia, de o vastă toponimie slavonă. Faptul acesta dovedeşte că pe vremuri numeroase seminții slave trebue să fi sălăşluit timp mai îndelungat în ţările noastre. Toponimia slavă a determinat pe unii să conchidă că stăpânirile slave de dincolo de Nistru s'ar fi întins cândva şi asupra pământului românesc şi că înainte de descălicatul Principatelor Române, Slavii ar fi închegat primele organizaţii de stat dincoace de Nistru şi îndeosebi în Moldova. Pentru a lămuri chestiunile aceste, se impune să stăruim mai pe larg asupra aşezărilor slave din ţările noastre şi asupra caracterului acestor aşezări.

Din timpurile preistorice vastele regiuni de stepă ce se întind dela Baltică şi Marea Albă până la Marea Neagră crau ocupate de trei seminții de popoare bine distincte între ele şi anume: la nord hălăduiau seminţii finice, iar la sud pe tărmul pontic seminţii iranice. La mijloc între amândouă se găsia regiunea ocupată de Slavi şi de Litvani, care s'au menținut până astăzi în părțile acele, acoperite de păduri şi vârstate de lacuri şi mlăştini. Litvanii erau odinioară mai puternici şi mai numeroşi, dar ei slăbiră în evul mediu şi ajunseră sub supremaţia politică şi culturală a Slavilor[15].

În anticitate Slavii erau mai reduşi ca număr şi semințiile lor locuiau aproape una de alta. Contactul între ele nu era întrerupt prin distanțe prea mari, aşa că limbele rostite de ele nu s'au putut diferenția prea mult una de alta. Această diferenţiare începu în genere să se accentueze mai mult numai în secolul al X-lea. Vecinii Slavilor la vest erau semințiile germanice, şi de aceia Românii şi Grecii cunoscură pe Slavi prin mijlocirea Germanilor.

Prima menţiune despre Slavi o găsim la Herodot. El aminteşte de seminţiile Neurilor şi Budinilor la Nistru şi Bugul superior care, după toată probabilitatea, erau seminţii slave. Grecii şi Romanii intrară în atingere cu Slavii în drumul lor spre Marea Baltică, pe care îl făceau adese în interes de comerţ. Ei aduceau de acolo chilimbarul. Drumul acesta pornia din Panonia şi din Moldova şi ducea pe Vistula în sus până la ţărmul baltic[16].

Plinius († 79) arată pe „Venzi“ la est de Vistula. Tacit († 98) ni înfăţişează harta etnografică a Europei estice, aşezând în ordine teritorială dela vest la est următoarele popoare: Germanii, Dacii, Sarmaţii, Venzii, Aestionii şi Finlandezii. Nu încape deci nici o îndoială că Tacit înțelegea sub Venzi pe Slavi, iar sub Aesfioni pe Litvani.

Venzii aceşiia, nestatornici, rătăciau în expedițiile lor de pradă prin meleagurile Rusiei de astăzi şi ajunseră curând până la Carpaţi şi Dunăre. Arcul şi săgeata era singura lor armă de vânători, ce erau. Casele şi le construiau din lemn şi din stufărie. Ei luptau pe jos, spre deosebire de Finlandezi, cari se folosiau de scuturi şi de alte arme de apărare şi de atac. Venzii sunt arătaţi ca un popor mare, răsboinic; certăreţ, uşor înarmat şi foarte mobil (pedum usu ac pernicitate gaudet[17]).

Cucerirea Daciei aduse pe Romani mai aproape de Slavi. Între triburile care molestau mereu hotarele Daciei se vor fi găsit şi triburi slave. Ptolomeu aminteşte pe lângă Galinzii şi Sudinii litvani şi pe Venzi între popoarele cele mari. Harta Peutingeriană din veacul al IV-lea aşează pe Venzi în două locuri în nemijlocită apropiere de fruntaria Daciei şi de gurile Dunărei. Jordanes relatează despre vechea vrăjmăşie dintre Goţi, Slavi şi Anţi.

Retragerea Germanilor din regiunile pontice a înlesnit coborîrea Slavilor până la Carpaţi, Dunăre şi Marea Neagră.

În drumul lor spre Panonia, Hunii au întâlnit în cale diverse seminţii slave, cu care intraseră în legătură.

[15] Pentru aceste şi cele următoare cfr. C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 61 şi urm.
[16] N. Sapowski, Die Handelsstrassen der Griechen und Römer, übersczit von A. Kohn, Jenna 1877.
[17] Tacitus, Germania, cap. 40.

Triburi slave vor fi fost cuprinse de puhoiul hunic şi mânate departe în Dacia şi în Panonia. Dela triburile acestea slave, cu care se înfrăţiră prin tovărăşia de arme, vor fi deprins Hunii patima miedului, o băutură pregătită din miere, pe care ei o beau în loc de vin. În slavoneşte băutura aceasta se numia med, în litvană midus, spre deosebire de medus care însemna miere. Tot Jordanes ni spune că la înmormântarea lui Attila, Hunii au dat un praznic pentru sufletul mortului, numit strava, ca la Slavi[18].

În a doua jumătate a secolului al V-lea, Slavii ajunseră deabinelea în Carpaţi şi la Dunăre în spatele Gepizilor. Ei pătrunseră în Dacia Traiană. Din nordul Moldovei ei tindeau spre Dunăre, pe care o şi atinseră pe vremea, când Ostrogoţii porniră spre Italia, după ce, cu ajutorul Avarilor, zdrobiseră puterea Gepizilor. După mărturiile culese la Procopius, Jordanes, Agathias, Menandru, Ion de Ephes, Theophylactos Simokattes, din strategia lui Mauriciu şi din alte izvoare bizantine, culese din vremea împăratului Eraclie, scoatem multe informaţiuni asupra Slavilor aşezaţi în ţinuturile dunărene, între anii 527–626[19].

Procopiu susține că în vremea sa „Slavii ocupau partea cea mai mare din teritoriul de pe malul cellalt al Dunărei“. Anţii băciuiau la nord şi nord-vest de Hunii pontici. Ei erau împărțiți în numeroase triburi cari ajungeau până la Dunărea de jos. Tot atunci se pomeneşte de seminţii slave şi la Dunărea mijlocic, în spatele Gepizilor şi Lombarzilor, în Slovacia şi Rusia Subcarpatină de astăzi.

Procopiu arată pe Slavi în Basarabia, Moldova şi Ţara-Românească. De acolo ei ameninţau cetăţile bizantine de pe malul drept din Moesia şi Dacia-Aureliană. Ei atacară Silistra şi pătrunseră în Imperiul Bizantin până la Adrianopol. Alt punct de trecere era la Corabia în faţa Vidinului, iar altele în Banat la Viminacium (Costalač).

Pe timpul împăratului Mauriciu (582 –602) aşezările principale ale Slavilor se găsiau în şesul moldovean şi muntean şi anume în preajma cetăților Durostorum, Novae (Svistov), Securisca (lângă Nicopole), Asemus, la gura Osemului, şi Palatiolus, la gura Iskerului.

Din cauza acestor aşezări slave, Ţara-Românească apare la Theophylactos Simokattes sub numele de „Sclavinia“[20]. Jordanes spune că aşezările Slavilor se întind asupra unor regiuni imense (per immensa spatia) dela Dunăre „până la Vistula, şi că Slavii constitue o „natio popolosa, multitudo, numerositas“[21].

Const. Josef „Jireek arată că în secolul al VIslea Slavii înseşi se numiau: Slovenin, pl. Slovene. Latinii îi numiau: Sclaveni, Sclavini, Sclavi. Bizantinii îi numiau: Shaţiiver, Safe la Agathias, Shift la Pisides. Arabii îi numiau: Sakâlib[22].

Dincolo de Sclavinia, care pare că ajungea dela Dunăre până la Nistru, se întindea regiunea: Anfilor (Avyzar, Anti, Antes), deosebiți încâtva de Sclavini.

Dar atât Anţii cât şi Sclavinii erau împărţiţi în numeroase seminţii ca: Drêvljane (drevo, lemn, dârvari); Smoljani (smoală); Duljebi sau Buzani (Bug), Wolynyani, probabil aceeaşi seminţie; Poljanie, locuitorii şesului; Chorvaţii în Slovacia şi Cehia, şi apoi în litoralul dalmatin. Hrvatin, în evul mediu serbo-croatic: Hrvat, pl. Hrvati, (Horvat) se găsește şi ca nume de persoană, de obârşie iranică, după cum a arătat Jirezek[23],

Nelămurită rămâne origina numelui Sârbilor, pe care îl întâlnim şi la Slavii de nord în Lauziţia. În evul mediu se pomeneşte de Srblin, pl. Srbli; Srbin, Srbi, Surobi, Sorabi, Sorbi. Constantin Profirogenetul deduce numele Sârbilor dela grecescul “servi”[24].

Organizaţia Slavilor era asemănătoare cu cea a Germanilor. Seminţiile erau grupate după „familii“ şi „proprin quitates“, având în frunte regi sau principi ereditari, însă fără putere deosebită. În chestii importante hotăria adunarea poporului. Numai la Germanii de est regii aveau oarecare autoritate de şefi în timpul migra-

[18] C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 68. Nota 3.
[19] C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 69.
[20] Theophylaktos Simokattes, ed. De Boor, VIII, Cap. 5. 10. (la anul 602).
[21] Jordanes,. ed. Mommsen, p. 62, 63.
[22] C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 65.
[23] C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 71, nota 1.
[24] C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 71, nota 2.

ţiunilor.

După Procopiu Slavii şi Anţii nu erau stăpâniţi de un singur om; ei trăiau din vechime în democrație. Jordanes pomeneşte de un rege al Anţilor cu numele Boz, care avea un sfat de 70 de „primates“. Menandros aminteşte se regi ereditari „pyovres“.Teoph. Simokattes arată la Slavinii din Țara-Românească trei şefi de triburi.

În strategia lui Mauriciu se spune despre Slavii dela Dunăre că se compuneau din triburi, cari se duşmăniau între ele. În fruntea acestor triburi se găsiau „duci“, şi Romanii se temeau să nu se unească cumva conta lor. În legenda sfântului Dumitru dela Salonic se pomeneşte de aceşti şefi ai Slavilor.

Cum numiau Slavii înşişi pe stăpânitorii lor, aceasta nu se ştie fiindcă din acele vremuri nu ni s'au păstrat monumente literare în limba slavă. Cea mai veche numire de domn la Slavi este cea de „vladika“, din vlad, vlasti-a domni. La Sârbi vladică înseamnă nobil şi episcop ca şi la Români, unde episcopul se numeşte şi vlădică.

O altă numire veche este cea de „telnič“, dela „čelo“, frunte, fruntaş, de unde derivă până astăzi terminul slav načalnik. Pe la mijlocul secolului al XI-lea apare din germanicul kuning, vechiu nordic konungr, slav. knez, rus. knjaz, sârb, knez, rom. chinez sau kneaz. De origine necunoscută este „zupa“ şi „Zupan“, judeţ, ţinut, district, ţară, de unde derivă românescul jupân, şi ungurescul „ispany“, nemţeşte „Gespann“, lat. „comitatus“, Grafschaft, comes, grafio.

Slavii trăiau în comunităţi de familii: zadruga, româneşte „într'o pită“. Adese membrii zadrugilor se duşmăniau între ei până la răsbunare sângeroasă, vendetă, nemţeşte Blutrache, greceşte. Streinii erau bine primiţi. Slavii erau primitori de oaspeţi. Solii străini erau respectoți, iar ai Slavilor mergeau fără arme cu cobze şi ghitare. Prizonierii erau puşi în libertate după încheierea păcii iernară în Balcani ca la ei acasă. Armata romană, trimisă de Justinian impotriva lor, suferi o mare înfrângere la Adrianopol, iar Sclavinii amenințau serios însăşi capitala imperiului.

În 552 Sclavinii prădară Iliyricul. Germanos luptă cu succes contra lor. Gepizii li înlesniră trecerea Dunărei în Banat. Sub împăratul Mauriciu mai multe seminții sclavinice se aşezară în Balcani. Bizantinii căutară să câştige pe Slavi ca federaţi, dându-le daruri. În armatele bizantine serviau mulţi mercenari slavi. Certurile dintre triburi şi rivalitățile dintre ele serviau cauza bizantină şi înlesniau aducerea Slavilor sub supremaţia împăratului. Sub împăratul Iraclie mai mulți „duces Sclavorum“ se supuseră împăratului. Împăratul Justinian al II-lea (685–695) coloniză 30.000 de Slavi în Bitinia. Leon din Isauria se folosi şi de ajutorul Slavilor şi Bulgarilor la respingerea atacului arab contra Constantinopolului (717–718).

Slavii însoţiau pe Avari în expedițiile lor contra Imperiului Bizantin, cu deosebirea că din aceste expediţii numai Avarii se întorceau la nordul Dunării în „Abagiz“, încărcaţi cu pradă, câtă vreme Sclavinii rămâneau dincolo de fluviu, sporind numărul conaţionalilor lor din Moesia, Dacia-Aureliană, Dardania şi Illyricul, astfel că pe la mijlocul secolului al VII-lea, întreaga Peninsulă Balcanică până jos în Elada şi Peloponez era străbătută de seminţii slave, care se aşezaseră acolo.

În 679 se pomeneşte în izvoarele timpului de seminții slave în regiunea dintre Dunăre şi Balcani. Concomitent cu aşezarea Slavilor în Balcani, alte triburi slave pătrunseră sub stăpânirea Avarilor în Dacia; unele trăiau şi în Panonia, ocupând o bună parte din aceste regiuni. O geografie compilată între 670–680 în limba armeană, care fusese pe vremuri atribuită lui Moise de Chorene, aminteşte că mai înainte ar fi şălăşluit în Dacia 25 de seminții slave, dar că mai târziu „Slavii se strecurară peste Dunăre, dobândiră alte ţări în Tracia şi Macedonia şi ajunseră până în Ahaia şi Dalmația“[25].

Din mărturia aceasta contemporană rezultă că Slavii ce poposiră o bucată de vreme în ţările noastre, năzuiau mereu spre Balcani unde se și aşezară definitiv. Prin contopirea continuă a diferitelor seminţii slave şi neslave se formă în cursul vremei dela izvoarele Savei până la Varna o zonă etnografică slavă, care izolă populația grecească din Imperiul Bizantin de latinitatea dela Dunăre.

[25] C.I. Jireček, Geschichie der Serben Gotha, 1911, I. p. 103.

Latinii dunăreni, cunoscând bine mizeria şi nesiguranța ce domnia la sudul Dunărei în Imperiul Bizantin, manifestară o năzuință spre nord, opusă celei slave spre sud. Și astfel putem distinge în secolul al 7-lea la Dunăre două curente etnice opuse şi distincte unul de altul: curentul slav care năzuia spre sud, şi curentul latino-romanic care tindea mereu spre nord, spre pământul făgăduinții al Daciei Traiane. Aceste curente au dus la un proces de compensaţie etnică. În nordul Dunărei, elementul slav, slăbit și diminuat mereu prin emigraţiunile spre sud, fu absorbit de Romani, câtă vreme în sudul Dunărei, elementul roman, redus la minimum prin emigrări spre nord şi pri necontenitele răsboae, se asimilă încetul cu încetul cu majoritatea slavă. Astfel învinse la nordul fuviului elementul etnic latin, iar la sud, după un interval de bilingvitate, elementul slav.

Rezultatele studiilor lingvistice vin în sprijinul acestei constatări. Elementele slave din limba română sunt o dovadă de penetraţia slavă în masa etnică romanică. După Jireček dialectele jugoslave dela Marea Neagră până în Alpi, formează un lanţ, în care se poate constata continuitatea de relaţii străvechi cu vecinii regiunilor nord-slave, astăzi aşa de distanţiate unele de altele[26].

Sârbii şi Croaţii apar sub acest nume numai în veacul al IX-lea. Străbunii lor sălăşluiau în vechime la frontul sudic al Slovacilor şi Maloruşilor de astăzi. Ei erau Slavii de care se pomenia în Slovacia şi Rusia Subcarpatică.

Plecarea Longobarzilor în Italia le deschise drumul spre şesurile Panoniei, unde hălăduiră lungă vreme sub Huni şi Avari, Străbunii Sârbo-Croaţilor erau meşterii: lemnari cari construiau bărci şi vase de trecere peste Dunăre pentru Avari la Sirmium. De acolo din Panonia, ei pătrunseră în Iliricum, Croaţia şi Dalmația, unde s'au menţinut până în zilele noastre.

Anţii şi Sclavinii din Moldova şi Muntenia însoțiră pe Avari la Constantinopol. De acolo ei nu se mai reîntoarseră la nordul Dunărei, ci rămaseră în sud, aşezându-se în Macedonia şi Elada. Diplomaţia bizantină luă act de aşezarea Slavilor în Iliria, Macedonia, Tracia şi Moesia. Ea înfăţişă problema în aşa fel ca şi cum însuşi împăratul ar fi făcut dar Slavilor regiunile ocupate de ei. Constantin Porfirogenetul considera țara Sârbilor şi Croaților ca un dar al împăratului bizantin. Tradiţia indigenă arată originea Jugoslavilor la nord. Originea Sârbo-Croaţilor este a se căuta în Carpaţii nordici în Moravia şi Slovacia. Constantin Porfirogenetul arată originea principelui Mihai din Zaihlumia la nord de Vistula (948).

Invers însă vechii cronicari ruşi, poloni şi cehi căutau originea Slavilor în sud: la Dunăre şi în Balcani, în Bulgaria şi Serbia. Greşala aceasta îşi găseşte explicaţia ei în Biblie, dela care pornesc cronicarii vechi şi care arată că toate neamurile pământului îşi trag obârşia din sud dela Turnul Babel.

Continuitatea teritoriului slav dela Baltică până la Pont şi Adriatică a fost întreruptă în cursul veacului al X-lea, prin înaintarea Germanilor Carolingenieni până la Viena, prin aşezarea Ungurilor în Panoma şi prin închegarea poporului român în masivul carpato-dunărean. Prin bariera etnică: germană, maghiară şi română, Slavii s'au împărțit în două: Slavii de sud: Jugoslavii, Bulgarii, Sârbii, Croaţii şi Slovenii; şi Slavii de nord: Cehoslovacii, Polonii şi Ruşii cu cele trei ramilicaţii ale lor: Bieloz, Malo şi Velico Ruşii. Starea aceasta de lucruri dăinueşte până astăzi.

[26] Archiv für Slav. Philologie, XX, p. 36 şi XXVII, p. 54.

III. Vechiul Imperiu dela Kiev

Seminţiile slave care înaintaseră spre Dunăre prin ţările noastre, erau Sclavinii şi Anţii. În năzuinţa lor spre sud, semințiile acestea trecură Dunărea şi-şi găsiră în cea mai mare parte o patrie nouă în Peninsula Balcanică, formând acolo substratul etnic pentru populaţiunea bulgaro-slavă de astăzi. Resturile Anto-Sclavinilor care mai rămaseră la nordul Dunărei, precum şi Uglicii şi Tiverţii, pomeniţi de Nestor între Nistru şi Dunăre, fură izolaţi de conaţionalii lor de dincolo de Nistru prin hordele uralo-altaice ale Ungurilor, Pecenegilor, Cumanilor şi Tătarilor şi astfel absorbiți în cursul vremurilor de Dacoromânii ce se îngrămădiau tot mai mult pe țărmul stâng al Dunărei.

Cele mai vechi ştiri asupra seminţiilor slave, rămase în străvechile lor sedii dela obârşia Bugului, a Niprului şi a Donului, le găsim la cronicarul Nestor, părintele istoriei ruseşti. Din cronica sa aflăm că, pe la mijlocul veacului al 9-lea, seminţiile slave trăiau în mare discordie. De aceia dânsele, pentru a pune capăt certurilor interne, trimiseră soli la Normanzii din Scandinavia şi-i invitară să vină la ei, şi să le fie domni şi stăpânitori. Normanzii aceştia se numiau Rodzeni, dela germanicul Ruderer, vâslaşi, pentrucă ei erau meșteri neîntrecuţi în mânuirea vâslelor dela luntrele lor uşoare şi repezi. Dela Rodzeni derivă numele Rușilor.
Trei fraţi normanzi: Rurik, Sineus şi Truvor, din tribul Varegilor (lt. Varegi, rus. Varjag, pl. Varjazi, cfr. numele Baranga), supuseră, cu voie sau fără voie, triburile slave din preajma lacului Ladoga şi Ilmen, şi fundiră un Stat vareg sub dinastia Rurikovţilor, după Rurik, fratele cel mai mare. Cu vremea Varegii normanzi fură asimilaţi şi absorbiți de masele slave, în mijlocul cărora trăiau, impunându-le acestora numele naţional de Ruşi, exact în acelaş fel, în care Bulgarii din Balcani impuseră Slavilor de acolo numele lor etnic de Bulgari. Reşedinţa noului stat rus era la început la *Novgorod.*

Alte două capetenii de Varegi şi anume *Askold* şi *Dir,* pătrunseră mai spre sud şi descălecară la *Kiev* un al doilea stat vareg, independent de cel dela Novgorod. Dar această neatârnare n'a fost de lungă durată, fiindcă urmaşul lui Rurik, *Oleg* (879-912), năvăli asupra Kievului, supuse pe Askold şi Dir şi-şi mută reşedinta dela Novgorod la *Kiev* pe Nipru, de unde i se deschidea drumul la Marea Neagră. Prin aceasta Varegii, înlemeilori de stat, se îndepărtară tot mai mult de ţara lor de origină şi pierzând contactul cu conaţionalii lor scandinavieni, grăbiră procesul de sclavizare.

Oleg, ca Vareg sau Normand adevărat ce era, se scoborî în 907 cu flotila sa de 2000 bărci pe Nipru în jos, trecu praguriie sau cataractele acestui fluviu, 7 la număr, şi ajungând în Marea Neagră, năzui spre Constantinopol, cu gândul îndrăznet de a-l cuceri şi a întemeia acolo un *imperiu normand* precum se formase un astfel de imperiu mai târziu în Sicilia. Dar planul său îndrăznet nu izbuti, precum nu izbuti nici expediţia nepotului său Igor (912-945) care îi urmă în domnie.

In 944 Igor întreprinse o nouă expeditie contra Bizanţului, asigurându-se de astădată şi de ajutorul Pecenegilor, aşa că, după tradiţia rusească, împăratul Constantin Porfirogenetul s'ar fi obligat să plătească Ruşilor tribut şi să încheie cu ei un tratat de negoţ. Expediţia lui Igor a fost cântată într'o epopee rusă, cunoscută sub numele de *„Slovo* o *polku Igoreve". „*Cântecul lui Igor" e cel mai vechi monument literar din literatura rusească. Din el nu ni s'a păstrat decât un fragment.

Urmaşul lui Igor, *Sviatoslav* (957–972) cuceri imperiul Hazarilor dela Volga şi aduse sub ascultarea sa seminţiile estice ale Slavilor. Ademenit de împăratul bizantin Nichifor Foca, Sviatoslav întreprinse o expediţie împotriva Bulgarilor. In 971 el trecu Dunărea şi năvăli în Bulgaria. Sprijinit de noroc, el cuceri *Pereieslavul,* capitala Bulgriei, şi făcu prizonier pe ţarul Boris II. Incurajat de aceasta neaşteptata izbândă, Sviatoslav năzui spre Constantinopol, cu gândul de a înfiinţa acolo un mare *imperiu rusesc* care să se întindă dela Novgorod până la Ţarigrad.

După arătările cronicelor ruseşti, la anul 969 Sviatoslav spune maicei sale şi boerilor: „Nu-mi place să stau aci la Kiev, voiesc să trăesc la Pereiaslav la Dunare, căci acolo este centrul ţării mele şi acolo se adună toate bogăţiile lumii: aur din Grecia, ţesături, vinuri şi felurite fructe din Bohemia, argint şi cai din Ungaria,

iar din Rusia piei şi ceară, mied şi sclavi[27]. Sclavii din Balcani vedeau în Sviatoslav pe liberatorul lor de sub jugul bizantin.

Dar împăratul Ion I Tzimiskes înlătură primejdia prin faptul că el bătu crunt la *Silistra-Durostor* pe Sviatoslav şi-l alungă dinceace de Dunăre în *Moldova* şi *Basarabia,* unde Pecenegii, fiind avizaţi de înfrângerea lui, îi ieşiră în cale la pragurie Niprului unde îl bătură şi îl uciseră (972). Şi astfel se spulberă planul îndrăzneţ a l lui Sviatoslav de a-şi muta reşedinţa la Dunăre.

La moartea lui Svietoslav, fiii săi împărţiră ţara în trei părţi: până când cel mai tânăr dintre ei, Vladimir I (980-1015) reuni din nou sub un singur sceptru ţara rusească, ale cărei hotare el le lărgi prin cucerirea *Rusiei Roşii*, precum se va arăta îndată.

In 988 Vladimir se boteză la *Cherson* după ritul grecesc în ziua nunţii sale cu princesa bizantină *Ana.* Increştinarea lui Vladimir şi cu el a poporului rus a fost un eveniment de mare importantă istorică şi culturală pentru estul Europei. Legătura bisericească cu Bizanţul atrase după sine şi influenţa politică, prin introducerea la Ruşi a absolutismului grecesc şi a dreptului bizantin.

După cronica lui Nestor, Vladimir s'ar fi botezat la 987, şi-ar fi serbat căsătoria în anul următor cu Ana din Bizanţşi ar fi cucerit Chersonul în 989 ridicând acolo biserica Sf. Ion Botezătorul[28].

In 1019 Iaroslav-cel-Mare reuni moştenirea rămasă pe urma tatălui său şi domni până la 1054. El recuceri dela Poloni, oraşele cervenice şi respinse un atac al Pecenegilor sub zidurile Kievului. El fortifică oraşul său de reşedinţă şi-l împodobi cu biserici frumoase. El deschise hotarele ţării sale pentru negustori străini şi încurajă navigaţia pe Nipru. Tot el codifică dreptul consuetudinar rusesc: Puskaja Pravda, fixând suo sugestia dreptului german, răscumpărarea (Wergeld) pentru crime şi omoruri, iar pentru chestiuni litigioase recunoscu duelul şi judecata dumnezeească[29].

Fiii săi împărțiră imperiul între dânşii. Stăpânitorul Kievului exercita un fel de supremaţie asupra lor ca Mare-Duce. Între aceştia se distinse Wadimir Monomach (1113–1125). După moartea sa sporiră mereu rivalităţile între principii ruşi, unii cu reşedinţa la Kiev, alţii la Susdal. Discordia internă slăbi foarte mult forţa de rezistentă a Rusiei care se găsia în lupte continue cu Pecenegii şi Cumanii la sud, până ce năvălirea Mongolilor în Europa şi înfrângerea dela Halca (1224), puse capăt independenţei ruseşti. În 1240 capitala imperiului, Kievul, a fost dărâmat de Mongoli. Imperiul dela Kiev ajunse sub jugul Mongolilor.

Iată deci în rezumat istoria imperiului dela Kiev, revendicat de Ucrainţi pentru națiunea lor. Încercările lui Sviatoslav de a-şi estinde stăpânirea şi asupra ţărilor noastre a dat greş. El a plătit cu viața planurile sale îndrăzneţe de a-şi transpune centrul de gravitate al imperiului dela Nipru la Dunăre. Încercări îndrăzneţe de acest fel nu s'au mai repetat decât pe timpul lui Petru-cel-Mare, care se simţia destul de puternic pentru a putea relua planurile lui Sviatoslav asupra Țarigradului. Căci ce alta însemna faimosul testament al marelui ţar, decât transpunerea scaunului său domnesc dela Neva la Bosfor.

Istoricii ucraineni combat originea varegă a vechiului imperiu dela Kiev, susţinând că grupuri de pirați, cum erau Varegii, n'ar îi putut ajunge organizatori de stat. Dar descălicatul Normanzilor în Normandia şi în Neapolea şi Sicilia se opune hotărît acestei negaţiuni. După părerea istoricilor ucraineni, vechiul imperiu dela Kiev ar fi fost o creațiune a seminţiilor slave sud-vestice şi îndeosebi a Polanilor din preajma Kievului. Capeteniile acestor triburi s'ar fi îmbogăţit pe urma negoțului cu Bizanțul şi astfel ar fi izbutit mai lesne să se organizeze politiceşte. Dar şi ei sunt nevoiti să recunoască, că Polanii au trebuit să recurgă la ajutorul cetelor de mercenari varegi pentru consolidarea statului lor şi pentru apărarea lui în afară. În sprijinul teoriei lor, Ucrainţii aduc faptul că monumentele literare din acea epocă trădează anumite particularităţi lingvistice ucrainene. Dar toate aceste consideraţiuni nu sunt suficiente pentru a determina în mod hotărit naţionalitatea triburilor slave care au descălicat vechiul imperiu dela Kiev. Numai rezultatele unor cercetări viitoare ar

[27] Letopisețul Laurentie, p. 66; Letopisețul Ipatie, p. 43.
[28] N. de Baumgarten, Cronologie eclesiastique des Terres Russes du Xe au XIIIe siècle, in Orientalia Christiania, XVIII, 1.
[29] Kanamsin, Geschichte des Russischen Reiches, I. p. 91 urm. Riga 1820.

putea decide dacă seminţiile acelea erau ruse sau ucrainene[30].

[30] Rudnicki, o. cit. p. 196 şi urm.

IV. Principatul de Halici.

Până spre sfârşitul veacului al X-lea, seminţiile slave ce hălăduiau dincolo de Ceremuş, Colacin şi Nistru nu ajunseră încă să se consolideze politiceşte şi să-şi creeze o organizaţie de stat unitară. Ele trăiau grupate în jurul unor cetăți (gorod) ca Czerven, Trembovla, Przemysl, Zvenigorod,, etc., până când marele cneaz Vladimir-cel-Sfânt izbuti, la anul 981, să le cucerească şi să le înglobeze imperiului de Kiev împreună cu Podolia şi Volhinia. După centrul cel mai puternic al acestor seminții, cetatea Czerven, cetățile acestea fură numite czervenice, termen care mai târziu fu confundat cu „czervone“ roşu, şi astfel regiunea cetăților czervenice, primi numele de „Rusia rubra“, „Rusia Roşie “ Rothrussland.

Cronica lui Nestor arată că la anul 981 marele cneaz Vladimir a făcut o expediţie „contra Polanilor şi a cucerit cetăţile Przemysl, Czerven şi altele“, adică teritoriul Rusiei-Roşii şi părţi din Podolia şi Volhinia la vest de râul Smotricz. Dar marii cnezi de Kiev nu se bucurară multă vreme de stăpânirea lor asupra Rusiei-Roşii, pentru că la 1018, regele Boleslav al Poloniei recuceri dela Ruşi această regiune, care după mărturia aceleiaşi cronici, atribuită lui Nestor, era locuită de „o populaţiune lehitică până la Sirete“, un râu care atinge Tarnopolul şi se varsă mai jos de Zalescziki în Nistru. În 1031 Polonia avu de susținut lupte grele cu Germanii şi Ungurii. Acestea oferiră Ruşilor un bun prilej pentru recucerirea Rusiei-Roşii. Dar şi de astă dată stăpânirea lor acolo nu ţinu decât 40 de ani. La 1070, regele Boleslav-cel-Indrăzneţ recuceri teritoriul dela Ruşi şi-l alipi din nou regatului său, la care rămase mai multe decenii.

In secolul al XII-lea, Polonia cuprindea mai multe principate autonome. În Rusia-Roşie, în Podolia şi în Volhinia aproape fiecare cetate mai importantă forma, cu teritoriul dimprejurul ei, un principat aparte. După moartea lui Volodar din Przemysl, principatul fu împărțit în două. Rostislav moşteni regiunea dela Przemysl, iar fratele său Vladimirko partea dela Zvenigorod. Trembovla reveni fiilor lui Vasilko şi anume Ivan, Gheorghe şi Iaroslav. După moartea lui Rostislav (1126), Vladimirko ocupă Przemyslul, iar după moartea lui Ivan Vasilkevici (1141) el ocupă şi Trembovla şi-şi mută reşedința la Halici pe Nistru, un orăşel prea puţin cunoscut până atunci[31]. Astfel luă ființă la 1141 principatul de Halici prin unirea sub un singur sceptru a regiunii dela Przemysl cu cea dela Trembovla. Curând după aceia fu înglobată noului principat şi Pocuția, o regiune patrunghiulară care se întindea dela Nistru până la Carpaţii Galiției şi dela Bistriţa galițiană până în Ceremuş şi Colacin[32].

Vladimirko izbuti să se emancipeze de sub supremaţia marilor cnezi de Kiev şi să apere independenţa principatului său dela Halici, unde la 1157 luă ființă şi un episcopat[33], alăturea de cel dela Przemysl, întemeiat vre-o 4 decenii mai înainte la 1120. Cronicile ruseşti laudă pe Vladimirko pentru înțelepciunea şi pentru dragostea sa pentru cultură.

Sub fiul şi urmaşul său Iaroslav Osmomysl (1153–1187), cel cu şapte simţuri, urmă o epocă de consolidare a principatului halician sau galițian, ale cărui hotare ajungeau până la Nistru. Fragmentul ce ni s'a păstrat din „Cântecul lui Igor“ spune despre Iaroslav: „Tu Iaroslav Osmomysl dela Halici, tu stai pe tronul tău de aur; după ce ai închis munţii ungureşti cu armatele tale de fier, după ce ai tăiat calea craiului unguresc şi ai închis poarta Dunării şi ai aşezat judecătorii tăi până la Dunăre“.

Năzuinţele lui Iaroslav Osmomysl spre Dunăre erau generoase, care coborîră şi mai mult autoritatea principilor în ochii Tătarilor. Gărzile tătăreşti de pe lângă curţile princiare menţineau ordinea internă şi asigurau stăpânirea tătară efectivă. Acestor lupte interne căzu jertfă la 1340 ultimul principe de Halici, Gheorghe Troidenovicz. Vacanţa tronului galițian dădu prilej regelui polon Cazimir-cel-Mare să pătrundă în

---

[31] Cfr. Ios. Lad. Pić: Uber die Absrammung der Rumänien. Leipzig, 1880 p. 107 urm.

[32] I. Nisror: Die moldanischen Ansprüche auf Pokutien, în „Arhiv Für östern. Geschichte“, vol. 101. Viena, 1910, p. 4 urm.; Cfr. Guil. Le Vasseur de Bauplan, S. R. M. Poloniae Arhit. milit. etc.: Ucrainae pars quae Pocutia vulgo dicitur. Amsterdam, Exc. P. Mortier, pela 1700.

[33] Primul episcop de Halici a fost Cosma, cfr. Orientalia Christiana, vol XVII, I. p. 163.

Galiţia, să o cucerească şi să o înglobeze definitiv regatului său. Contra acestei anexiuni, Ruricoviţii purtară lupte îndelungate care se încheiară prin tratatele dela 1352 şi 1366, prin care regele Cazimir obținu dela ei recunoaşterea formală a stăpânirii poloneze în Galiţia şi Podolia, iar Litvanii se mulţumiră cu stăpânirea asupra regiunei cucerite dela Tătari şi anume Volhinia, o parte din Podolia şi Ucraina.

Contra Tătarilor, cari se considerau stăpânitori asupra Podoliei, Volhiniei şi Galiției, Cazimir-cel-Mare susținu lupte îndârjite şi izbuti să-i alunge dincoace de Nistru, în Moldova şi dincolo de Smotricz în Ucraina. Pentru asigurarea hotarului dela Nistru, Cazimir-cel-Mare fortifică vadul Nistrului dela Hotin şi al Prutului dela Țeţin şi Sniatin, lângă vechiul Hmelov. Dlugos aminteşte în cronica sa, că în seimul polon din 1448, s'a susţinut că regele Cazimir a respins pe Tătari dincoace de Nistru şi ar fi fortificat punctele Hotin, Ţeţin, Camenița, Bacota,, etc.[34] fapt este că cetatea Hotinului, cât şi castelul de veghe de pe culmea Țeţinului sunt orientate spre sud, spre Tătari, o dovadă că ele fuseseră construite de o putere dela nord, care nu putea fi altcineva decât Cazimir-cel-Marc, liberatorul Galiției şi Podoliei de sub jugul tătăresc.

Izbânda lui Cazimir-cel-Mare contra Tătarilor din Galiția şi Podolia şi izgonirea lor dincoace de Nistru, inspiră curaj şi regelui l.udovic-cel-Mare al Ungariei să reia cu mai mare îndrăzneală ofensiva contra Tătarilor din Moldova. Şi de fapt acea ofensivă fu reluată de voevodul Ardealului Andrei fiul lui Laţcu, care cu conaționalii săi români din Maramureş izgoni pe Tătari de sub munţii Moldovei şi creiă „colo o căpitănie de graniță ungurească, voevodatul vazal al lui Dragoş şi al urmaşilor săi Sas şi Balc, până ce descălicătorul din Cuhnea Maramureşului, Bogdan veni să desăvârşească opera de curăţire a Moldovei de Tătari şi de închegare definitivă a principatului Moldovei independente.

După moartea lui Cazimir-cel-Mare (1370), stăpânirea asupra Galiţiei şi Podoliei trecu asupra ginerelui său Ludovic-cel-Mare din Ungaria. Dar stăpânirea ungurească nu fu de lungă durată. Ludovic muri la 1382, iar fiica sa cea mai mică Hedviga moşteni tronul Poloniei cu Galiţia şi Podolia, care reveniră pe calea aceasta din nou Poloniei. Prin căsătoria Hedvigei cu Vladislav Jogaila, marele duce al Litvaniei, se proclamă uniunea Poloniei cu Litvania şi astfel Rusia-Roşie, Podolia, Volhinia şi Ucraina cu cetatea Kievul ajunseră pentru mai multe veacuri sub dominaţiunea poloneză.

Stăpânirea politică poloneză nu împiedica populaţiunea acestor provincii de a-şi păstra caracterul ei etnic rutean, maloros sau ucrainean. Provinciile acestea îşi aveau până la începutul secolului al XV-lea trecutul lor istoric aparte. Din punct de vedere geografic Volhinia şi Podolia estică, gravitau spre Nipru, iar Haliciul cu Volhinia şi Podolia vestică spre Nistru şi spre Dunăre. Aceasta însă nu însemna că domnitorii naţionali ai acestor provincii ar fi estins cândva stăpânirea lor şi dincoace de Nistru în Moldova, cum s'a susținut de unii istorici ucraineni.

[34] Dlugosz, Historia Poloniae, V, p. 48, ed. Przezdziccki: „... cum notorium, publicum et clarum sit, quod terram predictam (Haliciul, Pocutia şi Podolia). Kazimirus secundus rex Poloniae sub Thataris conquisivit et multis illam pacifice tenens temporibus, multa castra videlicet Kamyeniecz, Choczim, Czeczin, Bacot... et alia vel muro, vel lignis construxit".

V. Diploma bârlădeană şi izvodul oraşelor dela Dunăre

Domnia lui Vladimirko de Halica fost turburată de nepotul său de frate Ivanko Rostislavicz. Acesta este pomenit pentru prima oră în Ipat. letopis la sfârşitul anului 1144, când este arătat la Zvenigorod, poate ca moştenitor al unei regiuni aparte, cum credea Pić[35]. De acolo Ivanko uneltea contra unchiului său Vladimirko și, folosindu-se de absenţa acestuia din Halici, puse la cale o răscoală contra domnitorului legitim. Proclamat principe de Halici, Ivanko se puse în fruntea răsvrătiților și ocupă cetatea. Dar îndată ce Vladimirko află despre cele întâmplate în capitala principatului său, porni spre Halici, asedià acolo pe Ivanko, care cu ocazia unui atac nu se mai putu reîntoarce în cetate şi trebui să fugă, în 18 Februarie 1145. Astfel începu viata de aventurier a lui Ivanko Rostislavicz.

După arătările cronicilor ruseşti Ivanko fugi mai întâi la Dunăre, deci la 1145. Dar acolo el nu rămase multă vreme, ci se refugiă la Kiev, la curtea marelui cneaz Vsevolod. De acolo el întră în serviciul militar la mai multi principi ruseşti, distingându-se pretutindeni prin îndrăzneala sa de aventurier. La moartea unchiului său Vlaaimirko de Halici, Ivanko redică pretenţii asupra tronului contra vărului său Iaroslav Osmomyăl, fiul şi urmaşul lui Vladimirko. Din cauza acestei rivalități la tron, o dușmănie aprigă izbucni între Iarostav şi Ivanko. În 1157 Iaroslav trimise soli la marele duce al Kievului Gheorghe Vladimirovicz, pentru a cere extrădarea lui Ivanko. Numai grație intervenţiei mitropolitului din Kiev, Ivanko putu scăpa de extradare. În schimb, el fu trimis la Susdal şi aruncat acolo în închisoare. Dar încă în acelaşi an muri marele cneaz Gheorghe Vladimirovicz, şi Hievul ajunse sub stăpânirea lui Isaislav de Cemigov. Jaroslav Osmomysl se grăbi să trimită în 1158 o nouă solie către noul cneaz Isaislav şi să ceară extradarea lui Ivanko. Isaislav respinse cererea de extradare și făcu vânt lui Ivanko să fugă la „Cumani, unde se aşeză în oraşele dela Dunăre, captură 2 corăbii încărcate cu mărfuri şi pricinui mari pagube pescarilor galiţieni" precum glăsueşte cronica. Dela Dunăre Ivanko întreprinse în 1159 o expediţie războinică contra lui Iaroslav din Halici, însoțit de cete de insurgenți ruşi şi cumani. Atacul fu însă respins de Iaroslav, cetele lui lvanko fură împrăştiate, iar Ivanko fu silit să fugă din nou la Kiev, la curtea marelui cneaz Isaislav. Acesta luă pe Ivanko sub înalta sa protecţie şi somă chiar pe Iaroslav să cedeze o parte din principatul său galițian pribeagului Ivanko Rostislavici, fiind că supuşi halicieni l-ar fi cerut ca principe. Inmixtiunea lui Isaislav în treburile interne ale principatului de Halici fu considerată de Iaroslav Osmoniyst drept provocare şi aduse la izbucnirea unui război între Kiev şi Halici. Isaislav fu învins şi răsturnat din scaunul domniei. Ivanko se fortifică cu ocrotitorul său în cetatea Vireva (1160) şi se apără acolo mai mult timp. Dela Vireva, Ivanko fugi din nou la Dunăre şi muri otrăvit la 1161 la Selun care, după unii a fost identificat cu Salonicul, iar după alții cu Sulina dela Gurile Dunării.

După mărturiile analelor ruseşti, Ivanko Rostislavici a petrecut în trei rânduri la Dunăre. Odată în 1145, a doua oară în 1158, când încercă expediţia nereușită contra lui Iaroslav Osmomysl, şi a treia oară la 1161, anul morții sale, când trebue să fi trecut la Salonic sau la Sulina. Analele ruseşti, singurul izvor din care scoatem datele privitoare la acest îndrăzneţ aventurier, nu arată că Ivanko Rostislavici ar fi petrecut la Dunăre înainte 1145. Şi cu toate acestea B. P. Hasdeu a scos la iveală o diplomă, al cărei autor ar fi însuşi Ivanko Rostislavici. Diploma aceasta, cunoscută în istoriografia română sub numele de bârlădeană, a fost publicată de Hasdeu de două ori şi anume odată la 1860 fără nici un comentar[36] şi a doua oară la 1869 cu un lung comentar istoric, paleografic, lingvistic şi geografic[37].

[35] Cfr. Ios. Lad. Pić: Uber die Absrammung der Rumănien. Leipzig, 1880 p. 108 urm.
[36] Instrucţiunea Publică, I. No. 1. p. 8.
[37] Traian, I, 1869, p. 199.

Ѿімѣѡтца : існа....азъ : иванко ростиславовічь : ѿсола : галич-
ского : кнѣзь : верладскскы : скѣдчȣїȣ кȣпчемъ... вріїськскымъ :
да непалатѣтъ ; мышъ : оȣградѣ : нашемь..... ломъкоȣгалічі : наiз-
кладѣ : развѣ : ȣверладі : іоȣтекȣчомъ : ю...... радохъ : нашихъ :
анаісъкозѣ : розаньімъ : товаромъ : тȣтошнымъ : юȣгрѣскскымъ :
іроȣскьымъ : ічес.... атодапалатѣтъ : николижь : развѣ : оȣмаломъ :
оȣгалічі : акажітъ : воевода : анатомъ : овѣтъ... ѿ рожьства : хва :
тіскщȣ : і стъ : і трдстъ : і четіре : лѣтъ : міца : маѣ : к : днь.

Iată textul diplomei în original, după prima ediţie a lui Hasdeu dela 1860: In traducere românească diploma spune:

„In numele Tatălui şi al Fiului... eu Ivanko Rostislavici din scaunul galiţian, cneaz bârlădean, încuviinţăm negustorilor din [Mesem]bria, să nu plătească vama de descărcare în oraşul nostru Galiciul Mic, ci numai la Bârlad şi la Tecuciu şi... oraşe ale noastre. Iar la export pentru diferite mărfuri locale, ungureşti, ruseşti şi ceheşti să nu plătească nicăeri, numai la Galiciul Mic şi va spune voevodul (!) şi la această făgăduinţă... Dela naşterea lui Hristos o mie, o sută treizeci şi patru ani, luna Mai 20 zile“.

După Hasdeu diploma a fost reprodusă de Szaranievicz şi tradusă de Rösler[38], studiată de aproape de Pić[39], Ioan Bogdan[40], R. Rosetti[41] şi N. Iorga[42], iar mai recent de d-nii I. Bărbulescu[43], P. Mutafciev[44] şi P. P. Panaitescu[45], care rezumă toate cercetările anterioare şi conchide că diploma este „un fals grosolan“ comis de Hasdeu în complicitate cu tatăl său.

Autenticitatea diplomei bârlădene a fost contestată şi din motive lingvistice şi credem că cu drept cuvânt. Dar pe lângă obiecţiunile de ordin lingvistic, sunt consideraţiuni de natură istorică, care militează categoric contra autenticităţii diplomei. Emitentul diplomei Ivanko apare în textul ei sub trei titulaturi diferite: coboritor din scaunul galiţian, cneaz bâslădean sau bârladnic şi voevod. Nesiguranţa şi lipsa de precizie în aplicarea acestor titluri dă prilej la bănueli grave. Ivanko era fiul lui Rostislav din Przemysl, astfel că el era din scaunul Przemyslului şi nu al Haliciului. La 1134, anul în care s'a emis diploma, nu exista un principat de Halici sau galiţian. Scaunul domnesc al lui Vladimir a fost aşezat la Halici numai la 1141, deci şapte ani după data de emitere a diplomei, când aşezarea dela vadul Nistrului primi oarecare însemnătate politică. Acesta este primul argument istoric contra autenticităţii. Al doilea argument este pomenirea vagă de „voevod“, când se ştie că analele ruseşti nu atribue niciodată lui Ivanko acest titlu. De altfel analele ruseşti menţionează prezenţa lui Ivanko la Dunăre numai la 1145,– când apare ca pretendent sau „izgoi“ –, atunci aventurierul trebue să se fi găsit încă într'o vârstă prea fragedă. Rămâne titulatura de cneaz bârlădean sau bârladnic. Titulatura aceasta a fost adusă în legătură cu oraşul Bârlad, care ar fi existat pe atunci. Existenţa oraşului Bârlad în acea vreme este mai mult decât problematică. În schimb însă nu încape nici o îndoială că afluentul Siretului pe care este aşezat oraşul Bârlad, purta acest nume în secolul al XII-lea. Se ştie doară că oraşele ca Sirete, Suceava, Bârlad, Buzău, etc. şi-au împrumutat numele dela râurile pe care se află şi nu invers.

Originea numelui Bârlad nu este încă bine lămurită. In analele ruseşti se pomeneşte de „Bârladnici“ ca aventuricri nestatornici şi fără căpătâi, pe cari Hruszevski îi consideră deopotrivă cu Brodnicii, drept antemergători ai Cazacilor[46]. Astfel sunt pomeniţi ca „Bârladnici“ aventurierii ruşi din Olese la gura Niprului[47].

38 R. Rösler, Romänische Studien, pag. 323.
39 Ios. Lad. Pić, o. c. p. 107 urm.
40 I. Bogdan, Diploma bârlădeană, în Anal. Acad. Rom. II. XI. pag. 65 urm.
41 Radu Rosetti, Sfatul Bârlădean, Revista Nouă, Bucureşti. 1889, II. p. 364 urm.
42 N. Iorga, Studii şi Documente, V. p. 395–601.
43 I. Bărbulescu, Curente literare la Români în perioada Slavismului cultural, Bucureşti, 1928, pag. 9–12.
44 I. Mutafciev (Originea Asaneştilor). Sofia, 1829, pag 20–21.
45 P. P: Panaitescu, Diploma Bârlădeană şi Documentul lui Koriatovici, în „Revista Istorică Română“, II. 1. p. 466–51.
46 Istorya Ukrainsky Rosy, vol. VII. p. 75. cfr. Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, II. p. 369.
47 Ios. Lad. Pić, o. c. p. 109 urm.

În 1159 Ivanko năvăli la Dunăre însoţit de „Cumani şi 6000 de Bârladnici", molestând acolo pe negustorii şi pescarii localnici[48]. In condițiunile acestea este greu de presupus, ca cete de pribegi şi aventurieri din toate neamurile, cum erau Bârladnicii, cari năvăliau în Moldova după pradă, să-şi fi însuşit numele dela râul Bârlad. Este mai aproape de mintea omului ca râul care parcurgea regiunea devastată de Bârladnicii prădalnici să-şi fi primit numele dela aceştia. Analogii avem doară în numele râurilor Tatarca, Turcul, Neamţul numite altfel după năvălitorii tătari, turci şi germani.

Dar orcât, Bârladnicii nu apar ca o creaţiune a lui Ivanco Rostislavici. Ca şi Brodnicii şi Cazacii de mai târziu, Bârladnicii existau înainte şi după aventura „izgoiului" dela Przemysl. El a făcut apel la ei şi li-a cerut să-l însoțească în aventurile sale războinice la Dunăre. Ei l-au urmat în tovărăşie cu Cumanii, stăpânitorii acelor regiuni. Atât şi nemic mai mult. Numai Hasdeu a făcut prin diploma sa plăzmuită din Ivanco un „cneade Bârlad", când el nu era de fapt decât o căpetenie de „Bârladnici", un condotiere îndrăzneţ, care-şi încercă norocul de pradă în oraşele dela Dunăre. Iată la ce trebue redusă legenda „cnezatului de Bârlad", în care unii cercetători bănuiau realități istorice[49].

Pe lângă Bârlad se mai pomeneşte în diploma plăzmuită a lui Hasdeu şi de Mesembria, Tecuci şi Galaţi. Despre Mesembria ca centru comercial în secolul al XII-lea nu se pomeneşte nicăiri. Heyd şi Jirezek nu-i atribue nici o importanță comercială[50], şi cu atât mai puţin într'o vreme când luptele cu Pecenegii dincolo de Dunăre erau în toiu lor[51]. Nici reîmprospătarea comerţului pontic prin Veneţieni şi Genovezi n'a putut insufla Mesembriei un nou avânt comercial[52], şi cu atâta mai puţin cu Moldova pustiită de Pecenegi şi de Cumanii întovărăşiţi de Bârladnicii ruşi, cari adulmecau prada la Dunăre. Menţiunea Tecuciului nu poate fi luată în serios pentru vremea aceia. În privilegiul comercial al Liovenilor din 1408 Tecuciul nu este pomenit. Dar mai interesantă este menţiunea Haliciului Mic, pe care Hasdeu îl identifică cu Galaţii dela Dunăre. În documentele interne ale Moldovei localitatea această nu este pomenită nici pe vremea lui Alexandru-cel-Bun şi nici în epoca lui Ştefan-cel-Mare. Numai în traducere ni s'au păstrat două cărți de danie din 1445 şi 1454 pentru mănăstirea Homorului, în care se scutesc de vamă carele mănăstirii ce aduceau peşte dela Galaţi[53]. În 1444 negustorul Zindrich din Leow făcea cumpărături la Galaţi[54]. Or, aceste menţiuni sunt prea vagi şi nesigure pentru a putea pune mult temei pe ele. Dintr'o aşezare de pescari ce erau, Galaţii ajung la o oarecare importanţă comercială numai în secolul al XVI-lea şi cele urmatoare şi anume după pierderea Chiliei şi a Tomarovei sau a Renilor basarabeni[55]. Pornind dela diploma neautentică din 1134, unii au riscat să considere Galaţii drept a colonie a Haliciului dela Nistru. În sprijinul acestei păreni nu se aduce altă mărturie decât asemănarea de nume ce pare că există între Halici sau Galici şi între Galaţi. Numai că asemănarea această ar trebui estinsă şi asupra celor 4 localităţi cu numele Galaţi din Ardeal şi anume din judeţele Năsăud, Alba, Hunidoara şi Făgăraş[56], precum şi asupra localităţii Galić, de dincolo de Dunăre din Serbia[57]. Din o simplă asemănare de nume nu se poate deci conchide la legături politice şi cu atât mai puţin la descălicarea Galaţilor noştri din Haliciul ucrainean dela Nistrul superior, cum o fac prepagandişiii ideei ucrainene, care susțin sus şi tare că comercianții halicieni ar fi descălicat la Dunăre oraşul Galiciul-Mic, care astăzi ar purta numele de Galaţi[58].

---

48 Viz. Vremennik, IV. pag. 332;. cfr. G. I. Bratianu, în „Bulletin dela Sec. Hist." Acad. Rom. X. p. 131.

49 A. D. Xenopol, Istoria Românilor, II, p. 204 urm., ed. III.

50 W. Heyd, Geschichie des Levantehandels, I, p. 577–579; II, p. 159.

51 C.I. Jerećek, Geschichte der Bulgaren, p. 209 urm.; passim. Das fürstentum Bulgarien, p. 258; cfr. N. Iorga, Studii și Docum., V, p. 596.

52 G. I. Brătianu, Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIe sieclé, Paris, 1929, p. 59 urm.

53 M. Costăchescu, Documente Moldoveneşti înainte de Ştefan-cel-Mare, II, p. 235 şi 515.

54 Akta grodzkie i ziemskie, XIV, No. 1340.

55 Hurmuzaki, Docum. II; p. 424; XI, p. 784; Tezaur de Monum. Istr., III, p. 142 Quelfen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, III, p. 204 și 347.

56 S. Molnovan şi N. Togan, Dicţionarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria, p. 97.

57 C. L. Jirećek, Geschichte der Serben, I, p. 247, notă 3.

58 Grigore Grigorovici, Țărănimea bucovineană în jug, editura „Nove Selo", 1922, p. 1.

Dar demonstrând neautenticitatea diplomei bârladene şi inadmisibilitatea tuturor concluziilor pe care unii s'au grăbit a le trage „din falsul grosolan" al lui Hasdeu, nu înseamnă că am încerca să tăgăduim participarea negustorilor galiţieni la comerțul dela Dunăre. Dimpotrivă ştim că în secolul al XI-lea şi XII-lea negustorii galiţieni străbăteau meleagurile Moldovei până la Dunăre şi se întorceau cu carele lor încărcate cu mărfuri greceşti[59]. Faţă de aceşti negustori şi pescari de origine galițiană caută să se regreseze aventurierul lvanco cu Bârladnicii săi în anii 1145 şi 1159. Participarea Galiţienilor la comerțul dunărean a găsit cunoscutul răsunet şi în celebra epopee rusească despre Igor, care proslăveşte pe Iaroslav Osmomysl din Halici pentru influența sa la Dunăre.

Că teritoriul Moldovei de mai târziu n'a fost niciodată cuprins în hotarele principatului de IHalici se - evidenţiază şi dintro mărturie bizantină din secolul al XII-lea. Cronicarul bizantin Nichita Choniates relatează la anul 1165, deci numai 4 ani după moartea „izgoiului" Ivanco Rostislavici, că un prinț bizantin, anume Andronic Comnen, văr al împăratului Manuel, ar fi căutat refugiu la curtea principelui de Halici Iaroslav Osmomysl. Fuga lui Andronic s'a produs în următoarele împrejurări. Împăratul Manuel Comnen întreprinse o expediţie victorioasă contra Sârbilor şi Ungurilor, îi bătu şi-i readuse la respectul cuvenit faţă de împărat. Dar pentru ai ţinea mai bine în frâu, împăratul lăsă la Dunăre pe vărul său Andronic Comnen în calitate de guvernator militar, punându-i la dispoziţie forţe suficiente pentru a putea respinge orice atac. Dar prințul Andronic căzu curând sub grava bănuială că uneltește contra împăratului pentru ai răpi tronul. De frică de pedeapsă Andronic se hotări să fugă la curtea principelui de Halici. El fu însă urmărit de Românii dela nordul Dunării, prins de ei şi dat pe mâna împăratului.

„Dar când Andronic s'a îndepărtat de frică – zice cronicarul – şi, scăpând din mânile celor ce-l urmăriau, atinse graniţa principatului de Halici, bucuros de a fi găsit acolo refugiul mântuitor, chiar în clipa aceia el căzu în mrejele urmăritorilor săi, căci el fu prins de Vlachi;, la care ajunse vestea despre fuga lui. Aceştia puseră mâna pe el şi-l| duseră înapoi la împărat"[60]. De altfel vechile cronici ruseşti arată că principele Isaiaslav în lupta sa cu Boleslav II al Poloniei ar fi fost ajutat de Vlahi[61].

Aşezarea hotarului dintre Galiţia şi Moldova de mai târziu nu poate fi în nici un caz cea arătată de Xenopol[62] şi Radu Rosetti[63], cari credeau încă în autenticitatea diplomei bârladene. Principele Andronic nu s'a refugiat în legendarul cnezat de Bârlad al aventurierului Ivanko, ci el a pătruns până la Halici, reşedinţa principelui Iaroslav cel cu şapte simţuri, unde a fost bine primit şi a luat chiar parte la o vânătoare de zimbri, a răpus mai mulţi dintre aceştia şi şi-a împodobit mai apoi palatul său din Bizanţ cu trofeele de vânătoare dobândite în munţii Pocuţiei.

* *
*

In sprijinul pretinsei stăpâniri galițiene asupra Moldovei de mai târziu, se aduce mereu şi un izvor de „cetăți ruseşti", care ni s'a păstrat ca anexă la aşa numitul „Voskresenskaja letopis", şi publicat în „Culegerea complectă de anale ruseşti"[64]. Letopisul voscrescian merge numai până la 1347. Or, în izvod se pomenesc nume de orașe, cari nu fiinţa încă la acel an. Aceasta este o dovadă că lista aceasta este cu mult mai nouă şi a fost numai anexată la letopisul rusesc care încheie cu anul 1347[65].

Iată cuprinsul acestei anexe geografice:

[59] G. Veliczko, Relaţiunile politico-comerciale ale Ruşilor Bizantini în sec. X şi XI (ucraineşte), în „Comunicările Asociaţiei Szewczenco", VI, p. 31 urm.

[60] Nichita Choniates, ed. Bonn, p. 103. Sciţi Hyperborei sunt numiţi Rușii dela Nord, spre deosebire de Sciţii Cumani, aşezaţi mai la Sud, lângă Dunăre şi Marea Neagră.

[61] D. Cantemir, Hronicul Româno-Moldovlahilor şi Tociescu, p. 385; cir. M. Bobrzynski, Dzieje Polski w zarizie, ed. IV, vol. I, p. 93.

[62] Istoria Românilor, ediţia III, vol. II, p. 204–205.

[63] Revista Nouă, 1889, II, p. 472.

[64] Polonoe Sobranea russkiche letopis, VII, p. 240.

[65] Ios. Lad. Pić, o. c. p. 106.; Arhiva Istorică, I. 1. p. 18; Xenopol, Ist. Rom, ed. III, vol. II, p. 206.

„La Dunăre Vidicov cu 7 ziduri de piată şi Mdin, Drestvin, Ding dincolo de Dunăre. La nordul fluviului Novoia Selo, Akoliatris; lângă mare Karna, Kavarna; de această parte a Dunărei, la nord la revărsarea Nistrului Bârlgorod, Kilia, Cernv, Askij Torg pe râul Prut; Romanov Torg lângă Moldova, Nemec în munţi, Korotjunov, Kamen, Soćava, Seret, Bania, Nećjun, Kolomija Gorodok pe Ceremuş şi lângă Nistru Chotin şi acesta este oraş bulgăresc şi valah".

Examinând mai de aproape numele acestor oraşe, vedem un amestec de oraşe vechi dela Dunăre, Marea Neagră şi Nistru, precum şi o serie de oraşe mai noui pe Prut, Siret, Moldova şi Ceremuş. La litoralul pontic avem cetăţile Karna şi Kavarna, care pot fi identificate cu Varna şi Cavarna de astăzi. Pe malul drept al Dunărei se menționează cetăţile Vidikov şi Mdin, Tinov, Drestvin şi Ding, dintre care pot fi identificate Mdin în Vidinul, Tinov cu Târnova şi Drestvin cu Durostor sau Silistra, Ding a fost idenfiticată de Pit cu Măcinul iar Vidikov pare să fie identic cu Mdin, adică Vidinul.

Pe malul stâng al Dunărei se menţionează oraşele Novoia Selo, Akoliatris, Kilia şi la limanul Nistrului Belgorode. Kilia şi Belgorod sunt uşor de identificat cu Chiha şi Cetatea-Albă. Akoliatris a fost identificat de Pić cu Vâlcovul. Novoia Selo n'a putut fi identificat încă. Pe Nistru în sus se menționează Hotinul ca oraş bulgaro-român. Pe Prut este pomenit Askij Torg care poate fi identificat cu Iaşii. Urmează apoi oraşele uşor de identificat ca Romanov Torg cu Romanul, Nemec cu Neamţul, Korozjunov cu Crăciuna, Kamencu Piatra, Sućava cu Suceava, Seret cu Serete şi Baia cu Baia, Colomeia din Polonia Netjun, a fost identificat de Onciul cu Cecijun-Ţeţin. Rămâne nelămurit numele cetăţii Ćern, care este pomenit îndată după Chilia şi ar putea fi Vicina de mai târziu. Lipsa Bârladului, Tecuciului, Galaţilor şi Mesembriei din această listă de oraşe ar trebui să ne surprindă dacă nu am ştie că diploma bârlădeană, unde se face menţiune de ele, nu este decât o născocire regretabilă a lui Hasdeu. Lipsa acestor oraşe din izvodul geografic amintit mai sus nu este decât o dovadă în plus, că diploma bârlădeană nu este autentică.

Examinând mai deaproape lista cu cetăţile „ruseşti" vedem că ea cuprinde două serii de cetăţi cu totul deosebite una de alta. În prima serie de cetăți intră străvechile aşezări dela Dunăre şi Mare: Vidinul, Silistra, Chilia, Cetatea-Albă, Cavarna şi Varna. Aceste sunt cetăți rămase dinanticitate şi menţionate mereu de cronicarii bizantini până în secolul al XIII-lea.

După dărâmarea primului imperiu bulgar, împărații bizantini extinseră din nou stăpânirea lor până la Dunăre. Din regiunea dunăreană recucerită cu numeroasele ei oraşe şi cetăţi, urmaşii lui Vasile Bulgaroctonul organizară un ducat de graniţă şi aşezară în fruntea lui pe un „stăpânilor al oraşelor şi ținuturilor dela Dunăre". Reşedinţa stăpânitorului acestui ținut numit după aşezarea sa la Dunăre se găsia la Silistra. Iar el însuşi se intitula adesea „duce de Paristrion".

Un astfel de duce al oraşelor dunărene fusese vestitul general Katakalon Kekaumenos, care la 1043 întâmpină pe Ruşii lui Iaroslav-cel-Mare, ce se întorceau pe uscat dela Constantinopol şi-i nimici la Varna[66]. Lui Kekaumenos îi urmă în postul de guvernator tutelar al ducatului de margine Mihai fiul lui Anastasie, care se intitula „stăpânitor al cetăților patristriene"[67]. Înteţindu-se atacurile Pecenegilor la Dunăre, Bizantinii se grăbiră să numească chiar 2 „stăpânitor al cetăților patristriene" pe Nichifor Potaneiates şi pe Vasile Apokapes (1065)[68]. In 1072 apare Nestor ca „duce de Paristrion"[69]. Sub ducele Leon Nikerites fură zdrobiţii Pecenegii la Lebounion (1 Aprilie 1091)[70].

După aceea nu mai cunoaştem alţi duci de Paristrion, deşi ducatul de graniță se menţinu încă multă vreme.

Din ducatul acesta paristrian ridică în 11606 Manuel Comnen numeroasele oştiri de Vlachi şi-i porni

[66] Kedrenos, II. p. 555, 3.; cfr. N. Bănescu, „Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor dela Dunărea de jos". „Anuarul Institutului de Istoric Naţională", Cluj. 1921/22, I, p. 138 şi urm.

[67] Kedrenos, II. p. 543, 16.

[68] Zonares, III, 675, 7.

[69] Skilitzes, 719, II, Zonares, III, 713, 9.

[70] Ana Comnena, I, 422.

contra Lingurilor. Asupra acestei expediţii cronicarul HKinamos re latează că Manuel Comnen trimise împotriva Ungurilor o oştire sub conducerea protostratorului Alexios care trebuia să facă numai o demonstraţie pe drumul obicinuit al Dunărei, pentru a face pe Unguri să creadă că atacul se va da din acel loc obişnuit, în vreme ce Leon Vatatzes „adunându-şi din altă parte altă armată numeroasă, şi chiar mare mulțime de Vlachi care se zice că coboară din vechii: colonişti de odinioară veniţi din. Pornind din localităţile Pontului, numit Euxin, ei urmau să năvălească în ţara hunică, dintr'o parte, din care din vechime nimeni nu năvălise niciodată asupra lor".

Armata trecu prin regiuni întinse, greu de străbătut, ajunse în ţara Hunilor unde aflǎ sate foarte populate de oameni, jăfui în toate părțile, ucise mulţi oameni şi ridică mulţi robi de acolo. În amintirea campaniei Vatatzes ridică o cruce de aramă cu inscripția:

Ἐνθάδε Παννονίης ποτὲ ἄκριτα φῦλα γενέθλης
Δεινὸς Ἄρης καὶ χεὶρ ἔκτανεν Αὐσονίων.
Ῥώμης ὁππότε κλεινῆς δῖος ἄνασσε Μανουήλ,
Κωμνηνῶν κρατόρων εὖχος ἀριστονόων.

Nenumărală mulțime de ginta panoniană
Ares ucise aci cu a Ausonilor braţ,
Când divul Manuel domnea în Roma glorioasă
Fala Comnenlor celor puternici şi mari...[71].

Ausonii erau o populaţiune veche în Italia de sud; numele de Ausoni este întrebuințat în inscripţie pentru Vlachi sau Romani din Itaha. Priscus înţelegea sub „Abacvinv poi" limba romană rustică, pe care el o auzi la curtea lui Attila. Ausonienii sunt Vlachi, spre deosebire de Grecii. Iată deci o primă menţiune lapidară asupra isprăvilor româneşti la nordul Dunării.

Drumul parcurs de Vatatzes cu Vlachii nu putea fi altul decât cel cunoscut şi bătătucit din anticitate, dealungul Siretului, în Valea Trotuşului şi de acolo pela Oituz în Ardeal, în ţara Bârsei, care era bine populată după mărturia lui Kinamos. Crucea fu ridicată undeva dealungul acestui drum şi nu este exclus ca ea să fie descoperită cândva. Vlachii din armata lui Vatatzes erau dela Dunăre-de-jos, din Paristrionul bizantin, care se menținea încă în acea vreme.

A treia armată sub Ion Ducas străbătu deșerturile Moldovei pentru a ajunge la granița ruso-ungară[72].

Un alt scriitor bizantin, Michail Attaliates, care slujise pe lângă 4 împăraţi, ne-a păstrat informaţiuni foarte preţioase asupra locuitorilor dela Dunărea de jos. El relatează că: „Populația de acolo este semibarbară". Pe ţărmul Dunărei sunt aşezate multe şi mari oraşe, care adăpostesc o populație de toate limbile şi întrețin o oaste nu mică, la care oraşe Sciţii trecuți de dincolo mai înainte, duc felul lor de viaţă scitică. La Dunăre locuitorii sunt puţin sau de fel aplicaţi să asculte de autoritatea împăratului, oferind cu totul puterea cetății şefului lor Tatos. Alţi stăpânitori ai cetăţii Silistra şi Vicina nu erau decât căpeteniile Românilor dela Dunăre, numiți juzi, cnezi, slav sudstvo al documentelor sârbeşti[73]. Aceşti „Meâofripgapu" ai lui Ataliates cari duc „Toy Yaihzăy Bis" nu puteau fi nici Bulgari, nici Greci, nici Pecenegi, nici Cumani şi nici Ruşi sau Unguri, ei erau fără îndoială Români, care se cârmuiau prin judeţii lor. Ei recunoşteau autoritatea bizantină reprezentată prin „ăoxoy zu [lugrazgiovy" sau „Kazezâyo Tis Apisrpust[74].

O căpetenie a Vlahilor dela Dunăre parc să fi fost şi faimosul „llcvdtacs, Expres ză Bhzpwov" care după relațiunea Anei Comnena, sosind în timpul nopței, aduse lui Alexios în lagărul dela Anchialos vestea despre trecerea Cumanilor peste Dunăre[75].

[71] Kinamos, VI, cap. 3, cfr. D. Onciul, Originea Principatelor Române, p. 24.

[72] Jirićek, Geschichte der Sernen, I, p. 253 urm.

[73] Cfr. N. Iorga, Les premieres cristalisalious d'Etat de Roumains, în Bull, de la Sect. Inst. de l'Acad. Roum. 1 Ian. 1920, No.5–8; Revistă Istorică V. 6–7. Hurmuzaki, Docum. I. 2. p. 771 urm.

[74] Attaliates, 204, 16 urm. cfr. Bănescu, I, c. p. 148.

[75] Ana Comnena, II, 10, 9.

Ducatul de hotar dela Dunăre, Paristrion, a dăinuit sub dominațiunea bizantină până la sfârşitul veacului al XII-lea, când tot dela Dunăre luă fiinţă al doilea imperiu bulgar, creat de fraţii Petru şi Asan şi ajuns la mare înflorire sub fratele lor Ioaniţă. Dar şi sub stăpânirea româno-bulgară ducatul de graniţă bizantin se menţinu sub forma unei autonomii oarecare în strânsă legătură cu Bizanţul. Pe temelia acestui ducat paris-trian se ridică în veacul al XIV-lea despotatul lui Balicas și a fraţilor săi Toader şi Dobrotici, care impuse numele său acestui despotat de graniță: Dobrogea.

Oraşele acestea paristriene erau faimoasele „L'opoai no Dynaicryx" de unde aventurierul Ivanko Ros-tislavici făcea atâta rău negustorilor galiţieni. Inainte de Ivanko râvnise la stăpânirea acestor orașe Sviatoslav din Kiev, care încă pe la 969 spunea maicei sale că doreşte să-şi mute reşedinţa la Dunăre unde se adună toate bogăţiile din lume; aşa aur, vinuri şi fructe din Grecia, argint şi postăvuri din Cehia, cai din Ungaria şi blănuri, ceai, miere şi sclavi din Rusia. De acelaşi dor era mistuit şi rivalul lui Ivanko, principele Iaroslav Osmomysl din Halici, pe care „Cântecul lui Igor" îl proslăveşte ca stăpânitor al porţilor Dunărei, formate fireşte din cetăţile paristriene. Numele acestor cetăţi au ajuns deci şi în izvodul geografiei din anexa leto-pesiţului voscrenscian. Cum între aceste vechi oraşe nu găsim pomenite Bârladul, nici Tecuciul şi nici Galaţii, este evident că ele nu existau pe atunci decât în fantezia lui Hasdeu, plăsmuitorul faimoasei diplome bârlădene.

Din mărturiile contemporane bizantine rezultă pe de altă parte că hotarele principatului de Halici erau departe de Dunăre, precum s'a văzut din expediţia lui Leon Vatatzes şi din fuga prinţului Andronic la Halici, relatate de cronicarii contemporani Kinamos şi Nichita Choniates, care nu amintesc de legendarul principat de Bârlad, prin al cărui teritoriu ar fi trebuit să treacă şi oştirile bizantine şi Românii cari urmăriau pe prin-cipele Andronic. Iată pentru ce credem că pretinsa stăpânire galițiană în Moldova secolului al XII-lea aparține domeniului fanteziei lui Hasdeu şi a câtorva istorici ce au căzut victimă acestei fantezii.

* *
*

A doua serie de cetăţi sunt cele din Moldova şi anume: Iaşi, Baia, Siret, Suceava, Neamţ, Roman, Crăciuna, Ţeţinul,, etc. Acestea nu se pot compara ca vechime cu oraşele paristrice, ci sunt fundaţiuni mai noui. Aceasta dovedeşte că autorul izvodului de oraşe şi cetăţi a aruncat clae peste grămadă oraşe noui şi vechi fără nici o deosebire. Se pare că la izvodul cu cetăţile dunărene s'a adăogat prin secolul al XV-lea şi lista oraşelor moldoveneşti, cunoscute atunci. Este interesant că la cetăţile moldoveneşti este numărată şi Colomeia din Pocuţia, ceeace pare să indice că vechea listă a fost complectată într'o vreme, când Moldova avea de revendicat drepturi asupra Pocuţiei[76].

Originea acestor oraşe şi numele fundatorilor lor s'a pierdut în negura vremurilor. Cronica atribuită lui Nestor pomeneşte de cetăţile „rpaau" Llglicilor şi Tivertilor, ce sălăşluiau între Nistru şi Dunăre, deci pe teritoriul Moldovei de mai târziu[77]. Istoricii ruşi în frunte cu Karamsin sunt de părere că unele oraşe din Moldova s'ar fi desvoltat din' „gorodurile " acestor Uglici şi Tiverti[78]. Fireşte că în cadrul acestei ipoteze istorice nu ar putea încăpea Cetatea-Neamţului, o creațiune teutonică, cum arată numele ei, şi nici cetatea Romanului, o fundațiune a lui Roman-Vodă. De asemenea şi numele cetăţii Iaşi poate fi pus cu mai multă probabilitate în legătură cu seminţia Iasilor, astăzi Oseţii din Caucaz, un nume-aşa de frecvent şi dincolo de munţi în Ungaria. Baia este o aşezare săsească, iar originea Siretului şi Sucevii a rămas până astăzi nelă-murită. Hotinul şi Țeţinul au fost fortificate de Cazimir-cel-Mare, precum s'a arătat la locul său.

Istoricii galițieni susţin că oraşele moldoveneşti ar fi putut luă fiinţă ca oraşe ruseşti pe vremea pretinsei

76 Cfr. Ion 1. Nistor, Die moldavischen Ansprüche auf Pokutien, în Archiv für Oesterr. Geschichte, vol. 101.
77 Cronica Nestoris, ed. Miktosich, p. 6.
78 Karamsin, Geschichte des Russischen Reiches, II, p. 28, No. 97. Riga, 1820.

stăpâniri galițiene în Moldova[79]. Am arătat mai sus că în sprijinul estinderii hotarului galiţian asupra teritoriului moldovenesc de mai târziu nu s'a adus până astăzi nici o dovadă istorică, afară de falsa diplomă bârlădeană. Contra acestei ipoteze vorbeşte însăşi harta anexată la letopisul voscrenscenic, care cuprinde numai oraşele moldoveneşti împreună cu Colomeia, câtă vreme oraşele galițiene sunt numite deopotrivă cu cele volhiniene cu totul separat şi la alt loc. Dacă însuşi autorul izvodului înșira orașe paristriene şi moldoveneşti separat de cele galițiene, atunci cu ce temeiu mai pot fi considerate aceste orașe drept galițiene? Este evident că autorul izvodului nu le considera ca aparţinând uneia şi aceleaşi ţări şi ca fiind sub aceiași stăpânire. Astfel cade şi ultimul argument pentru pretinsă stăpânire galițiană asupra Moldovei.

* *
*

Cu atâta mai puţin poate fi susținută o întindere a stăpânirii galițiene asupra Maramureşului şi Ardealului. Dar cu toate acestea istoricul ucrainean Miron Korduba a riscat să susțină, că în secolul al XIII-lea principii de Halici ar fi stăpânit regiuni întinse chiar în Ardeal, ajungând până la apa Sişeului mai la sud de Bistriţa. Istoricul ucrainean a încercat să-şi întemeieze afirmaţiunea sa pe un document din 1228 dela regele Andrei II, care hărăzeşte banului Simion domeniul Szeplak din Ardeal cu toate atenenţele sale până la „Ruscia", aşezată la izvoarele Şişeului şi Budacului[80]. În iperzelul său naţional, dl Korduba identifică „Ruscia" cu „Rusia", adică Rusia Roşie sau Galiţia şi afirmă că pe acea vreme principatul de Halici cuprindea Moldova-de-Sus, Bucovina, Maramureşul şi Ardealul nordic până la obârşia Şişeului şi Budacului[81]. În capul documentului regele Andrei se intitulează „Galitiae Lodomeriaeque rex" şi de aceia este greu de admis ca în context să vorbească de „Rusia". D-l Korduba a uitat să-şi dea seama că „Ruscia" nu este decât „Rusciorul" (Sebeşul-de-Jos) din jud. Năsăud, aşezat chiar la izvoarele Şişeului şi Budacului şi n'are nemic a face cu Rusia Roşie sau Galiţia.

În sprijinul afirmației sale Korduba mai aduce şi o bulă papală din 1204, în care se aminteşte de „Sassvar" (Orăștia), în jud. Hunedoară[82]. Istoricul ucrainean citeşte însă în loc de „Sassvar" „Satmar" şi afirmă că până la Satu-Mare ar fi ajuns cândva graniţa galițiană[83]. Este evident că cu astfel de mărturii nu se poate susține că graniţa Haliciului ar fi trecut Carpaţii şi ar fi cuprins şi parte din Transilvania nordică. Aberațiuni de acest fel cad dela sine.

Din cele arătate mai sus rezultă limpede pentru orice om nepreocupat că pretenţiile ucrainene asupra Moldovei sau părţi din acest pământ românesc, nu au la temelia lor nici un act istoric. Nici diploma bârlădeană, a căiei neautenticitate este dovedită, nici lista cu cetăţile paristrice şi moldoveneşti, nici cele 2 documente citate şi fals interpretate de Korduba nu aduc nemic serios în sprijinul acestor afirmaţiuni. Prin urmare Ucrainenii nu pot invoca drepturi istorice pentru revendicările lor teritoriale în Maramureş, Bucovina şi Basarabia. Granița străveche între Români şi Ucraineni a fost totdeauna la Nistru. Zicea doară foarte nimerit la 1703 Martin Chometowski, palatinul Braclaviei: „Inter nos et Valachiam ispse deus flumine Tyra dislimitavit", adică între Români şi Ucraineni însuşi Dumnezeu a aşezat Nistru ca hotar[84].

[79] Szaranevicz, Istoria Galiskovo-Volodimirskoi Rusiia [în rus.], Leow, 1863, p. 184; cfr. D. Oniciu, Originea Principatelor Române, p. 232 urm.

[80] Teutsch u. Firnhaber, Urkundenbuch, II, Abt. XV, Bd. Nr. 41, p. 2.

[81] Miron Kornuba, Graniţa moldo-polonă la moartea lui Ştefan-cel-Mare, p. 2; Huszevski, III, p. 78 şi 501.

[82] Teutsch u. Firnhaber, No. 82, p. 81–82.

[83] Konduba, o. c., p. 3; Ist. Ilustr. a Bucovinei, p. 18, 36; Smal-Stocki, Ruşii în Bucovina, p. 1.

[84] Hunmuzaki, Il. supl. III, p. 293.

VI. Originea elementului ucrainean din România.

Din analiza critică a izvoarelor rezultă că revendicările teritoriale ale Ucrainţilor în Bucovina, Basarabia şi Maramureş sunt lipsite de orice temei istoric. Rămâne acuma să analizăm obiectiv temeiurile etnice pentru revendicările lor politice. Este mai presus de orice îndoială că în unele plăşi bucovinene şi basarabene sălăşluesc astăzi numeroase familii de Ucrainţi. Numai că aşezarea acestor familii pe pământul vechii Moldove este de dată mai recentă. Însuşi Rudnicki recunoaşte că populațiunea ucraineană a ajuns dincoace de Nistru în Moldova pe cale de expansiune şi colonizare, că prin urmare ea nu este aborigină şi în nici un caz anterioară descălicării Românilor în văile Moldovei. Despre Basarabia zice Rudnicki că ţara a fost colonizată mai des numai în ultimul secol şi că Ucrainții au pătruns în masa compactă a Românilor[85]. Iar despre Bucovina acelaş autor ucrainean susține că hotarul etnografic al Ucrainţilor nu este vechiu deloc, afară doară de valea Ceremuşului[86].

Valea Ceremuşului este populată de o seminţie slavă aparte, numită Huțuli sau Huţani. Asupra originei Huţanilor s'au lansat mai multe păreri. Kaluzniacki a încercat să derive numele Huţul dela „Uzi“, un trib cumanic, cari ar fi pătruns în Carpaţi şi s'ar fi slavizat acolo cu vremea. Originea aceasta, inspirată mai mult din asemănarea numelui Huţul cu „Uzi“ pare puţin probabilă, întrucât triburile cumanice, ca populaţiune de stepă, cu greu se vor fi putut deprinde cu viața de munte. In favorul acestei ipoteze ar vorbi cultul Huţanului pentru cal, singurul şi indispensabilul mijloc de locomoţiune a locuitorilor de stepă. În această ordine de idei a încercat Korzeniowski pela 1845 să deducă numele Huţul dela „Hočuli“ derivat din „kočiovati“ a nomadiza. Huţanii înşişi sau Huţulii consideră numele acesta ca o injurie la adresa lor, susţinând că acest nume se aplică numai cailor huţăneşti[87]. Este adevărat că Huţulii se supără când li se zice pe nume. Ei înşişi îşi zic „ruski liude“, (oameni ruşi), „chrestiani“ (creştini), „hirski“ (munteni) sau „verhovenci“ (locuitorii piscurilor de munte). Kaindl susținea într'o vreme că Huţanii sunt Sciţi slavizaţi[88]. Mai apoi istoricul german reveni el însuşi asupra acestei ipoteze şi propuse derivarea numelui Huţul dela românescul „hoţ“[89]. Noi Românii îi numim Huţani, de unde derivă şi numele de familie Huţan.

Intr'un studiu apărut de curând asupra relaţiilor lingvistice ruteano-române, Janow susține că „particularităţile ideomelor huţule arată că Huţulii reprezintă un amestec al vechii populaţiuni româneşti cu acele resturi de populaţie lehitică care, sub presiunea popoarelor din răsărit, s'au desprins din trunchiul populaţiei lehitice ce tindea spre apus şi se abătu în Carpaţi. În acest amestec româno-lehit începu să se reverse cu vremea populația ruteană, care sub presiunea hordelor nomade năvălitoare din răsărit erau aruncate în Carpaţi şi care izbuti să imprime acestui amestec etnic caracterul etnic rutean”[90]. Substratul român din acest conglomerat etnic s'a păstrat în limba huţănească şi în toponimia munților din valea Ceremuşului. Elemente lingvistice româneşti sunt: glugă, cheptar, zgardă, barbânţă, boar, vataf, fiu, flecău, bucată, arcan, bârfeală, colibă, urdă, chiag, armăsar, brânză, jintiță ş. a. tot noţiuni împrumutate din îndeletnicirile păcurăreşti ale Huţanilor ca şi ale Românilor. Vechea toponemie românească s'a păstrat în numele de munţi ca: Măgura, Sihla, Neagra, Ardeluşa, Lunga, Rotundui, Țapul, Edul, Fluturică, Stânişoare, Cucul, Secătura, Cusatura, Ledescul, Văscul, Rodul, Brebănescul, Brescul, Şesul, Pietrosul, etc.[91]

Patria străveche a Huţanilor a fost în Pocuţia şi în regiunea muntoasă a Rusiei subcarpatice. De acolo Huţanii au trecut pela începutul veacului al XVII-lea apa Ceremuşului spre a se aşeza în Carpaţii moldo-

[85] Rudnicky, p. 132.
[86] Rudninky, p. 133.
[87] I. Suchvewicz, „Huculscena“, Materiale do Ukrainskoi etnolohi, in Mem. Soc. Sevcenko, II. p. 25.
[88] R. Fr. Kaindl, Die Hurzulen, p. 3.
[89] R. Fr.. Kaindl, Sind die Hutzulen Skyten? p. 1.
[90] Jan Janow, Observaţii asupra idiomelor huţule, despre urmele relaţiilor acestora cu Polonii şi despre vechea populație a Rusiei Roşii.
[91] Kaluzneacki, Wanderungen der Rumänen, p. 4

veneşti şi anume mai întâi la Câmpulungul Rusesc şi la Răstoace pe Ceremuş. De acolo ei au ajuns la Berhomete şi Șipotele Siretului. Înaintând pe Putila în sus ei au sălăşluit la Putila, Dichteneţ, Sârghieni şi Plosca, de unde au trecut în valea Sucevei la Seletin şi Șipotele Sucevei, iar de acolo s'au scoborât cu o bifurcaţie la Cârlibaba, iar cu alta pe Moldova în jos până la Breaza, şi pe afluenții Moldovei, Moldoviţa şi Suha, ocupând satele Argel, Ruşii-Moldoviţei, Ruşii-pe-Boul, Ostra şi Gemenea.

Răspândirea Huţanilor în munţii Bucovinei s'a făcut în aşa fel, că cei sosiţi mai de vreme vindeau locurile lăzuite sau despădurite de ei celor ce veniau în urma lor, iar ei pătrundeau mai adânc în munţi, unde lăzuiau alte locuri în luptele necontenite cu posesorii braniştelor boereşti, mănăstireşti şi chiar domneşti. La aşezarea lor în Moldova Huțanii găsiră acolo o străveche dar foarte rară populaţie românească, pe care ei izbutiră să o asimileze cu concursul cinic pe care îl primiau necontenit din Pocuția[92]. Naturalistul Haquet îi găsi în munţii Bucovinei la 1788 şi află din gura primarului din Putila, că strămoșii lor fuseseră pe vremuri hoţi şi ucigaşi şi că numai urmaşii lor s'au deprins mai târziu la muncă cinstită şi stăruitoare. Munţii li serviau de adăpost când erau urmăriţi; dar înmulţindu-se norodul, ei nu se mai puteau sustrage de urmărire şi așa fură siliți să-şi schimbe traiul şi să se lepede de apucăturile lor prădalnice[93]. În secolul al XVIII-lea istoria Huţanilor moldoveni este plină de hoţii şi prădăciuni. Pe la 1742 turbura linişteа munţilor faimosul haiduc Olexa Dobosciuc, care se refugiase în Moldova şi a cărui extradare jusese cerută lui Constantin-Vodă Mavrocordat de starostele polon Kriwokowski[94]. Acest „Doboș vătaf de tâlhari“ se „mistuise“ la Răstoace şi atunci starostele de Cernăuţi primi ordin să silească pe Răstoceni să descopere ascunzişul haiducului[95]. Curând după aceia îndrăznețul haiduc a fost ucis de soțul ibovnicei sale[96]. O sută de ani mai târziu, la 1848, se ridică din rândurile aceloraşi Huţani, aventurierul Luchian Cobeliţa, despre care s'a pomenit mai sus[97].

In vreme ce vechimea Huţanilor în Moldova ajunge până în secolul al XVII-lea, vechimea sălăşluirilor ucrainene dela şes nu ajunge decât până pe la mijlocul secolujui al XVIII-lea. La 1742 hatmanul coroanei polone scria lui C'onstantin-Vodă Mavrocordat „pentru bejenarii sau tâlharii din partea ţării leşeşti care au fugit în Moldova“[98]. “Tot atuncia ispravnicul de Cernăuţi raportă guvernului din Iaşi, că „oamenii bejenari din Țara-Leşească, din lipsa pâinii, ies din ţară tot vârtos“[99]. Afluxul acesta de bejenari ucraineni în Moldova s'a înteţit în a doua jumătate a secozlului al XVIII-lea când în Polonia vecină răzmeriţele erau la ordinea zilei, dintre care cea mai sângeroasă a fost răscoala Haidamacilor din 1768. Atunci izbucni şi războiul ruso-ture care se sfârşi numai la 1774 cu tratatul de pace dela Cuiciuk-Cainargi.

Iobagia în Polonia era cu mult mai aspră ca în Moldova, unde prin hrisoavele din 1749 şi 1706 zilele de muncă pe an erau reduse la 12, iar la hotar chiar numai la 6. Ţăranii ucraineni, de pe moşiile nobililor poloni erau legaţi de glie sau lipiţi pământului, adecă lipsiţi de dreptul de a se muta de pe o moşie pe alta, unde în Moldova vecină robi erau numai tătarii şi ţiganii, pe când vecinii duceau un trai mai suportabil. Aceasta o ştiau iobagii din Polonia şi de aceea ei fugiau cu duiumul în Moldova, unde găsiau bună primire pe moşiile boereşti şi mănăstireşti.

Prin unirea Bucovinei cu Galiţia bejenia se putea face fără nici o piedecă, şi ea începu să ia proporţii aşa de mari, încât proprietarii poloni, ameninţaţi să rămână cu moşiile lor lipsite de braţe de muncă, cereau dela autorităţile din Bucovina, ca bejenarii ucraineni să fie trimişi la vetrele lor din Galiţia. La 30 Octomvrie 1779 guvernatorul militar al Bucovinei, generalul Enzenberg, raportă la Viena că Rutenii, cari numai de puţini ani s'au aşezat în Bucovina, locuesc la graniţa Moldovei și a raialei Hotinului de frică şi cu gândul de a putea fugi în Moldova în casul când ar fi ridicaţi şi restituiți stăpânitorilor lor din Galiţia. Aşa se explică

92 I. Nistor, Răspândirea Huţanilor în munții Moldovei, în „Românii și Rutenii”, p. 30–44.
93 Haquet, Neueste physik.-polit. Reisen, I, p. 177.
94 N. Iorga, Studii şi Docum., VI, 2, p. 295.
95 N. Iorga, Studii şi Docum. VI, 2, p. 373.
96 G. Kupczanko, Schicksale der Ruthenen, p. 17 şi Die Haidamaken, p. 17.
97 Cfr. R. F. Kaindl, Die Bukowina in den Jahren 1848–1849, p. 13.
98 N. Iorga, Studii şi Docum., VI, 2. p. 286.
99 Ibid., p. 300.

numărul cel mare de bejenari ruteni în satele dela hotarul Bucovinei spre Moldova. De frica de a nu fi daţi din nou pe mâna stăpânilor lor din Polonia, mulți Ucrainţi trecură chiar fronfiera Bucovinei în Moldova, dincolo de Molna, în județele Dorohoi şi Botoșani unde s'au aşezat. Prin decretele imperiale din 1775, 1777, 1779, 1784, 1785 şi 1790 s'a oprit emigrarea iobagilor din Galiţia în Bucovina, dar fără rezultat, pentrucă condiţiunile de trai, fiind în Bucovina mai prielnice, țăranii ucraineni nu puteau fi opriţi de a fugi în Bucovina şi chiar în Moldova.

Pejenarii ucraineni aşezaţi în România, erau de felul lor parte din Galiţia, parte din Podolia, aceşti din urmă mai ales în raiana Hotinului. Actele oficiale arată emigranţi originari din județul Brody, Brzezani, Zaleszczyki, Sokal, Kolomea, Tysmenita, Sniatin, ba chiar şi din Halici[100].

Rămâne deci bine stabilit că aşezarea Ucrainţilor în România a început numai pe la mijlocul veacului al 18-lea şi s'a întețit în urma răsboiului ruso-turc din 1708–1774 şi în deosebi după răpirea Bucovinei. Pejenarii ucraineni se aşezară mai întâi în regiunea dintre Nistru şi Prut, de unde înaintară în jos pe Siret și chiar pe Suceava. Unii din ei trecură chiar cordonul în Moldova. Ucrainţii din Buvovina şi din ţinutul Hotinului sunt deci urmaşii bejenarilor galițieni și podolieni, ale căror rânduri erau veşnic întărite prin migrări noui din Galiţia, care au durat neîntrerupt până la 1918, când la Ceremuş, Colacin şi Nistru s'a restabilit străvechea graniţă româno-polonă.

Dar cu toate acestea numărul Ucrainilor rămânea departe în urmă faţă de numărului populaţiei băştinaşe româneşti. La 1779 trăiau în Bucovina faţă de 87.811 Români numai 21.114 Ucraineni. Pe vremea răpirei Basarabiei numărul Rutenilor din ţinutul Hotinului, care timp de o sută de ani fusese raia turcească (1711–1812) era neînsemnat[101].

Catagrafia Basarabiei dela 1817 făcută de Ruşi nu pomeneşte cu nici un cuvânt de ei. Ea aminteşte numai de Moldoveni, Greci, Armeni, Bulgari, Găgăuţi şi Evrei ca de populaţiuni deosebite. De Rutenii ucrainţi nu se pomeneşte de loc. Numărul lor trebue să fi fost aşa de neînsemnat, încât comisiunea de recensământ nici nu i'a amintit de loc. Comisiunea constată atunci în ținutul Hotinului 21.701 familii de Moldoveni, dintre cari o parte înfimă putea să fie ucrainene[102].

După răpirea Basarabiei guvernul rus a avut grija să colonizeze Basarabia şi îndeosebi ținutul Hotinului şi al Cetăţii Albe cu elemente slave, mai ales Velicoşi Malo-Ruşi sau Icrainţi şi Cazaci. „Aşezământul obrazovaniei Basarabiei" din 1818 prevede că „bejenarii străini, sub numirea de colonişti se vor primi spre a se statornici cu locuinţa în oblaştia Basarabiei pe temeiul pravilelor ce se păzesc în Rusia şi se vor folosi cu o politicească şi personalicească slobozenie supt apărarea ocârmuirii şi hasnaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei aşişderea şi a havalelor pământeşti în curgere de 4 ani de vreme ce se vor aşeza". Din toate acestea rezultă că elementul ucrainean în Basarabia este aşezat acolo pe cale colonială mai ales dela 1818 încoace, şi că prin urmare Ucrainţii sub nici un cuvânt nu pot revendica pentru ei drepturi istorice asupra Basarabiei, nici asupra unor părţi din ea cum ar fi Hotinul sau Cetatea-Albă.

Ucrainţii din judeţul Hotinului au aceiaşi origine ca şi conaţionalii lor din Bucovina. Ei sunt de obârşie bejedinari veniţi numai de curând din Galiţia şi Podolia, cari s'au aşezat ca „lăturaşi" în satele moldoveneşti, căci aşa se numiau „oamenii străini de adunătură" ce se adăposteau prin satele moldoveneşti. Pe vremea anexării Basarabiei la Rusia, numărul Ucrainenilor din ţinutul Hotinului era foarte redus. Comisia de conscripție din 1817 nu pomeneşte deloc de ei, în schimb se aminteşte în fosta raia a Hotinului de Moldoveni, Greci, Armeni, dar de Ucrainţi sau Ruteni nu se aminteşte de loc[103].

* *
*

100 Danil Wlrenka, Maria Theresia u. die Bukovina. Wiener Zeitung, 1888, No. 107.
101 Cfr. Ion I. Nistor, Românii şi Rutenii, pag. 83.
102 Ion I. Nistor, Populația Basarabiei 1818–1918, în „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială" 1, p. 68 urm.
103 Ion I. Nistor, Istoria Basarabiei, p. 283.

Bejenarii galiţieni, la aşezarea lor în Bucovina erau de confesiune greco-catolică, deci unită. La 1780 abatele Josafat Bastasich, directorul seminarului greco-catolic din Viena, prezentă nunțiului papal din Viena Iosepho Garampi un memoriu, în care arată că în anii din urmă multe mii de greco-catolici din Galiţia continuă să emigreze în Bucovina, unde trec la şizma ortodoxă, fiindcă n'au nici preoţi a nici bisericile lor[104]. Pentru a pune capăt acestei perzanii de suflete, Bastasich cere să se trimită preoţi uniţi acolo, ba chiar şi un episcop, care să înlocuească pe cel ortodox, care ar fi murit. Candidaţi potriviţi pentru scaunul vacant de Rădăuţi ar fi prepozitul greco-catolic din Muncaci Andrei Zetkey sau canonicul Paul Bereghi din Oradea Mare, fiindcă ambii cunosc pe lângă limba ruteană şi pe cea română. La început ei n'ar trebui să amintească nemic denpre deosebirea dintre uniţi şi neuniţi, ci să se facă ca şi cum n'ar şti, că locuitorii din Bucovina ar fi trecut cândva dela unie la ortodoxie. Garampi aprobă planul lui Bastasich şi înaintă memoriul împăratului Iosif II. Acesta îl supuse consiliului aulic de război, care se pronunţă contra acestor măsuri, pentru că aplicarea lor ar putea produce mari turburări în rândurile populaţiei băştinaşe din Bucovina, ba chiar ar putea-o chiar determina să emigreze în Moldova[105].

Planul lui Bastasich, căzut la 1780, fu reluat după un sfert de veac la 1806 de mitropolitul unit din Leov Antonie Angelovicz. Acesta înaintă împăratului Franz un memoriu în care găsim următorul pasagiu edificativ: „Dieceza neunită a Bucovinei se compune în partea cea mai mare din Galiţieni de ritul greco-catolic, bejeniți acolo, cari lesne s'ar putea reîntoarce la sînul bisericii greco-catolice, dacă ar fi în părțile acele un episcop catolic de ritul grecesc şi dacă guvernul ar sprijini planul acesta“. Numirea unui episcop unit la Cernăuţi se impune şi din moţivul că „episcopia ortodoxă a Bucovinei s'ar desființa cu timpul, şi atunci averile fondului bisericesc ortodox uşor s'ar putea afecta pentru nevoile religiunii catolice“[106]. Dar nici la 1806 uneltirile contra bisericii noastre n'au putut prinde, pentru motivul că răsboaiele napoleoniene absorbiau afențiunea guvernului austriac în alte direcțiuni. Din cele arătate mai sus vedem din acte oficiale care este originea Ucrainţilor bucovineni, aşa că revendicările lor politice şi naţionaliste în România sunt lipsite de temei istoric.

* *
*

Dar cu toate acestea istoricii ucraineni, şi îndeosebi cei din Bucovina, încearcă să dovedească prioritatea Ucrainţilor pe pământul Moldovei, pentru a putea aplica principiul „prior tempore, prior jure“. Pentru a dovedi aceasta ei recurg la poema poloneză a lui Miron Costin, dedicată regelui Sobieski în 1684. În poema aceasta, editată din nou de d-l P. P. Panaitescu, se aminteşte de vitejii lui Dragoş-Vodă, cari ajungând la apa Sucevii, dădură acolo de o prisacă în care ar fi găsit pe un bătrân încărcat de ani căruia îi strigară „Bineţ ome!“ (bene tibi). Acesta nu răspunse, pentru că nu-i înțelegea şi atunci ei îl duseră în faţa lui Dragoş care-l întrebă prin tălmaci „cine este şi de unde a venit“: La acestea el răspunse: „Sunt Laţco din Sniatyn, m'am aşezat de câțiva ani aici şi am o mică prisacă. Afară de-voi n'am văzut pe nimeni“. Atunci Dragoş i'a spus că a înfrânt pe Tătari, că nu mai are a se teme de dânşii. El poate să rămână în Moldova şi dacă are rude, poate să le aducă şi pe ele acolo. Şi a adus Iaţco neamurile sale din Sniatyn şi a descălicat sat pe care l-a numit după numele său Iaţcani[107].

Din amestecul acesta de „Dichtung und Wahrheit“ al lui Miron Costin istoricii ucraineni au tras concluziile istorice că Dragoş Descălicătorul ar fi găsit în Moldova Ucrainţi, şi că deci aceştia erau aşezaţi acolo la descălicarea Românilor. (Concluziile acestea sunt fundamental greşite, pentrucă cu secole înaintea lui Dragoş-Vodă, Românii au descălicat în Moldova, întemeindu-se pe elementul românesc găsit acolo. Iar pe Iaţco cronicarul-poet îl arată ca aşezat numai de câţiva ani acolo, iar rudele sale le-a adus numai după

[104] Ion I. Nistor, Pribegia Rutenilor în Moldova, „Românii şi Rutenii în Bucovina”, pag. 45; 68.
[105] Ion I. Nistor, Pribegia Rutenilor în Moldova, „Românii şi Rutenii în Bucovina”, pag. 85–87.
[106] Ion I. Nistor, Românii şi Rutenii, pag. 89.
[107] Miron Costin, Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească, ed. P. P. Panaitescu, Ac. Rom. Ist. Ser. III, Tom. X, p. 106 (470).

descălicatul ţării. Este evident deci că Miron Costin nu s'a întemeiat pe o mărturie istorică contemporană. De aceia n'avem de a face decât cu o simplă plăzmuire poetică a cronicarului, care a încercat să explice originea numelui Iaţcani de sub zidurile Sucevei. Este evident că avem înaintea noastră un simplu mit etiologic, pentru explicaţia numelui Iaţcani, încercări obişnuite la umaniştii din vremea aceia. De altfel originea satului Iţcani este bine cunoscută prin uricul de fundaţiune care ni s'a păstrat din fericire. Alexandrel Vodă îngădui stariței mănăstirii de maice dela marginea oraşului Suceava să aşeze sat pe moșia mănăstirii. În baza uricului de slobozenie din 1453 stariţa Hevronia primi „oameni străini din alte ţări, fie ei Moldoveni, Munteni, Ruşi, Greci, Poloni, Ungureni şi ori ce ar fi ei şi-i colonizǎ în noua ei „Slobozie" pe care o numi Iţcani[108]. Din contextul acestui document rezultă deci, că satul Iaţcani a luat fiinţă numai la 1453, deci după o sută de ani dela descălicatul Moldovei, aşa că versurile lui Miron Costin din poema sa poloneză n'au un substrat istoric, ci sunt prinse din domeniul fantaziei. Or, pe legende nu se pot întemeia ipoteze istorice.

Tot aşa lipsită de temeiu este și părerea istoricilor ucraineni, împărtășită și de Aurel Onciul și Kaindl, cari consideră pe Ucrainții de astăzi din Bucovina și Basarabia nordică, drept descendenţi ai vechilor prizonieri de război, ridicaţi de voevozii Moldovei din Pocuția şi Podolia, cu ocazia expedițiilor militare în aceste provincii poloneze şi colonizaţi în Moldova[109]. Este adevărat că Ştefan-cel-Mare, cu ocazia năvălirilor sale în Pocuţia, ridica de acolo numeroşi prizonieri, care-i urmau cu plăcere în Moldova, pentru a fi colonizați aice[110]. „Toţi Rutenii trec de partea voevodului", exclamă cu disperare autorul unui raport oficial asupra năvălirii lui Ștefan-cel-Mare în Pocuția[111]. Iar cronica lui Ureche înregistrează cu acest prilej, că Ştefan „pe mulţi oameni, bărbaţi, femei şi copii i-au luat robi, mai mult de o sută de mii şi i-au aşezat în ţara sa, de şi până astăzi trăeşte limba rusască în Moldova, mai ales pe unde i-au descălicat"[112]. Și de fapt găsim pe vremea lui Ştefan-cel-Mare mai multe sate cu numele „uşii" în judeţele Suceava, Botoşani, Vaslui şi Tutova[113]. Aşezările. acestea au fost întemeiate prin prizonierii de război ridicați din Pocuția, parte însă prin „slobozii" precum am văzut mai sus la Iţcani. Şi urmaşii lui Ştetan-cel-Mare au purtat lupte grele şi sângeroase pentru Pocuția. Bogdan-cel-Chior năvăli în 1509 în Pocuția, arse oraşul Rohatin şi ajunse până la Leov, iar la întoarcere robi mult norod şi'i coloniză în Moldova[114]. Cronica ţării spune că Bogdan „mulţi ţărani şi boieri au robit şi pe domnii lor i-au prins şi robilor ce-i adusese din ţara Leșească, li-au împărţit hotar în ţara sa"[115]. Cronicarul nu aminteşte însă, că prin una din dispoziţiunile tratatului de pace dela Camenița (1510) Bogdan Vodă se obligă să restitue prizonierii luaţi în război, fie aceştia nobili sau oameni de rând[116]. Şi Petru Rareş ridică mulţi prizonieri din Pocuția şi-i aşează în Moldova, iar urmaşul său Ștefan Lăcustă se obligă prin tratatul de pace dela Hotin (1538) de a-i pune în libertate[117]. Şi Ion-Vodă-cel-Cumplit făcu mulţi prizonieri în Podolia şi Pocuţia şi-i așeză în țara Moldovei[118].

Dar prizonierii de război aşezaţi în Moldova, câţi se vor fi putut sustrage obligaţiuni schimbului de prizonieri impusă prin tratatele de pace moldo-polone, n'au putut rezista multă vreme procesului de asimilare etnică, căruia erau expuşi. Dimitrie Cantemir relatează că prizonierii şi bejenarii din Pocuția şi Podolia, colonizaţi în „mediam Moldaviae", adecă nu la frontieră unde ar fi putut avea contact cu conaţionalii lor de dincolo de Nistru, ci în inima urii, „au uitat cu timpul limba lor maternă şi şi-au însușit-o pe cea moldove-

108 M. Costăchescu, Documentele Moldovei înainte de Ştefan-cel-Mare, II, p. 40, No. 124.
109 Smal-Stocki, o. p. o. Kordura. O. c. p. 48 urm.; Aurel Onciul, în „Privitorul", I. No. 4, p. 2 urm.; Kaindl, Die Ruthenen in der Bukowina, p. 25 ur.
110 Hurmuzaki, Doc. II, 2, p. 325 şi 489.
111 Hurmuzaki, Doc. II, 2, p. 504.
112 Letop. I, p. 174..
113 I. Bogdan, Doc. lui Ştefan-cel-Mare I, p. 20, 78, 236; II, p. 162, 164.
114 Hurmuzaki, Doc. II, 2, p. 184.
115 Letop. I, p. 182.
116 Hurmuzaki, Doc. II, 2, p. 614.
117 Hurmuzaki, Doc. II, 2, p. 134 şi II. P. 188.
118 Hurmuzaki, Doc. II, 2, p. 629.

nească“[119]. Încheiarea acestui proces de asimilare etnică ni-l confirmă de altfel şi Ardeleanul George Kreckwitz, care a călătorit prin Moldova pe la 1685 şi care relatează că în Moldova pe lângă Moldoveni mai trăiau Ruși, Tatari, Sarmaţi, Sârbi, Armeni, Bulgari, Unguri, Saşi şi Țigani. Toate aceste neamuri îşi însuşiră limba şi portul Moldovenilor, populaţia principală şi băştinaşă a Moldovei[120].

Din cele arătate mai sus rămâne deci bine stabilit că vechii coloni ruteni, din Moldova, întrucât n'au fost restituiți stăpânilor lor din Polonia în temeiul tratatelor de pace dela Camenița şi Hotin, la stârşitul veacului al XVIII-lea erau complect absorbiți în massa Moldovenilor băştinaşi, însuşindu-şi şi limba şi portul acelora, după mărturiile concludente ale lui Cantemir şi Kreckwitz. Aşa fiind, Ucrainţii de astăzi din Bucovina şi Basarabia nu sunt urmaşii acelor prizonieri de război din veacul al XV-lea până în veacul al XVil-lea, ci ei sunt descendenţii bejenarilor ucraineni, cari au început să invadeze în Moldova abia în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Afirmațiile contrare ale istoricilor ucraineni sunt şi rămân deci lipsite de orice temei istoric.

[119] Descriptio Moldaviae, p. 132.
[120] G. Kreckwitz, Beschreibung des ganzen Königreiches Ungarn, Frankfurt 1685, p. 90.

VII. Românii ca prieteni şi protectori ai Ucrainţilor.

Dela 1340 Ucrainţii din Pocuția şi Galiţia n'au mai ajuns să-şi refacă independenţa lor politică, ci au rămas mereu sub stăpânirea polonă. Ca unitate etnică, însă ei au avut necontenit atingeri şi relaţii cu Românii moldoveni, cu cari îi unia aceiaşi credință ortodoxă. Episcopul Iacint din Halici interveni ca ortodox la depunerea jurământului de credință din partea lui Petru Muşat față de regele polon Vladislav Jogaila (1387). În anii următori Vladislav Jogaila împrumută dela vasalul său 3.000 de ruble genoveze, pentru care îi zălogi oraşul Halici cu provincia Pocuția, ţara dintre Bistriţa galițiană şi Ceremuş, Nistru şi Carpaţi, în întindere de aproxim. 10.000 km cu oraşele Colomea şi Sniatyn şi cu salinele dela Solotvina[121].

După năvălirea Mongolitor principii ruşi nu se mai putură reface; în schimb însă litvanii sub principele lor Gedimin (1315–1340) izbutiră să-şi extindă stăpânirea lor spre sud, cucerind Volhinia. Fiul său Olgert (1345–1377). bătu pe Tătari-la Sina-Voda (1363) şi îşi asigură stăpânirea asupra Podoliei şi Ucrainei până la Kiev. Vladislav Jogaila făcu uniunea personală cu Polonia (1385), rămânând ca ambele ţări, Polonia şi Litvania, să-şi păstreze fiinţa lor de stat aparte.

Dar atât Pocuţienii de sub Poloni, cât şi Podolienii de sub Litvani, considerară pe stăpânii lor de străini, şi în necazurile lor ei căutau şi găsiau la coreligionarii lor moldoveni scut şi ajutor. Hruszevski arată că nobilimea malorusă din Pocuția şi Podolia recurgea mereu la ajutorul voevozilor din Moldova[122]. Cronicarul german Nacker povesteşte că Rutenii din Halici, nemulţumiţi cu stăpânirea polonă, ridicară pe Mucha în fruntea lor şi se răsvrătiră contra asupritorilor „marilor seniori poloni, cari avuseră multe moşii, cari în urma răscoalei rămăseseră aşa de nevoiaşi şi păgubiţi, încât ajunseră să meargă la cerşit“. In acţiunea sa Mucha era susținut de Ștefan-cel-Mare[123]. Năvălirea lui Ştetan-cel-Mare în Pocuţia în 1492 stă în strânsa legătură cu nemulțumirea rutenilor față de stăpânirea poloneză. Rutenii pocuțieni vedeau în domnul moldovean de aceiaşi credinţă cu ei, pe izbăvitorul lor de sub jugul odios al Polonezilor catolici. Atunci Ştefan luă în stăpânire regiunea dintre Prut şi Ceremuş şi aşeză dregătorii săi acolo. Rutenii din cele 11 sate din'acea regiune i se supuseră de bună voie, preferând stăpânirea moldovenească celei poloneze[124]. Iar când după moartea regelui Ion Albert, Pocuția fu din nou invadată de Moldoveni, populaţia ruteană îi primi cu mare bucurie. Atunci Ștefan recrută 3000 de Ruteni, care i-se supuseră de bună voie şi pe care el îi înarmă pentru răsboi. Starostele de Leov raportă îngrozit regelui, că Rutenii trec în massă de partea Voevodului moldovean, dela care aşteaptă libertatea lor[125]. Iar în 1502 Ştefan-cel-Mare puse stăpânire pe Pocuția întreagă, ţara bunicului său, şi aşeză staroştii săi la Colomeia şi Sniatyn, precum şi vameşii săi şi o stăpâni până la moartea sa (1504)[126]. Intervenţia lui Ştefan în chestiunea Rutenilor, precum şi stăpânirea sa în Pocuția făcură pe Ruteni să vadă în marele şi viteazul domn român pe protectorul lor față de asupritorii poloni şi catolici. Faima vitejiei şi puterii lui Ştefan era aşa de mare, încât faptele sale ajunseră să fie cântate în baladele ucrainene. O veche baladă de acest fel din secolul al XVI-lea ni s'a păstrat, în care Ștefan salvează viața unei fete ce voia să se arunce în Dunăre. „A prins-o Ştefan, viteazul Voevod, şi a luat-o dulce de mâna ei cea albă, îngânând cuvintele: „Fetiţa mea iubită, de acum a mea vei fi “[127].

Bogdan-cel-Chior restitui Pocuția Polonilor, nădăjduind să o capete înapoi cu mâna unei prințese poloneze. Văzându-se amăgit în aşteptările sale, el întreprinse răsboi cu Polonii pentru redobândirea Pocuţiei. Fraţii Struciz se opuseră, dar Felix căzu în lupta cu Moldovenii, iar George fu prins şi spânzurat[128]. Rutenii

121 I. Nistor, Die mold, Ansprüche auf Pokutien, în „Arhiv für Osferreichische Geschichte“, vol, 101. Viena 190.
122 Hauszevski, Die Ukrain. Frage in hist. Entwicklung, p. 16.
123 Lib. Nackers Tagebuch, S. R. Pruss., vol. V, p. 306.
124 Zrodla dziejowe, X, p. 33.
125 Hurmuzaki. II, 2, p. 499–503.
126 I. Nistor, Die mold, Ansprüche auf Pokutien, în „Arhiv für Osferreichische Geschichte“, vol, 101. p. 71. Viena 190.
127 Ion I. Nistor, Românii Transnistrieni, p. 19 (Codr. Cosm.); Hruszevski, Ist. Ruşilor Ukraineni, VI, p. 363.
128 Cromer, XXX, p. 455.

apreciau mult şi pe fiul marelui Ştefan şi trimiteau în Moldova pe candidații la preoție pentru a fi hirotoniți. În 1511 regele Sigismund opri candidaților ucraineni de a trece pentru hirotonic în Moldova, ca să nu trădeze duşmanilor stările din Polonia. Contravenienții ar fi pasibili de pedeapsa capitală[129]. Când la 1530 Petru Rareş năvăli în Pocuția pentru a revendica cu arma în mână drepturile Moldovei asupra acestei provincii amanetată străbunilor săi, „aproape toți Rutenii sburau la el şi i-se supuneau“[130]. Infrângerea lui Rareş la Obertin produse mare bucurie în rândurile polone, pentru că se puse capăt răsvrătirilor rutene. Un oarecare Sienco Popovici era omul de încredere al lui Rareş. Acestuia domnitorul Moldovei îi încredințase o comoară, pe care Ruteanul refuză să i-o restitue[131]. IonVodă-cel-Cumplit făcu ultimile încercări desperate de a recuceri cu ajutorul Rutenilor Pocuția, pe care o numia „patrimoniul“ său, dar nu izbuti[132].

Şi MihaiViteazul pare să se fi întemeiat pe sprijinul moral şi confesional al Rutenilor ortodocşi, când se gândia să candideze la tronul Poloniei[133]. Miron Costin aminteşte în cronica sa, că după chronograful leşesc „aşa era de vestit Mihai-Vodă şi la leşi, cât țara Podoliei, fiind de lege de sub ascultarea patriarhului de Țarigrad, ca şi noi, pe acele vremuri, având mare zearvă şi price cu Papistaşii pentru lege, aşteptau cu bucurie pe Mihai-Vodă să vie, ştiindu-l de o lege cu dânşii, ca să i-se închine toți Podolenii“[134].

Legăturile sale cu Cazacii sunt bine stabilite. În 1598 voevodul Kievului Constantin Vazialia învită pe MihaiViteazul să trimită un om de încredere, fiindcă Cazacii sunt gata să plece în ajutorul său[135]. Se pare însă că regele polon Sigismund al III-lea aflase despre înclinaţiunile Cazacilor către domnul român şi de aceia aceştia într'o scrisoare adresată regelui în Martie 1600, neagă că ar fi întrat în slujba lui VlihaiViteazul[136]. Văzându-se abandonat de Cazaci, MihaiViteazul căută să-şi asigure concursul lui Boris Godunov în lupta sa contra Polonilor, urmând ca după dobândirea izbândei, Mihai să ajungă rege al Poloniei, iar țarul să între în stăpânirea provinciilor maloruse: Podolia şi Ucraina până la Kiev[137]. Planul acesta însă a fost zădărnicit de Leon Sapieha. Aceasta o aflăm din panegiricul jezuitului Sebastian Lajcievski rostit la moartea lui Sapieha (1633) zicând: „Posteritatea care va pomeni numele lui Leon Sapieha, este datoare să proslăvească înțelepciunea şi meritele sale pentru binele comun; căci Sapieha a zădărnicit pernicioasele legături dintre Boris Godunov şi principele român Mihai, care, spre dauna Poloniei, înghebase o ligă secretă cu țarul, izbutind să-l atragă de partea sa cu făgăduința că, doborînd Polonia prin puteri mari, Mihai cu ajutorul Moscalilor să cuprindă Polonia propriu zisă, iar țarul să pună mâna pe provinciile maloruse, ucrainene. Dar Leon Sapieha a reuşit să sferme planul lui Mihai de a pune mâna pe Polonia, iar pe de altă parte să împiedece pe Ruşi de a anexa la Moscova provinciile ucrainene“[138].

MihaiViteazul văzând că nu poate izbuti cu planurile sale imperialiste, se mărgini să recucerească Pocuţia. În vara anului 1600 Baba Novac năvăli în Pocuția şi nimici totul ce i-se puse în cale. Detaşamente româneşti trecură şi Nistru şi prădară acolo posesiunile regelui şi ale nobililor poloni, spre bucuria populaţiunii ucrainene ortodoxe, care aştepta cu nerăbdare sosirea izbăvitorului pravoslavnic[139]. În armata lui Mihai se găsiau sotnii de Cazaci[140]. Vestea despre năvălirea Românilor în Pocuția şi Podolia produse mare panică în Polonia, unde se ştia că „Mihai Viteazul şi-a ascuţit sabia atât contra lui Eremia Movilă, dar mai ales contra Poloniei“.

---

129 Hurmuzaki, II, 3, p., 15.
130 Hurmuzaki, XI, p. 8.
131 N. Iorga, Relaţiile cu Lembergul, p. 35–37.
132 Hurmuzaki, Doc., II, 1, p. 629; cfr. I Nistor, Die moldavischen Ansprüche und Pokutien, I. c., p. 158 urm.
133 Hurmuzaki, XII, p. 1167. 1171; S. R. Pol, X, p. 5 urm.
134 Letopiseţe, ed. Kogălniceanu. I, p. 255–256; cfr. Heidenstein, Dzieje Polski od smerdj Zymonto Augusto do roku 1594, Petersburg 1857, vol. II, cap. XII, p. 409.
135 Hurmuzaki. III, p. 318, no. 247.
136 Hurmuzaki, I, supl. II. p. 586, no. 312.
137 Arhiva Istorică, II, p. 47.; Hurmuzaki, XII, p. 568, 696 şi 829.
138 Arhiva Istorică, II; p. 51 urm.
139 Heidenstein, Cronica Polonă, II, C. XII, p. 411 urm; cfr. „Columna lui Traian“, 1876, VII, p. 157.
140 Hurmuzaki, Doc, XII, p. 831, no. 1146.

Înii credeau că Mihai ar fi aruncat chiar un pod peste Nistru[141]. Dar primejdia fu înlăturată, pentrucă Mihai se retrase din Moldova în Ardeal, unde situaţiunea politică se complicase rău şi reclama neapărat prezența sa acolo.

[141] Corespondența din Varșovia din 19 Mai 1600, în „Tezaur de Monumente Istorice“ III, p. 71.

VIII. Ctitoriile româneşti în Polonia şi Ucraina

După căderea Bizanțului în mâinile Turcilor la 1453 biserica ortodoxă a răsăritului a rămas fără ocrotitor încoronat. Diadema împăraţilor bizantini ca şi stema cu pajură a imperiului bizantin trecură, ce-i drept, asupra țarilor dela Moscova, dar fără ca şi puterea lor ocrotitoare asupra bisericii ortodoxe sa se fi putut manifesta mai curând, decât numai după ce se strecurară două veacuri şi jumătate dela căderea Constantinopolului. În intervalul acesta, până în zilele lui Petru-cel-Mare, singurii domni ortodocşi ce mai rămăseseră pe tronurile lor, erau voevozii din Muntenia şi Moldova cari din vremurile lui Mircea-cel-Bătrân şi Alexandru-cel-Bun, până la Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir, îndeplineau cu sfințenie marea lor misiune istorică de patroni ocrotitori ai dreptcredincioasei biserici a răsăritului. Şi cu drept cuvânt, fiindcă statele ortodoxe din Balcani, cum erau cel al Sârbilor şi al bulgarilor, căzuseră pradă Semilunii cotropitoare cu mult înainte de însaşi căderea Bizanțului, şi anume Sârbia după bătălia de pe Cââmpul Mierlei (1389), iar Bulgarii după căderea Târnovei (1393). Pe dărămăturile tronurilor creştine din Balcani se instalaseră paşalele turceşti, domnind acolo cu îndârjire până la bătălia dela Plevna şi la congresul din Berlin (1878), aşa că numai în pragul zilelor noastre vechile tronuri creştine fură din nou aşezaţe la Sofia şi Belgrad.

Timp de 250 de ani, dela 1453 până la 1700, când Petrul-cel-Mare a formulat faimosul său testament politic în legătură cu aspirațiunile ruseşti asupra Bizanțului, voevozii români, din Moldova şi Muntenia, îndeplineau misiunea grea şi destul de costisitoare de ocrotitori ai creştinătăţii răsăritene. Bisericile patriarhale din Constantinopol, Ierusalim, Antiohia şi Alexandria, mănăstirile din Sfântul Munte, până şi cea a Sfintei Ecaterina din Peninsula Sinai, unde Dumnezeu Tatăl încredință lui Moise tabula legii cu cele 10 porunci, se învredniciră, veacuri dearândul, de cea mai largă munificență a domnilor şi boerilor români, începând cu Neagoe Basarab, „ctitor mare a toată Sfetagora“, a cărui evlavioasă dărnicie, după panegiricul lui Grigorie, autorul vieţii Sf. Nifon, s'a răsfrânt asupra tuturor mănăstirilor „câte sunt în Europa, în Tracia, în Elada, în Achaia, în Iliria, în Elispont, în Mesia, în Machedonia, în Sirmia, în Lugdunia, în Paflagonia, în Dalmația şi în toate părţile dela răsărit până la apus, dela miază-zi până la miază-noapte“[142].

Înainte şi după domnia lui Neagoe Basarab, voevozii munteni şi moldoveni se întreceau în solicitudinea şi munificenţa lor faţă de biserica din Orient. Nu era an în care patriarhii şi mitropoliţii greci să nu fi vizitat țările noastre şi să nu se fi întors acasă cu daruri bogate şi cu cuvinte de creştinească îmbărbătare. Bine cunoscută este călătoria patriarhului Macarie în țările române pe vremea lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, descrisă aşa de viu de însoțitorul patriarhului, arhidiaconul Pavel de Aleppo. Vasile-Vodă exercită multă vreme o înrăurință hotărîtoare asupră ocupării scaunului patriarhal din Constantinopol. De Paşti 1645 patriarhul Partenie II, aşezat în scaunul ecumenic de Vasile Lupu, purtă pe cap o mitră de aur împodobită cu pietrei scumpe. Adversarii patriarhului şi ai domnului denunţară sultanului că mitra nu este decât o coroană împărătească adusă în biserică numai pentru a fi sfinţită, şi că ea în realitate este menită pentru Vasile Lupu la apropiata sa încoronare ca „Basileu“ împărat al Bizanțului. Toţi mitropoliți s'ar fi învoit să strângă trupe pentru a-l ridica pe tronul imperial, usurpat de sultan. Polonii ar fi gata să-i vină în ajutor şi toată Grecia aşteaptă numai momentul oportun pentru a se răscula şi a instala pe Vasile Lupu ca urma creştin al lui Constantin-cel-Mare. Adrese şi panegirice unele mai măgulitoare decât altele, slăviau pe Vasile Lupu „ca unic apărător şi unică glorie şi bucurie a neamului grecesc“. În lipsa împăratului creştin, Vasile era împăratul ocrotitor al ortodoxiei: „Căci fu vrednic de admirare, Împărat eşti pentru noi!“[143].

In legătură cu patronatul acesta asupra bisericii din Orient, stau şi nenumăratele „închinări“ de mănăstiri patriarhilor şi mănăstirilor din Sfântul Munte, cari deveniră foarte frecvente mai ales pe la începutul veacului al XVII-lea, un nemaipomenit abuz, care a luat sfârşit numai foarte târziu prin secularizarea mănăstirilor închinate, în timpul domniei lui Alexandru-Vodă-Cuza. Chestiunile acestea sunt în general cunoscute, aşa

[142] Arhiva Istorică I, 2, p. 147.
[143] Cfr. N. Iorga, Vasile Lupu ca următor al Impăraţilor de Răsărit, în „Anal. Acad. Rom. Ist. XXXVI, p. 229 urm.

că expunerea lor s'a făcut numai pentru a câştiga cadrul istoric în care să poată intra şi ctitoriile româneşti de dincolo de Nistru, din provinciile ucrainene, mai puţin cunoscute până acuma.

Voevozii români nu erau recunoscuţi numai ca ocrotitori ai ortodoxiei greceşti faţă de Turci, până la emanciparea Rusiei, ci ei erau priviţi ca singura putere ortodoxă europeană şi ca ocrotitoare a ortodocşilor din ţările catolice vecine, aşa din Transilvania şi Ungaria precum şi din Polonia. Românii ortodocşi din Ardeal, ademeniţi mereu de papistaşi şi calvini, găsiau veşnic scut şi ajutor la voevozii ortodocşi ai Moldovei şi Munteniei. Episcopiile de Galaţi, de Feleac, de Vad, de Gioagiu şi de Inău (Ienipole), menţionate în veacul al XV-lea şi XVI-lea, erau vechi ctitorii româneşti dincolo de munţi, cari se mențineau în bună parte prin concursul moral şi material al domnilor şi boerilor ortodocşi din Principatele Române. Munificenţa lui Constantin Brâncoveanu pentru biserica românească de dincolo de Carpaţi se resimţia nu numai în Făgăraşul vecin, unde ctitoria sa dăinueşte până astăzi, ci până departe în munţii Maramureşului, unde la biserica Albă pe Tisa se păstrează încă un potir „dăruit de Vodă-Brâncoveanu". Înăintaşul lui Brâncoveanu, Constantin Basarab Cârnul, ctitorul bisericii patriarhale din Bucureşti, ridică, pe cheltuiala sa, biserica de piatră din Muncaciu, sediul vechii episcopii ortodoxe de acolo. Creştinii ortodocşi din preajma cetăţii Hust cereau lui Constantin Movilă să le trimită „un vlădică, care să le fie dascăl şi povăţuitor". Domnul Moldovei le satisfăcu cererea, stăruind pe lângă Gavril Bathory să le numească episcop pe Silomon, „un om învăţat şi cucernic" (1609).

În aceiaşi măsură, dacă nu poate şi mai largă, se întinse dărnicia voevozilor români, şi îndeosebi a domnilor din Moldova şi asupra Poloniei vecine. După moartea lui Ludovic-cel-Mare († 1382) principatele de Halici şi Vladimir ajunseră sub stăpânirea Polonilor catolici. În urma acestei schimbări de regim, populaţiunea ucraineană ortodoxă ajunse în conflict cu biserica de stat dominantă. Şi, aceasta mai ales la oraşe, cum era Leovul, unde numărul ortodocşilor era copleşit de numărul cel mare al catolicilor. Grupul creştinilor ortodocşi din Leeov se compunea din Ucraineni localnici, din Moldoveni aşezaţi acolo pentru diferite afaceri şi însărcinări, şi unde se pomeneşte de „pons valachicus", de „via valachica"[144], din puţinii Armeni câţi au mai rămas credincioşi ritului ortodox, căci covârşitoarea lor majoritate trecuse la ritul catolic, şi din Grecii, veniţi acolo pentru afaceri comerciale şi al căror număr începu să sporească din secolul al XVI-lea.

Comunitatea aceasta ortodoxă îşi avea centrul ei reliegios în jurul bisericii Adormirii Maicii Domnului, care după tradiţie era o ctitorie a principilor de Halici din secolul al XIII-lea. Pentru a-şi putea apăra mai bine interesele lor confesionale, credincioşii ortodocşi din Leov se constituiră; pe la 1463 în comunitate religioasă numită „brafsvo" sau „frăţie". Aceste organizaţiuni erau create după modelul breslelor de meseriaşi sau industriaşi, luând asupra lor pe lângă alte îndatoriri şi aceia de a-şi apăra credinţa şi de a griji de nevoile cultului şi de întreţinerea bisericii şi şcoalei. Frăţiile acestea ortodoxe întreţineau legături strânse cu centrele bisericeşti din ţară şi străinătate, bucurându-se de sprijnul lor moral şi material. Frăţiile acestea se constituiau de regulă pe lângă bisericile parohiale şi se desvoltară în cursul veacurilor XVI-lea şi XVII-lea în organizaţiuni religioase puternice, cu scopuri caritative şi culturale. Ele deveniră centre de activitate nu numai pentru oamenii de rând, ci şi pentru nobili, şi vajnice apărătoare nu numai ale credinţei, ci şi ale naţionalităţii ucrainene contra atotputerniciei catolicismului[145].

Credincioşii ortodocşi din Pocuţia şi Halici vedeau în domnitorii noştri pe ocrotitorii credinţei lor pravoslavnice. De aceia de câte ori domnii români treceau Nistrul, năvălind în provinciile ucrainene, credincioşii ortodocşi cu mic cu mare săriau întru întâmpinarea lor, privindu-i ca izbăvitori de sub jugul asupritorilor catolici. Vreme îndelungată candidaţii de preoţie ai Ucrainenilor primiau hirotonia în Moldova, până când li s'a interzis trecerea Nistrului sub pedeapsă de moarte, ca să nu tradeze interesele ţării lor. Astfel vocvozii

[144] Cfr. I. Nistor, Die moldavischen Ansprüche und Pokutien p. 23 urm. Despre colonizările româneşti în părţile Samborului, Sanocului şi Przemyslului. Cfr. Hrusewski, Is. Ikr. Rus. V. p. 375 urm.; La 1353 se pomeneşte la Przemysl de episcopul Chiril Volosin, adică Românul; cf. Kwartalnjk Historyczny, 1896, No. 10, p. 811 şi urm.

[145] Dorošenko, Das deutsche Recht in der Ukraina în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte", vol. V. p. 511 urm.

români au fost consideraţi multă vreme drept patroni ai ortodoxismului în regiunile ucrainene de sub stăpânirea Polonilor catolici, îndeplinind acele acelaşi rol de ocrotitori ai credincioşilor pravoslavnici, ca şi în Ardeal, Ungaria şi în Balcani.

Seria domnilor darnici şi ocrotitori ai ortodecşilor din Polonia o deschide în mod strălucit Alexandru Lăpuşneanu, care pribegise ca pretendent la tronul Moldovei multă vreme în Polonia şi avu prilej să cunoască acolo la faţa locului nevoile şi suferințele creştinilor ortodocşi. Ajungând pe tronul dela Suceava, Alexandru Lăpuşneanu păstră legăturile încheiate în tinereţe cu ortodocşii din Polonia şi le veni în ajutor. În 1527 vechea biserică ortodoxă a Adormirii Maicii Domnului din Leov fu mistuită de flăcări. Frăția ortodocşilor, din care trebue să fi făcut parte cândva şi Alexandru Lăpuşneanu, se adresară Domnului Moldovei, cerându-i ajutor bănesc pentru reconstruirea bisericii. Domnul Moldovei primi solia breslei liovene şi se grăbi să dăruească bisericii 200 de zloți şi să-i promită pentru viitor şi alte ajutoare[146]. Legăturile cu Leowul deveniră din ce în ce tot mai strânse. La 5 Iulie 1558 Alexandru-Vodă vesti pe orăşenii de legea ortodoxă din Leow, că prin boerul său Simeon li-a trimis încă 100 zloți[147]. A doua zi voevodul adresă orăşenilor o nouă scrisoare, prin care îi făcea luători de seamă .că bărbaţii nu trebue să stea în biserică la un loc cu femeile şi le ceru 4 diaci tineri pentru învățătura cânhilui grecesc şi sârbesc 5). La 22 Iulie voevodul cerea să i se comunice termenul sfințirii bisericii, promițând să trimită cu acea ocazie mai multe scule bisericeşti[148]. La 25 August voevodul interveni pe lângă regele polon să dea ordin pârgarilor din Leov să nu pună piedici ortodocşilor din acel oraş la cumpărarea de material peniru clădirea bisericii lor[149]. A doua zi Lăpuşneanu înştiință pe orăşeni că a obținut dela rege permisiunea în favorul lor de a cumpăra aramă fără să plătească vamă[150]. Iar la 25 Decemvrie el scria orăşenilor în chestiunea celor două clopote comandate de el, unul pentru mănăstirea sa Slatina, iar altul pentru biserica Adormirii Maicii Domnului din Leow, cu rugămintea că acest clopot să poarte numele „Alexandru". În Februarie 1559 el li trimise 80 florini polonezi şi le promise ajutor pentru construirea şi înzestrarea bisericii[151]. La 28 Mai Lăpuşneanu îi trimise 50 de boi pentru terminarea bisericii şi li promise că va trimite pe episcopul său la sfinţirea ei. El va stărui ca şi episcopul de Leov să asiste la această ceremonie[152]. Sfinţirea bisericii s'a făcut la 15 August, de hramul Sfintei Marii. Sacra ceremonie a fost săvârşită de mitropolitul Moldovei, asistat de episcopul Leovului şi numeroşi clerici. Deasupra uşei de intrare se găsia inscripția slavonă, care tălmăcită româneşte glăsuia astfel[153]: „Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu sporul Duhului Sfânt, blagocestestivul şi de Hristos iubitorul Ion Alexandru Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domn Țarii Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a lucrat pentru Dumnezeu din toată a sa inimă şi al său suflet, începând şi zidind această biserică a Adormirii Maicii Domnului, unde este biserica în oraşul renumit Ilfov pentru mântuirea sufletului său şi a Doamnei sale Ruxandra, a fiilor sai Bogdan, Petru şi Ioan şi a domniţei Teodora. 6067 (1359)". Ca ctitorie românească, biserica aceasta purta numele de biserică românească.

În Octomvrie 1559 Alexandru îşi exprimă dorința ca paraclisul ce urma să fie construit pe lângă biserica cea mare a Adormirii Maicii Domnului, să aibă hramul Stântului Gheorghe[154]. La 20 Iunie 1561 Lăpuşneanu trimite o aspră mustrare orăşenilor din Leow, pentrucă ei nu frecventau biserica şi nu grijiau deloc de preotul lor, al cărui soție trebuia să facă negoț de precupeţi pe piaţă[155]. O scrisoare analogă fu adresată şi episcopului de Leov, care sfătui pe credincioşi să asculte de sfatul voevodului „ca să nu piardă grația omului acestuia"[156].

[146] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 205 urm.
[147] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. II, pag. 206.
[148] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 207.
[149] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 209.
[150] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 210.
[151] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 212.
[152] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 213–215.
[153] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 215.
[154] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 216.
[155] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 220.
[156] Monumenta Confr. Staurop., doc. 36.

Îndată după reîntronarea sa în scaunul domniei, Alexandru Lăpuşneanu se gândi la ctitoria sa din Leov. Orăşenii din acel oraş îi cerură ajutor pentru clădirea clopotniţei. La 15 Septemvrie 1564 voevodul li răspunse că din pricină vremurilor grele nu le poate da deocamdată nici un ajutor, dar că nu va uita de ei, îndată ce vor veni vremuri mai bune[157]. Vremurile mai bune veniră îndată cu revenirea sa la domnie. La 22 Aprilie 1565 voevodul scria parohului şi parghienilor din Leov, învitându-i să tocmească pe socoteala sa zugravi pentru zugrăvirea bisericii „după obiceiul ortodox“, cu culori vii, începând de sus în jos, în aşa fel ca zugrăveala să fie frumoasă[158]. La 22 Iulie domnul li trimise 10 pietre de ceară pentru lumânări, cerându-le să se roage lui Dumnezeu pentru dânsul şi familia sa[159]. La 24 Iulie vesti pe preot că-i va trimite bani şi daruri în natură pentru hramul bisericii[160]. La 22 Aprilie 1568 el autoriză pe preot să acopere biserica cu cărămidă, cheltuielele urmând să le poarte el[161]. Iar la 20 August invită pe preot să prăznuească hramul bisericii de Sfânta Maria Mică, deoarece uitase să facă praznic de Adormirea Maicii Domnului şi-i trimise daruri ca „să mănânce, să bea şi să nu-l uite“[162]. Astfel Alexandru Lăpuşneanu griji de ctitoria sa din Leow până la moarte (1568).

În biserica Adormirii Maicii Domnului numită şi rusească, fu înmormântat la 13 lunie 1578 Ioan Potcoavă, nefericitul pretendent la tronul Moldovei, ucis la Leow după cererea Turcilor[163]. Cu 12 ani mai înainte, la 1564, fu osândit la moarte şi executat la Leov un alt voevod al Moldovei, Ştefan Tomşa care, în testamentul său, ceruse ca să fie înmormântat în biserica Adormirii. Din consideraţie pentru ctitorul bisericii Alexandru Lăpuşneanul, membrii comunităţii au dispus înmormântarea nenorocitului domn în mănăstirea Sf. Onufrei, care era un metoh al bisericii Adormirii[164].

Dar scurtă vreme după moartea ctitorului ei, biserica Adormirii din Leov căzu pradă unui incendiu, care făcu să se prăbuşească şi turnul rău construit[165]. Comunitatea era hotărîtă să reconstruiască biserica, dar din lipsă de mijloace ei se gândiră să refacă mai întâi turnul bisericii, cela ce au şi izbutit cu ajutorul familiei Corniact, greci bogaţi aşezaţi la Leov şi membri ai comunității bisericeşti.

L-a reconstrucţia bisericii nu se putea gândi deocamdată nimeni în acea vreme, când mari schimbări politice se produseră în regatul polon. Prin uniunea dela Lublin din 1569 se pecetlui contopirea complectă între Polonia şi Lituania. În baza acestei uniuni provinciile ucrainene Volhinia, Podolia, Podiahia şi Ucraina fură desfăcute de vechile lor legături cu Lituania şi încorporate direct Poloniei, cu respectarea autonomiei locale, a credinţei ortodoxe şi a limbii ucrainene, precum şi a principiului de egalitate a nobililor după norma: cei liberi cu cei liberi, cei egali cu cei egali. Prin uniunea aceasta s'a înlăturat orice stavilă contra polonizării. Boerimea şi clerul, pentru a putea beneficia de privilegiile nobilimei poloneze şi clerului catolic, se contopiră cu vremea cu concetăţenii lor poloni, lăsând poporul de jos la voia întâmplării, fără sprijin şi fără conducători, exact cum s'a întâmplat şi cu Românii din Transilvania.

În urma convertirilor acestora politice propaganda catolică ajunsese în floare, fiind sprijinită îndeosebi de regele Poloniei Ştefan Bathory. Pentru a se bucura de privilegiile clerului catolic, episcopii ucraineni împreună cu clerul lor fură uşor convertiţi la unire cu papa. Rezultatul acestei propagande a fost crearea unei biserici national-ucrainene, supusă papei, dar de altfel liberă de a-şi păstra ritul tradiţional şi limba naţională în exerciţiul cultului şi al tuturor ceremoniilor bisericeşti. În Octomvrie 1596 s'a convocat sinodul bisericii ucrainene la Brzešč, care a proclamat unirea cu papa dela Roma. Bucuria papei Urban VIII-lea a fost nespus de mare. În entuiazmul său sfântul părinte exclamă plin de bucurie: „O mei Rutheni, per vos orientem me

---

[157] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 242.
[158] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 249.
[159] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 254.
[160] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 255.
[161] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 256.
[162] Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 257.
[163] Cfr. N. Iorga, Prefaţa la Hurmuzaki, vol. XI, pag. XXXVIII urm.
[164] Zimorovici, Triplex Leopolis, pag. 96; cfr. I. Szaranewicz, „Jubilejnoe Izdania, pag. 10.
[165] Hauszewski, VI, pag. 54; Lozinski, Szuka Lwowska, pag. 32. urm., după „Acta Consularia“ la 1570.

conversum spero.!“, adecă: „O Rutenii mei, prin voi sper că convertesc orientul!”[166]. Înzădar se strădui Constantin Ostrojski să convoace un contra-sinod pentru a protesta împotriva unirii. Delegatul patriarhiei din Constantinopol şi episcopii din Leow şi Przemysl, cari rămaseră încă credincioşi ortodoxiei, urmaţi de 19.000 de credincioşi declarară actul de unire dela Brzešč nul şi neavenit şi aruncară anafema asupra episcopilor şi clericilor apostaţi. Atunci şi mitropoliţii români la stăruința, mitropolitului Nichifor trimiseră o scrisoare către episcopii ortodocşi din Polonia, îmbărbătându-i şi îndemnându-i să nu părăsească credința străbună, ci să o apere cu tot devotamentul[167]. Împotrivirea lor rămase însă fără efect, pentru că papalitatea, sprijinită de puterea de stat reprezentată atunci prin urmaşul lui Ştefan Bathory, regele Sigismund al III-lea, era prea puternică decât să poată fi învinsă de reacţiunea ortodoxă.

În legătură cu aceasta reacțiune stă şi schimbarea radicală ce se produce la comunitatea greco-românoslavă din Leov. Membrii acestei comunităţi, compusă din boeri români ca Movileştii, Ureche, Stroici şi alţii, dublaţi cu negustori şi oameni de afaceri greci, ca fraţii Corniact şi alţii, urmăriau cu mare îngrijorare propaganda catolică ce se destăşura sub patronajul puterii de stat şi care mâna în mod irezistibil la unire. Episcopul Leovului ca şi cel al Przemyslului mai rezistară un timp, dară împotrivirea lor nu putea fi de durată. De aceia, pentru a preîntîmpina primejdia, membrii comunității ortodoxe din Leow intervenіră pe lângă patriarhia din Antiochia cu cererea de a scoate biserica lor de sub jurisdicția episcopului local şi a o supune direct patriarhiei, prefăcându-o în stauropighie. Exemţiuni de acestea se obișnuiau a se face în biserica ortodoxă ca şi în cea catolică.

Cererea comuniţăţii pentru exemție sau stauropighie a fost împlinită. Prin tomosul său din 15 Ianuarie, Joachim, patriarhul Antiohiei, prefăcu biserica Adormirii din Leow în stauropighie, supunându-o direct jurisdicţiunii patriarhale[168]. Prin aceasta biserica comunităţii împreună cu mănăstirea Sf. Onutrei din Leow au fost scutite pentru un timp de primejdia unirii cu papistaşii. Lista membrilor comunităţii arată la 1586 numai 12 nume. Numărul membrilor spori însă în curând până la 50[169]. Asigurându-se astfel din partea propagandei catolice, prima grijă a nouii stauropighii era să reconstruiască biserica comunității distrusă de incendiu. Cereri de ajutor fură trimise în toată lumea ortodoxă. Dar sumele necesare încurgeau foarte încet, astfel că noua biserică n’a putut fi terminată decât după 38 de ani. Meritul principal pentru realizarea acestei opere revine voevozilor români, care încă din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu erau priviți ca adevărații patroni ai bisericii leovene. Pe lângă dificultăţile băneşti, membrii comunității se mai izbiau şi de piedicile pe care administraţia comunală i-le punea în cale, întrucât prosperitatea bisericii ortodoxe „şismatice“ nu era văzută cu ochi buni. La 8 Octomvrie 1590, orăşenii breslei se adresară mitropolitului Moldovei, Gheorghe, după milostenii pentru biserica, şcoala, tipografia şi spitalul stauropiphiei din Leow[170]. Se ştie că după reorganizarea breslei la 1586 s'a creat pe lângă o biserică şi o şcoală în limba grecească şi slavonă, care putea fi frecventată şi de copii mai săraci, precum şi o tipografie[171]. De aceia la 1590 comunitatea se adresă voevodului Moldovei Petru Schiopul, rugându-l de sprijin material şi de intervenție pe lângă regele polon în favorul lor. La stăruința orăşenilor ortodocşi Petru Schiopul adresă la 14 Decemvrie 1590 regelui Sigismund al III-lea o scrisoare, prin care îi spuneau că „se ştie că biserica de rit grecesc a Adormirii Maicii Domnului din Leow a fost fondată în mare parte cu grija şi cheltuiala voevodului Alexandru, înaintaşul nostru de glorioasă memorie şi că parohienii ei au avut totdeauna de protector al lor pe voevozii Moldovei; de aceia voind să urmăm exemplul lor să-l împlinim pentru cinstea noastră şi datoria creştinească, pentru ca sufletele lor să poată odihni liniştit în Domnul, noi am dat acestei biserici tot de ce avea nevoie şi nu vom neglija de a ne face datoria până la capăt. Cum însă această biserică a ars de câtva timp şi orășenii din localitate,

[166] Cfr. Polen, Entwickhung und gegenwärtiger Zustand, Bern, 1918, p. 191.
[167] Monumenta Confr. Staurop., doc. 382.
[168] Tomosul patriarhal în limba greacă.
[169] Cfr. Krylovsky, în Memoriile Soc, Sevćenko, CVI, pag. 25–40, şi CVIII, 5–38.
[170] Ediţia Jubilară No. LXXXVII.
[171] Hruszewski, Ist. Ukr. Ros., VI, pag. 412.

aparţinând frăţiei ruseşti a acestei biserici ni-au cerut ajutorul nostru şi cum dorim să-i ajutăm, s'a luat hotărîrea şi s'a început cu reconstrucţiunea bisericii, de aceia se cere ca în această întreprindere creştinească, ei să nu întâmpine nici un obstacol, din contra să poată profita de bunăvointa noastră. De aceia noi intervenim graţios în favorul lor pe lângă Majesiatea Voastră regală, rugând ca Majestatea Voastră să binevoiască prea graţios să li îngădue acest favor și să binevoiască a-i proteja, prin o scrisoare, contra tuturor nedreptăţilor"[172]. În ziua următoare voevodul vestia pe orăşeni că a intervenit pe lângă rege în chestiunea lor şi că totodată li-a iertat 50 de taleri din vama, pe care trimişii lor aveau să o plătească, în folosul bisericii[173]. La 16 Decemvrie a aceluiaşi an logofătul Luca Stroici oferi comunităţii din Leov serviciile sale pe lângă voevod, în tot ce-l vor ruga ei[174]. În acelaşi an patriarhul Ieremia al Țarigradului interveni pe lângă Petru Schiopul şi fiul său Ştetan, să dea tot sprijinul lor stauropighiei din Leov, iar în anul următor 1591 el se adresă din nou lui Petru Şchiopul din Moldova şi Mihnea II din Muntenia în acelaşi sens[175]. Dar nici unul şi nici celălalt nu avură timpul necesar pentru a răspunde la apelul patriarhal, fiindcă ambii fură siliți să-şi părăsească tronul la 1591. Atunci membrii stauropighiei se adresară noului domn al Moldovei Aron Vodă la 12 Martie 1592, dar intervenţia lor rămase fără rezultat[176].

Numai după urcarea pe tron a Movileştilor frăţia lioveană găsi sprijinul cuvenit în Moldova. Încă cu multă vreme înainte de urcarea sa pe tron, Ieremie Movilă era un aprig sprijinitor al stauropighiei liovene, trimiţându-i bani[177]. Îndată după consolidarea tronului său, Ieremie Movilă ceru autotizaţia regelui Sigismund de a repara şi împodobi biserica stauropighiană din Leov. În 17 Aprilie 1598 regele îi răspunse că-i permite „templum graeci sui ritus în civitate leopoliensi, ante a decesoribus suis palatinis Moldaviae consfructum, opera et forma magnificentiore ac praestantiore construere“. Regele dădu ordin ca nimeni să nu împiedice pe voevod la construcţia bisericii, ci să respecte îngăduința dată de el[178]. Bizuindu-se pe această promisiune, Ieremie Movilă trimise la 15 Mai 1598 stauropighiei 500 zloți aur pentru reconstruirea bisericii cu observaţia ca să se țină socoteală de toate cheltuielele[179]. Între timp comunitatea stauropigiană angajase pe arhitectul Pietro di Roma cu construcţia bisericii în piatră cioplită şi în stilul renaşterei după modelul turnului lui Corniact. La 16 Mai Luca Stroici vestea pe Liveni că voevodul li-a îngăduit 500 zloți pentru zidirea bisericii cu condiţiunea ca ei să trăească în bună înțelegere cu episcopul Balaban şi să dea sama pisarului Iurca de cheltuelile făcute[180]. La 16 Iunie voevodul facea unele observaţii în legătură cu construcția bisericii[181]. La 21 August Ieremie le trimise alți 500 de zloți împreună cu privilegiui regal pentru a nu fi împiedecaţi de nimeni la zidire[182]. La 3 Iulie 1599 Ieremie le trimise din nou 1.000 de zloți şi le făgădui că va împrumuta alte câte-va sute sau mii de zloți pentru terminarea clădirii[183]. Mitropolitul din Suceava, vestind trimiterea darului domnesc, scria Liovenilor: „Astăzi când Domnul şi-a procurat bani, v'a trimis iarăşi 1.000 de galbeni, pe cari îi veţi primi cu recunoştinţă şi îi veţi cheltui numai în cade trebuinţă şi nu altfel, căci Măria s'a Vodă mai are şi alte cheltueli“[184]. La 20 Septembrie 1599 Domnul trimise alți 160 zloți pentru continuarea bisericii[185]. La 9 Decembrie Ieremie răspundea parohienilor ortodocşi din Lemberg că din pricina greutăților politice nu le poate trimite nici un ajutor bănesc, le promite însă ajutor îndată ce va

172 Hurmuzaki, I, 2, pag. 315.
173 Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 317.
174 Hurmuzaki, I, supl. II, pag. 318.
175 Pavkow, Brashwa, nota pag. 25 şi 33.
176 Jubil. Izdania, No. LXXXIX.
177 Golubiev, Ieremie Movilă, I, pag. 10 urm.
178 Hurmuzaki, I, 2, pag. 451.
179 Hurmuzaki, I, 2, pag. 457.
180 Hurmuzaki, I, 2, pag. 459.
181 Hurmuzaki, I, 2, pag. 461.
182 Hurmuzaki, I, 2, pag. 479.
183 Hurmuzaki, I, 2, pag. 537 şi 538.
184 Monumenta Confr. Staurop., doc. 481.
185 Hurmuzaki, I, 2, pag. 548.

scăpa de nevoi[186].

Liovenii nu-l cruţară cu cererile lor nici în momentele cele mai critice, când urmărit de Mihai Viteazul Ieremie trebui să se refugieze dincolo de Nistru la moşia sa Ustia. De acolo voevodul le răspunse la 24 August 1600 că se găseşte la mare strâmtoare şi nu le poate trimite bani[187]. Îndată ce Ieremie se reîntoarse în scaunul domniei, el la 2 Iulie 1601 trimise Liovenilor 200 de zloți şi le făgădui să le sporească subvenția în vremuri mai bune[188]. Voevodul se şi ţinu de cuvânt căci la 11 Iulie 1602 le trimise 500 fl.; la 18 Mai 1603 suma de 1.000 fl.; la 10 Iunie 1604 alţi 1.000 fl.; la 3 Mai 1605, 1.000 fl.; la 30 August 1.000 fl., iar la 17 Aprilie alți 1.000 fl.[189] Dar Ieremie Movilă muri fără ca biserica să fi fost terminată precum doria aşa de mult. Tot Ieremie Vodă se adresă la 12 Ianuarie 1605 stauropighiei din Leov, rugându-o ca să ajute pe diacul Andrei, pe care-l trimitea să cumpere hârtie şi să caute diaci destoinici pentru a scrie cărți[190].

Urmaşii lui Ieremie, şi anume fratele său Simion-Vodă, precum şi fiul său Constantin-Vodă, continuară opera de ajutorare a comunităţii din Leow, trimițând unele sume însemnate pentru terminarea bisericii[191]. Deasemenea se interesară de aproape de mersul construcției Elisaveta-Doamna, văduva lui Ieremie, şi Margareta-Doamna, văduva lui Simion Movilă, care continuară să trimită ajutoare la Liov[192]. La 30 Iulie 1611 Elisaveta-Doamna, împreună cu fiul ei Constantin-Vodă, se obligară formal să servească stauropighiei liovene 600 de zloți anual din venitul moşiei lor Listia de pe Nistru[193]. Iar la 9 Septemvrie 1612 Elisaveta scria Liovenilor şi-i rugă să nu primească între protectorii lor persoane străine, căci biserica este fondată de soţul ei şi ea cu fiul ei Constantin voesc să o termine[194]. La 7 Iunie 1013 Elisaveta seria membrilor stauropighiei că a rugat pe sora ei să contibue la cheltuelile pentru zidirea bisericii. Dealtfel sprijiniră ctitoria leoveană şi mai mulți boeri moldoveni ca Luca Stroici, Isaia Balica, Maria Postelniceasa, sora Elisavetei Movilă, Nestor Ureche, ficile lui Ieremie Movilă Ana şi Elisaveta, Ion Mazarache şi alţii[195]. În Mai 1627 Radu Mihnea scria breslei stauropighiei că-i trimite 100 fl. pentru zidirea bisericii, făgăduindu-i pentru altă dată mai mult[196].

Nestatornicia lucrurilor din Moldova, cu desele schimbări de domni, aduse cu sine ca comunitatea stauropighiană din Leov să nu poată primi ajutorul cuvenit pentru terminarea bisericii până în zilele de domnie ale lui Miron-Vodă Barnovschi, rudă de aproape cu Movileştii. Curând după urcarea sa pe tron, Miron-Vodă cedă, la 12 Mai 1627, venitul vămii dela Hotin pentru salitra ce se vindea, comunităţii stauropighiane din Liov ca să-şi poată continua zidirea bisericii[197]. Îndată după aceia fu trimis un oarecare Luchian Vasilievici în Iaşi şi el se întoarse cu 11 butoae de salitră, pe care fraţii o vândură apoi cu bun preţ. Butoaele cuprindeau 325 pietre şi 9 funţi. La Leow fiecare piatră a fost vândută cu 8 zloți, astfel că comunitatea a realizat un venit de 4.746 zloți, sumă care a fost vărsată fondului pentru terminarea bisericei[198]. În Mai 1628 Miron-Vodă trimise prin Toader Cămăraşul 200 de zloți, iar prin Evreul Solomon 2.000 de zloți. În acelaş timp marele logofăt Dimitrie trimise 300 de zloți. Iar la 16 Ianuarie 1631 Miron Barnovschi trimitea din Ustia, prin cămăraşul Toader, sumele necesare pentru sfințirea bisericei, care era terminată[199].

La acea rară festivitate a ortodoxiei, voevodul Moldovei era reprezentat prin solii săi, cari pe lângă diferite lucruri necesare pentru sfințire mai aduseră şi preţioase daruri pentru împodobirea bisericei, între altele şi o cruce frumos sculplată în lemn cu mare artă, apoi odăjdii şi un covor perzan în mai multe culori

186 Hurmuzaki, I, 2, pag. 564.
187 Hurmuzaki, I, 2, pag. 634 şi 635.
188 Hurmuzaki, II, 2, pag. 40.
189 Hurmuzaki, II, 2, pag. 177, 283, 337, 344, 347.
190 Hurmuzaki, II, 2, pag. 343.
191 Hurmuzaki, II, 2, pag. 351, 358, 359.
192 Hurmuzaki, II, 2, pag. 356, 359, 387.
193 Hurmuzaki, II, 2, pag. 361.
194 Hurmuzaki, II, 2, pag. 364.
195 Hurmuzaki, II, 2, pag. 348, 349, 384.
196 Hurmuzaki, II, 2, pag. 425.; cfr. Papkow, o.c. p. 33.
197 Hurmuzaki, II, 2, pag. 425.; cfr. Papkow, o.c. p. 536.
198 Isidor Szaranewicz, Jubilejnoe Izlania, p. 15.
199 Isidor Szaranewicz, Jubilejnoe Izlania, p. 16.

şi lung până la zidul după altar[200]. Mitropolitul Kievului era reprezentat prin arhimandritul Petru Movilă şi fratele său Moise, ambii fii ai unuia dintre ctitorii bisericei, ai lui Simion Movilă[201]. Ceremonia sfinţirii luă desfăşurarea unei dintre cele mai impozante manifestaţiuni ale ortodoxismului din Polonia.

Membrii comunităţii stauropighiene considerau drept ctitori ai bisericei pe regele Poloniei Sigismund III, pe ţarul Feodor Ivanovici, mare cneaz al Moscovei, şi pe voevozii Moldovei fraţii Ieremie şi Simion Movilă. MironVodă Barnovschi era sărbătorit ca „săvârşitor al bisericei". Stemele lor se găsesc până astăzi sculptate în cupola din mijloc a bisericei. Ele sunt reprezentate prin obişnuitul cap de bour şi poartă următoarea inscripţie:

1. Іісносвятлый Господаръ воевода Молдав(скїи) Мїронъ Барновскїи Могила совершителъ церкви.
2. Іісносвятлыѧ двойца воеводъ Молдавскыхъ пáметъ: Їеремеи и̂ Симеона Могíлъ ктиторей цéркви.

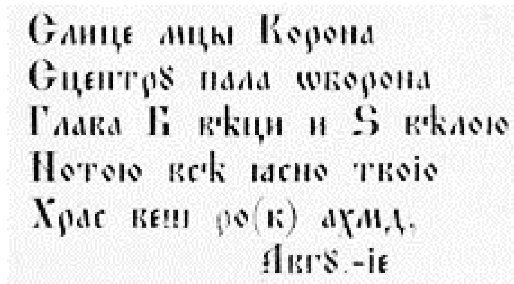
Iar deasupra chorului găsim două tăbliţe cu inscripţia slavonă pe cea din stânga; „Ale tale dintre ale tale Împărate Hristoase, robul tău Miron Barnovschi Voevodul Moldovlahiei, îţi aduce la săvârşirea hramului acestei biserici". Iar pe tăbliţa din dreapta este un vers din sfânta scriptură: „Primeşte deci cu milostiviri Isuse, cuvântul lui Dumnezeu, cel care te-ai răstignit cu trupul şi care eşti vestitorul tuturor, acest sfânt hram şi izbăveşte pe oameni de cel viclean"[202].

În lăuntrul bisericei între columne au fost mai mult morminte săpate în marmoră neagră cu inscripţii corespunzătoare, cari însă la 1837 au fost profanate de o mână sacrilegă[203]. Zubrecki în „Cronica strauropighiană" arată că un bătrân îngrijitor al bisericei cu numele Nestorovici, a tăiat în bucăţi plăcile comemorative de marmoră şi a împodobit cu ele presbiteriul bisericii. Din acestea s'ar fi păstrat încă 5 de bucăţi, pe cari se pot distinge încă urme de inscripţie, de stemă şi de litere iniţiale. După toată probalitatea odihneau în biserică, sub plăcile de mormoră sfărmate, unii dintre ctitorii şi ctitoresele bisericii din familia Movileştilor, ca Elisaveta, soţia lui Miron-Vodă Barnovschi şi altele.

La 21 Mai 16031 biserica stauropighiei fu lovită de trăsnet şi suferi daune grele. Comunitatea a adunat în grabă fondurile necesare şi a reparat biserica, aşa că ea la 16 Ianuarie 1632 putu fi sfinţită din nou de episcopul Ieremie Terasovski asistat de arhimandritul Petru Movilă. Curând după aceia pe tronul Moldovei ajunse Vasile Lupu, care păstră tradiţia Movileştilor şi se interesă de aproape de ctitoria lor. La 12 Ianuarie 1641 Vasile-Vodă mulţumi fraţilor stauropighieni din Leov, pentru amabilitatea cu care ei i-au îngăduit să toarne litere pentru tipografia sa. „Primind această bunăvoinţă din partea Domniilor Voastre zice Vasile-Vodă – noi suntem dispuşi a Vă rămânea recunoscători pentru acest serviciu, iar la ocazie, urmând tradiţia predecesorilor noştri, de a arăta munificenţa noastră pentru biserica Domniilor Voastre, şi pentru alte lucruri de cari aveţi nevoie"[204]. Se pare că atunci membrii comunităţii vor fi arătat darnicului domn insuficienţa acoperişului bisericei, reparată decurând. Aşa se explică că în anul următor 1642 Vasile Lupu acoperi cu cheltuiala sa biserica Movileştilor din Leov cu aramă aurită[205]. În arhiva institutului strauropighian s'a păstrat un minunat epitrafir, reprezentând pe Isus Hristos cu cei 12, apostoli, şi cu inscripţia: „Acest epitrafir este donat de Io Vasile Voevod Ţării Moldovei 7151 (1643)"[206].

Vasile Lupu este şi ctitorul, dar poate mai mult adăugătorul, bisericei Sfintei Paraschiva din Kiev, precum arată o inscripţie din 15 August 1644 cu frumosul herb al Moldovei, adânc săpat şi scos în relief, cu iniţialele lui Vasile-Vodă şi următoarele versuri ruseşti[207]:

200 Papkow, o. c. p.14,; Szaranewicz, o.c. pag. 15.
201 Lvovnaia hal. Rusk. Letopis. Pag. 67.
202 E. M. Saveni, Încercări tehnice la biserica strauropighiană din Leow, în Ediţia jubilară, p. 4.
203 Szaranewicz, o. c. pag. 16.
204 Hurmuzaki, III, 2, pag. 1.
205 Szaranewicz, o. c. pag. 16.
206 Szaranewicz, o. c. pag. 14 nota 10.
207 N. Iorga, Note polone, Anal. Acad. Ist. III, vol. II, p. 384.

Сланце мцы Корона
Сцептрꙋ пала ѡкорона
Глава Б вѣци и Ѕ вѣклою
Нотою всѣ ясно твою
Храс вен ро(к) ахмд.
Авгꙋ.-іе

În 1656 fostul domn al Moldovei Moise Movilă, trimise spre păstrare la stauropighia din Liov efectele sale, cuprinzând acte şi 5 covoare perzane[208]. La 1664 Ana Potocki, fica lui Ieremie Movilă, ridică dela institutul stauropighian trei lăzi pecetluite cu lucrurile lui Moisie Movilă care murise[209]. La 20 Ianuarie 1671 voevodul Moldovei Duca comandă la tipografia stauropighiană din Leov 400 de exemplare dintr'o psaltire românească cu litere cirilice şi 200 de exemplare dintr'o cazanie românească cu întrebări şi răspunsuri, o dovadă că la tipografia din Leow se tipăreau şi cărţi româneştit[210]. „Vă cer Milostiviilor Voastre – zice DucaVodă –s ă-mi tipăriţi la Liov 400 de psaltiri după exemplarul aci alăturat, scris cu caractere slave în limba moldavă, pentruca poporul care nu ştie limba slavă, să o poată înţelege uşor. Mai trimit la Milostiviile Voastre o carte scrisă în moldoveneşte, cuprinzând cazaniile cu întrebări şi răspunsuri... Cărţile să fie tipărite pe hârtie bună şi bine legate“. Mai departe voevodul cere să i se spună exact cât va costa tiparul, ca să le trimită banii. Executând bine comanda, ei se vor învrednici de recunoştinţa sa, şi se vor câştiga cu merit înaintea lui Dumnezeu, contribuind pe calea aceasta la răspândirea slovei dumnezeeşti[211].

Mare ctitor şi adăugător al bisericii Adormirii a fost şi bogatul negustor grec Alexie Balaban, originar din Ianina, care avea rude şi în Moldova. El restaură capela „Trei Sfinţi“ şi-şi ridică şi o criptă monumentală cu fereşti cari duceau în curtea bisericei, iar întrarea se făcea prin mijlocul bisericei. În cripta lui Balaban şi-a găsit odihna de veci şi Duca-Vodă, care muri subit la Leow în ziua de 31 Martie 1634. Despre această înmormâniare relatează cronicarul Nicolai Costin următoarele: „Şi, aşa petrecându-se Duca-Vodă, l-au astrucat în biserica lui Alexie Balaban, neguţătorul cel mare, carele a avut şi câte-va rude în ţara Moldovei mai înainte, ca Ursachi cel vestit de bani mulţi ce avea. Punând trupul Ducăi-Vodă aşa în sclipul gropniţei lui Alexie Balaban, dela care am luat şi această istorie pentru moartea Ducăi-Vodă. Că Balaban s'au tâmplat la toată vieaţa lui şi la moartea lui, fiind rânduit de Craiul leșesc să fie lângă Duca-Vodă. Pentrucă era Balaban Grec din Rumeli, heamşeră cu Duca-Vodă dela un loc“[212].

Zece ani după aceia la 24 Februarie 1694, Constantin Duca, fiul răposatului, mulțumia împreună cu maică-sa fraţilor din Leov pentru funerarile pe cari le făcură nenorocitului său tată, asigurându-i de recunoştinţa sa[213].

Câtă vreme fraţii stauropighiei din Leov se bucurau de sprijinul moral şi material al voevezilor români, ei îşi putură apăra credinţa lor ortodoxă, iar aşezământul lor a rămas timp de 113 ani focar de cultură, un puternic apărător al ortodoxismului şi o pavăză a lui contra propagandei catolice. Îndată însă ce, în urma evoluției politice, acest preţios sprijin a slăbit şi apoi a secat cu totul, comunitatea n'a mai putut rezista ademenirilor catolice, aşa că la 5 Aprilie 1709, comunitatea stauropighiană s'a unit şi ea cu scaunul papal. Papa Clementie al XI-lea, primind comunitatea cu toate bisericile şi averile ei sub obedienţa sa, i-a asigurat o largă autonomie[214]. Cu trecerea aceasta la unire, s'au rupt vechile legături cu Moldova, deşi biserica Adormirii Maicii Domnului, astăzi biserica catedrală a mitropoliei greco-catolice unite din Leov, este şi rămâne o veche ctitorie românească.

[208] Hurmuzaki, III, 2, pp. 69, 72, 74 şi 76.
[209] Hurmuzaki, III, supl. II, p. 77.
[210] Hurmuzaki, III, supl. II, p. 84.
[211] Hurmuzaki, II, Supl. II, pag; 84.
[212] Kogălniceanu, Letopiseţi, II, pag. 33, ediţia a 2-a.
[213] Hurmuzaki, III, supl. II, p. 233.
[214] Szarancwiez, pag. 18.

* *
*

Comunităţi ortodoxe se mai păstrară în Polonia după unirea dela 1596 la Vilna, la Movilă, la Rohatin, la Krekov ş. a. O ctitorie a Movileştilor era mănăstirea Zadarov lângă Ustia, moşia Movileştilor. Mănăstirea aceasta a fost înființată la 1612 de Elisaveta, văduva după Ieremie Movilă, şi de fica ei Ana, care fusese măritată de 4 ori şi anume cu: Maximilian Prjeremski, Ioan Ciornohovski, Vladislav Miszchovski şi Stanislau Potocki[215]. Dela Ana Movilă Potocki biserica Adormirii din Leov primi la 1660 o evanghelie legată în aur, în preţ de 1.201 ducați[216].

Comunitatea ortodoxă din Vilna găsi în soțiile ducelui Ianus Radziwill pe sprijinitoarele ei. Prima soție a lui Radziwill era Caterina, o nepoată de fică a lui Ieremie Movilă, despre care pomeneşte piatra de mormânt, din Februarie 1642, cu insignile Moldovei prinse în zidul catedralei de acolo[217]. După moartea Caterinei, Radziwill se căsătoria la Iaşi cu Maria fica lui Vasile Lupu, care s'a interesat de sigur şi ea de soarta comunităţii ortodoxe din Vilna. Ea muri la Leov în 1662 şi fu înmormântată la Sluck, unde era de bună seamă o comunitate ortodoxă sprijinită de ea[218]. Astfel vedem că faimoasele „Movilence", cu ochii lor negri, cu nasurile lor clasice şi cu înfăţişarea lor de adevărate matrone romane, nu fermecară numai cu chipurile lor pe magnații poloni din familiile Vişnevski, Porecki, Potocki, etc., ale căror case ele le fericiră, ci ele au fost şi ortodoxe convinse, afirmându-şi credința strămoşească prin ctitorii bisericeşti, cari le-au înveşnicit numele.

O comunitate ortodoxă, susținută în bună parte de Macedo-Români, se găsia şi la Poznan, unde îşi aveau biserica şi şcoala lor. Chartofilax şi protopop al acestei comunităţi era acolo, pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea, Constantin Licuta Moscopolitanul, binecunoscutul autor al manualului de şcoală: „Noua Pedagogie sau Alfabetarul uşor ca să înveţe copii carte româno-vlahică, pentru folosul de obşte al Româno-Vlahilor"[219]. Actele acestor comunități sunt încă prea puţin cunoscute şi studiate. Dar este mai mult ca sigur că şi ele se vor fi bucurat de sprijinul moral şi material al Românilor din Moldova, ale căror legături politice şi comerciale cu centrele acestea erau destul de strânse. Cu timpul însă căzură şi ele sub influenţa catolică şi trecură sub protectoratul papal.

Singura ctitorie ortodoxă care până la desfințarea ei a rămas credincioasă patriarhiei a fost stauropighia Schirul Mare dela Maniava, la sud-vest de Stanislavov. Între cei ce protestară contra unirii dela Brzesč din 1596 se găsia şi un oarecare Kniahnicki din Tismeniţa, care se călugărise la Sfântul-Munte primind numele de Iov. Pe la 1600 cucernicul Iov se înapoiase în patrie şi se aşeză ca pustnic la Maniava într'un schit solitar, unde atrase curând în jurul său zeci de învăţăcei. În urma acestei aglomeraţii de pustnici, schitul deveni curând neîncăpător pentru o populaţie duhovnicească aşa de numeroasă. Atunci urmaşul lui Iov, stareţul Teodosie, stărui pe lângă fica lui Ieremie Movilă, Maria, ce era măritată după Ştefan Potocki, ca ea, prin dărnicia ei, să contribue la lărgirea schitului şi la prefacerea lui într'o mănăstire încăpătoare. Și de fapt, graţie largei munificenţe a acestei prințese moldoveneşti, dar şi a altor credincioşi, s'a putut ridica la Maniava o frumoasă biserică ortodoxă cu încăperi spaţioase pentru călugări. La 1621 biserica din Maniava era terminată şi patriarhul Constantinopolului îi confirmă, la 12 Iulie 1629, dreptul de stauropighie. Ajutoarele bogate care curgeau mereu din Rusia pravoslavnică contribuiră foarte mult la prosperitatea mănăstirii, care din schitul mic şi neînsemnat de odinioară, devenise un Schit mare şi înfloritor[220].

Cu vremea Schitul-Mare luase un avânt aşa de puternic încât ajunse să adăpostească până la 200 de

---

215 Szarancwiez, pag. 14, notele 2–9.
216 Szarancwiez, pag. 17.
217 N. Iorga, Note polone, Anal. Acad. Ist. III, vol. II, p. 380.
218 N. Iorga, Note polone, Anal. Acad. Ist. III, vol. II, p. 383.
219 N. Iorga, Note polone, Anal. Acad. Ist. III, vol. II, p. 391şi urm.
220 Actul de confirmare în Arhiva Statului din Viena, Staatsrath-Index, 1776 No. 508; cfr, Ion I. Nistor, Istoria Fondului bisericesc din Bucovina, Cernăuţi, 1921, p. 10; Isidor OnciuL, Fondul Religionar, Cernăuţi, 1891, p. 64 urm.

călugări. În schimb însă ctitoria Movileştilor dela Suceviţa din Moldova se găsia în mare declin. Starea aceasta de lucruri determină pe Maria Movileanca de a închina Suceviţa ctiroriei ei Schitul-Mare din Polonia. La 31 Martie 1648 Vasile Vodă Lupu confirmă actul de închinare. Şi astfel rămase Suceviţa cu mauzoleul Movileştilor închinată Schitului-Mare până la desfiinţarea acestuia prin decretul împăratului Iosif al II-lea din 19 lunie 1783[221]. Din mărturia proegumenului Gurie dela Suceviţa, depusă în faţa comisiunii austriace de hotarnicie din 15 Februarie 1782, aflăm că, cu ocazia închinării din numeroasele posesiuni ale Suceviței numai Mămăieşti de lângă Cernăuţi au trecut asupra Schitului-Mare[222]. La această posesiune se adaugă mai târziu şi satul Revna, o danie a boerului Solomon Bărlădeanul către Schitul-Mare. La 8 Iunie 1710 Maria, soția marelui ban Savin, dărui Schitului-Mare jumătate din satul Mitcău pe Nistru, în Moldova[223]. După desființarea Schitului-Mare, posesiunile acestea fură înglobate în fondul religionar al Bucovinei, creat la 19 Iunie 1783. După trecerea la unire a stauropighiei din Leov, rămase stauropighia din Schitul-Mare, o ctitorie moldovenească şi ea, care să menţină legătura bisericească şi culturală între Români şi credincioșii ortodocsi din Polonia.

* *
*

La ctitoriile Movileştilor din Leow, Zadarov şi Maniava, se adaogă încă măreaţa operă culturală şi confesională totodată a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului. Petru Movilă era unul din fii lui Simion Vodă Movilă, născut la 21 Decemvrie. 1595. La moartea tatălui său prinţul Petru nu avea decât 12 ani. Atunci maica sa Margareta se retrase cu el în Polonia şi griji de educaţia lui, având ca epitrop pe însuşi cancelarul Poloniei, Stanislau Zolkievski. Că tânărul Petru ar fi fost trimis la Paris la învățătură nu se devereşte prin nimic. La moartea lui Zolkievski (1620) protectorul tânărului Petru deveni hatmanul Chodkiewicz. La 1622 în timpul domniei lui Ştefan Tomşa, Petru Movilă încercă să dobândească tronul părinţilor săi cu ajutor polon, repetând această încercare şi în anul 1625, când dieta provincială din Vijniţa cerea regelui Sigismund al III-lea ca să ajute pe Petru Movilă la dobândirea tronului părintesc. La adunarea nobilimii ortodoxe, convocată de Petru Movilă într'un han, se iscară chiar turburări, iar un nobil a fost lovit[224]. Încercărea însă a eşuat şi atunci tânărul prinț a renunţat la orice carieră lumească şi se hotărî pentru viaţa monahală, având va dascal în cele duhovnicești pe mitropolitul Kievului Iov Boreckyi. În August 1627 el se călugări în mănăstirea Sfintei Peşteri din Kiev. Şi cum cercurile conducătoare din Polonia îl considerau ca pe un înflăcărat patriot polon[225], regele Sigismund al Ill-lea îl numi arhimandrit al St. Peşteri în locul lui Zaharie Kopytenskyj. În discursul său omagial la alegerea regelui Vladislav al IVa-lea, P. Nic. Lascicius lasă să se înțeleagă că Petru Mlovilă ar fi promis trecerea la unire, ceia ce stă însă în crasă contrazicere cu prodigioasa activitate de mai târziu a lui Petru Movilă pentru biserica sa strămoşească. O astfel de hotărire nu putea să treacă prin gândul unui membru al familiei Movileştilor, care a dat Moldovei pe mitropolitul Gheorghe, unul din ctitorii mănăstirii Suceviţa şi pe ctitorii bisericii Adormirii din Leow. Până şi fetele Movileştilor erau pioase ctitore de mănăstiri, ca Zadarov şi Schitul-Mare, cu toate că erau măritate cu magnați catolici, ca Potocki şi alții. De aceia nu poate fi vorba că Petru Movilă să se fi gândit cândva să treacă la biserica catolică. Ci dimpotrivă, oficialitatea polonă avea nevoie de un om de încredere în fruntea hisericii ortodoxe din Polonia, pentru ca autoritatea lui să poată influenţa asupra populaţiunii ortodoxe ucrainene şi să găsească în el e contraponere faţă de influenţa patriarhului pravoslavnic din Moscova care, emancipându-se de sub jurisdicţia bisericească a patriarhului de Constantinopol, tindea la supremație asupra întregii biserici ruseşti, deci şi asupra celei din Polonia.

[221] Vezi Actul de închinare în traducere latină la Onciul, o. c., p. 65, nota 1.
[222] Actele de hotarnicie din 1782, No. 180, 181.
[223] Actele de hotarnicie, No. 186.
[224] Akta Grodzkie i Ziemski, XX, p. 217 şi 225; cfr. P. P. Panaitescu, Influență polonă în opera lui Grigore Ureche şi Miron Costin, în An. Acad, Rom. seria III, vol. IV, pag. 161, nota 1.
[225] Cfr. Polen, o. c., pag. 192 şi urm.

Scopul acesta urmărit de oficialitatea poloneză ieşi la iveală cu ocaziunea alegerii noului rege al Poloniei. La 1632 muri regele Sigismund al III-lea şi statele polone fură convocate pentru alegerea fiului său Vladislav al IV-lea. În seimul de încoronare dela 1633 Petru Movilă jucă un rol foarte însemnat ca conducător al ortodocșilor. El sprijini din răsputeri cauza noului rege în numele ortodocşilor şi obţinu în schimb faimoasele articole de pacificaţie în avantajul ortodocșilor. Prin articolele acelea ortodocşii obținură liberul exerciţiu al religiei lor în toată Polonia, cu dreptul de a avea biserici, de a deschide seminarii, ospicii şi tipografii. Prin aceleaşi articole ortodocşii obţinură acces la toate serviciile publice. Ortodocşii se puteau organiza pretutindeni în frăţii sau bresle. Bisericile din Kiev, pe care le ocupaseră uniții, fură restituite ortodocşilor. Deasemenea fură reînființate episcopiile ortodoxe din Lučk, Przemysl, Leov, Mseislav, Orsza şi Mohilău, care până atunci se găsiau în mânile uniților. Ales rege cu ajutorul ortodocşilor conduși de Petru Movilă, Vladislav al IV-ea trebui să respecte aceste „pacta convenia" ale ortodoxiei ucrainene, şi aceasta constitue meritul neperitor al Românului Petru Movilă pentru biserica şi națiunea ucraineană.

Curând după aceia Petru Movilă fu ales mitropolit al Kievului cu unanimitatea de 49 de voturi. Prin actul din 12 Martie 1633 regele Vladislav al IV-lea confirmă pe Petru Movilă în noua sa demnitate. Hirotonisirea sa ca mitropolit s'a făcut la Leow în ctitoria părinților săi, la finele lui Aprilie 1633 şi anume de mitropolitul Moldovei Varlaam, şi nu de patriarhul Teotan de Ierusalim, cum se credea greșit. La întronizarea sa la Kiev el luă în stăpânire toate bisericile uzurpate de uniți şi restabili puterea şi autoritatea mitropolitului ortodox. Întemeindu-se pe articolele de pacificaţie, menţionate mai sus, el continuă cu succes lupta contra uniţilor, înfiinţând pretutindeni comunităţi ortodoxe, ospicii, bresle, şcoli, etc. şi introduse în biserica ucraineană predica.

La 1633 mitropolitul Petru Movilă desvoltă seminarul teologic din Kiev între Academie, care se bucura de aceleaşi privilegii ca şi universităţile poloneze din Cracovia şi Vilna. Academia din Kiev, întemeiată de mitropolitul Movilă, a devenit o adevărată vatră de lumină ortodoxă şi în cursul veacurilor a răspândit mereu razele sale binefăcătoare în toate colţurile lumii ortodoxe, până şi în voevodatele române, pe timpul lui Vasile Lupu şi Matei Basarab. Pentru a rezista cu succes propagandei catolice şi protestante, care influențase încâtva până şi pe patriarhul de Constantinopol Chiril Lukari, Pethu Movilă alcătui „Mărturisirea ortodoxă a bisericii răsăritene", primită de soboarele din Kiev (1640) şi Iaşi (1642), iar în anul următor acceptată de soborul din Constantinopol al celor 4 patriarhii ortodocse. „Mărturia" a fost publicată în limba polonă şi ucraineană şi tipărită în a doua ediție la Leow în tipografia stauropighiei. Din imboldul lui Petru Movilă, Vasile Lupu a creat la Iaşi Academia dela Trei-Ierarhi. Petru Movilă a trimis profesori distinşi şi slove pentru înfiinţarea unei tipografii.

Mitropolitul Petru Movilă a murit la 22 Decemvric 1646, nu 1647 cum se credea. El a fost unul dintre cei mai celebri chiriarhi ai bisericii ortodoxe, al cărui nume se va pomeni totdeauna cu evlavie de lumea ortodoxă şi îndeosebi de Ucrainţi, cărora el li-a salvat credința ortodoxă[226].

Grija Moldovenilor pentru credinţa şi bunăstarea sufletească a Ucrainţilor s'a manifestat totdeauna când aceştia aveau nevoie de îndemnuri şi ajutor. Când Bogdan Himelnicki, hatmanul Cazacilor, încercă să-şi asigure independenţa bisericească a ţării sale, el se adresă bisericii Moldovei ca să hirotonisească pe Lazar Baranovici în episcop de Cernigov. Și de fapt hirotonisirea aceasta a avut loc la Suceava şi a fost săvârşită de mitropolitul Moldovei, Ghedeon şi de episcopii Atanasie de Roman şi Teofan de Huşi[227].

Pe la sfârşitul veacului al XVII-lea exercită o mare influență bisericească asupra ortodocșilor din Polonia mitropolitul Dosoftei al Moldovei. Acesta se retrase în Septemvrie 1686 cu regele Sobieski în Polonia, luând cu sine, pe lângă documentele şi odoarele mitropoliei din Iaşi, şi racla cu moaștele Sfântului Ioan-cel-Nou dela Suceava. Chiriarhul pribeag petrecu 3 ani de zile în palatul regelui Sobieski din Stryj şi numai

[226] Anton Malvy et Marcel Viller, La Confession ortodoxe de Pierre Moghila, Mitropolite de Kiev (1633–1646), în „Orientalia Christiana", vol. X, no. 49, Oct.–Dec, 1927.

[227] Arhiva Istorică, I. 1, pag. 65, no. 75.

scurtă vreme înaintea morţii sale se mută la Zolkiev[228]. În tot timpul pribegiei sale, Dosoftei exercită jurisdicţia bisericească asupra tuturor Moldovenilor pribegiţi în Polonia şi numărul lor era destul de mare. În calitatea aceasta el a exercitat desigur o influență şi asupra Ucrainților ortodocşi de acolo, care în lupta contra catolicismului puteau găsi la el reazem şi mângâiere. Numai după moarte lui Dosoftei, regele Sobieski prin actul din 12 Februarid 1693, aduse la cunoştinţă „evlavioşilor de rit grecesc, preoţilor, călugărilor, diaconilor, locuitorilor şi boerilor născuţi în ţara românească, cari petrec în regatul şi în republica leşească, şi care erau supuși jurisdicțiunii defunctulni preacuvios mitropolit al Sucevei“, că a găsit de bine să încredințeze „administrarea tuturor preoților, cu toate bisericile satele şi pământurile cari li aparţin, episcopului de Leov Iosif Şumleanski“, aşa că de acum înainte ei urmează să se supună „ascultării şi jurisdicției acestuia“, „Toţi preoții şi locuitorii – zice regele – cari se ţin de aceiaşi credință, nimănui altuia, quoad spiritualia, să nu se supuie şi să ni plătească biruri, şi de altă stăpânire să nu asculte şi ca nimeni să nu îndrăznească a avea în trebile lor legături afară de preasfinţitul duhovnicesc al Leovului[229]. Aceleaşi drepturi le exercita până atunci mitropolitul Dosoftei asupra credincioşilor de rit grecesc, la care se numărau desigur şi numeroasele așezări ale Românilor Transnistrieni[230].

In secolul al XVIII-lea influența Românilor asupra vieții culturale şi bisericeşti a ortodocşilor din Polonia şi Ucraina scăzu în mod simţitor. La scăderea aceasta a contribuit în mod hotărîtor atotputernica influenţă a pravoslavniciei ruseşti. Pe de altă parte însă Moldova în vremea domniilor fanariote ajunse într'o dependență tot mai pronunţată faţă de Turci, aşa că radiarea influenţei ei dincole de hotarele ţării era foarte redusă faţă de cea din secolele precedente.

De curând biserica ortodoxă din România și-a reluat rolul ei de protectoare şi apărătoare a creştinilor ortodocşi din Polonia restitută. Înfiinţarea nouii mitropolii ortodoxe din Varşovia s'a făcut cu sprijinul moral al patriarhiei române. La instalarea noului mitropolit ortodox din Polonia a asistat şi un reprezentant al patriarhiei române, iar mitropolitul Dionisie de Varşovia a fost la începutul lui Noemvrie 1925 oaspele Patriarhiei din Bucureşti şi al Mitropoliei din Cernăuţi[231].

[228] Silviu Dragomir, Relaţiile bisericii române cu Rusia, în Analele Acad. Rom. Ist. XXXIV, pag. 59.

[229] A. S. Pernuszewiez, Hal. Rusk. Svodn, Letop. pag. 224 urm.; Şt. Ciobanu, Contribuţiuni istorice la originea şi moartea mitropolilului Dosoftei, Disc. de recepție la Acad. Rom. Buc. 1920;. Iustin Frațiman, Administraţia bisericească la Românii din Polonia și Rusia, în Bulet. Soc. Ist. Lit. „B. P. Hasdeu“. Chişinău 1921, 145 urm.

[230] Cfr, Ion I. Nistor, Româaii. Transnistrienі, în „Codrul Cosminului“, I, 1925.

[231] Cfr, „Glasul Bucovinei”, an. VIII, No. 1962, pag. 2.

IX. Cazacii şi Românii.

Năvălirea Tătarilor în Europa puse capăt imperiului dela Kiev. In urma cafastrofei dela Kalka din 1224 şi a dărâmării Kievului din 1240 principatele ruseşti din valea Niprului nu se mai putură reface. In schimb însă se ridică dela nord o nouă putere politică, cea a Litvanilor cari, sub Gedemin, recucerіră Volhinia. Sub fiul acestuia, Olgert, în urma băţăliei dela Sina-Voda din 1362 contra Tătarilor, Litvanii îşi asigurară domnia asupra Podoliei şi Ucrainei cu centrul la Kiev. Prin actul de unire dela Krevo din 1385, Litvania se uni cu Polonia, contopindu-se într'un singur stat sub stăpânirea Jagelonilor. Imperiul polono-litvan se mărginea la Nistru cu Moldova Bogdanizilor, iar dincolo de Nistru, până la Nipru şi mai departe până spre Don, cu hanatul tătăresc dela Crâm, unde începea imperiul moscovit. Granița polono-litvană dinspre Tătari pornia dela Nistru în dreptul Sorocei, urmând cursul râurilor Jagorlic şi Codima care se revarsă în Bug la Olviopol, iar de acolo ducea spre răsărit până la Pragurile Niprului, mai jos de Katerinoslv.

Vasta regiune de hotar – Ucraina – era foarte puţin populată. Oamenii cari veniau să se aşeze în acea nemărginită pustietate, trăiau așazicând afară de hotarele ţării. Ei formau bande numeroase de pradă şi de apărare şi se hrăiau din vânat şi pescuit, dară şi din prada pe care o făceau dincolo de graniță în olaturile tătărăşti. Cu vremea proprietarii polono-litvani coborîră tot mai jos spre sud, ocupară pământurile mănoase şi bogate în pășuni şi ridicară acolo conacuri fortificate, în jurul cărora se înjghebară cu vremea sate şi orașe, unde locuitorii puteau găsi scut şi adăpost în timp de primejdie. Curând însă proprietarii începură să ceară muncă şi dijmă dela locuitorii sălăşluiţi pe moşiile lor. Iar autorităţile, la rândul lor, începură să urmărească pe aceia cari nu respectau tratatele cu Tătarii şi-i determinau pe aceştia la revanşe sângeroase pe teritoriul polono-litvan.

Pentru a scăpa de urmărire, locuitorii mai slobozi se refugiau tot mai la sud, umplând stepa până la graniţă cu aşezările lor. Acolo luptele nu conteniau niciodată. Și cum puterea polono-litvană dela centru nu se putea afirma niciodată cu tărie până în regiunile acele aşa de îndepărtate, era firesc ca populațiunea mereu ameninţată să se gândească la apărarea ei proprie, ca bunăoară codrenii noştri din codrul Tigheciului faţă de Tatarii din Bugeac. In scopul unei apărări mai eficace, grănicerii aceştia îşi ridicară, mai ales la pragurile Niprului, anumite fortificaţii numite siciuri, adecă cuiburi, pentru siguranţa lor, dar şi pentru stăpânirea căilor de comunicaţie pe apă şi pe uscat ce duceau dealungul acestor praguri sau cataracte ale marelui fluviu. Astfel se desvoltă cu vremea în această mare regiune de graniță o situaţie particulară: pe deoparte Tătarii gata de pradă, pe de alta. supuşii polono-litvani, gata la revanşă şi viceversa.

De pe la sfârșitul veacului al XV-lea, populaţiunea aceasta de graniţă, cu organizaţia ei militară şi oricând gata la luptă, apare sub numele de Cazaci. Originea acestui nume propriu n'are nimic comun cu etimologia populară care îl derivă dela koza – capră, cum credea Miron Costin sau istoricii germani Pöllmann şi Eckert[232], ci este de origine turco-tătară. Anumite triburi kirghizice se numesc până astăzi „Hajsak“, după turcescul „kaj“ – uşor şi „sak“, cuvânt aric trecut prin persană la “Tătari, cu însemnătatea de sarcină, povară, sac, adecă oameni sprinteni, mobili şi gata oricând la luptă şi acţiune[233]. Miron Costin avea cunoştinţă despre această etimologie, dar dânsul nu voia să o creadă, zicând: „Deci, mulţi au zis că numele lor ar fi dela un neam ce este pe lângă apa Volgăi (stepele kirgizice), anume Casak; ce acele deşarte poveşti sunt“[234].

Vechile documente ruseşti amintesc de Caizaci sau Cazaci tătari. Marele cnea Ivan al III-lea aducea aminte hanului Dzanibeg din Crimea de timpurile când găsise la curtea sa din Moscova azil în calitate de

[232] Kogălniceanu, Letopiseţe, II, p. 313; H. Pöllmann, Beiträge zur ältesten Geschichte des Kozakentums, München, 1888.; R. v. Eckert, Der Ursprung der Kozaken, Berlin, 1882.; Gustynskaja Letopis crede că Cazacii şi-ar fi împrumutat numele dela o căpetenie de a lor cu numele Kozak.

[233] Nikolaus Ernst, Die ersten Einfälle der Krymmtataren in SüdruBland, in „Zeitschrift für Ost-Europäische Geschichte“, III, pag, 12.

[234] Kogălniceanu, Letopiseţe, II, p. 313.

„cazac“, adecă de pribeag, refugiat, bejenar[235]. La 1504 un principe tătar, Tevekkül, scria marelui cneaz Ivan că într'o vreme hoinăria în stepă fiind „cazac“ şi că numai decurând s’a supus hanului Mengli-Gherai din Crimea[236]. Numele de „cazac“ se întâlneşte adeseori alături de titlul „kneaz“, „mârza“, „ulan“ şi „cazac“. Herberstein aminteşte de o întreagă hordă de „cazaci“, probabil horda kirghizică[237]. Cazacii tătareşti se găsiau în număr mare în serviciul Ruşilor, ca informatori şi călăuze în stepă şi ca mercenari în răsboaele cu vecinii[238].

Îndelitnicirea aceasta a Tătarilor „caizaci“ sau „cazaci“, de a hoinări liberi după pradă şi-o însuşiră curând şi creştinii dela graniţa tătărească, adoptând cu îndeletnicirea şi numele ei. Vecinătatea cu Tătarii, felul lor de trai şi de pradă, aduse cu sine nevoia şi pentru creştini de a se organiza la fel şi de a se adapta nouilor condițiuni de trai dela hotar. Pentru a se putea măsura cu vecinii lor războinici, Cazacii creştini se organizară şi ei în „coșuri“, adecă în unităţi de câte patru cu un al cincilea ca conducător. Ei se înarmară la fei, se deprinseră cu serviciul de informaţiuni şi cu apăfarea graniței, curat ca şi comilitonii lor tătari. Unii erau „Cazaci“ de profesiune, alții se asociau numai vremelnic la vre-o expediţie de pradă sau la vre-o incursiune oarecare. I'lemente tinere şi întreprinzătoare de toate naţiunile, aşa Poloni, Ucraineni, Ruşi, l.itvani, Moldoveni ba chiar şi Tătari, fugiau la Cazaci pentru vre-o „excursie“ de pradă, pentru o expediţie de răzbunare sau pentru a-şi satisface pofta de aventură. Iobagii asupriţi de pe moşiile nobililor, vânătorii şi pescarii obijduiţi și loviți de soartă sau împiedecaţi de a-şi agonisi pânea de toate zilele, formau contingentele căzăceşti. Răzbunarea era pentru ei o uşurare sufletească, iar prada un adaos de hrană la viaţa lor zbuciumată. Contrastul religios între Creştini şi Mohamedani împrumută expedițiilor acestora nimbul mistic al unor lupte sfinte pentru credinţă, iar dorul de libertate nelimitată în imensitatea stepei, li dedea avântul unui eroism național şi al unei idealizări poetice[239]. Hruszewski îi compară cu vechii Brodnici și Bârladnici şi vede în aceştia pe predecesorii Cazacilor[240]. Celibatul obligatoriu şi lupta contra necredincioşilor făcu pe unii să-i asemene cu membrii ordinilor religioase din apus. Alţii vedeau în Cazaci mai curând o obşte comunistă din cauza libertăţii nelimitate şi a lipsei de proprietate individuală. În organizaţia căzăcească domnia o egalitate deplină a membrilor comunităţii în toate chestiunile politice şi sociale. Toată puterea era concentrată în sânul adunării obşteşti. Slujbaşii şi comandanţii unităţilor, odată aleşi, executau, cu puteri depline, toate hotărîrile. Libertatea individuală trebuia să se subordoneze voinții grămezii. În timp de răsboi, adunarea încredința hatmanului puteri discreţionare, pe cari el le exercita ca ori care alt autocrat[241].

Cercetătorul polon Rawita-Gawronski ajunge la concluzia că aşezarea Cazacilor la Nipru n'a pornit din imboldul unei mari idei de stat, cum cred unii, şi nici dintr'un plan bine chibzuit de a apăra creştinătatea contra Tătarilor păgâni. De aceia dânsul nu împărtăşeşte vederile acelora, cari căutau în organizaţia căzăcească analogit cu ordinul cavalerilor teutoni sau ioaniţi. El se ridică contră încercărilor de idealizarea a Căzăcimii, și caută originea alcătuirii căzăcești în nevoile şi neajunsurile politice şi sociale ale populaţiunilor cis- şi transnipriene, precum şi în îngrămădirea de iobagi pribegi din ţările vecine[242]. Se pare că aceste juste aprecieri sunt cele mai aproape de adevărul istoric.

„Pentru Cazaci, ce neam sunt“ găsim la Miron Costin care, precum se ştie, îşi făcuse studiile în colegiul catolic dela Bar din Ucraina, informaţiunile, poate, cele mai autentice. El ne relatează zicând: „Sunt Cazacii de neamul lor Ruşi, rămaşiţă din oştenii cnezilor ruseşti, pe care cu îndelungate vremi supuindu-i craii leşeşti

---

235 Sbornik Imp. Russk. Istor. Obśćstva, vol. 41, p. 4 şi 5.

236 Sbornik Imp. Russk. Istor. Obśćstva, vol. 41, No. 97, pag. 518.

237 Rerum moscovitarum commentarii, Basileae 1556, pag. 91.

238 Cfr. Ernst, l. c., pp. 13 şi 43.

239 N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, pag. 25-26.; cfr. N. Iorga, Legăturile Românilor cu Ruşii apuseni, Anal. Acad. Rom. Ist. XXXVIII, pag. 752 şi urm.

240 M. Hruszewski, Istorija Ukrajiny Rusy, vol. VIII: „Kazacki Časi do re 1625; cfr. M. Korduba, Die Anfange des Ukrainischen Kezakentumus, în Zeisschrift für Ost. Europäische Geschichte, II, pag. 369 şi urm.

241 Cfr. Rudničkyj, o. c., pag. 201 şi urm.

242 Zeisschrift für Ost. Europäische Geschichte, III, pag. 443.

şi căzând şi Kievul, scaunul Rusiei, pe mâna Leşilor, ei pre Nipru în gios şi pre de cea parte şi de ceastă parte trăiau sub ascultarea crailor leşeşti, slobozi de vecinătăte, în chipul oştenilor, cu hrană slobodă pe Nipru, ori cu vânătoria, ori cu păscaria, până la pragurile Niprului, unde are Nipru în trei locuri praguri, aşa de firea locului făcute, şi cade apa de pe stânci, ce sunt în fundul apei, la un loc gios; care locuri nici un fel de vase a trece nu pot, fără vasele lor (adecă a Cazacilor); şi acele încă cu mare grijă trec; şi de multe ori pe uscat trag vasele până trec acele praguri; şi aşa trăind până în zilele lui August crai“[243].

Mărturia lui Miron Costin este una din cele mai prețioase contribuţiuni la istoria Cazacilor. Dar cu toate acestea opera lui Miron Costin nu e găsim citată în lucrările istorice asupra Cazacilor, nici la autorii germani şi nici la cei ucraineni. De altfel asupra mărturiilor cronicarilor moldoveni vom reveni mai adese în cursul expunerilor noastre.

Una din cele dintii menţiuni despre Cazacii. ruși o ăsim în cronica lui Bielski la 1489. Atunci Cazacii ruşi, ca buni cunoscători ai stepei pentice, ar fi dat regelui Ioan Albert un foarte preţios ajutor la urmărirea Tătarilor[244]. La 1495 „ukrainniki“, adecă grănicerii cazaci, numiţi de Moscoviți „ljudi ukrainnije“, oameni de graniță, raportau regelui Alexandru al Poloniei că Mengli-Gherai, a cărui invazie în Ucraina era aşteptată, nu ar fi ajuns încă la Nipru[245]. Prima menţiune documentară despre Cazacii ruşi o găsim la 1499 într'un act al marelui cneaz Alexandru al Litvaniei către târgoveţii din Kiev, prin care aceştia primiră autorizaţia de a percepe o anumită taxă dela pescarii cazaci dela Nipru[246]. În 1503 Cazacii din Čercassy pândiau la vadul Niprului şi spoliară pe meşterii italieni cari călătoriau din Moldova la Moscova şi în Crimea[247]. În acelaş an voevodul Kievului, Dimitrie Putjatyci avea concentrate în jurul său mari contingente de Cazaci[248]. La 1510 se pomeneşte de „exploratores“ cazaci, cari aduceau din stepă informaţiuni asupra Tătarilor[249].

Cronicile poloneze arată că la 1516 pârcălabul Cameniței, Przečlaw Lančkorunski, întreprinse în fruntea unei oştiri de „Cazaci“ o expediţie contra Cetăţii-Albe şi Oceacovului. Acolo el bătu rău pe Tătari şi se întoarse victorios şi cu pradă foarte bogată. Acest Przečlaw Lančkorunski era probabil fiul lui Stanislau Lančkorunski, care cu ocaziunea unei misiuni diplomatice în Moldova se purtase foarte arogant şi indispuse pe Ștefan-cel-Miare, aşa că domnul Moldovei la 1502 cerea prin solul său regelui polon Alexandru să impună trimişilor săi un limbaj mai cuviincios decât cel al lui Lančkorunski[250].

Cronicile poloneze pun organizaţiunea militară a Căzăcimii în legătură cu expediţia aceasta a lui Lančkorunski contra Cetăţii-Albe şi consideră pe acesta ca pe primul hatman al Cazacilor. În realitate însă Lančkorunski nu era decât un pârcălab polon care îşi spori rândurile oştirii sale cu contingente căzăceşti, gata oricând la expediţii de pradă şi de aventură.

Unul dintre cei dintăi eroi ai Cazacilor fusese Ostafie Daşcovici, starostele din Čerkassy şi Kanev, care organiză mai bine pe Cazaci şi-i întrebuință ca forță apreciabilă contra Tatarilor. El propusese guvernului polon să organizeze la Nipru o strajă căzăcească permanentă de 2.000 de oameni, cari de pe luntrele (čajki) lor să poată zădărnici trecerea fluviului şi forțarea pragurilor. Ostroavele Niprului trebuiau fortificate prin ridicarea de întărituri, băşti sau siciuri (cuiburi) de apărare, resturile vechilor „zaruby “ din secolul al XII-lea, care deveniră apoi adevăratele propugnacule ale republicei poloneze contra Tătarilor[251]. Dar seimul polon respinse planurile sale de fortificaţie[252]. Cronicarul polon Simon Starowolski menţionează despre

243 Letopiseţe, I, pag. 313.
244 Marin Bielski, Kronika polska, Cracovia 1597, pag. 476.
245 Sbornik, 35, no. 39, pag, 201.
246 Akte Zapadnoi Ross. I, no. 170.
247 Sbornik, 35, no. 89, pag, 469.
248 Piasecki, Hronika, Cracovia 1870, la anul 1503.
249 Acta Tomiciana, I, no. 78, 90, 99 şi 212.
250 Zròdla Dziejowe, X, no. 23, pag. 81: „quod aliis verbis uterentur, quam dominius Lančkorunski, quae non placerent vojvode“.
251 Cfr. Rawira-Gawronski în „ Zeisschrift für Ost. Europäische Geschichte” III. pag. 443.
252 Cfr. Ernst, l. c., pag. 44.

Ostafie Daşcovici, zicând că el își organiză „un fel de armată, căreia îi dădu numele de Cazaci, adecă ostași armaţi uşor şi fără teamă de moarte; cari mai toţi sunt ţărani, adunaţi de prin satele, oraşele şi ocinile Boerimei rutene, având totdeauna un şef ales dintre ei, sub a cărui comandă ei se luptau cu inamicii regatului polon, din ordinul regelui sau din smomeala prăzii, şi cari în timp de vară erau foarte numeroși, ajungând câte odată până la 40.000, organizaţi după normele militare ale Romanilor, iar în timp de iarnă fiecare se retrăgea pe acasă la rude sau la amici"[253]. Ostafie n'a mai apucat să-şi apere planurile sale strategice, întrucât el căzu în prinsoarea tătărească. De acolo dânsul izbuti să scape, refugiindu-se în Moldova la curtea lui Ştefăniţă-Vodă. Solul Moldovei în Polonia la 1523, Luca Cârjă, avea poruncă să arate regelui, „în privința lui Ostafie, că e foarte bolnav şi roagă pe Domnul nostru ca să facă ştiut aceasta Măriei Sale Regelui" Se pare că Ostafie murise scurt după aceia în Moldova în vârstă de 70 de ani[254].

Curând însă Cazacii, dându-și seama de puterea lor, începură să opereze pe socoteala lor proprie. Ei nu se mai supuneau totdeauna ordinilor regelui polon, ci începură să nesocotească mereu aceste ordine. Cazacii polonezi făceau adese cauză comună cu Cazacii moscoviți, când împotriva craiului, când împotriva ţarului. Pe la sfârşitul veacului al XV-lea revoltele şi răsvrătirile Căzăcimii contra autorităţii de stat se țineau lanţ. În atitudinea aceasta de neascultare şi nesupunere Cazacii găsiau tovarăşi în numeroasele cete de tărani de pe moşiile nobililor poloni cari refuzau de a mai suporta sarcinele dijmei şi ale prestaţiilor sau robotului. Neascultarea aceasta determină pe craiul Sigismund I să pună capăt acestor semne de anarhie. În 1541 el hotări ca toți Cazacii polonezi să fie trecuţi într'un registru, pentru ca să se ştie preciz, cine trăieşte din vânatul de peşte şi vidre pe Nipru, iar în caz de turburări cu Moscoviţii şi Tătarii, să se poată constata vinovaţi. Astfel Cazacii deveniră cu vremea o tagmă specială, alături de boerime, târgoveţi şi ţărani. Pela 1550 se formă o obşte deosebită, obştea „Cazacilor Zaporojeni", adecă a Cazacilor de dincolo de pragurile Niprului. Sub regele Ştefan Báthory se produse la 1583 ruptura între Cazacii registrați şi între Cazacii zaporojeni, cari refuzau să fie trecuţi în registrele regale. De atunci începu lupta şi rivalitatea între registraţi şi zapotojeni, dela care porniză năzuințele spre independenţă[255].

Curând după organizarea lor, Cazacii începură să se amestice în turburările din Moldova. Cronicarul Ureche arată că Despot-Vodă își făcuse prieteni şi între Cazaci, cari îl ajutară la urcarea sa în scaunul Moldovei[256]. La ajutorul aceloraşi Cazaci recurse și Dimitrie Višnovecki, care cobora dintr'o soră a lui Petru-Rareş, când umbla să-şi revendice drepturile sale la tronul Moldovei. Chemat de un partid de boeri în Moldova ca să ocupe tronul părintesc, ce era usurpat de Despot-Vodă, Dimitrie sau Mitru-Vodă năvăli în Moldova cu oaste căzăcească. El fu însă lovit pe neaşteptate de Ștefan Tomşa la Vercicani şi silit să se refugieze într'un sat din apropierea Botoșanilor; dar acolo fu descoperit şi trimis împreună cu cumnatul său Pisacenski la Istambul unde peri în cârlige ca rebel la 1563[257].

Cu acest prilej Cazacii își deschiseră larg calea în Moldova, unde necontenitele lupte pentru domnie li oferia bun prilej de a se amesteca şi interveni. Grigore Ureche relatează că „Ion Vodă-cel-Cumplit, îndată ce se văzu înstrăinat de mila stăpânului său, se gândi să ţină ţara cu sabia şi „de sârg trimise la Cazaci, de i-au poftit să vie cu află în ajutor[258]. Atunci „Cazacii s'au giuruit, cât le va da ştire, cât vor veni"[259]. Şi de fapt Cazacii „cum sunt ei gata de a se amesteca la toate amestecăturile, neîntrebând de nimeni, au strâns 12.000 de oameni şi au venit la Ion Vodă, pe cari văzându-i Ion Vodă, nu într'alt chip, ci ca şi când ar fi văzut înger din cer cu veste bună de izbândă pogorit, şi cu multe daruri, capetele cine erau, le-au dăruit... Aşa au ales

---

253 Hasdeu, Arh. Ist., pag. 56 şi urm.

254 Arhiva Istoria, III, pag. 535; cfr. N. Iorga, Legăturile Românilor cu Ruşii apuseni, l. c. pag. 755., Zeisschrift für Ost. Europäische Geschichte, IV, pag. 117.

255 Ernst, l. c. pag. 46.

256 Letopiseţul Ţării Moldova. ed. Giurescu, p. 175.

257 Letopiseţul Ţării Moldova. ed. Giurescu, p. 222.

258 Letopiseţul Ţării Moldova. ed. Giurescu, p. 191 şi 200.; cfr. N. Iorga, Legăturile Românilor cu Ruşii apuseni, l. c. pag. 755.

259 Letopiseţul Ţării Moldova. ed. Giurescu, p. 230 şi urm.

Ion Vodă cap dintre Cazaci pe Sfirciovski cu câțiva Cazaci şi cu o seamă de oaste de ţară şi i-au trimis înainte de strajă, să vadă cu ochii, şi el cu altă oaste au purces după dânşii. Iar Sfirciovski cu acea seamă de oameni au nemerit 400 de oameni, straja lui Petru-Vodă, şi fără veste i-au încunjorat şi pre toţi i-au prins. Sfirciovski dacă au biruit această strajă şi au prins de veste cum Petru-Vodă nemic nu ştie de oastea lui Ion Vodă, îndată au repezit oameni de ţară, să dea ştire lui Ion Vodă să sârguească, să-i lovească fără veste, că arc vreme acum de i-i voia să-i bată, şi i-au dat știre cum este oaste multă foarte". În luptele domnului Moldovei contra Tatarilor „Cazacii nu se lenia, ci câmpii Bugeacului pururea cerca și multă pradă făcea". La bătălia nenorocită dela Roşcani lângă Cahul, Cazacii luptară vitejeşte de partea voevodului Moldovei, „pedestrându-se" cu toţii şi „intrând în grămada turceaiscă, tăind şi oborând, de au perit până la unul".

In anii următori Cazacii intervinină în Moldova pentru Ion Vodă Potcoavă[260], pentru fratele acestuia Alexandru[261] şi pentru alți domnişori dornici de domnie. Intre aceşti „domnişori" se găsia şi un oarecare Petru Cazacul, care îşi încercă norocul la tron cu ajutorul semenilor săi, precum arată şi numele. „De noroc era Petru cu Cazacii – zice cronica lui Ureche – cum se tâmplă omului de n'are odihnă, că bine de unii nu se mântuia, alții venia asupra lui, ca într'acelaşi an, după ce s'au aşezat al doilea rând şi al treilea la domnie. În 7076 (1578) Iulie 27, nişte Cazaci cu un domnişor au venit la Nistru şi toţi şi-au pus capetele. Aşişderea curând după aceşti Cazaci, în anul 7087. Octombrie 12, un Constantin, iar cu Cazacii au intrat în ţară şi s'au topit toţi în Nistru"[262].

„Nu multă vreme – zice Ureche – ci fără zăbavă au venit Cazacii în ţară cu un domnișor, ce i-au fost zicând Ivan, cărora li-a ieşit înainte Petru-Vodă cu oaste din sus de Tutova, Noemvrie 23 (1587). Şi dând război vitejeşte în îmbe părţile, mulţi au picat şi în 26 de zile a lui Nosemvrie birui Petru-Vodă pe Cazaci şi-i sili de i-au dat pe cine au avut mai mare, carele au luat plata după vina lui; iar ceilalți se ascundeau prin păduri şi carii pe unde puteau, iar Moldovenii îi gonia. Mai apoi Cazacii, fugând prin păduri, carii pe unde au putut scăpa, apărându-se până la apa Cerimuşului, de s'au tras în ţara lor, puţini întregi, ci mai toţi răniți şi pedeştri"[263].

Petru Şchiopul avea veşnic lupte cu ei, bătându-i în 1583 la Bogdăneşti pe Prut[264]. In August 1584 Cazacii arseră Tighina[265]. În 1587 Cazacii fură bătuţi la Tutova[266]. In 1595 Cazacii năvăliră în Moldova pe vremea lui Aron-Vodă Tiranul, sub căpeteniile lor Lobodă și Severin Nalivaico, arzând târgul Iaşilor şi pricinuind mare pagubă ţării[267].

Ambii luptară sub steagurile imperiale şi în Ardeal. Lobodă pare să fi fost Român de origină[268].

În neastâmpăratul lor dor de pradă şi aventură, Cazacii se aruncau asupra țărilor vecine, şi îndeosebi asupra Moldovei, ca să-şi câştige existența. Şi aşa se explică desele lor năvăliri în Moldova, ba chiar şi în Muntenia și Transilvania. Unii dintre conducătorii lor ridicau pretenţii chiar asupra tronului Moldovei cum s'a arătat mai sus. Pretențiumile acestea porniau dela elementele româneşti din rândurile Cazăcimii. Şi că aceste elemente erau destul de numeroase, rezultă, între altele, şi dintr'o mărturie a regelui Ştefan Báthory, care într'o scrisoare adresată sultanului Murad al III-lea, arăta că regiunea dintre Bug şi Nipru era populată de o „adunătură de oameni compusă din „Moscoviţi şi Români"[269]. Din rândurile acestei adunături româno-ruse se ridicâu pretendenții la tronul Moldovei, de care s'a amintit mai sus. Între tovarăşii de luptă ai lui Ion

[260] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 236 şi 244.
[261] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 244 şi 245.
[262] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 246 şi 247.
[263] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 257 şi 258.
[264] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 252.
[265] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 253 şi 254.; Hurmuzaki, Docum. III, No. 6 şi XXIII.
[266] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 258.
[267] Letopisețul Țării Moldova. ed. Giurescu, p. 270.; Hurmuzaki, Docum. III, op. XXXI şi CCIII.
[268] N. Iorga, Acte şi fragmente, I, pag. 25: „coloviem hominum… collectam oste de Moschis, Valachis…"; cfr. I. Nistor, Românii Transnistrieni, pag. 24 urm.
[269] Hruszewki, Istoria Ukrayny Rus., VII, pag. 321.

Potcoavă se pomeneşte şi de Moldovenii Ceapă sau Țopa şi Cârstea Voloşin[270]. Din vasta corespondenţă a regelui Ştefan Báthory cu sultanul Murad al III-lea se vede că năvălirile Cazacilor în Moldova se țineau lanţ, ceia ce confirmă de altfel şi mărturiile cronicilor moldoveneşti[271]. Cazacii năvăliau adesea şi în Muntenia, unde luptau uneori umăr la umăr cu Românii[272]. In raport din 13lunie 1595 arată 7.000 de Cazaci în armata lui Mihai Viteazul. Legăturile lui Mihai Viteazul cu Cazacii erau destul de strânse. La 1598 voevodul Kievului scria lui MihaiViteazul: „Iar cât pentru afacerile Măriei Tale, precum M.T. mi-ai fost scris, ca să spun Cazacilor să vie la M. T. spre a da împreună cu ei faţă cu păgânii în vreme de nevoie; pentru aceia am trimis la dânşii şi ei sunt gata şi nu aşteaptă decât răspuns dela M. T.; chiar voiesc să ştie ce li făgădueşte M. T. şi când ar trebui să pornească; aceştia sunt oameni că pot să te servească pe M.T. şi toată creștinătatea“[273]. Tratativele cu Cazacii duseră la bun sfârşit, căci la 6 lulie 1598 Mihai Viteazul vestia pe voevodul Ardealului, că Cazacii sunt gata să-i vină în ajutor şi că au şi trimis soli la Ieremia Movilă pentru libera trecere prin Moldova, dar că acesta li-ar fi oprit trecerea de frica Turcilor[274]. Dar cu toate acestea aflăm că în timpul bătăliei dela Şelimber, 300 de Cazaci ocupaseră trecătoarele peste munţi[275]. Se poate să fi fost un grup nou de Cazaci, veniţi numai de curând în ajutorul domnului muntean, sau poate că erau un detaşament din grupul de 7.000 de Cazaci pomeniţi încă la 1595 în armata lui Mihai-Viteazul[276]. La lupta dela Buzău din 1600 luară parte şi contingente căzăceşti[277]. În Martie 1600 Cazacii zaporojeni făgăduiau, într'o scrisoare către regele Sigismund al III-lea, că ar fi avut de gând să între în slujba lui Mihai-Viteazul împotriva Moldovei. Ei înțelegeau să lupte contra păgânătății, ademeniţi de simbria pe care domnul muntean li-o făgăduise. În schimb Cazacii cereau regelui polon să li respecte drepturile îngăduite lor de Ștefan Báthory şi să fie luaţi în scut faţă de slujbaşii asupritori[278].

Marile planuri de reorganizare a Căzăcimii, concepute de Ostafie Daşcovici şi continuate de Ion Badovski, primul hatman asupra tuturor Cazacilor, numit de Sigismund August la 1572[279], au fost reluate şi duse la îndeplinire de regele Ștefan Báthory. Miron Costin relatează că „Ştefan Bator, craiul leşesc, şi mai mari aşezări au făcut Cazacilor, dându-le hatman să aibă, cu steag, cu dobe, cu trâmbiţi şi după voia lor să-şi aleagă hatman; şi i-au pozvolit şi i-au întărit să facă şi vase de Marea Neagră şi să facă Cazaci rägistrovi, adică de Catastije până la 40.000 de oameni; şi loc să aibă scaunul lor într'un ostrov la Nipru, în care este o mănăstire mare cu câteva alte biserici mai mici şi anume Trăhtmirov (Trechtemirov). Și aceasia este începătura oştirilor lor, după căderea cnejilor rusești de 150 ani...“[280].

Sub hatmania lui Petru Konaszevic (1612–1622) Cazacii desvoltară o mare activitate războinică, amenințând cu năvălirile lor nu numai Moldova şi Crimea, ci întreg litoralul Mării Negre, lovind oraşele Sinope şi Trapezunda[281] şi ajungând până aproape de Constantinopol[282]. Expediţiunile de pradă ale Cazacilor produseră e încordare a raporturilor dintre Poloni şi Turci care duse la izbucnirea războiului polono-turc din 1620. Câmpul de operaţie era în Moldova, în regiunea Hotinului, unde la 1602 se încheiă şi pacea între Skindir-Paşa şi craiul leşesc Sigismund al Ill-lea. Prin tratat regele polon se obligă să pună stavilă năvălirilor

[270] Hurmuzaki, Documente III, 1, No. 2, 4, 6, 10, 14, 15, 19–25, 71, 73, 74, 76, 83, 89, 100, 115–118, 138, 144, 161, 168, 169, 178, 192, şi 203.
[271] Hurmuzaki, Documente III, 2, No. 55, 86, şi 89.
[272] Hurmuzaki, Documente III, 2, pag. 109, No. 129.
[273] Hurmuzaki, Docum. III, 1, pag. 319, No. 247.
[274] Hurmuzaki, Docum. III, 1, pag. 294, No. 227.
[275] Hurmuzaki, Docum. III, 1, pag. 340, No. 263; p. 345, No. 265; cfr. Pp. 348, 351, 381, şi 431.
[276] Cfr. N. Iorga, Legaturile etc., pag. 66 urm.
[277] Hurmuzaki, Docum. III, 2, pag. 371, No. 451.
[278] Hurmuzaki, Docum. Supl. II, vol., I, pag. 586, No. 312.
[279] Cfr. Vladimir Milkowicz, Die Kosakem, in Helmolt, Weltgeschichte, vol. V, pag. 538 urm.
[280] Miron Costin, l. c. pag. 313 urm.
[281] Miron Costin, l. c. pag. 265.
[282] Miron Costin, l. c. pag. 267.

căzăceşti în Marea Neagră[283]. Următori dispozițiunilor din tratatul de pace dela Hotin, Polonii opriseră Cazacilor calea spre mare, ridicând la pragurile Niprului, după planurile inginerului francez Beauplan[284], cetatea Kodacului pentru închiderea drumului. Măsurile acestea indispuseră foarte mult pe Cazaci şi-i mână la acte de răsvrătire contra Polonilor. Pentru reprimarea acestora, Polonii recurseră la măsuri aspre. Miron Costin relatează că la 1637 pe vremea regelui Vladislav al IV-lea (1632–1648), „Cazacii se ridicase cu Paviliuc, hatmanul lor, asupra Leșilor, pentru oprire de pe Marea Neagră; pe carii Potocki, hatmanul leşesc cel de câmp, i-au lovit, şi închizându-le tabăra, au dat Cazacii viu pe Pavliuc, hatmanul lor, şi în anul acesta au făcut Leşii o cetate, anume Kodacul, pre Nipru la pragul cel dintâiu al Niprului, oprind pe Cazaci să nu umble pe Marea Neagră, stricând pacea cu Turcii, care opreală a lor a răsuflat spre marea pustietate a Crăiei Leşeşti, cu Hmil hatmanul căzăcesc“[285].

Miron Costin, care pe vremea aceia își făcea studiile la colegiul din Bar, ne desfăşură în cronica sa moldovenească un luminos tablou asupra frământărilor căzăcești până la răscoala lui Bogdan Hmielnicki, Hmil al cronicatilor moldoveni, din care reținem următoarele:

„Pe acele vremuri multă nevoie făceau Cazacii Crâmului şi ţărilor tătărești; până în Anadol au hălăduit, Sănăpol şi Trapezundul, cetăţi mari le-au luat în câtezva rânduri şi alte oraşe mai mici, dincolo de Marea Neagră şi dincoace Varna, Misivria, Ahilo, până la Aitos şi la Pravadia, pururea prădau; şi au lovit până aproape de Țarigrad, la Enikiui, pe Boaz, unde cură Marea Neagră în Marea Albă, sub cetatea. Țarigradului“.

„Și aşa dodoind Impărăției turcești, venia dela Turci ponoslu pentru prăzi ce făceau Cazacii în ţările lor, socotind dela o vreme Leșii, pentruca să nu strice pacea cu Împărăția Turcului, făceau Cazacilor mare strâmtoare, oprindu-i de pe mare, care hrană o deprinsese ei cu mare dobândă; şi averea ce scoteau de acolo, şi cu alte avuţii zidiau biserici, mănăstiri de piatră; câte o mănăstire în Kiev, căreia îi zic Arhanghel, stă şi până astăzi cu o boltă în mijloc foarte mare, şi toată bolta acoperită cu tablă galbenă de aramă şi poleită cu aur“.

„Și pentruca să-i oprească de tot să umble pe mare, au făcut Leşii o cetate, anume Hodacul, la pragul cel dintâi al Niprului şi ţineau acolo câte 2000 de Nemţi de pedestrime cu puște pentru opreala lor, care era foarte ca mare silă Cazacilor, ca unor oameni, care altă hrană nu ştiau fără oștenie, şi dintr'acea opreală s'au ridicat în câtezva rânduri împotriva Leşilor, cu Nalivaico hatmanul, apoi cu Sulima, mai apoi cu Cuzima, hatmanul lor“.

„Ci îi risipiau hatmanii leşeşti, până, văzând neticneala cu dânşii, li rădicase hatmania să nu fie şi le trimitea câte doi oameni comisari să li fie mai mari, şi acei doi comisari li făceau giudeţe şi îi cârmuiau şi cu vremea și alte volnicii le-au stricat toate cât nu era Cazacul cu nemic volnic“[286].

283 Miron Costin, l. c. pag. 267.
284 John Christ, Engel, Geschichte der Ukraina, Halle, 1796, pag. 128.
285 Miron Costin, l. c. pag. 303.
286 Miron Costin, l. c. pag. 314.

X. Bogdan Hmelnicki şi Vasile Lupu.

Continuând relaţiunea sa asupra Cazacilor Miron Costin zice: „Aşa s'au tras asuprelile până la craiul Vladislav. In anul acela (1634) Vladislav, văzându-se crai cu vârtute, după atâtea izbânde asupra Moscului, cumuşi era aşa, că mai fericită Craia Leşească, şi în tărie şi în tot binele şi bişuguri, nici la un crai n'a fost cum au fost atunci".

Intemeindu-se pe puterea sa, regele Vladislav puse la cale o coaliţie creştină contra Turcilor şi Tatarilor, în fruntea căreia urma să fie chemat el „ca general peste toată creştinătatea, adecă purtător de oşti împotriva “Turcilor". Pentru reuşita acestei cruciate, craiul Vladislav avea însă nevoie de sprijinul Cazacilor. În scopul acesta, spune Miron Costin, regele „au trimis la Cazaci şi au chemat la sine pe un Cazac bătrân, anume Barabaş şi pre Hmil, care era atunci pisar oştirilor. Dacă au venit Barabaş şi cu Hmil la Craiul, cu dânşii au tăinuit multe voroave Craiul pentru gătirea lor la Marea Neagră, pentru locuri pe lângă mare, şi au aşezat cu aceia amândoi şi dintr'acolo toată gătirea; dând cu Uric, lui Barabaş, hătmănia cu steag, pre obiceiul vechiu și lui Hmil pisăria de oaste, dându-le şi câtăzva somă de bani gata să facă vase şi ce ar trebui de aceia cale. Și aşa gătind toate, craiul, înşelat de domnii cari toţi îi făgăduiau că vor primi acel sfat: şi oastea nemţească era sosită până spre Liov; iară ascuns giudeţul lui D-zeu toate gândurile omeneşti le strămută. Lipsia numai seimul, pre obiceiul crăiei, să fie cu sfatul tuturor şi pentru cheltuiala şi pentru încălecatul Leşilor. Deci la seim au stat Leşii împotriva lui Craiu, întrebând pe Crai: ce pricină ar avea începătura de sfadă cu Turcii, aducându-i aminte de primejdia strămoşului său la Varna; şi bănuind pe crai că au băgat oşti străine în ţară fără ştirea lor, şi cum că acele ţări străine numai de odată îi vor da agiutor, apoi va cădea sfada numai pe dânşii. Şi se prilijise de murise şi hatmanul lor cel vestit Coneţ-Polski. Şi aşa împiedecat craiul, cu lucrurile gata, s'au poftit la Leşi să-i posvolească cu cheltuiala lui cu oaste străină, să meargă asupra Turcului. Au strigat cu toţii în gura mare: că îndată ce va trece hotatul, or rădica alt crai. Deci numai ce au căutat a se surpare toate nevoințele lui crai şi a mergere în vânt".

„S'au tras cuvânt în țara leşească până astăzi, cum craiul, dacă au văzut că-i stau Leşii împotrivă, la acela gând al lui, în pizma lor să fi îndemnat pre Cazaci să se rădice asupra Leşilor cum şi-ar putea a-şi cercare lucrul".

„De fată am fost la Bar, îmblam la şcoală, când a trecut pre la Bar canțelariul cel mare, anume Osolinski, om foarte dela inima lui crai, şi mare cap, întorcânduz-se dela Kiev, unde s'au făcut a mergere la moaştele sfinţilor ce sunt la Kiev, pentru boala lui de picioare; şi dela Kiev au umblat la câtezva oraşe căzăceşti; şi la întors au venit pe la Bar, unde era scaunul hătmăniei. Era hatman măre, pe urma lui Coneţ-Polski, Nicolae Potocki. Au şezut vre-o trei zile acolo la ospăț la hatmanul, şi se mirau oamenii ce erau mai căpetenie, cum nu ţiu minte să fie un canţelar să umble prin Ocraina. De este aşa că au îmblat cu acea treabă nu ştiu, iară de acele ce am fost de față scriu".

„Cazacii măcar că alte oştiri străine, după ce s'a risipit lucrul, s'au întors cine-şi în ţara sa, tot păziau treaba lor şi făceau vase bărbăteşte cu banii crăeşti şi se gătiau de Marea Neagră".

Atunci hatmanul Potocki porunci lui Barabaş să suspende lucrările şi să înceteze cu pregătirile de război, ameninţându-l cu soarta lui Pavliuc şi Sulima. În urma acestei ameninţări, Barabaş o mai slăbi cu pregătirile de război, câtă vreme Hmil continua să aţîţie mereu Căzăcimea. Aceasta determină pe hatmanii Potocki şi Kalinovski să trimită forțe militare şi să ardă vasele gata construite. Şi Hmil pisarul fu prins şi „pus în proaşcă să-l omoare".

Iar dacă a scăpat cu ajutorul slugii sale Zaharie Fiţilovschi a zis Hmil: „Luatu-mi-au Ceplinski Sobotovul şi tot cea am avut, dar sabia din mână nu mi-a luat-o". Cu ceste ameninţări Hmil fugi la Cazacii dela praguri „iar de acolo fără nici o zăbava s'au dus la Crâm la Hanul, căruia îi arătă cartea craiului, ce-i scria să lovească Crâmul şi să cuprindă marea". Astfel Hmil, lăsând pe “fiul său zălog la Han, izbuti să-l câştige pe acesta pentru planurile sale de răscoală contra crăiei leşeşti. Hatmanul Potocki porni din Bar spre praguri

pentru a preîntimpina răscoala lui Hmil. Acesta însă se întovărăşi cu Tătarii şi, adunând o oaste mare, bătu pe Leşi la Jolta-Voda, şi-i puse pe fugă. Hmil îi urmări de aproape cu toată Căzăcimea răsculată, căci „au sărit toate satele căzăceşti, unii adăugându-se la Hmil, alţii ţiind trecătorile şi săpând drumurile pe la strâmtori“ şi zdrobi pe Leşi cu desăvârşire. Barabaş care voia să se împotrivească, fu aruncat în Nipru cu o piatră legată de gât, iar Cazacii lui în plină detecţiune dela Leşi se închinară lui Hmil.

Încheind descrierea sa dramatică asupra acestei memorabile răscoale căzăcești, Miron Costin zice: „Să scriu de acum; Leşii ce pojar au purces dintr'această scântee, în multe părți de lume ce vărsare de sânge, ce pustietate țărilor, ce surpare şi slăbiciune puterii Crăiei Leşeşti, ce risipă amară şi nedobândite cetăți, ce robi şi plean în mânile păgâneşti? Noi ne întoarcem la ale noastre: şi de aş avea la cineva de acest lucru vre-o hulă, ca acest letopiseţ mai mult de lucruri străine pomeneşte, decât de loc şi de ţară, răspund că am făcut acest curs pentru ca să se deslege mai bine lucrurile ţării noastre, care la acea vreme s'au prilejit. Şi aceia să se ştie, că ţara aceasta, fiind mai mică, nici un lucru singură de sine fără adunare şi amestecare ce alte țări n'au făcut[287].

Izbânzile lui Hmil asupra armatelor poloneze produseră o profundă impresie asupra întregii populaţiuni ucrainene. Cazacii de pretutindeni grăbiră să se adune sub steagul răscoalei desfăşurat de el. Însuşi craiul Vladislav porni contia Ucrainei răsvrătite, dar muri în drum la 20 Martie 1648.

Moartea subită a regelui încurajă foarte mult pe Cazaci, cari cereau lui Hmelnicki să pornească contra Varşoviei. Dar neîncrederea în Tătari îl făcu să abandoneze acest plan îndrăzneț şi să se îndrepte contra Liovului, pe care-l asediă în toată forma şi-l sili la capitulare.

În armata lui Hmil se găsiau contingente considerabile de Români, compuse din „cohortele de veterani ale Dacilor transnistrieni“, precum le numia Samuil Kuszewicz, starostele Liovenilor, care trata cu Hmil. El îi descria ca oşteni nedisciplinaţi şi sălbateci, amestecați cu Tatari. L-a asediarea Liovului cohortele Românilor Transnistrieni se găsian în centrul frontului de atac, având la dreapta pe Cazaci, iar la stânga pe Tatari[288]. Cronica lui Righelman arată că din cele 15 polcuri de Cazaci ale lui Rogdan Hmelnicki patru erau comandate de Români. Toader Lobodă polcovnic de Pereislav, avea sub comanda sa 2150 de Cazaci, între cari şi mulţi Români. Martin Puşcariu era polcovnic de Poltava cu 2873 Cazaci. Burlă sau Burlai era comandantul polcului de Gdeansk[289]. Pavel Apostol, fiul lui Ifrim, trecuse din armata moldovenească în cea căzăcească. Engel arată că Pavel era oştean vestit, care-şi câştigase mari merite pentru coroana polonă, pentru care fu răsplătit cu moşii întinse în Ucraina[290]. El îşi începuse cariera militară ca sotnic, adică căpitan de Homuteck la 1658 şi înaintase la rangul de polcovnic de Gdeansk, apoi de Mirgorod. La 1659 Pavel devenise locţiitor de hatman al Ucrainei, iar în anul următor, el uni sub comanda sa polcurile de Mirgorod şi Gdeansk[291]. La moartea sa Cazacii de Mirgorod aleseră, din recunoştinţă pentru meritele sale, polcovnic pe fiul său Dănilă[292], deşi acesta n'avea decât 10 ani. Isprăvile războinice ale lui Dănilă au umplut pagini de glorie în istoria Căzăcimei pe vremea lui Petru-cel-Mare, precum se va vedea mai la vale. Contingentele româneşti din polcurile de Cazaci erau destul de considerabile. De aceia şi cântecul căzăcesc: „Au venit la

[287] Miron Costinin, l. c. pag. 313-318.; Cfr. M. Hruszewski, Istor. Ukr. Russi, VIII. 2.

[288] S. Kuszewicz, Arma Cazacia, în „Fontes Hist. Ucr. Russ. IV, p. 56: „In medio veteranos Dacorum Transnistrianorum cohortes (Valahorum) sub patrueli suo Zaharie Chimelnicki posuit“. Cfr. Ion I. Nistor, Românii Transnistrieni, în „Codrul Cosminului“, I. p. 487 urm.

[289] A. Righelman, Letopisnoe povestvovanie a Maloi Rossii, Moscova, 1847, l. p. 146.

[290] I. Ch. Engel, Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosaken, Halle, 1795. p. 339 urm. „Er stammt von dem vornehmen und alten Geschlechie der Catarren in der Moldau her, în welchem Fürstentum seine Voreltern die grösste Bedeutung besessen haben... Paul Apostol hat sich durch die Waffen sehr berü-hint gemacht und der Krone Polen ansehnliche Dienste geleistet, wofüir ihm în der Ukraine grosse Landgüiter zu Chomuteh, eigentümlich geschenkt wurden“.

[291] V. Modzalevski, Malorossiiski rodoslovnik, Kiev. 1908, II. Pag. 6.

[292] N. P. Smochină, Din trecutul românesc al Transnistrianei. Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere, în „Cercetări istorice”, V–VII, pag. 170 urm.

noi Românii; toţi Români, toţi frumoşi. S’au înscris în armata căzăcească, şi s'au înfrăţit cu noi“[293].

Contingentele româneşti cât şi numeroşi polcovnici ba chiar şi hatmanii, pe care Românii li-i dădură Cazacilor, dovedesc cu prisosință că Românii n’au precupeţit niciodată concursul lor Ucrainţilor. Şi aceasta nu numai la înjghebarea vieţii lor bisericeşti prin Petru Movilă, ci şi la lupta lor pentru dobândirea libertăţilor politice şi sociale. Cei patru polcovnici români din armata eliberatoare a lui Bogdan Hmelnicki dau cea mai strălucită dovadă pentru aceasta. În bătălia sângeroasă dela Berestezko din 1651, un grup de 4000 de ostaşi români luptară de partea lui Bogdan Hmelnicki, vărsându-şi sângele pentru realizarea idealurilor politice ale coreligionarilor lor ucraineni[294].

Răscoala neaşteptată a Cazacilor surprinse oarecum pe poloni şi aşa se explică înfrângerile lor dela început. Dar nici Cazaci, conduşi milităreşte de Hmelnicki, nu erau încă pe deplin lămuriţi asupra planurilor lor politice. Alegerea noului rege Ion II. Cazimir (1648–1668) n'a putut fi zădărnicită de Hmil. După lupta dela Zborsv, Hmelnicki se văzu silit să trateze pacea cu craiul leşesc. El cerea comanda supremă asupra unei trupe de 40.000 Cazaci registraţi, precum şi voevodatele Kiev, Czernigov, Poltava şi Podolia din nemij-locită vecinătate a Moldovei. El mai pretindea îndepărtarea Evreilor şi Jezuiţilor din Ucraina şi admiterea mitropolitului ortodox ca virilist în senatul polon. Dar cu toată stăruința sa, hatmanul n'a putut obţine nici aceste concesiuni. Bătălia dela Beresfećko în Volhinia (28–30 Iunie 1651), s'a sfârşit cu înfrângerea Cazacilor şi căderea în prinsoare tătărească a lui Bogdan Hmelnicki. Trădarea Tătarilor a fost cauza înfrângerei.

Curând însă Hmelnicki scapă din prinsoare şi reveni din nou în fruntea Căzăcimei. Dar de astădată el îşi dădu seama că în lupta sa pentru libertate nu se putea sprijini numai pe forțele sale proprii. În urmărirea scopurilor sale politice, el trebuia să se reazeme pe una din puterile vecine, fie pe Poloni, fie pe Ruşi, fie pe Turci. O hotărîre grabnică se impunea cu atâta mai mult, cu cât armatele litvane sub comanda lui Radzivill, înaintaseră în Ucraina şi cuceriseră chiar Kievul, iar o armată polonă, sub comanda lui Potocki, se găsia în marş spre Ucraina. Pentru a evita noui vărsări de sânge, se ajunse în Septemvrie 1651 la o înţelegere între hatman şi craiu. Actul de pace a fost semnat la Bila-Cerkva, îngăduindu-se lui Hmelnicki o armată de 20.000 Cazaci registraţi şi voevodatul Kievului.

Dar cu pacea aceasta nu erau mulţumiţi nici Polonii şi nici Cazacii. Luptele de exterminare continuară şi de o parte şi de altă. Unii îşi îndreptau privirile asupra Moscovei, de unde aşteptau ajutor. Hmelnicki însă încercă o mare lovitură politică. Relaţiile dintre marele cneaz al Litvaniei Ianus Radzivill şi regele Cazimir se înăspriau mereu. Or, Radzivill era ginerele lui Vasile Lupu. Domnul Moldovei trebuia deci căştigat cu orice preţ pentru politica căzăcească. În scopul acesta Hmeinicki umbla să pună la cale o mare ligă litvano-română, cu ajutorul căreia Sigismund Rákoczy să fie ridicat pe tronul Poloniei, transformată într’un stat federativ, alcătuit din trei ţări autonome: Polonia, Litvania şi Ucraina. O armată căzăcească porni spre Nistru, pentru a impresiona pe Vasile Lupu şi al face mai accesibil pentru planurile căzăceşti. Sub presiunea pericolului ce ameninţa ţara, Vasile Vodă consimţi la căsătoria fiicei sale cu Timuş, dând chezăşia cuvenită. Asaltul neizbutit contra Cameniţei şi ravagiile ciumei, care făceau mii de victime omeneşti, determină pe Hmelnicki să recurgă la mijlocirea Domnului Moldovei pentru restabilirea păcii între Polonia şi Ucraina[295]. Aceasta Hmelnicki o putu încerca cu mulţi sorţi de izbândă, fiindcă la 30 August 1652 se celebrase la Iaşi mult dorita nuntă a fiului său Timuş cu Ruxanda, fiica voevodului Moldovei.

Relaţiunile lui Bogdan Hmelnicki cu Moldova au fost multe şi variate. In expedițiile de jaf şi pradă ale Tătarilor în Moldova, Cazacii lui Hmil nu lipsiau niciodată. In Septeemvrie 1650 o puternică armată tătaro-cazacă năvăli în Moldova şi, trecând Nistrul, se desfăcu în două; ună o luă prin Soroca spre Suceava, iar alta prin Orhei şi Lăpuşna spre Iaşi, prădând şi jefuind ţara întreagă în lung şi în lat. Hruszewski consideră pe

[293] Z. Arbore, Basarabia, pag. 121: „Jak prišli do nas vse vološini, vse vološini, la vse haroši. V. Kazaki voin zapisalisia, z name pobratalisia.

[294] N. Iorga, Acte şi Fragmente, I. pag. 206.

[295] Cfr. M. Korduna, Der Ukraine Niedergang und Aufschwung, în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte”, VI. Pag. 209 urm.

Hmil drept autor moral al acestei invazii cazaco-tătare în Moldova, la care participă în persoană, cu scopul de a sili pe Vasile Lupu la o alianţă cu Cazaci şi a pecetlui această alianță prin căsătoria fiului său Timuş cu Ruxanda fiica lui Vasile Lupu[296].

În expedițiile sale contra Moldovei, Bogdan Hmelnicki era mânat şi de orgoliul său de a intra în rând cu lumea cultă prin încuscrirea sa cu Vasile Lupu, care avea două fete, şi frumoase şi bogate. Pe cea mai mare, Ileana, domnul Moldovei o căsătorise la 1645 după cneazul litvan Ianus Radzivill. Insuşi mitropolitul Kievului, Petru Movilă, osteni la Iaşi ca să cetească cununia în biserica Trei Ierarhi[297]. Pe cea mică, Ruxanda, îşi puse ochii Bogdan Hmelnicki, peţind-o pentru fiul său Timuș, un tânăr slut şi stricat de vărsat, care nu ştia să schimbe o vorbă cum se cade cu lumea cultă. Îngrozit de atacul năprasnic al Cazacilor din 1650, Vasile Vodă părăsi Capitala şi se retrage cu curtea sa spre munţii Neamţului la Căpotești, unde aştepta potolirea urgiei căzăceşti ce se descărcase asupra Moldovei. De acolo voevodul trimise la Hmil pe Ciogolea vel Spătar cu solie pentru pace şi pentru logodna fetei sale Ruxanda cu Timuș.

„Mare netocmeală – zice Miron Costin – în depotriva caselor şi firilor, această parte era o domnie de 18 ani şi împărăției cu bielşug şi cu cinste sămănătoare; iară cea-altă parte de doi ani ieşită din ţărănie. Ruştile cu lado, lado pren toate unghiurile. Ginerele numai singur chip de om, iară toată firea de heară“[298]. Druştele se împodobeau cu samuri „ca să semene la port cu Moldovencile“. Hasca Carpiţa striga ameţită jupâneselor române: „Da ce, am venit ca să râdeţi de noi? Dacă sunteţi mai presus de noi, dece v'aţi dat fata după un Cazac[299]?

Engel arată că „dumna“, domnița dedea preferință altui peţitor, anume prinţului Dimitrie Visznieviecki, care era îndrăgostit de frumoasa princesă[300]. Timuş petrecu câteva săptămâni la Iaşi, însoţit de „asaulii, polcovnicii și atamanii“ săi[301].

Incuscrirea lui Vasile Lupu cu hatmanul Cazacilor aduse mult folos ţării, prin faptul că invaziile Cazacilor deveniră tot mai rare şi pierdură mult din înverşunarea lor.

Sub sugestiile socrului său Hmelnicki, Vasile Lupu primi misiunea de încredere, de a aplana conflictul polono-ucrainean, cerând atât craiului cât şi hatmanului să-i comunice în mod confidenţial pretenţiile lor, pentru ca să aibă posibilitatea de a găsi calea împăcării. Totodată însă voevodul român se adresă şi ginerelui său din Litvania, cerându-i părerea în chestiunea aceasta aşa de delicată. Răspunsul lui Radzivill sosi la începutul anului 1653, Marele cneaz litvan recomanda socrului său să stărue pe lângă Hmelnicki, ca să încheie pacea cu Polonii în condiţiunile în care se va putea tocmi mai bine, pentrucă continuarea vărsărilor de sânge trebue să ducă fatal la ruinul ambelor ţări, şi al Poloniei şi al Ucrainei. Alianţa cu Tătarii să nu o rupă încă, dar să rămână mereu în gardă faţă de ei. Mai târziu, după demobilizarea armatei poloneze, îi va cădea uşor să stoarcă concesiuni noui la ocaziuni prielnice. El mai recomandă socrului său să intervină pe lângă Poloni, ca aceştia să asigure hatmanului şi polcovnicilor săi în regatul polon o situaţie corespunzătoare cu puterea pe care o reprezentau, pentru ca să-i apropie de cercurile conducătoare poloneze, iar faţă de norod şi de Cazaci să-i izoleze pe cât va fi posibil[302].

În Martie 1653 se intruni seimul polon la Brest în Lituania. Sub inflența lui Radzivill desbaterile au decurs favorabil unei înțelegeri cu Cazacii. Regele Cazimir trimise voevodului român mediator „ponturi“ noui de înțelegere, al căror cuprins însă a rămas încă până astăzi necunoscut. Hruszevski crede că ele au fost comunicate lui Vasile Lupu sub forma unei note verbale, dar că ele erau împăciuitoare[303].

---

296 M. Korduba, l. c. pag. 196.

297 Akte k Istorai juznoi zapadnoi Rosii, II, p, 65, No. 60.

298 Miron Costin, l. c. pag. 19.

299 N. Iorga, „Acte şi Fragmente, I, p. 208 urm.; Hurmuzaki, Docum. Supl. III, 3, p. 34 urm.; cfr. N. Iorga. Ucraina Moldovenească, în „Analele Acad. Rom. Ist.“ XXXV, I. c., p. 452 urm.

300 Engel, o. c. p. 167.

301 Miron Costin, l. c., pag. 321.

302 M. Korduba, l. c. pag. 211. După Hruszevski, Ist. Ukr. Russ, IX. I.

303 M. Korduba, l. c. pag. 213.

Privirile tuturora erau îndreptate pline de încredere asupra domnului român, ales şi de Poloni şi de Ucrainți ca mediator între două naţiuni vrăjmaşe. La 23 Aprilie 1653 Ianus Radzivill scria socrului său din nou, rugându-l să stărue din răsputeri pentru încheiarea păcii polono-ucrainene[304]. Ca împăciuitor între două popare vecine şi ca socru al marelui cneaz litvan şi al moştenitorului hătmăniei căzăceşti, Vasile Lupu atinsese culmea puterii şi influenţei sale politice.

Dar bine zice Miron Costin: „Cei ce sunt în scara virtuţii cea mai de sus, neputând sta tot în acea stepenă, cad foarte la mare slăbiciune“[305]. Din nenorocire aşa s'a întâmplat şi cu Vasile Vodă Lupu. În vremea când domnul Moldovei chibzuia cum să se achite mai bine de înalta sa misiune de împăciuitor între cele două popoare, adversarii săi din ţară nu dormiau. Voevodul Ardealului, George II Rákoczy, nu mai nutria aceleaşi simţiminte de prietenie pe care le nutrise tatăl său faţă de puternicul domn al Moldovei. Şi nici Matei Basarab din Muntenia nu uitase încă de vechile sale neînţelegeri cu Vasile I.upu. Influenţa politică a acestuia, sporită prin rolul său de mediator între Poloni şi Cazaci, putea deveni amenințătoare pentru vecini. De aceia George Ștefan găsi sprijin la Munteni şi la Ardeleni pentru planurile sale sediţioase, de a răsturna pe Vasile Lupu din scaunul domniei şi de a dobândi coroana Moldovei pentru sine. Şi de fapt în Martie 1653 George Ştefan se ridică contra domnului său, iar solii lui Rákoczy porniră în Polonia să vestească pe rege că stăpânul lor se vede silit să se ridice cu putere armată contra domnului Moldovei. În primul moment craiul Kazimir dădu ordin lui Ștefan Potocki să oprească expediţia sa contra Cazacilor, pentru ca aceştia să poată sări în ajutorul voevodului moldovean. La stăruințele lui Rákoczy regele înclină spre o schimbare a politicei sale prieteneşti faţă de Moldova şi numai la intervenţia numeroşilor prieteni, pe care Vasile Lupu îi avea în rândurile nobilimei polone şi lituane, regele putu fi determinat la o politică de neutralitate[306].

In împrejurări grele Vasile Lupu recurse la concursul militar al Cazacilor. Timuş grăbi cu „tabera legată“ în ajutorul socrului său, când acesta fu lovit de George Ştefan şi gonit din scaun. Timuş bătu pe usurpător la Popricani şi se aşeză însuşi în Iaşi până la sosirea lui Vasile Lupu acelo[307]. Atunci Timuş ucise pe Hotnarovski, pisarul leşesc de credință al lui Vasile Vodă, din firea lui cea de tiran ce era şi de om sălbatec şi fără nici o frică de Dumnezeu, scornind pricina că este Leah şi cum că el să fi oprit pe Vasile Vodă de a-şi da fata după fiul de hatman[308]. El însoți pe socrul său şi în expediţia în Muntenia contra, lui Matei Basarab, unde suferi la Finta (Mai 1653) cunoscuta înfrângere[309]. Hruszewski consideră expediţia contra Munteniei ca o mare greşală a lui Hmil.

Între timp însă George Ştefan năvăli din nou în Moldova cu ajutorul Muntenilor şi Ardelenilor. După ciocnirea nenorocită dela Sârca, Vasile Vodă pierdu din nou tronul şi fugi la Râşcov pe Nistru şi de acolo la curtea socrului său Hmil din Cehrin, cerându-i ajutor[310]. Timuş însă înaintă în grabă cu oaste căzăcească la Suceava, unde fu asediat de trupele lui George Ştefan timp de 12 săptămâni. Trei luni de zile rezistă atacurilor inamice până ce ascunzişul său fu descoperit de inamic şi luat sub un foc concentric. O ghiulea nimeri telega în care era adăpostit cortul lui Timuş. La 12 Septemvrie o aşchie de lemn lovi pe Timuş în pulpa piciorului şi-i pricinui moartea după 6 zile. Atunci Cazacii, rămaşi fără comandant, se înţeleseră cu George Ștefan şi obţinură dela el o retragere onorifică cu îngăduirea de a ridica corpul neînsufleţit al comandantului lor şi a-l duce cu ei în Ucraina. Acolo el fu îngropat la Cehrin în prezenţa mamei şi a soției sale Ruxanda[311].

După moartea ginerelui său, Vasile Lupu nu se bucură multă vreme de ospitalitatea socrului său Hmil. Din gura unui prizonier polon hatmanul aflase că în vremea ce Timuş asedia Suceava, Vasile-Vodă ar fi

[304] Acte III. Pag. 499. No. 337.
[305] Miron Costin, l. c., pag. 314.
[306] Cfr. M. Korduba, l. c. pag. 213 urm.
[307] M. Korduba, l. c. pag. 230.
[308] Miron Costin, l. c., pag. 332.
[309] Miron Costin, l. c., pag. 231.
[310] Miron Costin, l. c., pag. 339.
[311] Akte k Ist. juz. zapad. Rossi X, p. 58, No. 3.; cfr. Ion I. Nistor, Contribuţiuni la relațiunile dintre Moldova şi Ucraina, Anal. Acad. Rom: Ist, Seria III, tom, XIII, p. 190 urm.; Miron Costin, I. c. p. 343 şi 344.

îndemnat pe Poloni să se ridice cu oaste contra Cazacilor. Vestea aceasta determină ruptura între Hmelnicki şi Vasile Lupu. Acesta părăsi Cehrinul pentru a pribegi la curtea hanului din Crimeea şi de acolo la Istambul, unde şi muri[312].

In schimb însă fiica sa, Doamna Ruxanda, văduvă după Timuş, se simţia destul de bine la moşia ei din Râşcov de pe malul stâng al Nistrului, încât ea, cu toată stăruința fratelui ei Ștefăniță, nu voia să se întoarcă în Moldova[313], până ce un grup de răzvrătiți sub comanda unui oarecare Drozdenko prădă Râşcovul, maltrată pe Ruxandra şi-i confiscă tot avutul[314]. Paul de Aleppo, vizitând Râşcovul, o găsi încă acolo delectându-se la cântecele fetelor române şi ucrainene, care o înconjurau[315]. După întâmplarea aceasta, văduva lui Timuş Hmelnicki se înapoiă în Moidova şi se aşeză la Deleni. La invazia joimirilor lui Sobieski, ea se refugiă la Neamţ, unde căzu jertfă cruzimii acestora.

Îndată ce-şi consolidă tronul, noul voevod al Moldovei, George Ștefan, căută să intre în legături de prietenie cu Bogdan Hmelnicki. În August 1654 voevodul trimise pe Stroescu Lupu, starostele de Soroca, ca să asigure pe hatman de prietenia domnului Moldovei şi să spună că voevodul Munteniei ca şi cel al Ardealului sunt însuflețiți de aceleaşi simţiminte faţă de el. Tot atunci Ucrainții şi Moldovenii convenіră să sc înființeze un serviciu permanent de informaţiuni pe ambele maluri ale Nistrului, pentru a înlesni astfel schimbul de ştiri între Ucraina şi Moldova[316]. În Aprilie 1557 George Ştefan declară faţă de solii lui Hmelnicki că este gata la orice jertfă în lupta contra inamicilor hatmanului[317]. Iar cu o lună mai târziu, el trimite hatmanului informaţiuni preţioase despre Turci şi Svedezi[318]. Bogdan Hmelnicki, la rândul său, informa pe țarul Alexie Mihailovici asupra ştirilor primite din Moldova[319]. La 13 Martie 1657 Hmelnicki ruga pe ţar să primească sub ocrofirea sa pe văduva după Janus Radzivill, fiica lui Vasile Lupu, căreia mareşalul Litvaniei Zavisz îi confiscase toate moşiile[320].

Dar şi Domnul Munteniei, Constantin Şerban, întreținea încă din 1654 legături de prietenie cu Hmelnicki[321], trimițând un sol la el cu informaţiuni importante din Polonia. În Mai 1657 Constantin Șerban vestea pe Bogdan FHmelnicki că solii săi s'au înapoiat din Istambul cu ştiri bune pentru creştini[322]. Cu răsturnarea lui Vasile Lupu căzu şi planul de mediaţiune între Poloni şi Ucrainţi. Hmelnicki convocă rada căzăcească, pentru a lua o hotărîre în privința nouii orientări politice. Părerile era împărţite. Unii susţineau menţinerea raporturilor de prietenie cu Polonia, alții cereau sprijinul Turcilor şi recunoaşterea suzeranității lor, în condiţiunile de vazalitate ale Crimeei, Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei. Majoritatea covârşitoare însă, în frunte cu Bogdan Hmelnicki, era pentru Ruşi, de care îi legau aceiaşi origină slavă şi aceiaşi credinţă pravoslavnică. Majoritatea a învins şi astfel Hmelnicki a putut impune voinţa sa Căzăcimii, îndrumându-o spre Rusia. O delegaţie numeroasă de Cazaci fruntaşi se prezentă în 1653 ţarului Alexei la Moscova, pentru a-i oferi supunerea Căzăcimei. La început țarul nu se arătă dispus să accepte propunerea răsvrătiţilor. În anul următor însă ţarul Alexie primi „reuniunea Rusiei“ oferită de Cazaci. În Martie 1654 fu semnat la Perejasslav actul de supunere, cuprinzând aşanumitele „articole ale lui Bogdan Hmelnicki“, prin care se stabiliră raporturile politice dintre Ucraina şi Rusia ţaristă. Hmelnicki depuse, împreună cu sfetnicii săi, jurământul de credinţă faţă de țarul Alexie. Acesta îi trimise bogate daruri prin boerul Muturlin şi anume sceptru de hatman

312 Akte, X, p. 84, No. 3.
313 Miron Costin, l. c., p. 368.
314 N. P. Smochină, l. c., p. 200.
315 Călătoria lui Macarie, ed. Cioran, p. 60.; Arh. Ist, T. II, p. 111.; cfr. Fontes, Hist. Ukr. Russ. XII, No. 280 şi 284.
316 Akte k Ist. juz. zap. Ross. vol. XIV, p. 33–38, No. 1.
317 Ibid., vol. XI, p. 693, No. 1, anexă.
318 Ibid., vol. XI, p. 698, No. 1, anexă.
319 Ibid., vol. XIV, p. 112; No.
320 Ibid., vol. III, p. 600, No. 378.; cfr. Akte, XI, pp. 695, 727, 728, 731, anexe No. 1 şi 2.
321 Ibid., XIV, p. 22, No. 1 şi X, p. 698. No. 15.
322 Akte k Ist. juz. zap. Ross. vol. XI, p. 696, No. 1. Anexă; cfr. Ion I. Nistor, Contribuţii l. c. pag. 191 urm.

– bulava, – un caftan – ferjai – şi o căciulă din blăni de samur. Deodată cu insignile domniei Hmelnicki primi şi titlul de „Cneaz de Cighirin“. Raportul dintre ţar şi hatman era cel obişnuit între suzeran şi vazal. La ectenii se pomenia mai întâi numele ţarului şi apoi cel al hatmanului[323]. Hruszewski arată că articolele acestea au fost semnate în grabă, fără ca ele să fi fost supuse unor deliberâri temeinice. Rusia recunoscu Ucrainei dreptul de a-şi „lege liber pe hatmanul ei, care era şi comandantul armatei căzăceşti şi putea întreţine chiar relaţiuni diplomatice cu țările vecine. Deasemenea fu recunoscută şi independenţa judecătorească şi autonomia deplină a bisericii ortodoxe cu centrul la Kiev. Rămaseră însă nelămurite o serie întreagă de chestiuni de ordin financiar şi administrativ, cari provocară necontenit conflicte de competenţă între ţar şi hatman[324]. „Şi curând după aceia – zice Miron Costin – s'au lăsat Cazacii de Tatari şi s'au legat cu împărăţia Moscului[325]“.

Dar însuşi Hmelnicki se convinse curând că se pripise cu recunoaşterea suzeranității ruseşti şi de aceia el încearcă o serie de măsuri diplomatice pentru ruperea acestor legături şi repararea răului. El tindea să asigure Ucrainei o situaţie de neutralitate şi să o supună sub garanţia statelor vecine. Pentru planul acesta el umbla să-şi asigure concursul efectiv al Svediei, al Principatelor Române şi al lui George Rákoczky din Ardeal[326]. Dar planul nu reuşi, fiindcă el întîmpină rezistenţa hotărîtă a statelor vecine.

Rusia însă năzuia să-şi transforme protectoratul asupra Ucrainei într'o stăpânire efectivă. Nici Polonia nu se gândia să renunțe aşa uşor la drepturilor ei de suveranitate asupra Ucrainei, consfinţit prin stăpânirea ei de veacuri. Iar Turcia la rândul ei, sprijinindu-se pe puterea combativă a Tătarilor crâmleni, nutria planuri imperialiste de noui cuceriri în Podolia şi Ucraina.

În condiţiunile acestea situaţiunea lui Hmelnicki devenia pe zi ce merge tot mai dificilă şi mai nesigură. Incercările sale de a crea, cu ajutorul oştirii căzăceşti, o Ucraină independentă, au dat greş. Dar cu toate acestea isprăvile sale războinice găsiră mare răsunet în lumea politică de atunci şi o făcură să înţeleagă că există o chestiune ucraineană, care îşi aşteaptă soluţia.

Nu trecu mult după aceia şi Bogdan Hmelnicki muri la 6 August 1657. „Intr'acest an –zice Miron Costin – şi-au sfârşit şi Hmil, hatmanul căzăcesc, zilele sale; începătura şi izvorul a toate răutăţilor acestor părţi de lume, a multe ţări şi cetăţi stângere şi risipă“[327].

Conştiinţa naţională ucraineană a găsit în Bogdan Hmelnicki pe eroul legendar care, prin vitejia sa, a frânt, pentru o clipă, lanţurile robiei seculare şi a arătat neamului său drumul spre libertate. Dar realitatea era atunci ca şi astăzi alta. În studiul său asupra Cazacilor, fostul profesor dela Universitatea din Cernăuţi, Vladimir Milkowicz, arată că în vremea aceia nu erau încă create condiţiunile necesare pentru o existenţă liberă şi neatârnată a unui stat căzăcesc. Bunurile lor ideale ca şi cele materiale, Cazacii le primiau din Rusia. Armele şi le cumpărau pe pieţele ruseşti, iar modesta lor cultură intelectuală o datora clerului ortodox, al cărui patron era însuşi ţarul Rusiei. Acest lucru l-a şi înțeles Hmelnicki, graţie simțului său practic. Viteaz şi deprins cu meşteşugul războiului, el nu prea era la înălțimea îndatoririlor sale de diplomat şi de om de stat; el n'avea firea de stăpân şi se simţi totdeauna supus craiului polon. Şi în pătrunderea chestiunilor naţionale şi sociale, Hmelnicki trăda oarecare superficialitate. Succesele pe care le-a realizat ar fi datorite mai curând întâmplării şi urii obşteşti contra şleahtei, decât geniului său. Norodul nu a observat insuficienţile acestea ale idolului său. Şi când muri, în August 1657, în vârstă de 64 ani, un cântec căzăcesc zicea: „Nu vântul geme şi urlă din tufiş, ci norodul plânge pe părintele său Hmelnicki“[328].

---

[323] Cfr. M. Slabcenko, Ceremonia la dobândirea Rusiei Mici, în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte“, III p. 203 urm.

[324] M. Hauszewski, Die ukrainische Frage în historischer Entwicklung, Viena 1915, p. 20 urm.

[325] Miron Costin, l. c. pag. 348.

[326] Ibid., l. c. pag. 353.

[327] Miron Costin, l. c. pag. 354.

[328] Vladimir Mylkowiez, 1 c., p. 547. – De originea lui Hmelnicki cfr. Memoriile Soc., Sevcenko din Kiev, XII, p. 72 şi Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, IV, p. 121.

Mihail Hruszewscki încheie volumul IX al istoriei Ucrainei cu moartea lui Hmelnicki. Cu această ocazie istoricul ucrainean face o apreciere generală a hătmăniei acestuia, pe care o găseşte lipsită de un plan unitar. El consideră intervenţia lui Hmelnicki în Moldova ca greșală politică, şi nu-şi dă îndeajuns seama că intervenţia aceasta a fost determinată mai mult de motive personale, decât politice. Unde însă Hruszewski pare să aibă dreptate, este acolo când susține că în timpul hătmăniei lui Hmelnicki s'a făcut prea puţin pentru cultura intelectuală şi economică a ţării. Şi nici nu se putea face mai mult, când epoca lui Hmelnicki a fost plină de lupte şi frământări interne şi externe. Este doară cunoscut că „*inter arma silent Musae*”. Dar oricât şi Hruszewscki este silit să recunoască, că hătmănia lui Hmelnicki a însemnat un pas înainte în străduințele naţiunii ucrainene spre înfăptuirea idealurilor sale politice, naţionale şi culturale[329].

Cu drept cuvânt observă un alt istoric ucrainean, Miron Korduba, că înainte de hătmănia lui Hmelnicki, Ucraina era o provincie polonă ca oricare alta, iar Cazacii nişte strajeri de graniță sub comanda unor ofiţeri poloni. Prin străduințele de 10 ani ale lui Hmelnicki, Ucraina deveni o ţară, dacă şi nu suverană, dar cel puţin autonomă, care trăgea în cumpăna politicei Europei Orientale şi a cărei prietenie era căutată de toate statele vecine, aşa şi de principatele române: Moldova, Muntenia şi Transilvania[330].

[329] M. Hruszewski, Istorja Ukraijny Russy, IX, 1–2, Kiew, 1928–1931.

[330] Miron Konduba, Der Ukraine Niedergang und Aufschwung, în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte“, vol. VI, 1932, pp. 36–60, 193–230 şi 359–385.

XI. Hătmănia lui Doroszenko şi a lui Duca Vodă.

După moartea lui Bogdan Hmelnicki izbucniră mari turburări în rândurile Căzăcimei. Protectoratul moscovit produse desamăgiri adânci, mai ales în păturile de jos ale populaţiunii ucrainene. Deasupra ei se ridicase, tagma căzăcească, care singură avea acces la servicul militar și se bucura de privilegiile şi avantajele pe care acesta le oferia. Cazacii dobândiră drepturi de proprietate şi se apropiară în aspiraţiunile lor de tagma boerească. Ei se bucurau de privilegiile nobilimei, câtă vreme norodul de rând rămase legat de glie ca mai înainte şi era exclus dela serviciul militar. Avântul democratic dela început se potolise de mult, iară ura celor asupriţi începu să clocotească şi contra Cazacilor, deopotrivă de urîţi ca şi șleahta poloneză.

In păturile conducătoare căzăceşti continuară să se manifesteze din nou vechile curente politice. Unii simpatizau cu Poloni, alţi rămaseră rusofili, iar un alt grup nutria simţiminte turcofile. Puterea politică se găsia în mâinile lui Ivan Vihovski, fost pisar sau mare logofăt sub Bogdan Hmelnicki. Către el se adresă în Septemvrie 1657 Constantin Șerban, pentru a da expresie bucuriei sale pentru încheierea pactului de prietenie între Cazaci şi Munteni[331]. În anul următor, noul domn al Moldovei, George Ghica trimitea lui Vihovski intormaţiuni politice de mare importanţă, prevenindu-l asupra primejdiilor cel ameninţau din toate părţile[332]. Vihovski, tindea spre o înțelegere cu Polonia. Și de fapt s'a încheiat la 16 Septemvrie 1658 faimoasa „uniune dela Hadiacz“, prin care Ucraina, adecă voivodatele Kiev, Czernigov şi Prazlav, fură recunoscute ca „mare cnezat“ şi unită cu Polonia în aceleaşi condițiuni ca şi Lituania[333].

Din cauza aceasta, Vihovski era mereu ameninţat de Barabos, căpetenia Cazaciior zaporojeni, cât şi de fracțiunea lui Martin Puşcar şi urgisit de Ruşi ca partizan al Poloniei. Pentru a pune capăt acestei stări intolerabile, el se hotărî să încheie uniunea dela Hadiacz, care după cercetăile lui Stadnyk, n'ar fi adus Ucrainţilor mari foloase, nici politice şi nici naţionale[334].

Astfel se desfăcu Ucraina de Rusia şi se uni din nou cu Polonia.

Hotărîrea aceasta deslănţui lupte sângeroase între Poloni şi Ruşi, în cursul cărora Ucraina suferi foarte mult. Numărul populaţiei scăzu în chip îngrozitor, iar țara rămase pustie în lung şi în lat. În locul holdelor de odinioară creşteau pretutindeni numai ierburi înalte cât omul. Călătorul Lukianov, care ni relatează aceasta, a călătorit cinci zile prin aceste pustietăţi, fără să fi întâlnit ţipenie de om. Polcovnicii uneltiau contra hatmanului, Cazacii se ridicau contra comandanților, norodul se răsvrătia contra celor avuţi ţi puternici, iar alegerea hatmanului se făcea sub înrâurinţă din afară[335].

Luptele acestea continuară fără întrerupere până la 1667, când se încheiă pacea dela Andrussov între Poloni şi Ruşi. În temeiul acestui tratat, Ucraina fu împărţită între Poloni şi Ruși astfel, ca Niprul să formeze hotarul între ambele țări. Partea Ucrainei din dreapta Niprului reveni Poloniei, iar cea din stânga fluviului rămase Ruşilor. Dar o bună parte dintre Cazaci nu era înțeleasă cu soluţiunea aceastâ. În fruntea acestora se găsia hatmanul Petru Dorozenko (1665–1676), care căuta să orienteze politica căzăcească spre Turci. Sultanul primi Ucraina sub protectoratul său ca un stat vazal şi făgădui să o întregească în hotarele ei etnice „până la Przemysl și Sambor, până la malul Vistulei şi a Niemenului, până la Siewsk şi Puticol[336].

Dimitrie Cantemir relatează, că pe vremea când sultanul Mohamed petrecea la Adrianopol, i-se prezentă acolo o delegaţie în frunte cu Doroszenko, pentru a-i oferi supunerea Ucrainei. Împăratul a primit delegaţia căzăcească şi a îmbrăcat pe hatman cu caftan domnesc şi l-a onorat cu un tug, ca simbol al puterii. Totodată îi porunci să pună capăt prădăciunilor căzăcești în imperiul otoman şi pe viitor să se reîntoarcă cu arma

[331] Akte, XI, p. 732, No. 2.
[332] Ibid., XV, p. 211, No. 5.
[333] I. Ch. Engel, o. c., p. 213 urm.; M. Hruszewski, Die ukrainische Frage, p. 24.
[334] M. Stadnyk, Uniunea dela Hadiacz, în „Memoriile societății ukrainene de Ştiinte în Kiew, VII, p. 65–68 şi VIII, p, 5–30.; cfr. „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte”, III, p. 110.
[335] S. Rudnicki, o. c. pag. 203.
[336] M. Hruszewski, Die ukrainische Frage, p. 24.

contra inamicilor acestui imperiu. In schimb sultanul făgădui Cazacilor scut şi ajutor contra Polonilor şi Muscalilor[337].

Supunerea Cazacilor sub protectoratul otoman indispuse adânc atât pe Ruşi cât şi pe Poloni. Dar îndeosebi aceştia încercară măsuri de represalii contra Cazacilor, cari la rândul lor recurseră la intervenţia Porţei. Pentru a veni în ajutorul Cazacilor, dar şi pentru realizarea măreţelor sale planuri de cucerire, sultanul Mohamed al IV-lea „începu gânduri înalte asupra creştinilor – zice Miron Costin – că pe atunci Turcii erau mai tari, cât lumea se cutremura, că încotro se porniau, nu era să nu biruească“[338].

In dorinţa sa de a lărgi hotarele împărăției sale, spre nord, asupra Poloniei şi Ucrainei, sultanul declară răsboi Poloniei şi inundă Polonia cu oştirile sale. După căderea Cameniţei, armatele leşeşti cedară pas de pas presiunii turceşti, astfel că regele primi pacea în condiţiunile puse de Turci. Tratatul fu semnat la Buczac în 1672. Polonia cedă Turcilor Podolia cu Camenița şi se obligă la plata unui tribut anual de 20.000 de taleri. Regele mai consimţi de a recunoaşte pe Cazaci de amici ai săi şi a nu mai întreprinde nici o acțiune duşmănoasă impotriva lor[339].

Regiunile ucrainene până la Nipru fură restituite Cazacilor lui Doroszenko, care întră în aceleaşi raporturi de vazalitate faţă de Poartă, în care se găsiau Crimeea, Moldova, Muntenia şi Ardealul. Ucraina zaporojană, adecă de din colo de Nipru, rămase și mai departe sub protectoratul ţarului, având în fruntea ei ca hatman pe Ivan Samoilovicz. Prin tratatul de pace dela Bachcisarai (Ianuarie 1681), țarul Feodor Alexievici recunoscu supremaţia turcească asupra Ucrainei dintre Nipru şi Nistru. Aceasta însă nu împiedeca deloc pe Ruşi să desfăşoare cea mai aprigă propagandă ţaristă în Ucraina turcească şi chiar în Principatele Române.

La 12 Februarie 1678 Samoilovicz, hatmanul Zaporojenilor, se adresă cu o lungă scrisoare către voevozii români, învitându-i cu „inimă prietenească şi creştină“ şi ca „fii ai aceleiaşi biserici pravoslavnice“ să ţină la solidaritatea creştină. „Cu toate că trupeşte suntem – departe unul de altul... totuși sufletește suntem una, pentu că îmbrătişăm una şi aceiaşi credință creştină, formând cu toții acelaşi trup şi având în fruntea noastră pe Isus Hristos“. Continuând Samoilovic zice: „Toţi trebue să aibă grijă pentru sfânta credință a bisericii pravoslavnice a răsăritului. De aceia nădăjduim, că Măria Ta, care ești unit cu noi prin aceiaşi credință pravoslavnică, ni vei dori tot binele nouă, dar îndeosebi marelui ţar... ca singurul monarh ortodox, care este singurul ocrotitor al tuturor creştinilor din lumea pravoslavnică“[340].

Propaganda pravoslavnică rusească începuse de mult în Moldova. La 3 lulie 1673 un negustor rus, întorcându-se din laşi, povestia la Vloscova, că în Moldova se răspândise vestea, că oştirile tarului erau gata să înainteze spre Nipru contra lui Doroszenko şi contra Turcilor. La vestea aceasta Mloidovenii, Cărecii şi alte neamuri ce trăiau în Iaşi Sar fi bucurat foarte mult. Cu ocaziunea aceia Moldovenii şi-ar fi exprimat dorinţa de a se uni. cu oștirea drepicre» dincioasă a Rusiei, pentru a scutura jugul lurcesc. Iar când aflaseră că armatele țarului s'ar fi retras dela Nipru, mâhnire adâncă ar fi cuprins sufletele lor[341]. La 28 Februarie 1678 Samoilovicz raporta ţarului, că a intervenit pe lângă voevozii români, rugându-i ca din dragostea lor pravoslavnică, să-şi trimită informaţiuni asupra mişcărilor din armata otomană[342].

In schimb însă relaţiunile dintre Poloni şi Turci se înrăutățiră mereu. Loviţi de Sobieski, Turcii fură siliţi să închee pacea dela Zurawna din 17 Octomvrie 1676 şi să se mulţumească cu o treime din Ucraina cisnipriană. Restul de două treimi reveni din nou Poloniei[343]. Prin aceste condiţiuni de pace scăzu mult prestigiul Porţii.

Turcii nu mai puteau asigura ţării pacea şi linişte necesară pentru consolidarea vieţei politice şi econo-

337 Dim. Cantemir, o. c. pag. 403 urm.
338 Nicolai Costin, Letopiseţul Moldovei (1662–1711), ed. M. Kogălniceanu, în „Cronicele Românieiˮ II, pag. 24.
339 Dim. Cantemir, o. c. pag. 409.
340 Akte, XIII, pag. 484, No. 112.
341 Akte, vol. XI, pag. 277, No. 84.
342 Akte, vol. XIII, pag. 710, No. 162.
343 Engel, o. c. pag. 267.

mice. Incolţit din toate părţile, Doroszenko încercă să orienteze din nou politica ţării sale spre Rusia. Dimitrie Cantemir ni-a păstrat textul cuvântării pe care Doroszenko ar fi rostit-o în faţa hatmanilor săi credincioşi şi în care el încercă să-i abată dela Turci şi să-i îndrepte spre ţarul rusesc. El învinovăţia pe Turci, cari făgăduiseră Cazacilor deplină libertate civilă şi religioasă, precum şi scutirea de tribut. Turcii însă nu s'au ţinut de cuvânt, transformând bisericile creştine în moschee mohamedane şi ridicând pe Ucrainţi şi colonizându-i în regiuni sterpe şi pustii. Ca dovadă pentru tirania turcească el aduse cazul voevozilor Moldovei, cari n'au fost supuşi de către Turci prin arme, ci ademeniţi prin vorbe dulci şi promisiuni de libertate, s'au supus din voie liberă. Şi ce fac ei astăzi? Sufăr şi ei asuprirea şi robia jugului otoman deopotrivă cu ceilalţi creştini[344]. Singura cale deschisă de mântuire era numai aceia care ducea spre Rusia. Închinarea s'a făcut, dar Doroszenko nu mai rămase multă vreme în fruntea Ucrainei. El fu învinovăţit de trădare şi expulzat în Siberia.

În locul lui Doroszenko, sultanul scoase pe George Hmelnicki, fiul lui Bogdan din închisoarea celor Şapte-Turnuri şi-l investi cu demnitatea de hatman al Ucrainei. Acesta era fratele mai mic al lui Timuş, făcuse studii la Kiev, devenise într'o vreme călugăr şi după o viaţă plină de pericole şi aventuri, fu ridicat de Turci în scaunul hătmănesc al tatălui său[345]. Patriarhul Partenie şi dragomanul Porţei Mavrocordat îl desbrăcară de haina călugărească pentru ca să primească caftan de domnie (3 Martie 1677)[346].

„In drum spre Ucrainia, Jurie sau Ioraşo hatmanul trecu prin Moldova şi fu întâmpinat la Iaşi de Miron Costin şi salutat cu următoarele cuvinte rostite în latineşte: „Liceat tandem, etiam nostrae afflictisimae patriae, ex tuo felici reditu indubitahim sibi recipere Augurium; Liceat et de tua prudentia et dexteritate opinari sibi redintegrationem. Et tantum pro certe, Illustrissime Princeps, gaudet et consolatur, quantum domandas et redintegrandas has partes tuo adventu sperat et pollicetur. Progredere igitur feliciter, et assequens patrias oras, tales solemni cum applausu congratulationes, a tuis recipias, quales tuo regimini, tuae virtuti tuisque mentis debeant, necnon immerito jure fibi conveniunt. Nos itidem, Christiane Princeps, în perennes dies condignas tuo nomini congratulationes, ex animi nostri candore, acclamamus et exoptamus![347]

Nicolae Costin relatează că: „după ce au luat Turcii Cehrinul, au fost cuprins toată Ucraina din Nistru până în Nipru: şi au fost pus şi hatman la Nemirova pe Iuraşco, feciorul lui Hmil, cel mai mic; căre şi Iuraşco a fost hatman vre-o doi ani, şi multe răutăţi au făcut oamenilor, băgându-i prin puţuri şi alte pedepse făcând, tot ca să-i dea avuţie; şi pe unul Stamatenco, ce era Grec, singur cu sabia, cu mâna lui din picioare l-au hăcuit bucăţi“ Dar cu toata cruzimea sa, fiul lui Bogdan Hmelnicki nu s'a putut menţine multă vreme în fruntea Ucrainei.

Iuraşco Hmelnicki a avut o hătmănie foarte sbuciumată cum a fost de altfel şi viaţa sa întreagă. Luptele şi hărţuelile cu Ruşii se ţineau lanţ, aşa că Iuraşco numai cu ajutorul Tătarilor se mai putea menţine, până ce fu măcelărit şi el la Kisikermen, unde lucra la fortificarea localităţei (1679)[348].

După căderea lui Iuraşco sultanul oferi voevodului Moldovei George Duca hătmănia Ucrainei turceşti[349]. Trei cronicari contemporani şi anume Nicolae Costin, Ion Neculce şi Alexandru Amiras insistă cu amănunte interesante asupra acestei hatmănii moldoveneşti de dincolo de Nistru.

Nicolae Costin arată că „într'acest an (1679) au început Duca Vodă ca să iea şi Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci, rupţi dela ceilalţi, ce-şi ziceau Ucraineni, cari erau supt ascultarea Turcilor.... După ce au isprăvit Duca Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Ţarigrad, şi fiindcă acolo i-au dat împărăţia şi hătmănia la Ucraina, îmbrăcându-l cu caftan, dându-i şi buzdugan acelei ţări, şi întorcându-se

[344] Dim. Cantemir, o. c. pag. 438 urm.
[345] Engel, l. c. pag. 266 urm,; Hammer „Geschichte des Osmanischen Reiches, III, pag. 639 urm.
[346] V. A. Ureche, Miron Costin, Opere complecte, II, p. 162.
[347] Nicolai Costin, l. c., pag. 20 urm.
[348] Engel, l. c. pag. 274.
[349] N. Iorga, Ucraina Moldovenească. în Anal. Rom. Ist. XXXV. Pag. 347 urm.

iarăşi la scaunul său ia Iaşi cu mare bucurie, fiind stăpân a două ţări; iar la Ucraina au trimis pe un namestnic al său, anume Iane, ce era postelnic al doilea, şi l-a pus hatman la Nemirova şi de atunci au început a se înălța şi a se scrie la titluş: „locnonapr semn Monnackou u semnu Ykpannckou“[350]. Titlul acesta al lui Duca-Vodă este confirmat şi prin documente, şi inscripţii. Pe lespedea de pe mormântul stolnicului Abaza din interiorul mănăstirii Solca găsim inscripţia făcută în vremea când au prădat Leşii cu Cazacii Bugeacul... în zilele Domnului Nostru Duca Voevod, Domn Țării Moldovei și Ucrainei[351]. „Tituluşul“ acesta a fost purtat şi de urmaşii lui Duca Vodă până la Constantin Cantemir.

Continuând povestirea sa, Nicolae Costin mai adaugă: „Duca Vodă au mers la Nemirova cu Doamna sa şi cu ginere-său şi cu multe gloate, şi mergând, apoi întorcându-se pe la Soroca, au făcut case domneşti, cu beciuri de piatră la Țigănauca împotriva Sorocii peste Nistru, şi alte case la Peştere lângă Buh, aproape de Nemirova; au începul a-și face stupi, vaci, oi, pluguri cu boi, pe la toate târgurile de pe cea parte de Nistru; velniți de holircă, de bere şi altele; cumpăra miere, şi domnească ce era, şi ducea la Ucraina de făcea mieduri de vindea; şi ori că avea de gând să se mute acolo, cum şi era cuvânt între oamenii lui, cum să părăsească Moldova şi să se mute cu toată casa lui la Ucraina şi de acolo să tragă la Mosc“[352].

Cronica lui Ion Neculce ne relatează întâmplarea aceasta precum urmează: „Atunci au cheltuit Duca-Vodă mulţi bani la Poartă, aproape o mie de pungi de bani, şi i-au dat Turcii şi hatmania Ucrainei, caftan, şi şlic şi un tuiu precum purtau hatmanii căzăceşti. Şi venit-au din Țarigrad domn cu trei tuiuri: Domn Țării Moldovei şi Ucrainei. Şi s'au găsit de au purces Duca-Vodă la Nemirova, şi s'au strâns toată Căzăcimea acolo la Duca-Vodă la Nemirova şi au ales deci capete dintre dânşii... şi li-au pus şi în locul lui nămasnic în loc de hatman, ca să le poarte de grijă, anume, Eni Gredinovici, om slujit, ştiind limba căzăcească, de neamul lui Grec fiind, şi au făcut curte lângă Nemirova, în marginea Buhului şi au făcut şi alte curţi în marginea Nistrului la Țicănovca, împotriva Sorocii… După ce au venit Duca-Vodă la Iaşi, îndată iar au început a sili pe boeri şi pe toată ţara şi a asupri cu dăjdii, şi fugiau oamenii la Ucraina peste Nistru şi nici zlotaşii nu puteau să-i oprească şi ziceau oamenii atunci că Duca Vodă avea să lase Moldova şi să meargă să se aşeze la Ucraina şi acest lucru era de crezut, că făcuse şi curte Duca-Vodă în Țigănauca pe Nistru şi în satul Peștera pe malul Buhului“[353].

Svonurile despre intenţiunea lui Duca-Vodă de a părăsi Moldova şi a trece în Ucraina pentru a se aşeza acolo, înregistrate în cronicile moldoveneşti ale lui Nicolae Costin şi Ion Neculce, nu se confirmă şi din altă parte. Dimpotrivă, ele sunt desmențite categoric de hatmanul Samoilovici, care, într'o scrisoare din 7 Iunie 1682, adresată unuia dintre polcovnicii săi, arată, că nu este întemeiat zvonul, că Domnul Moldovei ar avea de gând să se mute cu totul în Ucraina îndată ce va fi colonizat-o deplin, ca să conducă dela Kanev ambele ţări, Moldova şi Ucraina. Adevărat este numai faptul, că Duca-Vodă cu familia sa, ar fi vizitat curţile ce i se pregătiau la Țigăneauca pe Nistru. De acolo soția sa s'a înapoiat la Iaşi, iar Voevodul a mai rămas acolo pentru a lua diverse măsuri în legătură cu administraţia Ucrainei[354].

Cronica anonimă a Ţării Moldovei, tradusă din greceşte de Alexandru Amiras, relatează faptele la fel cu Nicolae Costin şi Ion Neculce, doar cu mici variaţiuni, zicând: „Intr'aceea vreme mers-au boerii căzăceşti la împărăție, până a nu purcede Duca-Vodă din Țarigrad, şi cereau să li-l dea împărăţia lor hatman, fiind ei pe acele vremuri supuşi împărăției; deci vezirul au dat Ucraina-cea-Mică Ducăi-Vodă, mai dându-i şi un tuiu, afară de cele două ce avea a Ţării Moldovei, care tuiu luându-l au făcut mare cheltuială. Iar la anul au mers Duca-Vodă la Ucraina cu toată casa sa, cu genere-său şi cu toți boerii săi, iarăşi cu giupânesele şi cu cuconii lor, şi au şezut acolo câte-va zile; apoi au pus acolo hatman de Cazaci pe Ene Drăghinici, om prost

---

350 Nicolai Costin, l. c., pag. 20 urm.

351 Euben Kozak, Inschriften aus der Bukowina, I. pag. 126.

352 Nic. Costin, l. c. pag. 22.

353 Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei, (1662–1793), ed. M. Kogălniceanu, II, p. 215 urm.; cfr. Nicolai Musle, Letopisețul Țării Moldovei (1662-1729), ed. M. Kogălniceanu, Il, p. 20 urm.

354 Akte otnoseaściesea k istorii zapadnoi Rosii, St. Petersburg, 1833, tom. V, No. 136.; Cfr. N. P. Smochină, l. c., pag. 210.

şi neînvăţat, care nu era bun de nici o treabă (!), şi s'au întors înapoi la scaunul său la Iaşi. Dacă au venit, a început a sili iarăşi pe boeri şi pe toată ţara şi-i asupria cu dăjdii şi fugiau oamenii la Ucraina peste Nistru“[355]. Tocmai aşa de prost nu putea fi Ene, căci dintr'un raport al polcovnicului Dimitrie Raicia din Septemvrie 1673 remultă că acest „Grec Ene“ fusese „secretar şi dragoman“ al hatmanului Doroszenko[356].

Dimitrie Cantemir arată că Turcii numiau pe Cazacii dintre Nistru şi Nipru „Sari Camish Cosak“, adică Cazaci de trestie galbenă. După închinarea lui Doroszenko, Turcii îi numiau după hatmanul lor: Doros-zen-ko-Cazaci. Cantemir susține mai departe că după primul tratat de pace cu Ion Sobieski, (Buczacz) prin care au fost daţi sub dominațiunea Turcilor, Sultanul Mahomed ar fi anexat pe Cazaci principatului Moldovei, poruncind lui Duca-Vodă să poarte şi titlul de hatman al Ucrainei şi dându-i cetatea Nemirova de reşedinţă a hătmăniei sale.

Ideia cu încorporarea Ucrainei turceşti la Moldova o găsim exprimată și la Engel, care amintește de gândul Sultanului, de a face din ţinuturile Cehrin şi Cameniţa o anexă a Moldovei[357].

Dar după căderea teribilă pe care Turcii au suferit-o sub zidurile Vienei, Duca a căzut prins în mânile Polonilor, iar Turcii, prin pacea dela Carlovăţ, au restituit Poloniei toată Podolia împreună cu cetatea Cameniţa[358]. Se vede că între cauzele pentru care Duca-Vodă a fost făcut prizonier de către Poloni, era şi calitatea sa de hatman al Ucrainei.

Emigrările Moldovenilor în Ucraina continuară şi mai târziu, sporind în mod considerabil numărul Românilor Transnistrieni[359]. Influenţa românească se remarcă şi prin faptul că în Ucraina se dresau acte de vânzare-cumpărare în limba română, cum arăta zapisul Todosiei Duducalca, care „de nimeni silită şi de nimeni asuprită“ vindea „un vad de moară şi doi branişti de fân“, „dumisali lui Eni hatmanul Draghinici“, „u Ţicunovca ito. 7191 April 1 (1683)“[360].

Consolidându-şi astfel guvernarea sa în Ucraina, Duca-Vodă petrecea adese şi cu plăcere dincolo de Nistru, aranjind ospeţe opulente care rămaseră de pomină şi la care polcovnicii se veseliau de nu puteau sta, ci-i luau tovarăşii de-i duceau pe la casele lor[361]. Din relaţiunile cronicarilor contimporani reese totodată că domnia lui Duca-Vodă în Ucraina a contribuit foarte mult la ridicarea vieţii economice de acolo. Agricultura luase un nou avânt prin pilda frumoasă pe care o dădea însuşi domnul cu fermele sale model, pe care le înfiinţase dincolo de Nistru.

In hrizovul său dela Nemirova, din 20 Noemvrie. 1681, Duca-Vodă zicea: „Îndată după luarea în stăpânire a pământului ucrainean, am început a ne da îngrijirea noastră, ca Ucraina pustiită să înflorească din nou, colonizând-o cu norod“. Coloniştii „nu vor vedea dela noi nici o obidă, ori cât de mică; şi iarăşi le dăm voie să târguească cu vin, să-şi facă stupi, să fiarbă bere şi să se îndeletnicească cu orice alte negustorii[362].

Locţiitorul său, Eni Draghinici, scria polcovnicului din Pereiasslav: „Din însărcinarea prealuminatului Domn Voevod şi Gospodar al pământurilor moldoveneşti şi al pământurilor ucrainene, şi cu învoirea expresă a însăşi chezarului Porţei Utomane, am distribuit polcurile ucrainene de pe această parte a Niprului oamenilor destoinici, cari polcovnici sunt puşi de noi, pentru ca să recheme slobozi în polcurile lor oameni la acele ruine, de unde au plecat şi unde s'au născut; de asemenea Kuparenko, polcovnicul de Korsun, are însărcinarea dela Domn, ca prin acele locuri ale polcului din Korsun, să cheme înapoi pe foştii Korsuneni, ori de unde, şi cari trăiesc în Ucraina, în olatul Prealuminatei Porţi, pregătindu-se astfel întoarcerea slobodă

355 M. Kogălniceanu, Cronicele Române, III, 105 urm.
356 B. P. Hasdeu, Arh. Ist. II, pag. 79.
357 Engel, l. c., pag. 275, „Anhang von der Moldau“.
358 Dim. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, Bucureşti, 1876, pag. 403.
359 Cfr. Ion I. Nistor, Românii Transnistrieni, l. c., pag. 499 urm.
360 Cfr. N. Iorga, Ucraina şi Moldova, l. c., pag. 360.
361 Nic. Costin, l. c., pag. 21.
362 N. I. Kostomarov, Sobranie socinenii, Istoriceskiea Monografii i izledovanika, Kniga 6 ed. tom XI, St. Petersburg, 1905, pag. 329.; cfr. N. P. Smochină, l. c. pag. 207.

la vechile lor vetre".

Chemarea adresată bejenarilor ucraineni, găsi răsunet în rândurile acestora. Mulţi pribegi trecuseră Niprul şi se aşezaseră în regiunile zaporojene, supuse țarului. Reîntoarcerea oamenilor la vechile lor sălaşe părăsite puse pe gânduri pe Samoilovici, hatmanul Zaporojenilor din graţia ţarului, şi-l determină să scrie lui Duca-Vodă şi să recheme oamenii fugiţi în Ucraina Moldovenească. La reclamaţiunile aceste, răspunse Duca-Vodă la 11 ianuarie 1683 din Iași: „Preamăritului Domn, Hatman transniprian al oştirii zaporojene, Domn prieten şi Boer", zicând: „Nu cu multă vreme în urmă am scris Prealuminatei Voastre Măriri, făcând cunoscut, cum din ceialaltă parte a Niprului, trecând un grup de oameni înarmaţi, s'au încumetat să se războească pe astălaltă parte a Niprului, în olatul Prealuminatei Porţi, căci au ajuns la cunoștința noastră plangerile acelora cari s'au întors la vetrele lor, pe această parte a Niprului, iar dincolo stau soțiile şi copiii lor, fiind duşi cu deasila. Toate acestea se comit în desacord cu pactul încheiat între monarhi – Prealuminata Poartă şi Prealuminatele Lor Majestăţi – şi cuvântul Prealuminatelor Lor Majestăţi, dat aci, în faţa Prealuminatei Porţi, confirmă liniştea consfinţită. Dar cu toate acestea, acolo la graniță se face contrarul. Și după cum şi în întâiul nostru hrizov prin mijloace creştineşti şi pace bună, am scris creştineşte Măriei Voastre Domneşti, Domn şi Boier, cu aceeaşi dragoste neschimbată, Vă rog şi acum ca între monarhi, să înceteze acele duşmănii. Doară este hotărît anume, că oamenii cari doresc să se întoarcă la vetrele lor, să nu fie opriţi. Dar acolo din partea Domniei Voastre se face altfel: de aceia, Vă şi repetăm hrizovul nostru de mai înaintea, ca unui vecin bun, dorind Mărie Voastre, Domn şi Boier, vecinătate veşnică întru mulţi ani îndelungată, fericire şi sănătate"[363].

Actele acestea, scoase la iveală de Smochină, vin să confirme şi mai mult, că Duca-Vodă luase în serios chemarea sa de hatman al Ucrainei, apărând cu hotărîre interesele politice şi economice ale acelei ţări. Vestea despre buna cârmuire a Ucrainei prin Duca-Vodă pătrunse până în Muntenia. Constantin Căpitanul însemnă în cronica sa că „până la un an s'au strâns Cazacii, de au împlut satele şi târgurile de oameni"[364].

Din nenorocire însă stăpânirea românească în Ucraina a fost de prea scurtă durată. Înfrângerea Turcilor sub zidurile Vienei (1683), pricinuise şi prăbuşirea supremaţiei otomane asupra Ucrainei. Sultanul Mahomed al IV-lea concepuse planuri îndrăzneţe cu privire la supunerea Europei şi ştergerea culturii creştine. După cucerea Vienei şi îngenunchierea împărăției germane, Turcii aveau de gând să se reîntoarcă triumfători prin Polonia şi Ucraina şi astfel să desăvârşească cuceririle lor în Europa[365]. Armata păgână a suferit însă sub zidurile Vienei una din acele înfrângeri, care determină soarta civilizaţiei creştine şi risipi pentru totdeauna planurile otomane de cucerire şi expansiune în Europa. Vestea despre înfrângerea Turcilor la Viena se respândi cu iuţeala fulgerului şi asupra Ucrainei.

Nicolae Costin relatează că „Cazacii dela Ucraina, cari erau supt ascultarea Ducăi-Vodă, auzind de biruinţa ce făcuse Creştinii la Beciu, îndată au gonit pe Ene Draghinici, ce era pus de Duca-Vodă la Nemirova, şi lăsând Bugeacul pustiu, că Tătarii erau duşi la Beciu, îndată şi-au ridicat un hatman dintre dânşii anume Kunicki şi viind şi câţiva Moldoveni pribegi,... au prădat Bugeacul. Iară plugurile cu boi şi stogurile cu pâne de pe la toate târgurile, ce avea Duca-Vodă pe marginea Nistrului, de pe cea parte, toate cu risipă au purces, de n-au avut nici o parte din acele bucate"[366]. Astfel s'a sfârşit domnia lui Duca-Vodă în Ucraina.

Dar nici hătmănia lui Kunicki n'a fost nici ea de lungă durată. Cazacii nu erau mulţumiţi cu hătmănia lui, şi de aceea s'au sculat cu toţii într'o Duminică la Movilău, şi ieşind Kunicki din biserică, l'au omorât cu măciuci, iar în locul lui a rămas hatman Movilă, aşezându-se la târg la Nemirova"[367]. Engel arată că

[363] „Letopisi sobâtii v jugozapadnoi Rossii, vol, XVII, veke Samoila Relitko". Kiev, 1848, vol. II, p. 528; cfr. N. P. Smochină.
[364] Istoria Domnilor Ţării-Românești, ed. N. Iorga, pag. 203.
[365] Cfr. Ion I. Nistor, Un Român iscoadă la 1683 în tabăra Regelui Sobieski la Viena, în „Anal. Acad. Rom. Ist.", seria III, anul XII, pag. 55 urm.
[366] Nic. Costin, l. c., II, pag. 27.
[367] Nic. Costin, l. c.. II, pag. 30 urm.

întâmplările acestea sângeroase s'ar fi petrecut la Nemirova şi nu la Movilău[368].

După moartea tragică a lui Kunicki, Cazacii aleseră hatman pe Movilă, Român, de origine şi poate chiar înrudit cu familia domnească din Moldova. Nicolai Costin zice că „Cazacii, atunci îndată şi-au ridicat dintre dânşii alt hatman, anume Movilă Polcovnicul“[369]. Originea acestuia n'a putut fi încă bine stabilită. Se poate ca acest Movilă să fi fost identic cu acel Ştefan Movilă care la 13 Noemvrie 1663 declara că ar fi nepotul fostului voevod al Moldovei Simion Movilă şi fiul voevodului Gavrilă Movilă. După moartea tatălui său, Ştefan, copil de 11 ani, ar fi fost dus la rudele sale din Constantinopol şi unde ar fi trăit 27 de ani. Îndată ce Bogdan Hmelnicki a devenit supusul ţarului, el ar fi părăsit Constantinopolul şi ar fi intrat în armata căzăcească din Cerkassy. După moartea lui Hmelnicki, Ştefan ar fi trecut la Ceherin şi ar fi îndeplinit misiuni importante la Moscova şi în Crimeea. La Moscova fiind, el nu s'ar fi descoperit ca fiu de domn. Petru Movilă, mitropolitul Kievului, ar fi unchiul său[370]. Se poate deci că acest Ştefan Movilă, sau poate mai curând fiul său, să fi ajuns hatman al Ucrainei. Un raport venețian din Lintz, dela 18 Iulie 1684, arată că un detaşament de trupe polone „con il Mohila capo de Cosachi“ ar fi pătruns în Moldova pentru a ridica pe Ştefan Petriceicu în scaunul domniei[371]. Noul hatman trecuse de partea regelui Sobiescki. El însoți pe Iablonovski în expediţia sa contra Moldovei[372], iar după aceea el continuă opera de colonizare a Cazacilor în Podolia şi îndeosebi în regiunile evacuate de Turci.

Dorul de a vedea cu un ceas mai de grabă Podolia şi îndeosebi cetatea Camenița recucerită dela Turci, determină pe regele Sobieski să caute o înţelegere cu Rușii, pe care o şi găsi în semnarea tratatului de „pacea veşnică“ dela Javorov din 1688. Polonia renunța, în schimbul unei despăgubiri în bani, la drepturile ei asupra Ucrainei, în favorul Ruşilor, cari uniră ambele maluri ale Niprului sub stăpânirea lor. Prin aceasta luă sfârşit hătmănia lui Movilă. Ivan Samoilovic ajunse hatman al Ucrainei unite. Dar în demnitatea aceasta el nu se menţinu multă vreme. El întreprinse o expediţie nenorocită contra Tatarilor, pe urma cărei fu învinovățit de trădare şi exilat în Siberia[373].

[368] Engel, l. c, pag. 281 urm.
[369] Miron Costin, l. c., p. 30.
[370] Akte, V, p. 186, No. 80, cfr. Ion I. Nistor, Contribuții p. 187 şi 214, şi Engel, l. c., p. 281.
[371] Hurmuzaki, Doc. IX, p. 318, No. CCCCXLIII.
[372] Ion I. Nistor, Lagărele dela Lenţeşti şi Şerăuţi, şi „Campaniile Bucovinene“ ale regelui Sobiecki în „Închinare lui Nicolae Iorga“, Cluj 1931, p. 297 urm.
[373] Engel, o. c., pag. 282 urm.

XII. Mazepa şi pribegia sa în Moldova.

În locul său ajunse în 1687 hatman al Ucrainei unite Mazepa, care din serviciile lui Doroszenko trecu în cele ale lui Samoilovici, căruia îi urmă în hătmănia Cazacilor Zaporojeni, credincioşi Ruşilor. El ştiu să-şi câştige încrederea noului ţar Petru-cel-Mare care, în urma loviturii de stat din 1689, ajunse ţar al tuturor Ruşilor. Îndelungata sa hătmănie îi dădu prilej să continue cu succes opera de consolidare a Căzăcimii, începută de Hmelnicki şi continuată de Doroszenko şi Samoilovicz. El tindea spre întărirea autonomiei şi spre crearea unei aristocrații căzăceşti, pe care să se poată sprijini această autonomie. În urmărirea acestor planuri, Mazepa se izbia mereu de puterea amenințătoare a Moscovei, care năzuia pur şi simplu la încorporarea Ucrainei în imperiul țarist. De aceia Mazepa nu stătu mult pe gânduri de a trece de partea lui Carol al XII-lea, regele Svediei, când acesta, după izbânzile dela nord contra Ruşilor, se apropia ameninţător de hotarele Ucrainei, pentru a da o lovitură hotărîtoare. Polcovnicii săi aprobară cu toţii înţelegerea cu Svedezii. Între aceştia se găsia şi Dănilă Apostol, fiul lui Pavel, cunoscut prin isprăvile sale războinice contra Tătarilor şi care la 1701 primise dela Mazepa comanda asupra întregei armate căzăceşti[374].

Ca şi în armata lui Bogdan Hmelnicki, astfel se găsiau şi în rândurile armatei lui Mazepa, numeroase cohorte de Români[375]. Rolul lui Dănilă Apostol era covârşitor. În numele camarazilor săi, el stărui pe lângă Mazepa, întărindu-i în hotărîrea sa cu cuvintele: „Cum noi cu toţii ne rugăm lui Dumnezeu pentru sufletul lui Hmelnicki şi slăvim numele său, pentrucă el a izbăvit Ucraina de jugul leşesc, aşa vom blăstăma noi, copiii noştri şi copiii copiilor noştri sufletul şi oasele tale, dacă tu, hatmane, după moartea ta, ne vei lăsa în robie“[376]. Încurajat de atitudinea hotărîtă a tovarăşilor săi de luptă, Mazepa semnă „universalul“ unirii cu Svedezii, sfârşind manifestul său către Căzăcime cu memorabilele cuvinte: „În sfârşit a sunat ceasul să scuturăm jugul urgisit şi să prefacem Ucraina noastră într'o țară liberă şi neatârnată. Pentru făurirea unui asemenea viitor vă chem pe toţi la arme“[377]. Deviza era: „Ucraina perpeluo sit ab omni extera dominatione libera!“.

Regele Carol al XII-lea recunoscu neatârnarea Ucraine şi se legă să-şi dea tot concursul contra Rusiei pentru apărarea acestei neatârnări. Prin răsvrătirea Cazacilor contra Moscovei şi prin alianţa cu Turcii şi Tătarii, regele Svediei făurise planuri gigantice, de desinvolturi napoleoniene[378].

Dar soarta a voit altfel. Ruşii, izbutind să atragă pe câţiva polcovnici căzăceşti de partea lor, între cari pe Skoropadski, dejucară planurile strategice ale leului nebiruit, cum a fost numit Carol XII-lea, şi-i aplicară la Poltava o lovitură de care nu se mai putu reface. Bătălia dela Poltava din 27 Iunie 1709 a hotărît pentru secole soarta politică a Europei Orientale. Planurile politice ale lui Mazepa se înecară în valurile Niprului, deodată cu floarea armatelor svedeze şi căzăceşti. Numai cu mare greu izbuti Mazepa însoţit de craiul svedez să scape de urmărirea Ruşilor, refugiindu-se pe teritoriul turcesc, la Oceacov (Vozia), iar de acolo în raiaua Benderului (Tighina) la Varnița.

Cronicile moldoveneşti aduc contribuțiuni prețioase la istoria nenorocitului hatman al Cazacilor, care-şi găsise refugiul pe pământul românesc. Nicolae Costin relatează că intrarea lui Carol al XII-lea în ţara căzăcească s'a făcul prin „vicleşugul Mazepii, hatmanul căzăcesc, şi a polcovnicilor lui, carele din câţi hatmani căzăceşti, cei ce au fost înainte de dânsul, altul n'a fost mai credincios şi mai cinstit dânsul, care a fost şi jurat împăratului Petru, şi a ţinut hătmănia ani 22. După aceia dacă s'au îngrăşat şi s'au îmbuibat cu sfetnicii lui, cu polcovnicii, s'au viclenit de către stăpânul său ca şi Iuda, vânzând pe Domnul Isus Hristos „Jidovilor. Aşişderea a vrut să facă şi Mazepa stăpânului său Împăratului, precum odinioară s'a viclenit şi

[374] Cfr. N. P. Smochină, l. c., p. 175 urm.

[375] N. I. Kostomanov, Mazepa i Mazepinzii, St. Petersburg, 1905, vol. XVI, p. 559 urm.

[376] N. I. Kostomanov, Mazepa i Mazepinzii, St. Petersburg, 1905, vol. XVI, p. 555.; cfr. D. Doroszenko, Hatman Mazepa, sein Leben und Wirken, în „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte”, VII. pag. 51 urm.

[377] N. I. Kostomanov, Mazepa i Mazepinzii, St. Petersburg, 1905, vol. XVI, p. 628.

[378] D. Doroszenko, Hatman Mazepa, l. c. pag. 68.

Hmil hatmanul de sub Leşi“.

„După ce au intrat craiul şvezesc în ţeara căzăcească, iară Mazepa hatmanul a fost grijit bine cetatea Baturina unde era scaunul lui şi au lăsat în cetate oaste de a sa cu polcovnicul anume Cecel şi un general Neamţ Fridrich Kenicseka şi cu dânşii multe polcuri de Cazaci ce le zic serdenci, pe care umplându-i cu bani, şi nu numai la Paturina, ce şi prin alte cetăţi pe'n câteva, dându-le poruncă să nu cumva să sloboadă în cetăţi oşteni Moscali, ca să afle această cetate cu toate oştile a Zaporohăi cu toate cele trebuincioase ale oştei, cu toată gephăneaua, cu puşti, praf, gloanţe şi altele, ca să fie pentru treaba craiului şvezesc, ca să aibă din destul, când va face oaste împotriva Moscului. Iară Mazepa însuşi s'a sculat cu toţi polcovnicii ca să se închine craiului şvezesc“.

„Iar ţarul Petru, prinzând de veste aceasta, îndată în grabă au trimis trupe contra Baturinei şi ceru polcovnicilor Cecel şi Frederic să se predea, aducându-le la cunoştinţă că stăpânul lor Mazepa a trădat pe țar şi a trecut de partea lui Carol al XII-lea. Dar văzind sumeţia lor, Moscalii au dat năvală asupra cetăţii şi au dobândit-o; după aceia pre nimene n'au cruțat, ci până în copii de țiță, tot sub sabie au pus, de cura sângele pe ulițe ca râurile. Şi aşa au ars şi târgul cu biserică cu tot, de au rămas jărişte“.

„Gândul craiului Șvedului era suit sus şi cu laudă mare, care spun că au fost scris la împăratul Moscului să-i gatească conac la stoliţă, care era de a şi credere, că călcase câteva ţări: Şlezia, Saxonia, Litva, Curlandia, Jmundia şi Crăia Leşească, coborându-se până la Liov şi atâta avuţie strânsese fără număr, că unde mergea pe la cetăți arunca milioane de bani, de se răscumpăra ca din robie oamenii de prin cetăți de da Svezilor şi nimeni nu putea sta împotriva lor. Care apoi acea strânsoare cu nedreptate a lui întru mulți ani au grămădit-o; iară apoi într'un ceas au repus-o, (Scrie la sfânta scriptură: S'au înălțat până la cer şi S'au coborît până la iad“[379].

Și astfel continuă Nicolai Costin expunerea sa cu amănunte interesante ca un contemporan ce era în curs cu evenimentele. El descrie bătălia dela Poltava şi reproduce „Izvodul“ perderilor svedeze în oameni şi material[380].

Iar continuând, cronicarul moldovenesc zice: „Craiul şvezesc, după ce şi-au rapus oastea toată, şi au fugit trecând Niprul, împreună cu Mazepa Hatmanul, au nazuit la Turci, la cetatea Vozia, ci şi până acolo avutau piedică apa Buhului; că din urmă avea frică de gonaşi. Ce acolo la trecătoare, cine s'au tâmplat cu vase, s'au umplut de galbeni, şi Turci şi Cazaci; că întâi acel cu luntrea tindea vâsla de-i punea câte 16 galbeni de om şi apoi întra în luntre pe câţi oameni îi putea rădica şi aşa-i trecea în această parte de Buh despre Vozia. Iară şi până acolo i-au ajuns gonaşii Moscului (Cazacii şi Moldovenii) pe care ajungându-i, pe mulţi i-au omorit, şi i'au prins vii şi multă dobândă au luat dela dânşii...“

„Iară călărimea de Cazaci Zaporojeni ce s'au fost închinat sub protecţia craiului şvezesc, aşijderea şi o samă de Moldoveni, ce slujiau cu leafă craiului, văzând că nu pot trece Buhul şi având frică de în urmă de gonaşi, au luat câmpii cei pustii printre Nipru şi între Buh, spre Crâm, şi cu mare trudă, flămânzi şi însetaţi, au scăpat şi de acolo au mers la stăpânul lor craiul“[381].

Ion Neculce, un al doilea cronicar contemporan bine informat asupra evenimentelor timpului, ni spune următoarele: „Pacea în ţara Moldova era bună, iar în ţara Leşească şi în ţara Cazăcească şi în ţara Moschicească nu era pace. Craiul şvezesc după ce au trecut Niprul din Ţara Leşească în Ţara Căzăcească pe la Staridub, ieşit-au toţi Cazacii înaintea craiului, împreună cu Mazepa hatmanul lor de i s'au închinat. Şi au purces craiul prin Ţara Căzăcească cu toată oastea lui. Şi au purces în gios spre Poltava prin Ţara Căzăcească, având adeverinţă că ar veni şi Turcii şi Tătarii la dânsul, de va merge întins în steliţa moschicească pre de o parte, şi Stanislav craiu cu Leşii pre de altă parte. Și aşa cu acel gând s'au zăbovit pentru un an, în

379 Nic. Costin, l. c.. II, pag. 57 urm.
380 Nic. Costin, l. c.. II, pag. 63–68.
381 Nic. Costin, l. c.. II, pag. 68.

Ţara Căzăcească, de tot o strica şi o mânca. Iar împăratul moschicesc, văzând acel lucru aşa, îşi tot strângea oştile pe unde avea şi umbla tot zăhăindu-l pre de laturi, ca să-l flămânzească și să-l zăhăească".

„Turcii şi Tătarii tot cu minciuna l-au purtat pe craiul Svedului şi nu i-au mai dat agiutor. Aşijderea şi Stanislav craiu n'au putut să meargă în Ţara Moschicească, precum s'au fost sfătuit, că Leşii ţineau giumătate cu Stanislav craiu, iar giumătatea ţinea cu hătmanii lui Avgust craiu, cu Adam Sinavski şi Oglinski şi Zapieva şi cu o samă de Moscali despre Litva, ţineau calea lui Stanislav craiu. Cazacii iară au început a se împărecheare şi a fugire dela Mazepa şi a se ducere la Moscali. Când au fost în două-zeci și şepte de zile a lunei lui Iunie; cu două zile înainte Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, în anul 7217, „datu-s'au parola de bătălie. Şi aşa s'au bătut, lovindu-se oştile de îmbe părţi şi a biruit Moscul pe Şved. Şi încă craiul Svedului s'au şi rănit. Şi peste noapte numai că i-au căutat a fugire. Și au lăsat şi împreună cu Mazepa au fugit. Știind Mazepa rândul locului, l-au trecut Niprul şi Buhul tocmai la Vozia, cu vre'o mie de oameni numai călări; Moldoveni, Şvezi, Cazaci[382]. Iar altă oaste cât au avut craiul Şvezilor în Ţara Căzăcească, două obuzuri cu totul au luat-o Moscalii, cu generali, cu ofițeri, cu care, cu puşti, cu tobulci tot, şi cu multă avere, ce făcuse în Ţara Leşească şi Saxonia. Şi au trimis împăratul Moscului pre Şvezi pre toţi la robie la stoliță, iar pre Cazacii cei ce se închinară la Şvezi, pre toți i-aui pus sub sabie"[383].

Atâta ne spune cronicarul Neculce. Nicolai Costin este mai explicit. Dânsul ni aduce informaţiuni prețioase şi în legătură cu petrecerea lui Mazepa pe pământul Moldovei şi cu moartea lui, zicând:

„După ce au scăpat craiul la Vozia, de acolo s'au tras de au mers la Tighinea (ce se zice Bender) şi acolo s'au aşezat împreună cu Mazepa, hatmanul căzăcesc, şi cu alte capele de polcovnici, cari după aceia pentru creştinătate s'au poftit la Craiul şi la Mazepa, de i-au lăsat cu muieri, cu copii de au mers aici în târg la Iaşi, anume: Ioan Lomikovski, general obuznic, cu toți fii săi, Filip Orlic, pisar general cu toți canțelierii ce au fost de treaba oştilor căzăceşti, Dimitrie Horlenco, polovnicul de Preluca şi alţi polcovnici mai de jos. Și li-au dat Mihai-Vodă gazde bune aici în Iaşi, tot în curţi boerești, şi câte o ialoviţă de boer, că atunci venise în post, August în 12 zile"[384].

Primirea prietenoasă care se făcu la Iaşi polcovnicilor lui Mazepa se datoreşte şi faptului că ei erau înrudiţi cu Dănilă Apostol, polcovnic român cu mare trecere în lumea căzăcească. Într'o scrisoare către prinţul Golovkin, Mazepa zice: „Numitul polcovnic Dănilă Apostol este de viţă românească; în armata zaporojeană trece ca un viteaz vestit şi dintre toţi polcovnicii el este cel mai vechiu în oştire, el este unul dintre aceia, care a binemeritat încrederea şi iubirea întregei armate, cu deosebire a polcurilor combatante; obuznâiul general Lomikovski şi heneralnii sudiea Ciukevicz, precum şi polcovnicul de Preluzid îi sunt cuscri; polcovnicul de Lubensk îi este moş; polcovnicul de Nezin îi este cumnat, iar ceilalți polcovnici şi personagiile cele mai de vază, sunt înrudite de aproape cu dânsul sau se află în relaţie de intimă prietenie cu dânsul"[385]. Aşa se explică faptul că polcovnicii Ioan Lomikovski şi Dimitrie Horlenko de Preluca erau primiţi cu atâta ospitalitate la Iaşi. De altfel Dănilă Apostol era înrudit cu familii influente din Moldova[386]. Dimitrie Horlenco sau Gorlenco a petrecut mai mulţi ani la Iaşi, unde şedea în curţile marelui păharnic Gheorghiţă, ginerele hatmanului Alexandru Buhuş, care i le zălogise împreună cu moşia sa Burnareşti de lângă Chişinău, pentru un împrumut de 500 lei, contractat la 30 Iunie 1710[387]. Trecuseră patru ani şi Gheorghiţă, care se refugiase în Rusia cu Dim. Cantemir, nu apucase să restitue lui Gorlenco decât 274 lei din suma împrumutată. La 20 August 1724 Dimitrie Gorlenco, „polcovnicul oştirii zaporojene" zălogi curţile din Iași mitropotului Ghe-

[382] În amintirea acestei treceri forțate, o limbă de țară dela gura Bugului și-a numit numele „Bozomckas xoca", adecă limba de pământ românească. Cfr. Smochină. l. c. pag. 203.

[383] Ion Neculce, I, l. c. pag. 290 urm.

[384] N. Costin, l. c., p. 68.

[385] Bantiş Kamenski, Istoria Maloi Rossii, Moscova. 1826, II. par. 117; N. Markevicz, Istoria Maloi Rosii. Moscova, 1842, II. p. 443.; cfr. N. P. Smochină, l. c. pag. 182 urm.

[386] I. Ch. Engel, o. c. pag. 340.

[387] N. P. Smochină, l. c. pag. 213, anexă I.

deon pentru suma de 226 lei bătuţi. În actul de amanetare Gorlenco arată că a stat în acea curte vro 5 ani şi mai bine şi că fiind în „ţară străină“ a primit dela Domnul Moldovei Nicolae Voevod „cinstită carte de volnicie, ori să le vândă aceale curţi, cui s'ar găsi, ori să le zălogească unde va putea“[388]. Se vedea că în vremea aceia Gorlenco se pregătia să părăsească Iaşii şi să se reîntoarcă în Ucraina. In Iaşi Gorlenco îşi câştigase mulţi prieteni, printre care se afla şi mitropolitul Ghedeon. Cu ajutorul lor, pribeagul căuta să creeze în Moldova rusofilă de atunci un curent favorabil cauzei ucrainene. Fiul său Andrei, ginerele lui Dănilă Apostol, rămăsese în Ucraina şi prin el Gorlenco întreținea legături cu patria sa[389].

Curând după aceia sosi la Tighina şi un general svedez cu vr'o 600 de Şvedezi şi 700 de Cazaci ca să erneze în Moldova. Mihai Racoviţă îi îndreptă spre ținutul Sucevei ca să erneze acolo. Despre aceasta aflase grupul de armată rusesc care urmărea mişcările craiului şvedez. „Bregadirul cu oastea de strajă“ lovi fără veste pe Svedezi şi pre toți i-au „luat de grumade i-au dus la robie“. „Iar Cazacii au dat într'o luncă de pădure, apărându-se şi şi-au scutit viaţa; iar mulţi şi-au pus şi capetele acolo. Ce nici aceştia n'ar fi scăpat, ci i-au lăsat fiind creştini pravoslavnici; au socotit oricine, să nu încapă pe mâna lui țar Petru că i-ar fi belit de vii“[390]. Astfel înțelegeau Românii Moldoveni să ofere azil Cazacilor pravoslavnici şi comandanților lor şi să-i scăpe de urgia asupritorilor. Atacul prin surprindere dela Cernăuţi a indispus pe Sultan, care detronă pe Mihai-Racoviţă din scaunul Moldovei şi-l aruncă în închisoare „la Edecole cu toată casa lui“.

Vârsta înaintată de 75 de ani precum şi decepţiile şi ostenelile războiului nenorocit, zdruncinară sănătatea bătrânului hatman, încât nu i-a mai fost îngăduit de soartă să-şi revadă patria iubită. Mazepa muri în exil pe pământul românesc la Tighina. Istoricul Doroszenko, în recenta sa monografie asupra lui Mazepa, pune ziua morţii la 2 Octomvrie 1709. Scurt înainte de moarte, Mazepa aruncă în foc toată arhiva sa personală, ca să nu sufere şi aceia, pe care inamicii săi îi suspicionau. „Eu am vrut numai binele patriei mele, dar soarta a vrut altfel, Dumnezeu ştie pentru ce“, ar fi fost ultimele cuvinte ale războinicului hatman[391].

Nicolai Costin, contemporan evenimentelor, fixează data morţii lui Mazepa pe ziua de 18 Martie 1710 şi ne dă asupra ei următoarele amănunte: „Intr'acest an 7710, la luna lui Martie 18 zile, au murit şi Mazepa, hatmanul căzăcesc, la Tighinea, şi l-au astrucat în biserică la un sat anume Varnița, ce este lângă cetatea Tighina. De acolo sau mutat trupul la Galaţi de s'au îngropat în mănăstire la Sfeti George, şi nici acolo, n'au avut odihnă. Spun că l-au desgropat Turcii la vremea răscoalei lui Dumitraşcu-Vodă, când au robit oamenii din Galaţi, de i-au ajuns oasele la țărmurile Dunărei; pe carei nici după moartea lui nu l-au răbdat nici pământul“.

„Spun precum la moartea lui s'au găsit 160.000 de galbeni de aur, fără de bani de argint, fără taleri, fără portori şi fără capeice, şi alte scule de aur şi argint şi fără de haine scumpe. Ce din aceşti galbeni au mâncat vr'o 40.000 şi craiul şvezesc, iar ceilalți au rămas la mâna nepotului său Voinarovski. Aşa plăteşte această lume celor ce nu se satură de lăcomia ei şi de mărirea ei. Că avuţia lui au rămas la mâna cui n'au gândit; iar el nici parte de țărână odihnitoare trupului lui n'au avut, ce au rămas numai cu fapte, din care faptă multă robie şi vărsare de sânge s'au făcut între creştini“.

„Iară după moartea lui, rădicat'au craiul şvezesc hatman pe pisarul lui Mazepa, pe Filip Orlik, care de atunci tot hătmăneşte pe loc la Tighinea, nu ştim până când; că unde cură apa răpede anevoie este împotriva repegiunei ei a înota. Ce înainte precum se va lucra, vremea va arăta“[392].

Dimitrie Cantemir susţine că Mazepa şi alţii informau pe sultan, că Constantin Brâncoveanu, voevodul Ţării-Româneşti, ar sta în corespondenţă secretă cu ţarul, că s'ar purta cu gândul de a se rupe dela imperiul

[388] N. P. Smochină, l. c. pag. 214, anexă II.
[389] N. P. Smochină, l. c. pag. 204 urm.
[390] N. Costin, l. c., p. 69.
[391] D. Doroszenko, l. c., pag. 73.
[392] N. Costin, l. c., p. 69 urm.

otoman, iar pentru cazul când ţarul ar intra în Moldova, i-ar fi promis 30.000 de oameni şi proviziuni pe mulţi ani înainte, şi că pentru întărirea acestei alianțe, ţarul ar fi făcut pe domnul muntean cavaler al ordinului Sf. Andrei[393].

Engel pune moartea lui Mazepa la 22 Septemvrie 1709 şi-i dă o vârstă de numai 62 de ani. Prohodul s'ar fi făcut la Tighina, iar înmormântarea la Iaşi (!). În fruntea carului mortual, tras de 6 cai albi, ar fi fost purtat buzduganul de hatman împodobit cu pietre scumpe. În urma sicriului păşiau femei bocitoare după datina ţării[394].

Dintre toate relaţiunile acestea, cea a lui Nicolai Costin pare cea mai vrednică de crezământ. Fapt istoric rămâne, că Mazepa hatmanul şi puţinii credincioși dintre Cazaci ce i-au mai rămas după înfrângerea dela Poltava, au găsit refugiu în Moldova ospitalieră și apărătoare efectivă contra inamicilor săi. În schimb guvernul habsburgic dela Viena dăduse ordine severe autorităţilor austriace din Ardeal, să aresteze pe Mazepa, îndată ce s'ar încumeta să calce pe teritoriul habsburgic, şi să-l extrădeze fără întârziere ţarului rusesc[395].

Soarta tragică a lui Ivan Stefahovicz Mazepa şi prin el a Ucrainei, a găsit mare răsunet în Europa. Lordul Byron i-a închinat o odă iar pictorul Horace Vernier a prins în 2 tablouri momente din sbuciumata viaţă a hatmanului. Ore care ar fi judecata istoriei asupra faptelor sale, un merit al său rămâne incontestabil şi anume gestul său îndrăzneţ de a fi încercat să împingă soarta patriei sale în angrenajul istoriei şi să realizeze, cu ajutorul lui Carol al XII-lea, ceia ce n'a izbutit nici Hmelnicki şi nici Doroszenko: independența Ucrainei[396].

Urmaşul lui Mazepa în hătmănia Ucrainei a fost Filip Orlik, care, după vorba cronicarului, a tot hătmănit pe loc la Tighina, fără să se fi putut reîntoarce cândva acasă. Străduințele sale în acest scop au rămas zădarnice. Într'o scrisoare către Dănilă Apostol, hatmanul Orlik declară că pacea dintre Rusia şi Ucraina poate deveni posibilă numai atunci când Ucraina va rămâne „republică independentă“, când hatmanul ei va fi liber ales, fără nici o presiune din afară şi când ţarul nu va impune la conducere oameni străini de norodul ucrainean, ca Moscali, Români, Sârbi ş, a.[397]. Cazacii refugiați n'au mai putut suporta exilul şi s'au reîntors mai târziu în Ucraina rusească. Petru cel Mare reduse atribuţiile hatmanului în aşa fel, încât el desființă de fapt această demnitate. În locul polcovnicilor aleşi, cari comandau regimentele, adică circumscripțiile administrative, împăratul numi. ofiţeri de încredere, iar Ucraina era împănată de trupe ruseşti. După moartea lui Skoropadski, ţarul desființă hătmănia şi institui la Moscova aşa numita „Cancelarie pentru afacerile maloruse“.

Împărăteasa Catarina va continuă politica de opresiune inaugurată de soţul ei. Țarul Petru al Il-lea se arată mai accesibil pentru revendicările ucrainene. El desființă „cancelaria malorusă“ şi instală pe Dănilă Apostol în demnitatea de hatman (1727). După Engel, Apostol ar fi fost un vrednic urmaş al lui Hmelinicki, care restabili pacea internă, fără să ajungă un trădător al libertății naționale[398]. Hatmanul Dănilă Apostol luă parte cu Cazacii săi la luptele contra Astrahanului și alăturea de Dim. Cantemir la expediţia contra Persiei[399]. Dar după moartea lui Dănilă Apostol, împărăteasa Ana reînființă cancelaria sau „colegiul malorus“. Sub împărăteasa Elisabeta fu reînființată hătmănia și încredințată lui Chiril Rasumovski, fratele soțului morganatic al împărătesei. Hătmănia lui Rasumovski a fost pentru Ucraina o epocă de ordine și pace relaiivă, în care însă procesul de rusificare a administraţiei făcea mari progrese. Starea aceasta de lucruri s'a schimbat subit sub împărăteasa Catarina a II-a. Ucrainţii cerură nouii împărătese să distingă pe Rasumovski, conferind familie sale hătmănia ereditară. Cererea aceasta, pentru care se adunaseră şi semnături, a produs efectul

393 Dim. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, II, Bucureşti, 1876, pag. 787.

394 S. Tomaszivsky, Mazepa şi politica austriacă în „Nemoriile Soc. Sevezenko din Liov", vol, 92, p. 244 urm.

395 D. Donoszenko, Die Ukraine im Lichte der wesfeuropäischen Literaten, în „Abbandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin“, vol. I, 1927, p. 8 urm.; cfr. Voltaire, Histoire de Charles XII, ed. A. Waddington, p. 132 urm.

396 Engel, l. c., p. 321.

397 N. I. Kostomarov, „Mazepa i mazepință“ în Sobranie Soc. Ist. Monogr. Kniga 6. tom. XVI. St. Petersburg, 1905, p. 739; cfr. N. Smocrină, l. c., p. 204.

398 Engel, l. c., p. 348.

399 Bantus-Kamenski, IV. Pag. 63.

contrar. Împărăteasa desfiinţă la 1764 demnitatea de hatman şi trecu atribuţiile acestuia asupra unui guvernator general, ajutat de un colegiu administrativ, compus din sfetnici ruşi şi ucraineni.

Reforma aceasta trezi grave nemulţumiri în Ucraina. Ucrainţii cereau reînfiinţarea hătmăniei şi restabilirea vechilor raporturi politice dintre Ucraina şi Rusia, pe temeiul „articelelor lui Bogdan Hmelnicki", care n'ar fi fost abrogate nici odată. Dar nemulţumirile acestea n'au putut abate pe împărăteasă dela hotărîrea ei de a disconsidera autonomia Ucrainei şi de a preface ţara într'o simplă gubernie a imperiului moscovit.

În 1775 generalul Potemkin lovi, din ordinul împărătesei, siciurele zaporojene şi dărâmă astfel şi ultimul refugiu al străvechilor tradiţiuni căzăceşti. Astfel se încheiă epoca eroică a Căzăcimii, care mai trăeşte doar în literatura populară.

Prin tratatul de pace dela Kiuciuk-HKainargi din 1774 Rusia înglobă în hotarele imperiului regiunea ucraineană până la Bug. Iar prin tratatul de pace încheiat la Iaşi în 1792, ea anexă şi „Ucraina Hanului" dintre Bug şi Nistru, aşezându-şi hotarul dealungul acestui fluviu. Prin pacea dela Bucureşti, Rusia trecu Nistrul şi ajunse până la Prut, cuprinzând în graniţele ei şi o bună parte din Moldova Românească: Basarabia. În 1783 s'a introdus iobăgia rusească şi în Ucraina. Cu supunerea bisericii ucrainene din Kiev jurisdicţiei patriarhiei din Moscova, s'a înlăturat şi ultima piedică din calea rusificării depline a Ucrainei[400].

[400] M. Hauszewski, Die ukrainische Frage, etc. p. 27 urm.; cfr. A. I. Efremenko, Istoria Ukrainskago Naroda, I–II, St. Petersburg, 1906.

XIII. Raporturile de bună vecinătate între Români şi Ucrainţi

După moartea lui Mazepa s'a lichidat şi această a doua formă politică prin care a trecut destinul poporului ucrainean. Vechiul imperiu din Kiev a căzut sub loviturile Tătarilor. Republica căzăcească ce pormise din Ucraina, adecă dela marca de graniţă de pe Nipru, după un avânt războinic, se descompuse în elementele teritoriale din care fusese alcătuită, astfel că unele se reîntoarseră din nou la Polonia, din care fuseseră desprinse, iar altele se îndreptară spre Rusia ţaristă, până ce ajunseră să fie înglobate din nou în hotarele politice ale acestor state.

Legătura organică între aceste două formaţiuni politice n'a fost scoasă în relief de nimeni mai bine ca de Miron Costin care în preţioasa sa cronică moldovenească, arată cum „erau Cazacii de neamul lor Ruşi, adecă rămășiță din oştenii cnezilor rusești, cari după căderea Kievului şi subjugarea leşească, au hălăduit pe Nipru în jos până la praguri, trăind sub ascultarea crailor leşeşti, slobozi de vecinătate sau iobăgie, în chipul oştenilor, cu hrană slobodă pe Nipru".

Bogdan Hmeinicki a desfăşurat steagul libertății şi a luptat pentru dobândirea ei şi cu Polonii şi cu Ruşii şi cu Tătarii. Succesele sale au fost însă foarte nestatornice şi schimbătoare, ca şi forţele politice şi militare de care dispunea numai vremelnic. De asemenea au rămas nestatornicite şi granițele hătmăniei sale, cari nici odată n'au atins Nistru, necum să cuprindă fâşii din teritoriul Moldovei. În cele din urmă Hmelnicki a recunescut suzeranitatea ţarului rusesc, pentru a găsi la Moscova reazemul cuvenit în lupta sa contra Poloniei. Dar curând războinicul hatman și-a dat scama că Rusia urmăria scopuri egoiste de expansiune şi că suzeranitatea ci trebuia să ducă fatal la o anexiune inevitabilă.

De aceia Petru Doroszenko, neîncrezându-se nici în Ruşi şi nici în Poloni, preferi suzeranitatea păgână, celei creștine. El se închină sultanului, care-i făgădui întregirea Ucrainei în hotarele ei etnice, uzurpate de Poloni şi de Ruşi. Nici în aceste planuri teritoriale aşa de îndrăznețe, nu se menţionează nicăirea de revendicări ucrainene dincoace de Nistru în Moldova românească. Ci dimpotrivă, după căderea lui Doroszenko, Poarta se gândi să unească politiceşte ţara cu Moldova, încredințând hătmănia Ucrainei lui DucaVodă, domn al Moldovei, pentru a realiza astfel unirea personală între ambele ţări vecine. Nu hatmanul ucrainean ajunse domn al Moldovei, ci voevodul Moldovei întruni în persoana sa și hătmănia Ucrainei. Catastrofa Turcilor la Viena puse capăt suzeranității lor asupra Ucrainei și prin aceasta se sparse şi uniunea personală dintre Ucraina şi Moldova.

Rusia lui Petru-cel-Mare deveni tot mai amenințătoare, decând nici Polonia şi nici Turcia nu-i mai puteau opune o împotrivire serioasă în Ucraina. Atunci Mazepa recurse la ajutorul svedez, pentru salvarea republicei căzăceşti. Dar soarta i-a fost vitrigă. Înfrângerea dela Poltava a pecetluit soarta Ucrainei, iar nenorocitul hatman găsi refugiu şi adăpost pe pământul ospitalier al Moldovei, unde şi muri. Dar nici îndrăzneţele planuri ale lui Mazepa nu atingeau pământul Moldovei, a cărui integritate a fost lezată numai mai târziu de Austria şi Rusia în mod samavolnic şi din năzuinţe imperialiste şi nicidecum cu revendicări de pretinse drepturi etnice sau istorice, precum se face astăzi.

Revendicările teritoriale ale Ucrainţilor se opriau totdeauna la Nistru. Credinţa aceasta era aşa de înrădăcinată în conştiinţa obştească, încăt palatinul de Bračlav, Martin Chometovski, putea să declare într'un act de hotărnicie din 14 Octomvrie 1703 că: „Inter nos et Valabhiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit", adecă între Ucraina şi România însuşi bunul Dumnezeu a săpat un hotar veşnic, prin apa Nistrului[401].

In domeniul vieţii politice, ca şi în cel al vieţii culturale şi bisericeşti, Românii s'au validat totdeauna ca prieteni şi buni vecini ai Ucrainţilor. În armatele căzăceşti elementul românesc era foarte numeros şi foarte bine apreciat. Români ca Apostol, Movilă, Puşcariu şi alţii, au îndeplinit cu vrednicie roluri istorice de hatmani ai Cazacilor. Numărul polcovnicelor români era destul de mare. Nu era luptă mai grea, la care să

[401] Hurmuzaki, Documente II, Supl. III, pag. 293.

nu fi luat parte şi contingente de Români.

Iar faţă de pribegii ucraineni, Moldovenii s'au arătat totdeauna cu prietenie şi dragoste creştinească. Pribegii de seamă ca Horlenko, petreceau la Iaşi în cercul boerilor români. Pe tovarăşii de luptă ai lui Mazepa, refugiaţi în Moldova, Românii i-au protejat şi apărat contra următitorilor lor. Nicolai Costin arată, că pe aceştia Moldovenii i-au scăpat, „fiindcă erau creştini pravoslavnici şi fiindcă socotea oricine să nu încapă pe mână ţarului că i-ar fi belit de vii“.

Hatmanul Iuraşco Hmelnicki a fost salutat la trecerea sa prin Iaşi de însuşi cronicarul Miron Costin, cu o frumoasă cuvântare în limba latină, prin care din toată curăţenia inimii ura noului hatman să ajungă cu bine în patria sa şi să fie primit acolo cu încredere de ai săi.

Ca hatman al Ucrainei, Duca-Vodă şi-a câştigat merite cu aşezarea şi reîmpopularea ţării şi cu înviorarea vieţii economice şi culturale. Scrisoarea sa către Samoilovicz dă cea mai bună dovadă pentru solicitudinea sa faţă de nouii săi supuşi ucraineni.

Aceste raporturi de prietenie şi bună vecinătate s'au menţinut neclintite până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, când centrul de propagandă ucraineană, se mută dela Kiev la Liov, capitala Galiţiei austriace. În istoricul problemei ucrainene, care serveşte de introducere la studiul de faţă, s'a arătat mai pe larg, cum ideia naţională ucraineană, izgonită de atotputernicia ţaristă din domeniul preocupărilor politice, îşi luă refugiul în poezia populară, pe care nimeni nu e putea smulge din sufletul norodului. În regiunile Niprului amintirea luptelor eroice pentru libertate nu despăruse nici odată din conştiinţa naţională ucraineană. Pornind dela studiul datinelor şi obiceiurilor populare, cărturarii maloruşi începură să-şi dea seama de marea deosebire ce există între folklorul ucrainean şi cel rusesc. Constatările acestea îi transpuneau involuntar în domeniul politic, trezind dorul de a vedea reînviind vremurile bătrâne. Astfel luară fiinţă asociaţiuni literare ucrainene mai ales în raza de influenţă a universităţii din Harkov, unde amintirea eroizmului căzăcesc era mai vie. Acolo apărură şi primele publicaţiuni folkloriste în dialectul malorus. În fruntea acestor asociaţii literare stetea „Frăţia Chiril şi Metodie“, care luă fiinţă la 1848 în Kiev, la îndemnul istoricului Kostomarov. Din cercul ei făcea parte şi scriitorul Taras Szevczenko, cel mai credincios interpret al suterinţelor naţionale şi al năzuinţelor şi dorurilor politice neimplinite. El nădăjduia că:

„Se vor libera curând
Oamenii încătuşaţi;
Va suna ceasul judecăţii,
Se vor rosti munţii şi Nipru“.

În cercul de activitate al acestor asociaţiuni întrau şi preocupările de ordin politic şi social. Dar cum faţă de vigilenţa guvernului ţarist, scopul adevărat al mişcării nu se putea spune pe faţă, s'a recurs la expedientul unei federaţiuni panslave sub sceptrul ţarului, din care să facă parte şi Ucraina autonomă. Dar şi aceasta era prea riscat pentru vremurile acelea şi de aceia guvernul ţarist luă din timp măsuri drastice contra acestor mişcări „separatiste“. Prin un ucaz imperial din 1876 se opri orice publicaţie în limba malorusă, precum şi importul de scrieri de acest fel, ce veniau din străinătate.

În condiţiunite acestea propaganda politică ucraineană nu mai putea fi continuată cu succes în vechea Ucraină căzăcească. Centrul propagandei trebuia să fie transpus în alt loc, unde se prezentau condiţiuni mai prielnice pentru desfăşurarea ei. Şi acel loc era Liovul, capitala Galiţiei austriace, unde guvernul habsburgic tolera cu plăcere o mişcare, ce era îndreptată contra integrităţii imperiului rusesc. Populaţiunea ucraineană de acolo, unită de mult cu biserica catolică, putea fi folosită foarte bine pentru scopurile acestea, Dar guvernul habsburgic mai avea încă şi un alt motiv să canalizeze această mişcare, adecă acela de a o putea îndrepta contra preponderantei politice poloneze în Galiţia şi a celei româneşti în Bucovina. Scopul principal putea fi atins prin combaterea efectivă a propagandei naţionale ruseşti în Galiţia şi Bucovina şi prin sprijinirea şi încurajarea mişcării ucrainene îndreptată contra Rusiei ortodoxe.

Încă de pe la 1835 istoricul Pogodin, secondat de Zubrycki, propovăduia în Galiţia credinţa în unitatea

norodului rus din Carpaţi până în Urali şi de acolo până la Vladivostok. Iar la 1866 apăru la Liov organul rusofil „Slovo“ pentru susţinerea, şi pe cale publicistică, a acestei credinţe. Mişcarea aceasta fu continuaţă apoi de Dudykievicşi existinsă şi asupra Bucovinei şi Rusiei Subcarpatice; aderenţii îşi ziceau Ruteni-bătrâni, spre deosebire de Rutenii-tineri, cari profesau credințe politice ucrainene.

Mişcarea naţional-ucraineană cuprinse mai întâi în mrejele ei tineretul dela seminarul unit din Liov. În frunte erau Szaszkiewiez, Holowacki şi Wagilowicz, cari porniau şi ei, ca şi conaţionalii lor dela Nipru, dela cultivarea folklorului ucrainean prin publicarea de poezii populare în „Zina Nistrului“ (Rusalka Dnistrowaja) la 1837, ca o contrabalansă a acţiunii lui Pogodin. Guvernul austriac nu-și dedea încă bine seama de scopurile radical opuse ale ambelor mişcări. Dar cum Austria era stăpânită de idei feudale, guvernul ei nu putea privi cu ochi buni o asemenea mişcare democratică-nihilistă, şi de aceea o opri, dând curs liber mişcării rusofile, mai ales la 1848, când era silită să solicite intervenția armatelor ruseşti în Transilvania, pentru a înăduşi mişcările revoluţionare de acolo.

După potolirea revoluţiei dela 1848, Austria începu să-şi dea seama că nici curentul ucrainean, dar nici cel rusofil nu cadrau cu politica ei de stat. De aceea ea căută să încadreze pe Ruteni, cum se numiau ei atunci, în planurile ei politice, şi anume să facă din ei masa de manevră, pe care să o poată întrebuința, după nevoi şi împrejurări, când contra Polonilor în Galiţia, când contra Ungurilor în Rusia Subcarpatică, când contra Românilor în Bucovira. În scopul acesta contele Stadion, guvernatorul Galiției, „descoperi“ politicește pe Ruteni şi li dădu tot concursul la organizarea lor națională. Asttel luă fiinţă consiliul lor național „rada ruska“ din Liov cu organul ei de publicitate „Zerja Halycka“ adecă Zorile Galiţiei. Programul politic era împărțirea Galiției în două, în așa fel ca din partea orientală să se alcătuiască o nouă „provincie de coroană“ autonomă, căreia să i se înglobeze şi Bucovina. În provincia aceasta limba oficială urma să fie cea ruteană, atât în administraţie cât şi în școală și biserică[402].

Dar programul acesta politic a încăput între două focuri, cel polon din flancul stâng, şi cel român din flancul drept, astfel că el n'a putut fi realizat. Până la războiul mondial Austria, încolţită de Poloni şi de Români, n'a putut satisface pretenţiile Rutenilor în această privinţă, mărginindu-se cel mai mult la întărirea situaţiei lor atât faţă de Poloni în Galiţia, cât şi faţă de Români în Bucovina. Și aceasta mai ales depe la 1890 încoace, când prin trecerea marelui luptător pentru cauza ucraineană, a profesorului Mihail Hruszewski, dela Kiev la Liov, mişcarea naţională ruteană primi un nou avânt şi se şi războteză în ucraineană. Revindecările politice, ale partidului naţional-democrat, creat de Hruszewski, sunt cele vechi, culminând în cererea ca teritoriul locuit de Ruteni în Austria, să formeze o provincie aparte şi unitară, cu o largă autonomie administrativă şi legislativă. În scopul acesta Galiţia să fe împărțită în două în aşa fel, ca partea ruteană să fie unită cu Bucovina într'o provincie de coroană proprie cu administraţie autonomă şi cu dieta ei provincială. Pentru înfăptuirea acestui plan politic cu un ceas mai degrabă, fruntaşi ucrainieni din Galiţia şi din Bucovina dădeau guvernanţilor dela Viena să înțeleagă că realizarea acestei Ucraine Mici, un fel de Piemiont revendicativ, ar fi numai prima etapă în drumul triumfal al Habsburgilor spre inima Rusiei țariste, care trebuia să ducă la înfăptuirea Ucrainei Mari din Carpaţi până în Caucaz sub supremaţia Austriei. Din această mare Ucraină urma să facă parte şi ţările române Bucovina şi Basarabia, ba chiar şi Moldova până la Siret, dacă nu chiar întreagă. Într'o vreme arhiducele Franz-Ferdinand, nenorocitul moştenitor al tronului habsburgic, se visa chiar Impărat al Ucrainei, iar plăzmuitorii acestor planuri fantastice se grăbiau chiar să răspândească broşuri şi ilustrații amăgitoare, care înfățișau ceremonialul încoronării arhiducelui ca hatman al Ucrainei la Kiev.

Pentru accentuarea şi mai vădită a acestei politici fantastice şi pentru adâncirea popularității habsburgice în păturile largi ale populațiunii ucrainene, împăratul Franz-Iosef se hotări să trimită pe nepotul său, arhiducele Karl, îndată după căsătoria acestuia cu prinţesa Zita, în garnizoană la Colomea, în centrul populaţiunii

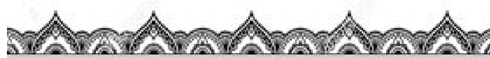
[402] I. Krevecki, Împărțirea Galiției, în „Mem. Soc. Szewczenko“, 93–94, 1920.; cfr. „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte“, I, pag. 297 urm.

ucrainene din Galiţia. Arhiducele a fost acolo aclamat de Ucrainţi care îşi puneau toată nădejdea în el şi în Casa de Habsburg. Dela Colomea arhiducele Karl vizita adese şi Cernăuţi, unde cumpăra broderii româneşti pentru a aduce niţică variaţie în decorul locuinţei sale din Colomea, împodobită numai cu produse ale hărniciei populare ucrainene şi huţăneşti. În felul acesta căută diplomaţia austriacă să câştige simpatiile populaţiunii ucrainene în pragul izbucnirii războiului mondial, când se aştepta prăbuşirea Rusiei şi ridicarea pe ruinele ei a unei Ucraine-Mlari, sub flamura habsburgică.

Aşa se explică faptul că la izbucnirea războiului mondial se organiză, sub auspiciile guvernului austriac, o legiune de voluntari ucraineni, chemată să năvălească în Ucraina rusească şi să cheme pe conaţionalii lor de acolo, ca pe vremea lui Hmelnicki la răscoală contra ţarismului şi la proclamarea Ucrainei independente. Zelul acesta patriotic a fost imitat şi în Bucovina de renegatul Nicolai Wassilko, care chemă populaţia huţănească sub arme, formând din ea o legiune de Ucrainţi bucovineni, care avea menirea să oprească, sub comanda iperzelosului comandant de jandarmi Eduard Fischer, invazia armatelor ţariste în Bucovina. Înarmaţi cu pistoale şi săcaluşuri, legionarii ucraineni fugiau mâncând pământul în faţa trupelor regulate ruseşti, până la complecta lor risipire şi nimicire. Pilda vinovată şi uşuratică a lui Nicolai Wassilko a fost urmată de Aurel Onciul cu legionarii români, cari suferiră acelaşi lamentabil eşec[403].

În cursul războiului mondial, când armatele țarului se revărsau cotropitoare asupra Bucovinei şi Galiției şi când Austria avea nevoie de simpatiile Ucrainţilor, promisiunile ci faţă de aceştia curgeau gârlă, amăgindu-se unii pe alţii. Aceştia se încredeau prea mult în puterea de rezistență a Austriei, acel conglomerat politic hibrid şi de mult menit pieirii.

In urmărirea scopurilor lor politice, conducătorii ucraineni au nesocotit însă pe vecinii lor poloni şi români. Ucrainţii, cari de sute de ani n'au trăit în statul lor naţional, au pierdut noțiunea granițelor etnice şi politice. În drumul aspiraţiunilor lor, ei trebuiau fatal să se izbească de Poloni, cu zeci de milioane de conaţionali şi cu străvechi tradiţiuni politice până la Nipru. Ei au desconsiderat şi pe Români, cari în tot trecutul lor, precum am văzut, n'au comis niciodată vre-un act de ostilitate contra Ucrainţilor, ci dimpotrivă au luptat alături de ei şi le-au oferit ospitalitate largă, de câte ori aveau nevoe de ea. Oamenii lor cu răspundere au mai scăpat din vedere că Românii din Bucovina, ca şi cei din Basarabia, aveau la spatele lor milioane de conaţionali liberi, gata ori când să sară în ajutorul lor şi să-i desrobească, precum s'a şi întâmplat de fapt în războiul mondial. În loc deci să caute o înțelegere cu vecinii lor de sub jugul străin, dela om la om, dela popor la popor, Ucrainţii s’au bizuit prea mult pe guvernul dela Viena, aşteptând totul dela atotputernicia lui. În miopia lor politică, ei nu-şi dădeau seama, că guvernul austriac, oricât de binevoitor ar fi fost faţă de ei, nu putea disconsidera în aşa măsură pe Poloni şi Români, încât să-i împingă la o duşmănie făţişă contra Austriei. Greşelile acestea politice s'au răzbunat la sfârşitul războiului mondial, când Ucrainţii, după ce Austria muribundă îşi retrase mâna protectoară dela ei, au rămas complect izolaţi şi părăsiţi de toţi vecinii, a căror prietenie dânşii n'au cultivat-o nici odată.

[403] Cfr. Ep. Fischer, Warum Tausende sterben musten, în „Wiener Sonne und Montags-Zeitung“, 1928, Nr. 15–26,; Teodor Balan, Bucovina în războiul mondial, Cernăuţi, 1929, în „Codru Cosminului”, IV, p. 24 urm.; Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, Bucureşti, 1928, p. 14.

XIV. Înăsprirea disensiunilor dintre Români şi Ucrainţii austriaci în timpul răsboiului mondial

La izbucnirea răsboiului mondial, disenziunile de până atunci între Români şi Ucrainţi luară un caracter cu mult mai serios şi mai ameninţător. Şi Românii ca şi Ucrainţii îşi dedeau seama că a sunat ceasul marilor hotăriri. Punctul de vedere al Românilor bucovineni era clar şi precis. Ei nu doriau alta decât repararea furtului de ţară dela 1775, prin reîntoarcerea lor la patria mamă cu întreaga lor zestre, morală, culturală şi teritorială. Vechi şi nestrămutat rămăsese hotarul dela Ceremuş, Colacin şi Nistru faţă de Polonia. Austriacii îl respectară neatins între Galiţia şi Bucovina. Românii luptaseră 6 veacuri pentru apărarea lui şi ei nu cereau altceva decât respectarea acestei graniţe şi din partea Ucrainților, cărora în cursul istoriei nu li stătuseră nici odată în calea năzuinţilor legitime spre realizarea idealului lor naţional.

Am văzut că în trecutul istoric de sute de ani, raporturile de vecinătate între Români şi Ucrainţi au fost din cele mai bune şi mai cordiale. Ucrainţii din Galiţia au găsit totdeauna la Românii din Moldova învecinată cea mai largă bunăvoință şi cea mai prietenoasă vecinătate. Intervenţia voevozilor moldoveni în favorul lor şi numeroasele ctitorii bisericeşti din Galiţia dau cea mai bună dovadă despre aceasta. Stăpânirele moldoveneşti în Pocuția şi în Ucraina, au fost bine primite de populația ucraineană. Românii erau socotiți ca izbăvitori de jugul străin, feudal şi catolic. Amintirea lui Ștefan-cel-Mare trăeşte, precum am văzut, în poezia populară ucraineană. De altfel aceste stăpâniri au fost numai vremelnice şi nici când Românii nu s'au gândit la cuceriri războinice pe socoteala vecinilor lor.

Pe de altă parte, trebue să recunoaştem că în vechime aspiraţiunile politice ucrainene n'au fost îndreptate nici odată contra integrităţii ţării noastre. Acest respect faţă de drepturile noastre inprescriptibile asupra pământului românesc a găsit chiar cea mai frumoasă expresie într'o declaraţiune oficială, că însuşi bunul Dumnezeu prin apa Nistrului a săpat un hotar veşnic între Români şi Ucrainţi. Nu cunoaştem nici o mărturie istorică, prin care Ucrainții să fi ridicat pretenţii întemeiate asupra teritoriului românesc. De aceia până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, între Români şi Ucrainţi, au şi dăinuit cele mai prietenoase raporturi de bună vecinătate, neavând nici unii nici alţii ceva de împărțit între ei.

De prima inadvertenţă faţă de Români, se făcură vinovaţi Ucrainţii numai în clipele hotărîtoare dela 1848, când se opuseră deslipirii Bucovinei de Galiţia şi constituirii ei într'o provincie autonomă românească, cerând înglobarea ei la Galiţia ucraineană. Cererea a fost respinsă de constituanta dela Kremsir, dar ghimpele a rămas în rana care nu s'a închis până la unirea Bucovinei cu patria mamă. De atunci încoace Ucrainţii n'au contenit a jigni pe Românii bucovineni cu fel de fel de contestațiuni şi proteste contra caracterului românesc al Moldovei-de-Sus sau Bucovina, adecă faget sau „silva faginalis" a documentelor vechi, cum încercară ocupanţii austriaci din 1775 să răsboteze acest vechiu ținut al Moldovei, pentru a masca cu un nume fictiv furtul de țară în ochii diplomaţiei europene. Agitaţiuniea aceasta mergea crescând, până ce autorul faimosului „Glas către norod şi îndeosebi către norodul rusesc din Bucovina" declara sus şi tare că Ucrainţii sunt norodul cel mai numeros în Bucovina, că ei ar fi ajuns stăpâni în ţara aceasta şi că toți ceilalți câţi ar fi năvălit mai târziu în această ţară să aibă respect de ei, o pretenţie care trezi indignarea pâna şi a blajinului profesor de teologie Vasile Lepta, mitropolitul Vladimir de mai târziu.

Originea Ucrainţilor din Bucovina şi raportul lor numeric faţă de Români a format obiectul unui studiu amănunţit. Rezultatele au fost expuse de autorul acestei scrieri într'o lucrare mai mare apărută la Bucureşti şi în limba germană, ca să fie astfel accesibilă şi cercetătorilor neromâni[404]. Rezultatele se bazează pe documente şi n'au fost până acum contestate de nimeni, astfel că ele rămân definitive. Aşa fiind este de prisos de a mai insista şi aci asupra lor[405].

În schimb am insistat mai pe larg în capitolele precedente asupra pretinselor drepturi istorice asupra

[404] Ion I. Nistor, Românii şi Rutenii în Bucovina, ediţia Academiei Române, Bucureşti 1915, pp. 209; Der nationale Kampf in der Bukowina, Bucureşti 1918, pp. 227 cu o hartă etnografică şi anexe.

[405] Cfr. capitolul: Originea elementului ucrainean din România, p. 65 urm.

Bucovinei, pe care scriitorii ucraineni încearcă să le construească, cum era diploma bârlădeană şi izvodul de oraşe moldoveneşti din anexa unei cronici ucrainene din secolul al XV-lea[406].

Dar cu toate acestea, conducătorii ucraineni, căci de ei este totdeauna vorba şi nu de populaţiunea ucraineană ca atare, n'au încetat nici odată de a provoca pe Români prin nedreptele lor revendicări teritoriale în Bucovina. Pe chestiunea aceasta Românii adevăraţi au fost şi au rămas totdeauna intratabili. Ințelegem pe adevărații reprezentanţi ai conştiinţei naţionale româneşti şi nici decum creaturile guvernului austriac, din Bucovina, de pănura unui Aurel Onciul şi tovarăşi, cari se complăceau în rolul de pretinşi reprezentanţi ai Românilor bucovineni în parlamentul din Viena şi cari, în cursul întregei lor vieţi, au rămas cu totul străini de înaltele aspirațiuni politice şi culturale ale neamului din care făceau parte.

Provocaţiunile lor la adresa Românilor deveniră insuportabile mai ales în timpul războiului mondial, când fruntaşii ucraineni se complăceau în rolul lor interesat de mari patrioţi austriaci, desolidarizându-se în privința aceasta de reprezentanţii celorlalte naţionalităţi din Austria cum erau Românii, Italienii, Slovenii, Sârbii, Croaţii, Cehii şi Polonii. De aceia şi la sfârşitul războiului dânşii au rămas singuri-singurei, fără nici un sprijin din nici o parte.

La începutul războiului reprezentanții Ucrainţilor în parlamentul din Viena visau mereu de înfăptuirea Ucrainei Mari. Înfrângerile dureroase ale armatelor austriace în Galiţia însă îi făcură mai modeşti în pretenţiunile lor. Ei erau gata să se mulțumească deocamdată şi cu înjghebarea Ucrainei, Mici, alcătuită din Galiţia Orientală, Bucovina şi Rusia Subcarpatică. Această formă politică constituia programul minim al aspiraţiunilor Ucrainţilor din Austro-Ungaria. În şedinţa „Reichsratului“ austriac din 12 Iunie 1917 deputatul galiţian Romanczuk făcea următoarea declaraţie politică în numele clubului ucrainean: „Cele trei şi jumătate milioane de Ucrainţi austriaci, cu jumătatea de milion de Ucrainţi din Ungaria, cu cei treizeci milioane de Ucrainţi din Rusia şi cu jumătatea de milion de Ucrainţi din America formează o unitate naţională, ale cărei părţi trebue să năzuească fiecare în sfera sa şi fără neglijarea împlinirii datoriei faţă de statul în care trăeşte, spre o desvoltare națională unitară. La rândul lor Ucrainţii din Galiţia, pretind în special despărţirea Galiţiei de Est de cea polonă de Vest şi unirea acestei Galiţii Orientale cu Bucovina nord-vestică într'o provincie autonomă ucraineană, la care, în caz de reorganizare a monarhiei habsburgice, să se ataşeze şi partea nord-estică din Ungaria pentruca în această Galiţie nouă, dară totuşi răzimată „pe vechi temelii istorice, Ucrainții austro-ungari să nu rămână, mai pe jos faţă de conaţionatii lor din Ucraina rusească“[407].

Din declaraţia deputatului Romanczuk rezultă deci clar că aspiraţiunile politice ale Ucrainţilor cuprindeau şi Bucovina, care, cel puţin în parte, urma să fie înglobată în provincia ucraineană. Năzuinţa aceasta iesă şi mai bine la iveală din declaraţia pe care renegatul Nicolae Wassilko o făcu în şedinţa Camerei austriace din 16 Iunie 1917. In calitatea sa de reprezentant al Ucrainţilor bucovineni, Nicolai Wassilko arată că aceştia se declară solidari cu conaţionalii lor din Galiţia în aspiraţiunile lor politice, stând şi ei sub stăpânirea aceluiaşi ideal politic ucrainean, ce culminează în unirea tuturor ţinuturilor ucrainene în hotarele aceluiaşi stat naţional. În sensul acesta Wassilko desvoltă următorul program politic pentru Ucrainţii habsburgici:

„Crearea unei provincii care să cuprindă toate regiunile ucrainene ale monarhiei habsburgice şi care să se bucure de autonomie naţională, să facă parte din Austria şi să rămână sub stăpânirea împăratului Austriei“.

Wassilko încheiă cuvântarea sa cu adâncă încredere în izbânda steagurilor austriace pe Izonzo pentruca Ucrainții din Rusia să poată fi liberaţi de sub jugul țarist, iar cei din Galiţia izbăviţi din robia polonă[408]. În acelaş sens se rosti şi deputatul Kost. Lewyckyj în şedinţa Camerei din 16 Iunie 1917, cerând unirea tuturor teritoriilor ucrainene într'o țară autonomă şi recunoașterea internaţională a caracterului ei ucrainean[409].

406 Cfr. mai sus, pe 49 urm.

407 Stenographische Protokolle über der Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Osterr. Reichsrates im Jahre 1917, XXII, Session, Bd. I, 4. Sitzung p. 151 urm.

408 Ibid. Session, Bd. I, 8. Sitzung pag. 396–398.

409 Ibid. 10, Sitzung, pag. 423 urm.

Nu încape deci nici o îndoială că la noua provincie ucraineană urma să fie înglobată şi Bucovina sau cel puţin o bună parte din suprafaţa ei. În înţelesul acestor declaraţiuni urmară traţativele de pace cu delegaţii radei ucrainene din Kiev.

Simultan cu propaganda ucraineană, dar în opoziţie cu ea, prinsese rădăcini în Bucovina şi Galiţia şi o altă mişcare politică, mişcarea panrusă, susţinută din răsputeri de cercurile panslaviste din Petrograd. Denunţaii de Ucrainţi şi persecutaţi de Austriaci, capii acestei mişcări prinseră curaj cu ocazia repetatelor ocupaţiuni ruseşti în Bucovina şi Galiţia. Ţinta aspiraţiunilor lor era în fond identică cu cea a Ucrainţilor. Şi dânşii tindeau la unirea Rusiei Carpatice adică a Galiţiei, Bucovinei şi Rusiei Subcarpatice cu Rusia Moscovită, dar sub sceptrul ţarului ortodox, spre deosebire de Ucrainţi, cari preferau sceptrul habsbugic catolic. Într-un caz şi în altul, Bucovina era primejduită ca o ţară româncascâ ce se găsia în drumul aspiraţiunilor panslaviste. Iar când Rusia ţaristă căzu pradă instigaţiunilor bolşevice, conducătorii mişcării carpato-ruse din Bucovina şi Galiţia pierdură pofta de a mai râvni la unirea Carpato-rusiei cu Republica sovietelor, ci reclamară, prin un memoriu adresat conferinţei de pace din Paris, constituirea unei provincii autonome carpato-ruse, care să cuprindă în hotarele ei Galiţia, Bucovina şi Ungaria nord-vestică.

„Noi dorim să obţinem – se zicea în acel memoriu – dela conferinţa generală de pace o frontieră sigură pentru teritoriul nostru naţional, pentru ca în viitor nici un membru al naţiunii noastre să nu mai suspine sub jugul vecinilor desagreabili. Noi dorim libertate deplină pentru compatrioţii noştri“. „Teritoriul Carpatorusiei rupt din vechea monarhie austro-ungară trebue să cuprindă în graniţele sale urmatoarele oraşe şi sate: „Oraşul Siret, apoi râul Siret până la Storojineţ, iar de acolo Cosciuia, Straja, Putna, Suceviţa, Cacica, Gura Homorului, Cârlibaba, Pasul Stiol, iar de acolo culmea Carpaţilor până la Sighetul Marmaţiei, etc., etc.“[410].

După memoriul aceasta aproape două treimi din suprafaţa Bucovinei urma să fie înglobată în Carpatorusia, cu oraşele Cernăuţi, Storojineţ şi Siret, rămânând ca graniţa să atingă comunele Straja, Putna lui Ştefan-cel-Mare, Suceviţa Movileştilor, Mănăstirea Homorului, Vatra-Moldoviţei şi apoi toţi munţii Maramureşului cu oraşul Sighetul-Marmaţiei. Se îndurase Rusofilii să lase Românilor oraşele Rădăuţi, Suceava şi Câmpulung. Iată deci cari erau planurile Carpato-ruşilor privitoare la Bucovina şi cari în revendicările lor teritoriale nu se deosebiau în fond prin nimic de Ucrainţi.

Pretenţiile ucrainene cu privire la Bucovina trezirå resentimente adânci în sânul populaţiunii româneşti din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor, reprezentanţii bucovineni din parlamentul din Viena declarară prin rostul deputatului Constantin Isopescul-Grecul, că „întâmplându-se să fie dată necesitatea ca districtele ucrainene să fie separate de Bucovina, spre a fi încorporate teritoriului administrativ ucraino-galiţian, compatrioţii noştri ucraineni nu vor întâmpina la noi Românii greutăţi prea mari“[411]. Atitudinea aceasta aşa de conciliantă a deputaţilor bucovineni a stârnit un vifor de indignare în rândurile refugiaţilor români din Iaşi, a voluntarilor bucovineni dela Kiev şi a întregei populaţiuni române din Bucovina, care prin organul ei oficial: „Viaţă Nouă“ din Suceava, scria la 27 Octomvrie 1918[412]: „Cât pentru Bucovina avem impresia că deputaţii noştri din parlament s'au prea grăbit a consimţi la desmembrarea Bucovinei prin cesiunea celor „patru districte ucrainene“ de peste Prut. Bucovina este o unitate istorică şi geografică; ea este pământ curat românesc, nu numai dela Suceava până la Prut dar şi dela Vatra Dornei până la Nistru. In acest pământ s'a organizat dela a doua descălicare viaţa de stat românesc. Bucovina ni-a rămas moştenire, aşa cum este în întregimea ei, dela înaintaşii noştri şi datori suntem să o păstrăm neştirbită vremurilor “viitoare“.

Acesta era singurul răspuns demn ce se putea da celor ce râvniau la Bucovina românească în întregime

[410] Supplique, Les Russes des Karpathes, délaissés, et dignes de protection. L'imprimerie S. Cyrillus, Marbourg, fără indicaţia anului, p. 13 urm. semnat între alţii şi de preotul bucovinean Casian Bohatyretz.
[411] Stenographische Protokolle, vol. I, şedinţa 10, pag. 430 urm.
[412] Viaţă Nouă, No. 20, 1918 Oct. 27.

sau în parte.

XV. Ucraina rusească şi Basarabia

Amintisem mai sus că prin ucazul imperial din 186 se opri orice fel de publicaţie în limba malorusă. În condiţiunile acestea viaţa naţională ucraineană fu stânjenită în avântul ei, iar tendintele politice autonomiste înăbuşite cu desăvârşire. Epigonii lui Szevczenko nu se puteau ridica la înălțimile creaţiunilor poetice atinse de el. Numai la 1881 se produse o uşurare la cenzura publicaţiunilor ucrainene, admițându-se piese de teatru în „dialectul" malorus sau ucrainean. Revoluţia rusească din 1905 produse oarecare schimbări în raporturile acestea aşa de încordate. Noua constituţie rusească îngădui Ucrainților anumite libertăţi în manifestaţiunile lor publice şi naţionale. Reapărură din nou publicaţiuni literare şi chiar politice în limba ucreaineană, ba începură chiar să se formeze şi partide politice maloruse. Reprezentanţii Ucrainţilor intrară în „duma" imperială cu programul lor moderat, căutând deslegarea problemei lor naţionale în hotarele Rusiei țariste. Kostomarov şi Kulicz susțineau de mult unitatea naţiunii ruse în cele trei ramuri ale ei, veliko-maloşi bielo-rusă, fiindcă după părerea lor Ruşii fără Ucrainți şi Ucrainţi fără Ruşi n'ar putea trăi. Mişcarea ucraineană separatistă era considerată în Rusia ca o „intrigă austriacă" pusă la cale de „unifi" pentru risipirea imperiului pravoslavnic rusesc.

În „dumele" următoare mişcarea ucraineană se cristalizase tot mai mult în jurul ideiei federalizării imperiului şi a autodeterminării a marelor grupuri naţionale după originea lor etnică. În „duma" a patra se ridicau voci autorizate, cari să recunoască că mişcarea ucraineană este o realitate de care trebue să se ţină seamă[413].

În timpul războiului mondial, Ucrainții îşi făceau datoria în rândurile armatei ruseşti, luptând contra conaţionalilor lor uniţi din armata austro-ungară şi participând la bucuria izbânzilor din primii ani ai războiului. Ocuparea Galiției Orientale şi a Bucovinei de către armatele ţarului îi făceau să creadă că aspiraţiunile lor naţionale vor putea fi realizate prin dobândirea unei largi autonomii naţionale în cadrul uriaşului imperiu slav din Carpaţi până la Vladi-Vostok. In această ideologie trăiau Ucrainţii la izbucnirea marei revoluţii ruseşti din 26 Februarie 1917.

Şi în adevăr, îndată după izbucnirea revoluţiei, pe care Miliukov o numeşte naţională, spre deosebire de cea internațională din 25 Octomwrie[414], prin Martie se şi prezentă o deputaţie ucraineană la Petrograd cu cererea de a introduce limba ucraineană în administraţie, justiţie şi în şcoală, precum şi numirea unui comisar al Ucrainei pe lângă guvernul rus. La 6 Aprilie 1917 se întruni la Kiev primul mare „congres național pan-ucrainean", la care participară peste o mie de delegaţi din toate regiunile locuite de Ucrainţi. După desbateri foarte animate congresul ceru reorganizarea Rusiei pe bază federalistă, recunoaşterea autonomiei naţionale a Ucrainei şi introducerea regimului republican.

Congresul a trecut îndată la realizarea autonomiei Ucrainei, prin alegerea unei reprezentanțe naţionale, „rada centrală", compusă din 150 de delegaţi ai diferitelor asociaţii culturale, profesionale şi economice. Rada se şi cohstitui îndată şi alese din mijlocul ei un fel de delegaţie permanentă, aşa numitul „secretariat general", un fel de guvern naţional, ca organ executiv de cârmuire a Ucrainei, în frunte cu V. Vinicenko, A. Şulghin, S. Petliura ş. a. Dar guvernul provizoriu din Petrograd refuză să recunoască guvernul ucrainean, pe motivul că nu se ştie dacă „rada centrală" este sau nu expresia liberă a voinţii norodului, ceia ce făcu pe istoricut M. Hruszevski, preşedintele radei, să exclame:

„Sărbătoarea revoluţiei s'a sfârşit, începe ceasul cel groaznic"[415].

Lupta aceasta cu guvernul central dură câteva luni, în cursul cărora Ucrainţii ținură mai multe congrese,

[413] Cfr. Constantin Matzievici, „Memoire sur la Question Ukrainienne, Bucureşti 1920, pag. 10 urm.

[414] Paul Miliukow, Rußlands Zusamnmenbruch, Obelisk-Verlag, Berlin 1925, I, pag. 22.

[415] V. Srankevicz, Cyaâw napoaoe Pocciu, Berlin 1924, pag. 140.; Şt. Ciobanu, Unirea Basarabiei, Bucureşti 1929, p. XXVII urm.; P. Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru 1912–1918, Iaşi, p. 59 urm.; C. Marzievici, l. c., pag. 12 urm.

iar „rada" lansă la 10 Iunie primul ei manifest „univerzal", prin care cerea autonomia Ucrainei, dar în hotarele Rusiei. După multe tratative guvernul provizoriu din Petrograd recunoscu la 3 Iulie în principiu această autonomie, rămânând să se hotărască mai târziu asupra graniţelor Ucrainei autonome. Ucrainţii revendicau pentru ei 10 gubernii, câtă vreme guvernul provizoriu nu voia să li recunoască decât 5. „Rada" lansă un al doilea „univerzal", prin care decretă recunoaşterea autonomiei ucrainene. Tratativele cu privire la granițele Ucrainei continuară încă şi se încheiară cu un compromis.

Prin ucazul din 4 August 1917, guvernul provizoriu al Rusiei, recunoscu autonomia Ucrainei în cadrul statului federativ rusesc asupra guberniilor Kiev, Volhinia, Podolia, Poltava şi Cernigov, rămânând ca asupra celorlalțe 5 gubernii, revendicate de Ucrainţi, să se aştepte plebescitul care să arăte dacă populaţiunile acestor gubernii doresc să se unească cu Ucraina sau să rămână mai departe la Rusia.

La început Basarabia nu figura între guberniile revendicate de Ucrainţi pentru noua lor republică, ceia ce ar dovedi că ei recunoşteau drepturile inprescriptibile ale Românilor asupra acestei provincii, ruptă ca şi Bucovina din trupul Moldovei. Iar pentru Românii Transnistrieni se rezervase chiar 4 locuri în „rada centrală" din Kiev[416].

Prin actul din 4 August 1917 Rusia recunoscu independenţa legislativă a Ucrainei, precum şi secretariatul din Kiev ca guvern provizoriu. Cu guvernul ucrainean recunoscut de Ruşi se grăbi Austria să trateze pacea separată, precum se va arăta mai la vale.

Dar evenimentele începură să se precipite. La 24 Octombrie 1917 bolşevicii lui Lenin şi Trotzki răsturnară guvernul provizoriu din Petrograd şi se înstalară deabinelea la cârma Rusiei sovietice. La lovitura de stat a bolşevicilor rada ucraineană răspunse cu declararea independenţei Ucrainei în cadrul Rusiei federative, aducând hotărîrea aceasta la cunoştinţa obştească prin un al treilea „univerzal" din 7 Noemvrie 1917. Cum însă guvernul sovietic nu înţelegea să recunoască nici o organizaţie de stat burgheză, cum era cea ucraineană, el se consideră în stare de război cu Ucraina şi continuă ostilitățile cu toată înverşunarea. Această atitudine determină pe Ucrainţi să recurgă la măsuri extreme. La 9 Ianuarie 1918 rada din Kiev proclamă independenja deplină a Ucrainei faţă de Rusia şi aduse aceasta la cunoştinţa norodului prin al patrulea „univerzal" din 12 Ianuarie 1918. Manifestaţiunile acestea aţîţară şi mai mult pe bolşevici, cari continuară ostilitățile contra Ucrainei, aşa că la 26 Ianuarie 1918 Kievul căzu în mâinile sovietelor.

În condijiunile acestea aşa de critice, Ucrainţii semnară la 8 Februarie 1918 la Brest-Litovsk pacea separată cu puterile centrale, care, cu toate că recunoscură independenţa Ucrainei, ele răsturnară guvernul democratic şi proclamară hatman al Ucrainei pe generalul Skoropadski. La 28 Aprilie rada centrală fu gonită de baionetele germane, iar mulţi patrioţi ucraineni fură arestaţi şi puşi sub paza Nemţilor ocupanţi. Aceştia erau adevăraţii stăpâni ai Ucrainei, inaugurându-şi opera de guvernare prin exploatarea ţării, ridicând de acolo mari cantităţi de cereale, zahăr, grăsime, etc[417].

Năzuinţele spre independenţă ale Ucrainților au fost urmate şi de celelalte naţiuni din imperiul rusesc, cum erau naţiunile baltice, Bieloruşii şi îndeosebi Românii din Basarabia. În numeroasele congrese profesionale Basarabenii îşi aleseră şi ei reprezentanți în adunarea constitutivă pe care o numiau „Sfatul Țării". Acesta se întruni în Chişinău la 21 Noemvrie 1917 şi alese preşedinte pe Ion Inculeţ. În şedinţa memorabilă a „Sfatului Țării" din 2 Decemvrie 1917 Basarabia fu proclamată „Republică democratică federativă-moldovenească". Şi s'a făcut această proclamaţie în baza principiilor revoluţionare, în virtutea cărora fiecare popor avea dreptul să dispună de soarta sa. Autonomia teritorială şi politică a Basarabiei s'a reclamat şi în temeiul trecutului ei istoric şi a tradițiunilor politice și culturale româneşti. Puterea executivă în noua republică băsărăbeană trecu asupra „consiliului de directori", care luă măsuri pentru naţionalizarea administraţiei, justiţiei, armatei şi îndeosebi a şcoalei şi bisericii, exact ca şi în Ucraina. Iar pentru ca acest paralelism

[416] Ziarul: Kienckaa Micnr, No. 185, din 30 Iulie 1917; cfr. Şt. Ciobanu, o. c., pag. XXXIX.
[417] C. Matzievici, o. c, pag. 15 urm.

să fie complect, Moldovenii se grăbiră şi ei să proclame independenţa.

Ingrozit de haosul ce domnia dincolo de Nistru şi preocupat mereu de a asigura Basarabiei o soartă mai bună prin păstrarea ordinei şi liniştei interne, „Sfatul Ţării“, în memorabila sa şedinţă din 24 Ianuarie 1918, proclamă independenţa „Republicei Moldoveneşti“ în vechile ei hotare etnice şi istorice, până la Nistru şi la mare. Spre fericirea Basarabiei, Românii de acolo au izbutit să-şi apere ordinea internă până la unirea cu România, întâmplată la 27 Martie 1918, reparându-se prin acest mare act istoric nedreptatea comisă la 1812 pe socoteala integrităţii Moldovei lui Alexandiu-cel-Bun şi Ştefan-cel-Mare[418].

De altfel unirea, sau bine zis reîntoarcerea la matcă, era chiar mai dinainte determinată de împrejurările politice de atunci. Prin proclamarea independenţei Ucrainei, Basarabia rămase complect izolată de Rusia, în graniţele căreia fusese înglobată la început ca „oblastie“, adecă provincie autonomă. Numai în urmă, după ce fu despoiară de vechile ei drepturi autonome, Basarabia fu redusă la simplă „gubernie“, deopotrivă cu celelalte gubernii ale imperiului țarist[419]. Ajunsă în situaţia aceasta prin însăşi forţa împrejurărilor, Basarabia era împinsă spre România, de care o lega o desvoltare istorică comună de sute de ani, la care se mai asocia şi comunitatea de limbă şi credinţă a populaţiunii dominante şi covârşitoare prin numărul ei. Spre Ucraina nu o mâna nemic, nici legăturile trecutului și nici nădejdiile unui viitor mai bun. La o existenţă politică proprie şi independentă de durată, nu se putea gândi nimeni în acea vreme şi nici astăzi, fiindcă pentru o astfel de existență lipsiau condiţiunile necesare. Singura soluţie, impusă de împrejurări, era unirea cu România, precum s'a făcut în mod firesc la 27 Martie 1918.

Condiţiuni similare impuse de împrejurările vremei, au determinit şi unirea Bucovinei cu România. Prin însuşi faptul rezunoaşterei independenţei Poloniei de către Austria, întâmplat la 5 Noemvrie 1916, soarta politică a Bucovinei era hotărită. Prin recunoaşterea aceasta, Austria renunţă ea însăşi la continuitatea teritorială şi la legătura directă cu Bucovina, rămasă izolată de Viena, ca şi Basarabia de Petrograd. O existenţă politică proprie nu putea duce, iar la Galiția orientală nu se putea ataşa din motive naţionale şi confesiorale. Ce-i rămânea deci alta, decât să se reîntoarcă la Moldova, de unde fusese detrunchiată la 1775? Iată deci cum reîntregirea Moldovei în străvechile ei hotare istorice s'a făcut prin imperativul categoric al timpului. Zice doară cronicarul Miron Costin: „Nu sunt vremurile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi“.

Am arătat mai sus că la începulul renaşterei lor politice Ucrainţii dela Kiev nu se gândiau să revendice şi Basarabia românească pentru noul lor stat naţional, ce se înjgbeba atunci. Mai apoi însă, ei începură să-şi dea seama, că prin proclamarea independenţei Ucrainei, Basarabia rămâne izolată, şi de aci ei încercară să şi-o apropie şi pe ea şi s'o înglobeze republicei lor. Revendicarea aceasta era cu atâtă mai puțin întemeiată, cu cât nici Moldovenii băsărabeni nu ridicau asemenea pretenţii asupra unor teritorii transnistriene, cu toate că conaţionalii lor moldoveni de acolo blestemau Nistru că nu-și schimbă albia ca să-i cuprindă şi pe dânşii[420]. Păcat numai că conducătorii Ucrainţilor nu erau şi ei pătrunși de acest bun simțimânt de moderaţiune şi înţelegere a situațiunibr politice.

Îndată ce rada ucraineană din Kiev obţinuse în Iulie 1917 recunoaşterea autonomiei Ucrainei, ea se grăbi să învite la Kiev pe lângă comisarii altor gubernii, şi pe cel al Basarabiei, pentru a delibera împreună asupra viitoarei organizaţii a Ucrainei. Invitaţia aceasta, din care se trădau aspiraţiunile Ucrainţilor asupra Basarabiei, trezi un vifor de proteste din partea Românilor. Partidul naţional moldovenesc, luând cunoştiinţă de cuprinsul telegramei, se alarmă şi protestă energic, la 16 Iulie 1917, contra tendinţelor ucrainene de a încorpora Basarabia[421]. Organul naţional „Cuvânt Moldovenesc“, în numărul său din 20 Iulie, protestă ener-

418 Cfr. P. Miliukow, Russlands Zusammenbruch, I, p. 118 urm.
419 Cfr. Ion I. Nistor, Istoria Basarabiei, p. 258 urm.
420 Ion. I. Nistor, Românii Transnistrieni, l. c., pag. 537 urm.
421 Ştefan Cioban, Unirea Basarabiei, pag. 146, anexa CII.

gic contra unor asemenea pretențiuni[422]. Comitetul central executiv moldovenesc al sfatului ofiţerilor şi soldaților moldoveni, protestă la 22 Iulie contra încercărilor ucrainene de a anexa Basarabia, calificându-le „antidemocratice, anexioniste şi prădalnice“ şi chemă pe Ucrainţi la colaborare frăţească în numele autonomiei Ucrainei şi Basarabiei, în condiţii de vecinătate amicală“[423]. Soldaţii şi ofiţerii moldoveni din circumscripția militară Odessa şi de pe frontul român respingeau şi ei în mod categoric orice încercare de anexare a Basarabiei la Ucraina, socotind-o drept uzurpare[424]. La protestele acestea se asociară toate organizațiunile naționale moldoveneşti, ba chiar cele minoritare, cum erau Polonii şi Evreii[425].

Protestele acestea energice şi unanime au avut darul să readucă pe Ucrainţi la realitate. Rada ucraineană se văzu silită să-şi recunoască greşala şi să revină asupra ei prin telegramele adresate partidului naţional moldovenesc, delegaţiei permanente guberniale şi comisarului gubernial, declarând că ea nici când nu s'a gândit să anexeze pământul moldovenesc, și nici să răpească părți din el, deşi ar avea pretenţii întemeiate asupra unor părți din judeţele Hotin şi Cetatea-Albă, unde sălăşluesc destui conaţionali ucraineni[426]. La cuprinsul acestei telegrame Basarabenii au răspuns că acele pretinse drepturi sunt suficient recompensate cu numărul cel mare de Moldoveni din guberniile Podolia şi Cherson[427].

Explicaţiunile acestea avură darul să lichideze neînţelegerile dintre Ucraina şi Basarabia şi să stabilească raporturi de prietenie şi bună vecinătate la Nistru. Mai mult chiar, la 17 Decemvrie 1917 guvernul ucrainean din Kiev invită prin o telegramă oficială, semnată de Vinicenko şi Şulghin, guvernul republicei moldovenești să participe la formarea unui guvern comun, pentru a începe cu toată autoritatea tratativele de pace[428]. Numai în condiţiunile acestea ar putea fi salvgardate interesele ambelor republici. În aceaiași telegramă guvernul ucrainean se declară gata să apere şi interesele republicei Basarabene, dacă va fi autorizat formal de guvernul Basarabean. În caz contrar Ucraina va apăra numai interesele sale proprii. Actul acesta diplomatic îşi are importanța sa, fiindcă din cuprinsul său rezultă, că Ucraina a recunoscut formal independenţa Basarabiei și prin urmare implicit şi vechea frontieră dela Nistru.

De aceia mare fu surprinderea guvernului basarabean, când luă cunoştinţă de cuprinsul unei telegrame a ministerului afacerilor străine al Republicei Ucrainene, adresată guvernului german, austro-ungar, turc, bulgar şi român, prin care cerea admiterea delegatului său la tratativele de pace dela Bucureşti, motivând cererea aceasta în modul următor: „Guvernul ucrainean este adânc interesat de soarta unei regiuni limitrofe a Republicei Ucraine, de Basarabia. Cu toate că regiunile locuite de către două popoare dominante, cel ucrainean şi cel moldovenesc, se perindează reciproc, nu încape nici o îndoială că în partea de nord a teritoriului Basarabiei locuiesc cu preferinţă Ucrainţi, iar în cea de sud (cuprinsă între gurile Dunărei şi ale Nistrului şi litoralul Mării Negre) ei au o majoritate relativă. Astfel că Basarabia din punct de vedere etnografic, economic şi politic formează o unitate indivizibilă cu teritoriul Ucrainei“.

„Posedând o bună parte din litoralul Mării Negre, în a cărui parte de vest se găseşte importantul centru economic Odessa, cu care toată Basarabia de sud este legată, guvernul ucrainean crede, că orice modificare a fostei graniţe româno-ruse, şi în special în părţile ei de nord şi de sud, atinge adânc interesele politice şi economice ale Republicei Ucrainene“.

„Întrucât o bună parte din teritoriul Basarabiei este ocupat de armatele române, iar chestiunea, cui va aparţine în viitor Basarabia, poate fi obiectul discuţiei la conferința de pace din Bucureşti, guvernul Republicei Poporane Ucrainene găsește că discuţia asupra acestei chestiuni şi soluţionarea ei, nu poate avea loc,

[422] Cuvânt Moldovenesc, No. 59 din 20 Iulie 1917.
[423] Ştefan Ciobanu, o. c., p. 515, anexa CII; cfr. P. Cazacu, l. c., pag. 217 urm.
[424] Cuvânt Moldovenesc, No. 59 din 20 Iulie 1917.
[425] Ibid., No. 63 şi 64.
[426] Cuvânt Moldovenesc, No. 66 din 6 August 1917.; cfr. P. Cazacu, l. c. pag. 216 urm.
[427] Cfr. Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, pag. 163, anexa No. CX.
[428] Cfr. Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, pag. 164, anexa No. CX.

decât numai cu participarea şi consimţimântul reprezentanţilor guvernului ucrainean.

Actul este semnat de preşedintele consiliului miniştrilor poporan şi ministrul de externe V. Golubovici[429].

Guvernul român, primind adresa lui Golubovici, s'a sesizat imediat de ea şi a comunicat-o fără întârziere „consiliului directorilor“ din Chişinău[430]. Acesta vedea, şi cu drept cuvânt, în actul lui Gotubovici un „amestec ilicit în drepturile suverane ale „Republicei Moldoveneşti“ şi se grăbi să răspundă prin o radiogramă guvernului Republicei Ucrainene, în termenii următori: „Având în vedere declaraţiile repetate de mai multe ori ale Radei Ucrainene despre susținerea ei în principiul autodeterminării naționalităților, pentru care a luptat şi ea deopotrivă cu guvernul Republicei Moldoveneşti şi pe care l-a confirmat prin diferite acte oficiale şi promisiuni, începând cu constituirea comisarilor guberniali şi a reprezentanților comitetelor executive guberniale ale Ucrainei şi Basarabiei din 25 Iulie 1917, guvernul Republicei Poporane Moldoveneşti cu onoare roagă guvernul Ucrainei, a comunica, întrucât aceste ştiri sunt exacte, care sunt principiile, de care guvernul a fost călăuzit, întreprinzând paşii cari sunt în contrazicere cu interesele de stat ale Moldovei“.

„Guvernul Republicei Moldoveneşti ţine de datoria sa să reamintească guvernului Ucrainei următoarele: după alcătuirea guvernului Republicei Moldoveneşti, rada centrală din Kiew nu odată s'a adresat Republicei Moldoveneşti cu diferite chestiuni în aşa termeni, cu care ea se adresa altor regiuni autonome, create pe teritoriul fostului imperiu rus, după cum aceasta se vede din telegrama din 2c Noembrie 1917, semnată de Vinicenko şi Șulghin, telegrama dela 20 Decembrie 1917 și telegrama dela 12 Decembrie 1917, în care reprezentanţii Republicei Moldoveneşti erau invitaţi să i-a parte la conferința de pace dela Brest-Litovsk, aceasta fiind că Rada avea să-şi apere numai interesete ei“.

„În proectul organizării Ucrainei din 15 Septemvrie 1918 se spune că teritoriul Ucrainei cuprinde guberniile Kiev, Podolia, Volhinia, Holnna, Cernigov, Poltava, Ekaterinoslav şi Taurida, fără regiunile locuite de neucraineni. Univerzalul din 7 Noemvrie 1917 declară că teritoriul Ucrainei cuprinde guberniile: Kiev, Podolia, Volhinia, Cernigov, Poltava, Harkov, Cherson, Ekaterinoslav şi Taurida fără Crimea. Iar Univerzalul din 12 Ianuarie 1918 declară independenţa Ucrainei în graniţele arătate mai sus“.

„Având deci toate acestea în vedere, guvernul Republicei Moldoveneşti socoate că numai el singur, fără nici un fel de amestec din afară, are dreptul de a reprezenta şi apăra interesele de stat ale republicei neatârnate a Moldovei, şi încă odată are onoarea a ruga guvernul ucrainean, să binevoească a da în această chestiune lămunirile cuvenite, mai cu seamă că din momentul înfiinţării acestor republici, guvernele lor au mers mână în mână întotdeauna, găsind sprijin unul în altul şi întind amândouă spre apărarea intereselor naţionale şi de stat ale ţărilor lor vecine“[431].

Conflictul acesta diplomatic între Basarabia şi Ucraina a fost repede aplanat prin faptul că la tratativele de pace dela Bucureşti n'au fost admise decât puterile centrale, adecă Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia[432]. Pretenţiile Ucrainei de a lua parte la aceste tratative au căzut astfel dela sine. Motivarea însă cu interesele ce guvemul ucrainean ar avea de apărat în Basarabia, a trezit protestul energic al Moldovenilor, cari nu recunoşteau Ucrainei nici un drept de amestec în chestiunile politice şi teritoriale dincoace de Nistru.

Dar între timp în Ucraina se produseră schimbări mari. Armatele austro-germane ocupaseră ţara. Cu ajutorul lor Ucrainţii sperau să poată rupe anumite părți din Basarabia. Ucraina ridica pretenţii asupra unei părți din nordul şi a alteia din sudul Basarabiei, adecă asupra Hotinului şi Cetății-Albe[433]. Şi de fapt în scopul acesta armatele puterilor centrale ocupară o bună parte din judeţul Hotinului şi se menţinură acolo până în

429 Ștefan Ciobanu, Unirea Basarabiei, l. c., anexa No. CVIII, pag. 160.
430 P. Cazacu, l. c., pag. 320 urm.
431 P. Cazacu, l. c., pag. 161, anexa CIX.
432 P. Cazacu, l. c., pag. 311.
433 P. Cazacu, l. c., pag. 284 urm.

Octomvrie 1918, pentru a avea la îndemână un gaj la tratativele de pace. „Sfatul Ţării“ din Chişinău, într'o moţiune adresată guvernului din Kiev, ținea să limpezească şi această chestiune, care putea să turbure relaţiunile prieteneşti între ambele ţări. Iată cuprinsul acestei moţiuni:

„Statul Ţării, parlamentul Republicii Moldoveneşti, aflând despre tendinţele ucrainene asupra unor părți ale Republicei Moldoveneşti, în special asupra unor părţi din ţinuturile Hotin şi Cetatea-Albă, îşi exprimă faţă de guvernul Republicii Ucrainene, faţă de Rada Centrală şi faţă de întreg norodul ucrainean protestul său energic împotriva tentativelor asupra drepturilor de autodeterminare ale poporului moldovenesc şi ale altor popoare, locuitoare pe teritoriul fostei gubernii a Basarabiei“.

„Sfatul Țării declară că Republica poporană Moldovenească s'a proclamat independentă şi neatârnată la 24 Ianuarie a. c. în graniţele fostei gubernii a Basarabiei, de care fapt au fost anunţate toate statele şi Ucraina“.

„Sfatul Țării aminteşte Ucrainei că între Republica Moldovenească şi cea Ucraineană, din momentul în care ele s'au declarat autonome, s'au stabilit cele mai amicale raporturii de vecinătate şi Ucraina întotdeauna a avut o atitudine de respect faţă de Republica Moldovenească, recunoscând dreptul ei la autodeterminare şi independenţă“.

„În raporturile şi adresele sale către Republica Moldovenească, guvernul ucrainean întotdeauna privia Republica Moldovenească ca pe un stat aparte, ale cărui interese se deosebesc de interesele Ucrainei... Cu atât mai mare a fost surprinderea Sfatului Țării când a aflat despre dorinţa Ucrainei de a participa la conferința de pace dela Bucureşti în legătură cu chestiunile Republicei Moldoveneşii, ale cărei interese le poate reprezenta numai ea. Sfatul Ţării, întemeindu-se pe trecutul istoric al Basarabiei, care în mod istoric s'a format într'o regiune unitară indivizibilă, iar pe de altă parte, având în vedere interesele economice ale ţării, arată poporului ucrainean nedreptatea amestecului Ucrainei în treburile Moldovei“.

„Republica Moldovenească ca şi cea Ucraineană mult timp au suferit sub regimul crud al ţarismului, ambele au trecut calvarul luptei pentru libertate, şi când scopul a fost atins, când ambele republice au devenit independente, Moldova cu amărăciune află despre tentativele surorii ei mai mari împotriva independenţei Republicei Moldoveneşti, care şi ea doreşte să fie neatârnată“.

„Sfatul Țării, în care sunt reprezentate toate naţiunile ce locuesc pe teritoriul Basarabiei, îşi exprimă în unanimitate protestul său energic împotriva tentativelor neauzite ale unui popor abia eliberat asupra dreptului şi libertăţii altuia care şi el a devenit liber“.

„Sfatul Țării declară tare că voinţa tuturor popoarelor care locuesc în Basarabia este de a vedea Republica Moldovenească neatârnată şi indivizibilă şi orice tentative de ori unde ar veni ele, îndreptate împotriva îndependenţii și indivizibilităţii Republicei Moldoveneşti, situată între Nistru, Prut, Marea Neagră, în hotarele fostei gubernii a Basarabiei, o consideră ca o violență neauzită contra dreptului de autodeterminare ale unui popor care și-a redobândit drepturi cu atâtea sacrificii“.

„Sfatul Țării îşi exprimă convingerea fermă şi convingerea nestrămutată că poporul ucrainean eliberat nu va voi să zugrume politiceşte şi economiceşte popoare libere ale Republicei Moldoveneşti“[434].

În şedinţa Sfatului Țării din 16 Martie la interpelarea deputatului opoziţionist Ţiganko, preşedintele guvernului Dr. Daniil Ciugureanu răspunse între altele că „din discuţiile radei din Kiev, din încercarea de a face numiri de funcționari în Basarabia şi a ocupării căii ferate dela Ocniţa, se vede că cei dela Kiev, nu numai că nu vor să recunoască guvernul republicei noastre, dar neagă şi dreptul Basarabiei la autonomie... Chestiunea este aşa de complicată, împrejurările sunt aşa de puţin favorabile, că pâna acum n'am putut întreprinde nimic în această chestiune. Ucraina este inundată de bolşevici. Nu avem nici o comunicaţie cu Kievul. După intrarea armatelor nemţeşti în Kiev, s'a trimis o telegramă prin Odessa, dar Nemţii au refuzat-o. Trebue să aşteptăm; acum guvernul a hotărît să trimită la Kiev o delegaţie specială ca să protesteze acolo înaintea radei contra amestecului ilicit în treburile noastre, şi deasemeni în faţa reprezentanților puterilor centrale.

[434] P. Cazacu, l. c., pag. 162 urm., anexa No. CX.

Delegaţia este aleasă şi mâine va pleca. Dar nu se ştie dacă va ajunge fiindcă nu se ştie dacă mai există vre'o comunicaţie pe căile ferate ucrainene“[435].

De fapt delegaţia n'a mai ajuns la Kiev, fiindcă acolo stăpâniau Nemţii, încolțiți mereu de bolşevici, iar guvernul ucrainean ajunse într'o situație aşa de grea, încât era bun bucuros de a-şi putea apăra existența sa, necum să se mai gândească la revendicări teritoriale dincoace de Nistru. Propaganda bolşevică prindea tot mai mult în Ucraina. În Februarie căzu Harkovul, şi curând după aceasta Ucraina întreagă ajunse sub stăpânirea sovietică. Guvernul ucrainean a fost silit să părăsească ţara. Chestiunea amestecului Ucrainci în afacerile interne ale Basarabiei a fost pusă apoi la vot în Sfatul Țării şi respinsă cu unanimitate[436]. Până şi reprezentantul Ucrainţilor basarabeni din Sfatul Țării, deputatul Osmolovski a desaprobat acest amestec şi a votat contra lui[437].

Ameninţat de bolşevici şi lipsit de orice sprijin din altă parte, guvernul Basarabiei s'a văzut silit să recurgă la sprijinul armatei române şi să se grăbească votarea unirii cu România, pentru a beneficia mai intensiv de acest sprijin. Rada ucraineană din Kiev declarase de altfel generalului Coandă că recunoaşte ocuparea Basarabiei de trupele române[438].

Unirea s'a proclamat în şedința festivă a Sfalului Țării din 27 Martie 1917. Cu acea ocazie reprezentanții ucraineni din Basarabia n'au votat contra unirii, ci s’au abținut simplu dela vot pe motivul că numai constituantă ar fi în drept să se pronunţe într'o chestiune aşa de importantă.

Ucraina ocupată de puterile centrale, a găsit de bine să protesteze şi ea contra. unirii Basarabiei. La protestul ei a răspuns repede şi documentat reprezentantul României C. C. Arion. Dar corespondenţa n’a mai continuat, din cauza turburărilor din Ucraina[439].

Astfel vedem cum Ucraina rusească urmăria față de Basarabia moldovenească o politică anexionistă şi nestatornică. Când recunoștea independenţa acestei provincii şi drepturile ei de autodeterminare, când protesta contra lor şi ridica pretenții asupra unor părți din județele Hotin şi Cetatea-Albă. Faţă însă de această politică şovăitoare, vedem hotărîrea fermă şi intransigentă a Românilor basarabeni de a apăra cu orice preț integritatea teritorială a străvechii lor patrii, pe care nu înțelegeau să o împartă cu nimeni. Vechi şi inprescriptibile drepturi istorice şi naționale li impuneau o asemenea atitudine dârză şi hotărîtă. Și dreptatea a învins.

[435] P. Cazacu, l. c., pag. 311 urm.
[436] P. Cazacu, l. c., pag. 314.
[437] P. Cazacu, l. c., pag. 313.
[438] P. Cazacu, l. c., pag. 329.
[439] P. Cazacu, l. c., pag. 334.

XVI. Pacea dela Brest-Litovsk

Mersul războiului mondial luă curând o altă întorsătură decum o doriau căpeteniile mişcării ucrainene din Galiţia şi Bucovina. Înfrângerea armatelor austriace în Galiţia, intervenţia României în războiul mondial de partea Antantei şi moartea împăratului Franz Iosef siliră pe guvernanţii din Viena să consimțească la proclamarea regatului polon (5 Noembrie 1916) care, în urma aşezării sale geografice între Austria şi Ucraina, curmă orice continuitate teritorială între ambele ţări, aşa de îndepărtate şi deosebite una de alta. Iar când se mai ivi şi chestiunea unei Cehoslovacii independente, nădejdea în realizarea îndrăzneţelor planuri ucrainene începu să scadă mereu, ba să se stingă chiar cu desăvârşire.

În fața realităţilor inexorabile, împăratul Karl, fostul comandant de regiment la Colomea, începe să-şi dea seama de gravitatea situaţiei şi să caută pacea cu orice preț. La începutul anului 1918 el era bucuros de a putea încheia pacea cu Rusia fără anexiuni teritoriale în Ucraina. Planurile fantastice cu privire la proclamarea marei Ucraine habsburgice din Carpaţi până în Caucaz, căzură deodată cu iluziile fruntaşilor ucraineni din Galiţia şi Bucovina, cari se legănau în speranţa că vor putea atrage toată Ucraina rusească de partea lor. În realitate însă tocmai contrarul s'a întâmplat, precum se va vedea îndată.

Întorsătura aceasta neaşteptată a evenimentelor trezi decepții amare în sufletele Ucrainţilor austrofili, cari cu toţii se visau cancelari şi miniștrii ai Ucrainei-Mari, iar leaderul lor bucovinean, Nicolai Wassilko, obținu să i se pună chiar la dispoziţie o calească, ceia ce se şi făcu prin ordinul comandamentului general al trupelor de operație din Galiţia şi Bucovina.

Treziţi de evenimente neaşteptate la realitate, ei abandonară repede planul Ucrainei-Mari şi se mulțumiră cu constituirea unei provincii autonome ucrainene în cadrele împărăției habsburgice care să cuprindă în granițele ei Galiţia Orientală desfăcută de Polonia, Bucovina rămasă izolată de Viena şi Rusia Subcarpatină ruptă din Ungaria.

Cu programul acesta minim plecă contele Ottokar Czernin, cancelarul Austro-Ungariei, la Brest-Litovsk unde la 28 Noembrie 1917 se întâlniseră delegaţii puterilor centrale cu Ruşii şi Ucraiţii pentru tratativele de pace[440]. Czernin avea ordin dela suveranul său să încheie pacea cu orice preţ „fără compensaţii şi fără anexiuni", pentru a intra mai lesne în ideologia Rusiei bolşevizate de atunci[441].

Scurtă vreme înainte de deschiderea tratativelor de pace dela Brest-Litovsk se produseră în Ucraina rusească schimbări radicale. La 15 Octombrie 1917 izbucni în toată Ucraina rusească o revoltă armată de sub conducerea noului „directoriu" ales de liga naţională, care număra între membrii săi pe V. Vinicenko, S. Petliura, F. Schwetz, A. Andreevski şi A. Makarenko. În cel mai scurt timp revolta se lăţise asupra ţării întregi, aderând la ea şi trupele regulate ucrainene, haidamacii. Hatmanul Skoropadski care se sprijinea pe Nemţi şi pe corpurile de voluntari fu răsturnat şi fugi ascuns într'un vagon sanitar în Germania.

La 4 Decembrie 1917 derectoriul recuceri Kievul şi se reînstală acolo[442]. Cu noul guvern ucrainean voia Austria să încheie pacea. Delegatul principal al Rusiei sovietice era Trotzki, iar rada centrală din Kiev trimise ca delegaţi de pace pe Jefim Gregorovicz Medwedew şi pe Vasile Matwjewicz Schachrai, având pe Vladimir Petrowicz Satonski ca secretar, oameni tineri, fără experienţă, deabia ieşiţi de pe băncile şcoalei, cum îi caracterizează Nowak[443].

La primul schimb de vederi pe care Czernin îl avu cu reprezentanţii radei ucrainene din Kiev, aceştia ridicară în numele guvernului lor pretenţii asupra Galiției Orientale, Bucovinei şi Rusiei Subcarpatice[444]. Baza aceasta de discuţie, cu anexiuni teritoriale, era inacceptabilă pentru Czernin căci ea inverza complect rolurile. Unde până atuncia Ucrainții austriaci revendicau Ucraina rusească, la Brest-Litovsk Ucrainţii ruşi

[440] Ottokar Czernin, Im Weltkriege, 1919, pag. 314 urm. şi 396 urm.
[441] K. Fr. Nowak, Der Sturz der Mittelmächte, 1921, pag. 15.
[442] C. Matzievici, l. c., pag. 18.
[443] K. Fr. Nowak, Der Sturz der Mittelmächte, 1921, pag. 28
[444] Ottokar Czernin, Im Weltkriege, 1919, pag. 409 urm.

cereau anexiunea Galiției, Bucovinei şi Rusiei Subcarpatice. Numai atunci diplomaţia austriacă îşi dădu seama cât de greşit inspirată fusese ea de Ucrainţii austrofili din Galiţia şi Bucovina, când aceştia visau de anexiuni teritoriale în Rusia până în Caucaz. Surpriza aceasta neaşteptată produse cancelarului austriac un şoc de nervi, care îl legă două zile de pat[445].

În cele din urmă delegații radei din Kiev reveniră asupra pretențiilor lor cu privire la anexiunea Galiției, Bucovinei şi Rusiei Subcarpatine, cerând însă în schimb ca aceste provincii unite în Ucraina de Vest, să primească o largă autonomie. Cancelarul Czernin ajunse din nou la mare ananghie, fiindcă prin recunoaşterea unei Ucraine autonome, se ralia la principiul autodeterminării, iar aceasta însemna a zgudui însăşi temelia constituțională a Austriei. Iar pentru a pune pe Austriacii cari ezitau în faţa unui fapt împlinit, Ucrainții ruşi convocară în grabă „congresul național al muncii“ şi proclamară la 3 Ianuarie 1918 unirea Galiţiei cu Ucraina[446].

In faţa nouii situaţiuni, Czernin se reîntoarse la Viena pentru a lua avizul monarhului într'o chestiune așa de importantă ca aceasta. Atunci Austria, încolţită din toate părțile şi grav ameninţată de foame, capitulă în faţă Ucrainţilor, pentru a nu periclita tratativele de pace. Între Austria și Ucraina se încheiase în prealabil o convenţie secretă. Guvernul austriac luă asupra sa îndatorarea să realizeze până cel târziu la 15 Iulie 1918 un proiect de lege, prin care să se despartă teritoriile Galiției de Est, a căror populație era în majoritate ucraineană, de Galiţia de până atunci şi să se împreune cu Bucovina într'o provincie de coroană a Habsburgilor. Austriacii se obligară prin cancelarul Czernin să treacă acest proiect de lege prin parlament, iar până atunci să ia toate măsurile pregătitoare pentru atingerea acestui scop[447].

Un manifest imperial urma să proclame regatul Haliciului[448]. Convenţiunea aceasta trebuia să rămână secretă între contractanți până la aducerea ei la îndeplinire. Ea ajunse însă la cunoştinţa obştească prin o indiscreţie a gazetei „Vossische Zeitung“, şi produse mare vâlvă în Galiţia polonă şi în Bucovina românească, ai cărei locuitori băştinaşi nu înţelegeau să admită, ca patria lor să ajungă un obiect de tocmeală între Austria şi Ucraina.

In schimb Ucraina prin „directoriul“ său, se obligă să furnizeze de urgență Austriei un milion de tone de grâu pentru aprovizionarea populaţiei muritoare de foame. Din cantitatea aceasta Austria s'a grăbit să ridice, după mărturisirea lui Czernin, 42.000 vagoane de grâu şi alte alimente[449].

Din stipulaţiunile tratatului de pace austro-ucrainean reesă clar că Czernin, din ordinul suveranului său, vându direct Bucovina Ucrainenilor în schimbul unei cantităţi de grâu. Târgul ruşinos dela 1775, când Austriacii cumpărase Bucovina dela Turci cu pungi de aur, se repetă la 1918, când aceiaşi Austriaci o vândură Ucrainţilor pentru puduri de grâu. Iar Ruşii se complăceau în rolul lor de samsari, reprezentaţi atunci prin feldmareșalul Rumianzov, iar acuma prin delegaţii Radei din Kiev Medwedew şi Schachrai. Numai că socoteala de acasă nu se potriveşte totdeauna cu aceia din târg.

Prin semnarea convenției secrete cu Ucraina, se înlăturase piedica principală pentru continuarea tratativelor în mod normal şi ducerea lor la bun sfârşit. Dificultăţile cu Ucraina erau înlăturate, dar acuma veniau altele şi mai mari din partea Rusiei sovietice, care enervau foarte mult pe contele Czernin. Cancelarul habsburgic primia zilnic telegrame urgente din Viena cu ordine categorice de a semna pacea cu orice preţ, pentru a putea începe cât mai degrabă cu exportul de cereale, de care aveau aşa de mare şi neapărată nevoie.

În schimb însă Trotzki, nu se arată de loc grăbit. Delegatul sovietelor rusești, care prindeau tot mai mult teren în Ucraina, era un adversar al păcii cu „directoriul“ burghez al Ucrainei şi nu se feria să ironizeze pe

[445] K. Fr. Nowak, Der Sturz der Mittelmächte, 1921, pag. 32.
[446] C. Matzievici, l. c., pag. 29.
[447] Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, anexa I, pag. 76 urm., K. Fr. Nowak, o. c. pag. 73.
[448] K. Fr. Nowak, Der Sturz der Mittelmächte, 1921, pag. 31.
[449] Ottokar Czernin, Im Weltkriege, 1919, pag. 339.

Czernin că sc grăbeşte să „închee pace cu delegați fără ţară, fiind-că singurul pământ de care mai dispuneau delegaţii radei din Kiev, ar fi doar camerele de hotel, pe care aceşti delegați le dețin la Brest-Litovsk". Trotzki era informat de guvernul său că mişcarea bolşevică copleşise aproape toată Ucraina şi că autoritatea radei centrale scădea mereu[450].

In cele din urmă greutăţile au fost învinse şi la 8 Februarie 1918, s'a semnat pacea dela Brest-Litovsk, pe care primarul Vienei Weisskirchner o numi „pacea pâinei"[451]. Vestea despre semnarea păcii cu Ucraina produse mare impresie asupra împăratului Karl, care se grăbi să felicite pe cancelarul său Czernin la marele succes politic, care i-a pregătit „cea mai frumoasă zi din timpul domniei sale, încărcată de griji"[452].

450 K. Fr. Nowak, Der Sturz der Mittelmächte, 1921, pag. 34.
451 Ottokar Czernin, Im Weltkriege, 1919, pag. 336 urm.; K. Fr. Nowak, Der Sturz der Mittelmächte, 1921, pag. 42.
452 Ottokar Czernin, Im Weltkriege, 1919, pag. 337.

XVII. Ucraina austriacă şi Bucovina

Între timp evenimentele politice se precipitară. Czernin se grăbi să ridice pudurile de grâu din Ucraina, dar legea pentru organizarea provinciei autonome ucrainene, în care să fie înglobată şi Bucovina, precum prevedeau stipulaţiunile tratatului secret, nu mai ajunse să fie votată de parlamentul austriac. În schimb însă guvernul austriac se strădui să ia cel puţin unele măsuri de ordin militar în vederea constituirii nouii provincii ucrainene. Dar încercările acestea se izbiră de rezistența Polonilor cari revendicau pentru dânşii stăpânirea asupra Galiției întregi, dar și de împotrivirea Românilor bucovineni, cari nu înțelegeau să privească nepăsători la înglobarea de pământ românesc în graniţele unei țări străine. Pe de altă parte situaţia politică internă din Austria ajunse în cursul anului 1918 aşa de critică, încât guvernul habsburgic nu mai avea nici puterea şi nici autoritatea de a se împotrivi năzuințelor de independenţă a Jugoslavilor, Cekoslovacilor şi Polonilor. În faţa acestor simptome de desfacere şi descompunere a monarhiei habsburgice contele Czernin îşi înaintă demisia, fără să fi votat legea pentru înființarea provinciei autonome ucrainene, precum se obligase la Brest-Litovsk. O asemenea lege n'a fost votată de parlamentul austriac nici sub urmaşii săi până la prăbuşirea Austriei.

Repetatele încercări ale împăratului Karl de a obține o pace separată, adresându-se președintelui Wilson, se lichidară cu un refuz categoric. Nici manifestul imperial din 17 Octombrie 1918, prin care se consimţia la federalizarea Austriei, în care fiecarea popor avea să formeze o comunitate de stat proprie în cuprinsul teritoriului său, nu mai găsi nici un răsunet la popoarele subjugate. Ele răspunseră la manifestul imperial prin, proclamarea independenţei lor aşa: Italienii la 16 Octombrie, Germanii din Viena la 22 Octombrie, Cehoslovacii la 28 Octombrie şi Polonii la 14 Noembrie 1918, când şi „Comisiunea de lichidare“ din Cracovia proclamă pe generalul Pilsudski de şef al statului polon.

Pilda aceasta o imitară şi Ucrainţii cari în adunarea lor națională dela Liov, sub preşedinţia lui Petruszewicz, proclamară la 19 Octombrie 1918 independenţa teritoriului ucrainean din Austro-Ungaria[453]. După telegrama deputatului N. Wassilko către arhiducele Wilhelm la Cernăuţi în ziua proclamării independenţei, acest teritoriu cuprindea Galiţia de Est, Bucovina cu oraşele Cernăuţi, Siret şi Storojineţ, – exact ca în memoriul Carpato-ruşilor către conferința de pace din Paris – precum şi ţinutul ucrainean din Ungaria nord-estică. Acest teritoriu se constitui ca stat naţional vest-ucrainean, care urma să-şi voteze constituția şi să fie reprezentat prin delegaţii săi la congresul de pace din Paris, contestându-se ministrului de externe austro-ungar dreptul de a mai vorbi în numele teritoriilor cari constitue statul vest-ucrainean[454].

Din raportul comandantului general din Liov, feldmareşalul Pfeffer, către cancelaria militară a împăratului la Viena, se constată că, deodată cu proclamarea independenţei statului vest-ucrainean, s'a hotărît de adunarea din Liov ca noul stat să rămână „alipit“ Austriei – „mit Anschluss an Osterreich“. Aşa se explică faptul că constituanta sau rada ucraineană din Liov ţinea adunările ei sub paza armatei austriace şi că proclamarea independenței Ucrainei de Vest cu alipirea la Austria, fusese sărbătorită prin servicii divine în catedrala catolică şi greco-catolică din Liov şi aclamată de populaţie[455]. Din rapoartele aceste reesă clar că proclamarea noului stat ucrainean, cu înglobarea părţii celei mai mari din Bucovina, se făcuse sub egida Habsburgilor cu atingere sensibilă a intereselor naţionale româneşti.

Condiţiunile în care s'a făcut proclamarea independenţei Statului vest-ucrainean, care nu putea fi în acelaş timp şi „independent“ şi „alipit“ Austriei habsburgice, erau foarte neprielnice. De aceea rada ucraineană proclamă la 15 Noembrie „Republica Vest-ucraineană“. În habsburgofilia lor oarbă şi interesată,

[453] Raportul deputatului N. Wassilko către arhiducele Wilhelm în Cernăuţi; anexă No. IX.

[454] Cfr. Elias Hurwicz, Der neue Osten, Berlin 1927, p. 13 urm.; Paul Roth, Die Entstehung des polnischen Staates, Berlin 1926, p. 97 urm.

[455] Raportul feldmareșalului Pfeffer către curtea imperială din Viena asupra proclamării independenței Ucrainei, anexa X.

fruntaşii ucraineni puseseră toată nădejdea lor în Austria, evitând să ia contact cu puterile antantei, precum o făcuseră la rândul lor Cehoslovacii, Jugoslavii, Polonezii, Italienii şi Românii[456]. Atitudinea lor fusese mereu provocătoare la adresa statelor vecine. Aşa s'a putut întâmpla că la prăbuşirea Austriei habsburgice, ei să rămână lipsiţi de singurul lor sprijin politic şi militar pe care se rezemau. Pe lângă această lipsă de simţ politic şi de prevedere, şefii ucraineni erau disconsideraţi şi urâţi de fruntaşii naţiunilor vecine, aşa de Poloni, de Români şi de Unguri deopotrivă, fiindcă revendicările lor teritoriale tăiau adânc în drepturile naţionale române şi poloneze îndeosebi.

Revendicările ucrainene cu privire la Bucovina cu oraşele Cernăuţi, capitala provinciei, cu sediul mitropoliei ortodoxe române şi cu înaltul său aşezământ de învăţătură care este universitatea, cu Siretul, fosta capitală a Moldovei lui Sas-Vodă, şi cu Storojineţul, erau provocaţiuni directe la adresa Românilor, cari nu puteau să nu reacționeze cu toată energia conta unor încălcări teritoriale de acest fel. Deasemenea se vedeau şi Polonii provocaţi şi lezaţi în drepturile lor istorice şi naţionale şi se simţiau datori să reacționeze. Cât priveşte pe Ucrainţii din Ungaria nord-estică, astăzi Rusia Subcarpatică, soarta lor era de mult hotărită prin Pactul dela Philadelphia, pe care Masaryk îl încheiase încă în Iulie 1918 cu Dr. Zatkowicz, reprezentantul Ruşilor din Ungaria, prin care Rusia Subcarpatică consimți la unirea ei cu Republica Cehoslovacă în schimbul garantării unei autonomii locale[457]. Conducătorii ucraineni ar fi trebuit să fie în curent cu tratativele acestea şi să nu provoace inutil şi pe Cehoslovaci prin hotărârile radei lor dela Liov.

În condiţiunile acestea soarta noului stat ucrainean părea din capul locului compromisă cu toate încercările oficialităţii habsburgice de a sprijini o construcţie politică artificial fundată pe nisip. Şi cum noul stat ucrainean urma să rămână „alipit“ Austriei habsburgice, comandamentul general al trupelor austro-ungare din Galiţia şi Bucovina primi indicaţii precise dela Viena să se pună la dispoziţia radei ucrainene dela Liov şi să asculte de ordinele ei[458].

Contingentele ucrainene din armata austro-ungară, în debandadă şi desagregare, primiră ordin să se întoarcă fără zăbavă la vatră, pentru a fi încorporate în „legiunea ucraineană“, un început de armată naţională, sub comanda arhiducelui Wilhelm, un nepot al împăratului Karl şi fiu al arhiducelui Ștefan, cel ce fusese luat în vedere pentru ocuparea tronului polon ca o secondo-genitură habsburgică. Din dragostea şi interesul cu care tânărul arhiduce îmbrăţişase cauza ucraineană, precum şi din cele două scrisori pe care dânsul le adresă la 18 Martie şi 26 Aprilie 1918 mitropolitului ucrainean unit din Liov, contele Andrei Szepțicki[459], se vede limpede că dânsul avea aspiraţiuni la tronul aşa de şubred al statului ucrainean „alipit“ Austriei habsburgice. În scopul acesta, presumtivul hatman al Ucrainei de Vest aruncă la o parte uniforma sa de căpitan de cavalerie, pentru a îmbrăca costumul naţional ucrainean. Iar pentru a da o nouă dovadă despre ataşamentul său către națiunea ucraineană, arhiducele Wilhelm îşi schimbă şi numele în Wasyl Weschywan zis Kneaz Ștefanowicz, după numele părintelui său arhiducele Ștefan[460].

Arhiducele Wilhelm era un tânăr de 28 ani, care în armata austro-ungară avea gradul de căpitan de cavalerie. Din propria sa mărturisire aflăm că dânsul nu se împăca cu sistemul de oprimare a naționalităților din Austro-Ungaria şi că din cauza aceasta avea mereu conflicte cu oficialitatea habsburgică, care nu tot tolera critici de această natură. Din pricina aceasta tânărul arhiduce era rău notat şi considerat ca revoluţionar. Se pare că mai mult pentru a scăpa de el fu încorporat unei unități oarecare din Galiţia, unde se apucă de alte isprăvi şi mai mari. El îşi puse în gând să ajungă cu orice preţ domnitor habsburgic al Ucrainei. În scrisoarea pe care la 18 Martie 1918 o adresase mitropolitului unit din Liov, arhiducele arătă că Galiția va fi împărțită în două şi că partea ucraineană, mărită cu Bucovina, va primi. autonomia naţională. Însuşi împăratul Karl i-ar fi încredințat comanda unui batalion precum şi conducerea legiunii ucrainene, care avea să

456 P. Roth, o. c., pag. 97.
457 Ion I. Nistor, Cehoslovacii şi Românii, în „Codrul Cosminului“, VI, p. 319 urm.
458 Regruparea trupelor de operație în Galiția şi Bucovina, anexa No. XI.
459 Scrisorike arhiducelui Wilhelm către Mitropolitul Szepticki; anexa No. XII şi XIII.
460 Ion I. Nistor, Bucovina şi arhiducele Wilhelm, în „Generația Unirii”, No. 4, pag. 4 urm.

formeze cadrele viitoarei armate naţionale a Ucrainei.

În calitatea aceasta arhiducele era autorizat să desfăşoare în Ucraina o intensă propagandă politică, pentru a-şi pregăti rolul de înfăptuitor al aspiraţiunilor naţionale ale Ucrainţilor. În Aprilie 1918 Wilhelm comanda un batalion la Alexandrovsk în Ucraina, unde se îndeletnicia cu organizarea militară a Cazacilor Zaporojeni. De acolo arhiducele adresă mitropolitului Szeptycki o nouă scrisoare prin care-i vestia că fusese chemat de împăratul Karl la Viena şi că ar fi obţinut acolo aprobarea prea înaltă pentru planurile sale ucrainene. La sfârşitul verei 1918 arhiducele Wilhelm era în Galiţia în calitatea de comandant al legiunii ucrainene care opera pe frontul român la Cojoci în valea Bistriţei sub numirea oficială de „grupul căpitanului de cavalerie Arhiducele Wilhelm". În toiul evenimentelor din Octombrie 1918, se decretă mobilizarea generală a legiunii ucrainene, care opera pe frontul român. Ea primi o nouă organizare pentru a forma cadrele unei armate naţionale ucrainene, precum se evidenţiază aceasta destul de limpede din ordinele comandamentului militar din Liov pe care le reproducem în anexă[461]. Mai multe unităţi din această legiune erau dislocate în Cernăuţi şi Rădăuţi, ajungând chiar până la Cojoci în valea Bistriţei, unde ocupa poziţiuni pe teritoriul românesc, care în baza nenorocitului tratat de pace dela Bucucureşti urma să fie cedat Austriei.

Comandantul legiunii, arhiducele Wilhelm petrecea foarte des în Cernăuţi, fiind găzduit de contele Etzdorf, guvernatorul Bucovinei, în palatul administrativ din Piaţa Arboroasei. O parte din legiunea ucraineană era concentrată la Rădăuţi, fiind încredinţată cu menţinerea ordinei publice în Bucovina. Dar cu toată stăruința comandantului, ordinea şi disciplina militară n'au putut fi menținute multă vreme. Germenii descompunerii se încuibaseră deabinelea în rândurile legiunii ucrainene. Complicitatea oficialităţii habsburgice la lovitura de stat din Liov şi la organizarea armatei naţionale ucrainene se vede foarte clar dintr'un memoriu confidenţial din Noembrie 1918, pe care-l reproducem în întregime pentru informaţiunile interesante ce cuprinde[462].

În Bucovina situaţia politică rămăsese multă vreme nelămurită. Românii, prinzând de veste despre planurile ucrainene, protestaseră de cu bună vreme contra înglobării Bucovinei în graniţele statului ucrainean, apărând punctul de vedere românesc al „Bucovinei nedesmembrate" şi afirmând drepturile româneşti asupra Bucovinei întregi în vechile ei hotare dela Ceremuş, Colacin şi Nistru[463]. Constituanta română din Cernăuţi, în adunarea ei din 27 Octombrie, reclamă la fel dreptul ei de suveranitate asupra Bucovinei „integrale"[464].

În condiţiunile acestea izbucnirea conflictului între rada ucraineană din Liov, care îşi asuma dreptul de suveranitate asupra unei bune părţi din Bucovina, cu însăşi capitala provinciei Cernăuţi, şi între constituanta română din Cernăuţi, care reclama imperiul asupra Bucovinei integrale, devenise inevitabil şi el nu întârzie să erupă foarte curând. Cum consiliul național român n'avea la dispoziţia sa încă nici o forţă militară, fiindcă ostaşii români bucovineni nu apucară încă să se reîntoarcă la vatră de pe frontul din Italia, rada ucraineană din Liov era în avantaj faţă de Români, fiindcă la dispoziţia ei stetea, precum am văzut, „legiunea ucraineană" de sub comanda arhiducelui Wilhelm, ale cărei unităţi garnizonau chiar în Cernăuţi. În condiţiunile acestea favorabile, delegaţii radei Ilie Semaka, I. Spenu, Omelian şi Ilya Popovici, bizuindu-se pe sprijinul militar al legiunii ucrainene, găsiră de cuviință să ocupe, în dimineaţa zilei de 6 Noemvrie 1918, palatul administrativ din Cernăuţi, să se prezinte guvernatorului Etzdorf şi să-i ceară să li transmită puterea de guvernământ. Guvernatorul cedă în faţa forţei militare, invitând însă pe delegaţii radei să cadă de acord cu consiliul naţional român, pentruca transmisiunea puterii să se facă în bună înţelegere şi cu Românii.

Între Români se găsi unul singur care se declară gata să împartă puterea asupra Bucovinei cu Ucrainţii şi acesta era Aurel Onciul, care în întreaga sa activitate politică a avut o atitudine politică detestată de toată lumea românească.

461 Organizarea legiunii ucrainene şi planul ei de operație, No. 1–15, anexa No. XIV.
462 Mémoire sur la complicité des autorités autrichiennes dans le coup d'état par le parti ukrainien à Lwow, anexa No. XV.
463 Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, p. 29.
464 Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, p. 39.

La orele 4 după amiazăzi, guvernatorul Etzdorf primi din nou delegaţiunea ucraineană ce era însoţită şi de Aurel Onciul şi transmise acestor pretinşi reprezentanţi ai Românilor şi Ucrainţilor puterea de guvernământ asupra ţării Bucovinei, dresând cu această ocazie cuvenitul proces-verbal pe care îl reproducem în anexă[465].

În felul acesta se închee lunga serie de guvernatori austriaci ai Bucovinei, începând cu generalul Spleny şi sfârşind cu contele Etzdorf, în ziua memorabilă de 6 Noemvrie 1918. Prin semnarea procesului verbal de transmisiune a puterii, Casa de Habsburg abdică la dreptul ei de suveranitate asupra Bucovinei.

Transmisiunea puterii se făcu asupra delegaților ucraineni ce făceau parte din rada dela Liov, şi asupra lui Aurel Onciul care nu fusese autorizat de nimeni să primească puterea sau să o împărțească cu Ucrainţii[466]. Singurul organ îndreptăţit de a revendica puterea asupra Bucovinei, era consiliul național român, ales de adunarea constituantă dela Cernăuţi la 27 Octomvrie 1918. Or, Aurel Onciul nu primise dela acest consiliu nici o delegaţie de a primi puterea.

Dar în împrejurările de atunci forța prima dreptul, şi forța militară era de partea Ucrainţilor. Întemeindu-se pe această forţă, căpeteniile Ucrainţilor exercitară timp de şase zile, dela 6–11 Noemvrie, o adevărată teroare în Cernăuţi şi în toată Bucovina, aşa că în vremea aceia nimeni nu mai era sigur de viața şi de avutul său. Delegaţiunea bucovineană a „radei naționale ucrainene“ din Liov lansă în ziua de 6 Noemvrie 1918 un manifest către „cetăţenii liberi ai tuturor naţiunilor şi stărilor ţării“, prin care chema populaţiunea Bucovinei sub steagul libertăţii. Cum „guvernul vechiu austriac a perit de sine“, delegaţia radei se vede necesitată să „ia în mâna sa guvernul în oraşul Cernăuţi şi în acea parte a ţării, care în majoritate este locuiţă de Ucrainţi“[467].

Delegaţia bucovineană a radei din Liov încredinţă administrația părţii din Bucovina revendicată de ea lui Omelian Popovici, în calitatea de „comisar național ucrainean“. Cu dela sine putere se declară şi Aurel Onciul „comisar naţional român“ şi lansă şi dânsul împreună cu „tovarăşul“ său ucrainean – titlul de comisar justifică acest termen – în ziua de 6 Noemvrie 1918 proclamația prin care se aducea la cunoștința populațiunii bucovinene că guvernul imperial din Viena, considerând misiunea sa împlinită, i-ar fi încredinţat lui împreună cu Omelian Popovici „însuşirea de comisari naţionali ai poporului român pe deoparte şi ucrainean pe de altă parte, puterea în Bucovina, fără să o împartă“. Comisarii poporului român şi ucrainean, luând asupra lor puterea, indiviză, o împărţiră totuşi între ei în modul următor:

1. „Atât poporul român, cât şi cel ucrainean, îşi rezervă pretenţiunile sale, relative la teritoriul Bucovinei, precum au fost formulate de reprezentanţii săi legitimi lasă însă ca congresul de pace să hotărească definitiv în chestiunea aceasta“;

2. „Până la hotărîrea viitoare se menţine starea faptică“.

3. „Competinţa ambelor guverne (!) respective se bazează pe majoritatea relativă din comună, precum a fost constatată ea la recensemântul din 1910. Drept aceia, comunele, în care majoritatea relativă a populaţiunii este română, sunt supuse guvernului român, iar comunele, în care majoritatea aceasta este ucraină, guvernului ucrain “.

4. „În comunele acele, în care majoritatea populaţiunii nu este nici română, nici ucraineană, reprezentanța legală a comunei va hotări, căruia din ambele guverne din chestie vrea să fie supusă; lipsind o reprezentanță legală, hotărîrea respectivă se va lua, sub prezidiul gerentului constituit de sfatul consultativ, iar lipsind şi el, de membrii prezenţi în comună ai ultimului comitet comunal ales legal“.

5. „Până ce se vor lua hotărîrile acestea, comunele Alexanderdorf, Katherinendorf, Sadagura şi Vijniţa, sunt supuse guvernului ucrain; toate celelalte comune neromâne şi neucraine, afară de Cernăuţi, guvernului român “.

---

[465] Guvernatorul Bucovinei transmite delegaților români și ucraineni puterea de guvernământ asupra Bucovinei. Anexa XVI.
[466] Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, pag. 39 urm.
[467] T. Balan. Bucovina în războiul mondial, l. c., pag. 133.

6. „Oraşul Cernăuţi, capitala ţării, rămâne sub administrația interimistică de până acuma; dispoziţiuni în a doua instanță se pot lua numai în conţelegere între guvernul român şi cel ucrainean".

„Învoiala prezentă întră imediat în vigoare"[468].

„Comisar" al oraşului Cernăuţi ajunse un oarecare Ossyp Bezpallko, care în dimineaţa zilei de 7 Noemvrie 1918 ţinu să vestiască populaţiunii cernăuţene că „delegaţia bucovineană a consiliului ucrainean" a găsit de bine să-l numească „comisar urban" al Cernăuţilor[469].

Numele de „comisar al poporului" şi de „comisar urban", ca emanaţie a radei ucrainene, indicau destul de vădit direcţia spre care tindea desfăşurarea evenimentelor din Bucovina în toamna anului 1918. Unităţile legiunii ucrainene devastară depozitele de arme, muniţiuni şi efecte militare ale regimentelor bucovinene şi, complect bolşevizate, începură să exercite o nemaipomenită teroare în Cernăuţi şi în împrejurimi, astfel că pacea şi ordinea publică erau serios amenințate şi nimeni nu mai era sigur de viața şi avutul său. În condiţiunile acestea, consiliul naţional român nu-şi putea îndeplini în liniște şi siguranță misiunea sa. Iar îndrăzneala Ucrainţilor, ce se bizuiau pe unităţile lor de „haidamaci" şi pe inconştiența vinovată a „comisariului" Aurel Onciul, nu mai cunoştea limită. În situaţia aceasta extrem de critică, consiliul naţional român se hotări să ceară şi să obţină intervenția armalei române în Bucovina, care îşi făcu întrarea triumfală în Cernăuţi în ziua de 11 Noemvrie 1918. Populaţiunea, dornică de pace după un război de 4 ani, o primi cu mare însufleţire. Sub scutul ei, consiliul naţional român și-a putut începe opera de refacere şi reorganizare, îndrumând ţara pe calea cea bună a păcii şi a progresului.

La 28 Noemvrie 1918 s'a întrunit la Cernăuţi „Congresul General al Bucovinei" care în unanimitate a votat unirea necondiționată a Bucovinei cu regatul României şi anume în hotarele sale istorice dela Ceremuş, Colacin şi Nistru. Reprezentanţii minorităţilor poloneze şi germane au votat pentru unire. Ucrainţii s'au abţinut ca şi la Chişinău[470]. Actul unirii Bucovinei a fost recunoscut de constituanta română dela Bucureşti în şedinta memorabilă dela 31 Decembrie 1919; deodată cu actele de unire dela Chişinău şi Alba-Iulia. Articolul 59 din tratatul de pace dela Sr. Germain cuprinde renunțarea formală a Austriei asupra drepturilor ei de suveranitate asupra Bucovinei[471]. Delegații puterilor aliate şi asociate se întrunirăîn şedință la 2 Iulie 1919 şi traseră o linie de frontieră care tăia o bună parte din Bucovina şi anume acea din valea Ceremuşului, pentru a o alipi la Polonia[472]. Interese de ordin economic par să fi determinat această hotărnicie. Vestea despre ştirbirea vechii granițe a Bucovinei provocă mari turburări în rândurile populaţiunii menite să treacă la Galiţia, care protestă energic „contra hotărîrii luată de comisiunea teritorială de a detrunchia o parte a Bucovinei". Comunele Plosca, Sârghieni, Putila, Dichteneţ, Chisiliţeni, Răstoace, Câmpulung pe Ceremuş, Iabloniţa, Ciornohuzii, Milie, Banila, Văşcăuţi, Carapciu, etc., lovite de această neaşteptată măsură, se grăbiră să protesteze contra ei, trimițând memorii la conferința de pace din Paris prin care cereau să rămână la România, întemeindu-şi cererea pe motive de ordin economic, politic, cultural şi religios, întrucât ei ca ortodocși şi-ar primejdui credinţa prin alipirea la o ţară neortodoxă sau unită, cum este de fapt Galiţia de Est. Dăm în anexă un asemenea memoriu redactat în limba ucraineană pentru a ilustra mişcarea aceasta.

Lupta a fost încununată de succes. În tratatul de pace de la Sevres se stabileşte graniţa româno-polonă dealungul Ceremuşului şi Colacinului[473]. Numai 5 comune bucovinene şi anume Babin, Luca, Prelipcea, Sviniace şi Crisceatec urmau să fie înglobate Poloniei, din cauza legăturii feroviale Horodenka–Zaleszczik,

---

[468] Teodor Balan, Rucovina în răsboiul mondial, l. c., pag. 134–135.

[469] Ibidem, pag. 135.

[470] Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, pag. 54 urm.

[471] „L'Autriche renonce en ce qui la concerne, en faveur de la Roumanie, à tous droits et titres sur la partie de l'ancien duché de Bukovine comprise en decades frontiéres de la Roumanie, telles qu'elles seron ulte-rieuruiment fixées par les principales Puissances alliées et associées".

[472] Cfr. Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, pag. 199, Anexa No. XVII.

[473] Protestul locuitorilor din comuna Carapciu pe Ceremuş contra deslipirii de România. Anexa No. XVII.

care se făcea pe teritoriul acestor comune[474]. Dar şi acest colţ, cel mai nord-vestic al Bucovinei, a rămas la România în baza convenţiunii de frontieră din 26 Ianuarie 1928 în care se stabileşte că între Prut şi Nistru granița va urma „vechea linie administrativă între Bucovina şi Galiţia“[475]. Astfel a fost aplanată şi ultima dificultate şi Bucovina s'a întors la matcă, întreagă şi fără nici o ştirbire teritorială[476].

Aspiraţiunile politice ale Ucrainţilor au dat astfel greş pe toată linia. Provinciile româneşti Bucovina şi Basarabia s'au unit cu România, din pământul căreia au fost rupte la 1775 şi 1812. Rusia Subcarpatică se unise cu Cehoslovacia în baza înţelegerii dela Philadelphia. Dar lovitura de grație contra Republicei Vest-ucrainene fu aplicată de consiliul suprem al puterilor aliate şi asociate, care prin hotărîrea sa din 25 Iunie 1919, autoriză Republica Polonă să continue cu operaţiunile ei militare până la Sbrucz, vechea linie de frontieră între Galiţia şi Rusia. La 27 Noemvrie 1927 consiliul suprem încredință Poloniei mandatul pe 25 ani asupra Galiției Orientale, iar prin hotăriredin 12 Martie 1923 Galiţia de Est fu direct înglobată în hotarele Poloniei reînviate.

Astfel nu s'a ales nemic din planurile fantastice ale fruntaşilor ucraineni din Austria şi din Rusia, din cauza politice lor inconsecvente şi a încrederei prea mari pe care ei o puseră în monarhia habsburgică. Revendicările lor teritoriale dincoace de Nistru au produs mult sânge rău în cercurile româneşti şi au zădărnicit mereu o prietenie care li putea fi de folos.

474 Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, anexa No. XXXII.

475 Cfr. Ion I. Nistor, Frontiera româno-polonă, în rev. „Graiul Românesc“, II, 1927.

476 Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, anexa XXXIII, pag. 208. „Du Pruth jusqu'au Dniester, la frontière suivra l’ancienne line administrativ entre la Bukovine et la Galicie“.

XVIII. Relaţiunile româno-ucrainene după unire

Tot trecutul istoric este martor că poporul român a fost totdeauna însufleţit de cele mai bune simţiminte de prietenie şi bună vecinătate faţă de Ucrainţi. Românii nici odată n'au râvnit la cuceriri teritoriale dincolo de Nistru, cu toate că acolo sălăşlueşte de veacuri o populaţie românească transnistriană, pe care Rusia Sovietică a recunoscut-o ca atare şi i-a îngăduit de a se constitui în „Republica Sovietică Socialistă Autonomă Moldovenească (R. S. S. A. M.)[477].

Dar cu toate acestea aspiraţiunile politice româneşti s'au oprit totdeauna la Nistru. De aceia neînțelegerile dintre Români şi Ucrainţi au început numai atunci, când Ucrainţii au ridicat pretenţii teritoriale dincoace de Nistru în Bucovina şi Basarabia. Cât priveşte Maramureşul, pretenţiile ucrainene priviau mai mult regiunile de dincolo de Tisa, la care Românii n'au râvnit niciodată. Teritoriul Maramureşului românesc de astăzi cu prinde vreo 50 de comune, dintre cari numai trei sunt locuite şi de Ucrainţi. Restul Maramureşului a trecut la Rusia Subcarpatică de sub suveranitatea cehoslovacă, aşa că acolo punctele de fricţiune şi neînțelegere dintre Români şi Ucrainţi sunt reduse la minim.

Şi în adevăr, îndată ce, prin actele unirii dela Chișinău şi Cernăuţi, poporul român a restabilit străvechele sale drepturi de suveranitate asupra întregului pământ românesc de dincoace de Nistru, el este dornic de a trăi în pace şi bună prietenie cu vecinii săi ucraineni de dincolo de Nistru. De simţiminte asemănătoare erau stăpâniţi la 1919 şi guvernanţii ucraineni dela Kiev, când instituiră o misiune diplomatică pe lângă guvernul român din Bucureşti. Şeful acelei misiuni era profesorul Constantin Matzievici, ajutat de generalul S. Delvig, reprezentantul comandamentului suprem al armatelor ucrainene. La 26 Iulie 1919 şeful misiunii diplomatice ucrainene prezentă președintelui de consiliu al guvernului român scrisoarea de acreditare, al cărei scop principal era:

„De a stabili relațiunile cele mai amicale între România şi Ucraina, bazate pe principiul de neintervenţiune reciprocă în viaţa internă a ambelor state. Guvernul ucrainean declară că nu voieşte sub nici un chip de a pune în discuție fruntaria actuală între cele două state, considerând Nistru ca fruntarie definitivă între ele şi dorind să stabilească la această frontieră cele mai bune relații de vecinătate“[478].

Misiunea ucraineană la Bucureşti mai avea datoria de a stabili un acord şi cu Polonia, aceasta fiind o amică a României; acest acord avea să confirme între altele deciziunea luată de guvernul ucrainean de a înceta ostilitățile contra Poloniei. Misiunea mai avea de scop să stabilească condiţiunile în cari guvernul român ar putea înzestra armata ucraineană cu armament, îndeosebi cu arme, cartușe şi tunuri.

Guvernul român în fruntea căruia se găsia Ion I. C. Brătianu a luat act de declarația oficială a guvernului ucrainean, că recunoaşte Nistru ca hotar definitiv între cele două ţări, şi a dat armatei ucrainene ce se găsia la grea cumpănă, amenințată de a fi înconjorată de bolşevici, concurs preţios. Insuşi şeful misiunei ucrainene recunoaşte în memoriul său că „numai mulțumită României armata ucraineană a reuşit să se salveze, retrăgându-se prin Basarabia în Galiţia, unde luă contact cu grupul de nord“[479].

Dară în vremea ce Ucraina rusească recunoştea hotarul Nistrului şi intrase în relaţii diplomatice normale cu guvernul român, căpeteniile Republicei Vest-ucrainene continuau şi după unirea Bucovinei acţiunea lor de duşmănie faţă de România. În faţa armatei române, delegaţii bucovineni ai Radei din Liov, cu comisarii ucraineni cu totul, se retraseră în Galiţia pentru a continua de acolo agitaţiunile lor contra Românilor. Cu ei se retrase fireşte şi arhiducele Wilhelm, comandantul legiunii ucrainene, însoţit de adjutantul său contele Lubesch von Laresch, ce funcţionase pe vremuri ca secretar la legaţiunea austro-ungară din Bucureşti. Dar

[477] Ion I. Nistor, Românii Transnistrieni, l. c., p. 542 urm.

[478] C. Matzievici, Mémoire sur la question ukrainienne, p. 4: „Le Gouvernement Ukrainien déclarant ne vouloir en aucune façon mettre en question la frontiére actuelle entre les deux Etats, considérant le Dniester comme frontiére definitive entre eux et désirant etablir sur cette frontiére les meilleures relations de voisinage“.

[479] C. Matzievici, o. c., pag. 20 urm.

arhiducele nu mai ajunse la Liov pentru a lua contact cu guvernul prezidat de Petruszewicz, fiindcă trupele poloneze, minunat echipate şi conduse de generalul Haller, îi închisese calea, ocupând Liovul şi silind rada să-şi mute sediul la Stanislavov[480]. Astfel arhiducele Wilhelm, zis şi cneaz Stefanowicz, se trezi cu legiunea sa prins între două focuri, de generalul Zadik în flancul drept şi de generalul Haller în flancul stâng. La începutul lui Iunie 1919, legiunea ucraineană, strânsă ca în cleşte de trupele româno-polone şi demoralizată, se găsia îngrămădită pe pozițiunea din jurul Colomeei cu tendinţa de retragere spre munţii Pocuţiei. În direcţiunca aceasta se retrase şi arhiducele Wilhelm.

În dimineata zilei de 4 Iunie patrulele de grăniceri români prinseră de veste că în comuna Jabie, la o distanţă de vreo 40 km de Colomeia, s'ar afla adăpostite în casa preotului Hlibowski trei persoane străine însoţite de o doamnă. Un pluton de grăniceri primi ordinul să plece în urmărirea lor. În drum spre Jabie patrulele române dădură peste un automobil ce purta emblema casei imperiale austriace, pajura cu două capete. În dimineaţa zilei dc 5 Iunie patrulele intrară în Jabie şi găsiră lumea adunată în biserică. Atunci comandantul avu buna inspiraţie să învârtă cheia dela uşa bisericii, pentru ca lumea adunată acolo să nu turbure cumva percheziția la casa preotului, unde găzduia cneazul Stefanovici cu tovarăşii săi. Contele Laresch şi nevasta sa se predară fără nici o împotrivire. În timpul acesta arhiducele dormia încă. Când se deşteptă văzu în faţa sa pe ofițerul român, şi întrebă somnoros: „Cum, armara română este aci?” „Da!“ răspunse dârz ofițerul român, somând pe arhiduce să se predea, ceia ce arhiducele făcu fără nici un gest de împotrivire. În tovărăşia arhiducelui se mai găsia şi un cobzar ucrainean, Petru Sckerek, deputat în rada ucraineană din Liov[481].

Sub pază militară arhiducele şi însoțitorii săi fură conduşi la comandamentul român din Colomeia, iar de acolo trimis sub excortă la Cernăuţi, unde petrecu noaptea de 7 spre 8 Iunie 1919 la hotelul Gottlieb din strada Bucureştilor[482]. A doua zi arhiducele cu suita sa fu pornit la Bucureşti, iar de acolo internat la mănăstirea Căldăruşani, unde petrecu până la începutul lui Septemvrie 1919.

La intervenția misiunii ucrainene din Bucureşti, guvernul român conveni să încredinţeze pe arhiduce în mânile guvernului ucrainean, dându-l în sama trupelor lui Petliura, care îşi avea cartierul general la Camenița. La 3 Septemvrie arhiducele cu suita sa fu pornit la Cernăuţi, iar de acolo predat autorităţilor ucrainene la punctul Otace[483], dresându-se le 6 Septemvrie cuvenitul proces-verbal de dare şi primire din partea autorităților de frontieră[484].

În tot cursul drumului prin România arhiducele era bine dispus şi foarte comunicativ, arătându-se mulțumit de felul cum fusese tratat în ţară. Faţă de comisarul care-l insoția arhiducele îşi exprimă regretele sale că Ucrainţii cunosc aşa de puţin România şi că dânsul îndată ce va ajunge la Camenița va comunica lui Petliura cât de necesară este strângerea relaţiilor dintre România şi Ucraina. Ajutorul de armament și muniții pe care guvernul român l-a dat cu atâta generositate Ucrainei, precum şi viitoarele ajutoare ce se vor mai da după promisiunea primului ministru Brătianu, vor rămâne cea mai bună chezăşie pentru cimentarea legăturilor de prietenie şi bună vecinătate între ambele ţări. Raliindu-se la această prietenie şi Polonia, uşor s'ar putea rădica un zid puternic şi nepătruns contra bolşevismului cotropitor.

Însistând asupra stărilor din Rusia sovietică, arhiducele credea în apropiata lichidare a mişcării bolşevice pe care, după părerea sa, Lenin şi Trotzki o întreţineau din motive personale, străduindu-se să arunce microbul anarhiei asupra lumii întregi. Agentul bolşevismului în Ungaria este Bela Kuhn, care face în fiecare săptămână naveta cu aeroplanul între Budapesta şi Moscova. Însuşi Lenin ar fi vizitat de curând capitala Ungariei (!).

Activitatea vieţii sale, arhiducele ar fi închinat-o cauzei ucrainene, pentru triumful căreia a luptat şi este

480 P. Roth, o. c., pag. 98.
481 Raportul Regimentului 3 Grăniceri asupra arestării arhiducelui Wilhelm, anexa No. XVIII.
482 Raport confidenţial asupra arestării dela Jabie, anexa No. XIX.
483 Raport asupra călătoriei arhiducelui din Cernăuţi la Larga, anexa No. XX.
484 Proces-verbal asupra trecerei peste frontieră a arhiducelui Wilhelm, anexa No. XXI.

hotărît să lupte cu zel şi abnegaţie şi în viitor. În armata ucraineană ar fi avansat la gradul de colonel, câtă vreme în armaţa austro-ungară nu ajunsese decât la gradul de căpitan.

Întrebat dacă în timpul petrecerei sale la Căldăruşani n'ar fi avut vreo întrevedere cu cineva din familia regală, arhiducele a răspuns că nu a avut nici o întrevedere de acest fel, dar că a trimis o scrisoare principelui Carol, ale cărui simţiminte democratice le aprecia şi care era însufleţit de aceleaşi idealuri ca şi dânsul.

Între altele arhiducele îşi exprimă admiraţia pentru soldatul român, care este cea mai sigură chezăşie pentru asigurarea păcii şi păstrarea ordinei în răsăritul Europei. Dificultăţile pe care România le întâmpină la conferinţa de pace vor putea fi învinse prin iscusinţa şi hotărîrea lui Ion I. C. Brătianu. Arhiducele era încredinţat că legitimele revindecări teritoriale ale României vor fi satisfăcute.

Arhiducele sc mai întreţinu cu însoţitorii săi asupra călătoriei sale în Italia, America de Sud şi Africa, insistând cu amănunte interesante asupra lor.

La urcarea sa în barca ce era să-l treacă Nistru la Otace, Wilhelm îşi luă rămas bun dela reprezentanţii autorităţilor române şi le mulţumi tuturor foarte călduros pentru bunul tratament de care s'a bucurat în România. Îndepărtându-se de malul românesc, arhiducele făgădui că după restabilirea păcii se va reîntoarce în România pentru a vizita ţara şi îndeosebi mănăstirea Căldăruşarii, unde fusese găzduit şi de unde a plecat cu cele mai plăcute amintiri[485].

Din nenorocire pentru dânsul, dar mai ales pentru cauza ucraineană pe care o servia, cneazul Stefanovicz fu silit de imprejurări de a se reîntoarce în România cu mult mai curând de cum se putea aştepta la transbordarea Nistrului. Regimul bolşevic din Ucraina trezise curând mari nemulţumiri în sânul populaţiei. De aceea norodul se răzvrăti contra lui, astfel că trupele ucrainene, susţinute şi de guvernul român, izbutiră să recucerească în scurtă vreme Podolia, Volhinia şi parte din guberniile Kiev şi Cherson. Pe la sfârşitul lui August trupele ucrainene, întărite cu forţele legiunii ucrainene din Pocuţia, dădură un puternic asalt contra Kievului, recuceriră oraşul şi realizară succese apreciabile contra Odesei[486]. În toiul acestor izbânzi, cneazul Stefanovicz fu chemat în Ucraina pentru a se pune. acolo din nou în fruntea legiunii sale. Realizarea marilor sale planuri politice părea mai mult ca asigurată şi aşa se explică şi buna dispoziţie a arhiducelui în drumul spre Podolia. Legiunea ucraineană, după căderea în captivitate a comandantului ei, mai rezistă în unele poziţii până la ocuparea Pocuţiei întregi de contingentele româno-poloneze. La 18 August 1919 opera de pacificare era terminată, şi contingentele româneşti, în temeiul unei înţelegeri amicale dintre guvernul român şi cel polon, evacuară teritoriul pocuţian ocupat de ele, se retraseră dincoace de Ceremuş şi trecură administraţia civilă şi militară asupra organelor poloneze. După lichidarea operaţiunilor din Pocuţia resturile legiunii ucrainene trecură Zbruczul în Podolia, pentru a întări frontul antibolşevic comandat de Petliura şi a contribui efectiv la noul avânt războinic pe care-l luase contingentele ucrainene unite[487]. Dar lupta contra bolşevicilor se dovedi dela început destul de grea. Deaceea comandantul trupelor ucrainene se adresă generalului Denikin cu propunerea de a coordona operaţiunile sale militare cu cele ucrainene într'un front comun contra bolşevismului ameninţător. Generalul Denikin izbutise să canalizeze nemulţumirile păturilor burgheze contra regimului sovietic şi să înainteze victorios spre Harkov, Ekaterinoslav, Cursc şi Voronez.

Drept răspuns la oferta de colaborare armată a lui Petliura, Denikin, care urmăria scopuri panruse, năvăli asupra Kievului şi-l ocupă prin surprindere, dezarmând contingentele ucrainene ce se găsiau acolo. Atunci Petliura propuse lui Denikin stabilirea unei linii de demarcaţie în zona de operaţiuni contra bolşevicilor. Dar la propunerea aceasta Denikin, îmbătat de izbânzile sale de până atunci, răspunse cu cererea de dezarmare a armatei ucrainene. Denikiniştii în loc să primească colaborarea de arme pe care Ucrainţii li-o oferiau cu aţâta stăruinţă, începură pe la sfârşitul lui Septembrie ofensiva contra armatei lui Petliura şi continuară lupta

[485] Conversaţia arhiducelui Wilhelm cu însoţitorul său asupra problemelor de actualitate, Anexa No. XXII.
[486] C. Matzieviei, l. c., pag. 21 urm.
[487] Operaţiunile armatei române în Pocuţia, în „Zece ani dela Unirea Bucovinei“, Cernăuţi, 1928, p. 58 urm.; Ion I. Nistor, Unirea Bucovinei, o. c., anexă No. VIII, p. 91 urm.

până la începutul lui Noembrie 1919.

În vreme ce armatele antibolșevice ale lui Petliura şi Denikin se sfâşiau între ele, trupele roşii ale Rusiei sovietice măcinau forțele lui Colceag şi Iudenici. După izbânda aceasta, bolşevicii aruncară toate rezervele lor asupra lui Petliura şi Denikin, pentru a-i extermina. Nesocotinţa politică a lui Denikin s'a răzbunat foarte curând. Forţele sale combatante s'au dovedit insuficiente pentru o luptă pe două fronturi şi de aceia zădărnicia sforțărilor sale ieşi foarte curând la iveală. Rezistenţa armatei ucrainene nu putea fi înfrântă şi nici guvernul ucrainean nu putea fi lichidat aşa uşor. Atunci Denikin – după constatările lui Matzievici – recurse la un truc politic. Intemeindu-se pe simţimintele antipoloneze ale contingentelor galiţiene din armata ucraineană, Denikin le promise Galiţia și încheiă cu ele la 5 Noembrie 1919 un tratat separat, în virtutea căruia mai bine de jumătate din forțele combatante ucrainene trecură de partea Denikiniştilor, deschizându-li astfel drumul spre Camenița, unde se refugiase guvernul ucrainean. Prin manopera aceasta contingentele ucrainene credincioase lui Petliura şi guvernului ucrainean ajunseră în primejdia de a fi învăluite şi silite să capituleze[488].

În legătură cu defecţiunea contingentelor galiţiene din armata ucraineană pare să stea şi noua pribegie a arhiducelui Wilhelm în România. La 21 Noembrie 1919, arhiducele împreună cu Petruszevicz, fostul preşedinte al radei ucrainene din Liov, însoțiți de 61 de ofițeri cu familiile lor, trecură Nistru şi se predară autorităţilor româneşti. Pribegii ucraineni fură bine primiţi în ţara românească, tot aşa de „ospitalieră ca şi pe vremea lui Mazepa, şi conduşi după dorința lor până la frontiera cehoslovacă. Acolo ei au fost luaţi în primire de autoritatea statului vecin şi conduşi la Tokai, de unde li se pierdu urma. După informaţiunile pe care le deţinem din sursă particulară, arhiducele Wilhelm s'ar fi înapoiat la Viena şi şi-ar fi stabilit domiciliul la Baden, pentru a reflecta în linişte asupra visurilor de domnie şi asupra tinereţei vijelioase a lui Vasile Veşivan zis kneaz Stefanovicz[489].

În condiţiunile acestea extrem de critice guvernul ucrainean trebui să evacueze în grabă Camenița, încredințând-o trupelor poloneze pentru a scuti populaţia de teroarea denikinistă, iar instituţiile ucrainene de jaf şi pradă. Guvernul ucrainean şi marele cartier general al lui Petliura se retraseră prin Proskurov şi Staro-Constantinov în Volhinia, pentru ca în înţelegere cu Polonia să poată reface frontul antidenikinist şi antibolşevic. Defecţiunea contingentelor galițiene, cât şi pierderile suferite în luptele continue contra bolșevicilor dela nord şi a denikiniştilor dela sud, slăbiră considerabil autoritatea şi forța de rezistenţă a guvernului ucrainean, a cărui putere era redusă asupra unei mici porţiuni din teritoriul naţional, apărat de un grup redus de armată sub comanda generalului Omelianovici Pavlenko.

Dar nici Denikin n'o brodi mai bine. Hărţuit mereu de bolșevici, el nu dispunea nici de mijloace materiale şi nici de forțe suficiente pentru ca să poată menţine poziţiunile câştigate. Mizeria şi nesiguranța apăsa greu asupra populaţiunii jefuite şi demoralizate. Îndurând şi din partea Denikiniştilor aceleaşi pogromuri, siluiri, jafuri şi încălcări ale drepturilor lor naţionale, Ucrainţii începură să se revolte, să se organizeze în bande, să distrugă căile de comunicaţie şi bazele de rezerve în spatele armatei de ocupație. Situaţia Ucrainei era extrem de grea, găsindu-se între două focuri, unul din partea bolşevicilor, iar altul din partea insurgenților, astfel că ţara ajunse o adevărată ruină. Cât de mult seamănă aceste jalnice stări de lucruri cu vremurile lui Hmelnicki, Doroszenko şi Mazepa! Și apoi să mai zici că istoria nu se repetă.

În vremurile acestea de grea cumpănă pentru poporul ucrainean, „numai mulțumită României şi Poloniei – recunoaşte Matzievici – vecinii noștri cei mai apropiați şi cei mai amenințați de agresiunea rusă şi de imperialism, de orice culoare ar fi el – fie prin invazia lui Denikin, fie prin a bolşevicilor – aceşti doi vecini ni-au ascultat glasul nostru şi ni-au dat un ajutor de care poporul ucrainean nu are să uite niciodată“[490].

La 4 Martie 1920 şefii misiunii ucrainene din Bucureşti, profesorul C. Matzievici şi generalul Ş. Delvig

[488] C. Matzieviei, l. c., pag. 23 urm.
[489] Cfr. Ion I. Nistor, Bucovina şi Arhiducele Wilhelm, l. c., pag. 4 urm.
[490] C. Matzieviei, l. c., pag. 25.

înaintară un lung memoriu guvernului român, cerând între altele „recunoaşterea politică a Republicei Ucrainene şi a guvernului ei naţional precum şi sprijinul tehnic şi instructiv în organizarea armatei naţionale pe teritoriul român, aceasta s'ar putea realiza pe calea unei convenţii speciale cu autorităţile militare din România, în conditiile în care o asemenea convenţie a fost încheiată şi cu Polonia“[491].

Dar înainte de a se cădea de acord asupra unei asemenea convenţii, evenimente grave se petrecură dincolo de Nistru în Ucraina. Bolşevicii înfrânseră rezistenţa ucraineană şi denikinistă. Ei ocupară toată Ucraina, trecură Zbruciul, inundară Polonia cu trupele lor şi ameninţară foarte serios însăşi Varşovia. Era un moment hotărîtor în istoria civilizaţiei europene, ca şi în clipele când oştirile musulmane ameninţau Viena la 1683. Dar precum atunci craiul Ian Sobiecki a salvat civilizaţia creştină, astfel la 1920 mareşalul Iosif Pildsuski a înfrânt cerbicia bolşevică sub zidurile Varşoviei şi a salvat civilizaţia burgheză din Europa. Prin tratatul de pace polono-rus, ce s'a încheiat la Riga în ziua de 18 Martie 1922, Rusia şi Ucraina sovietică recunoscură drepturile de stăpânire ale Poloniei asupra Galiţiei de Est până la Zbrucz, iar consiliul ambasadorilor din Paris, prin hotărîrea sa din 15 Martie 1923, confirmă această dispoziţiune, recepţionându-o în dreptul ginţilor.

Astfel rămaseră şi de astădată străduinţile legitime ale Ucrainţilor pentru libertate şi neatârnare fără nici un rezultat palpabil. Aceasta însă nu înseamnă că problema ucraineană s'a închis pentru totdeauna. Din contra, sângele vărsat pentru realizarea unei cauze drepte nu poate să rămâe fără folos, căci este ştiut că ideile mari nu se înfăptuesc fără jertfe mari şi costisitoare. Poporul român dela Nistru până la Tisa n'a stat niciodată în calea realizării idealului politic şi naţional al vecinilor săi ucraineni de dincolo de Nistru. Dimpotrivă istoria relaţiunilor româno-ucrainene mărturiseşte că Românii în toate vremurile au ajutat şi sprijinit pe Ucrainţi şi sunt gata să o facă aceasta şi în viitor cu aceeaşi dragoste şi cu acelaşi desinteres care i-a caracterizat din timpurile lui Hmelniţcki şi Mazepa până în vremurile de curând trecute ale cneazului Stefanovicz.

Dar asemenea simţiminte de prietenie şi bună vecinătate trebuie să fie împărtăşite şi de poporul ucrainean, fiindcă dragoste cu sila nu se poate. Din nenorocire însă ele nu se manifestă aşa de sincer precum ar dori-o Românii. Preşedintele primei misiuni diplomatice ucrainene în România încheiă la 20 Martie 1920 memoriul său pe care-l prezentase guvernului român cu o frumoasă confesiune de credinţă, zicând:

„Noi suntem încredinţaţi că nobila Românie, mai fericită de cât noi la renaşterea ei naţională şi care ni-a acordat odată concursul ei moral şi tehnic, nu ni va refuza simpatia pentru organizarea unui stat nou vecin, al cărui scop suprem nu este decât renaşierea culturii şi a poporului său precum şi desvoltarea forţelor productive ale ţării“[492].

Dar glasurile acele de prietenie şi recunoştinţă se înăduşe prea adese în izbucnirile de ură şi răzbunare ale celor ce credeau că înfăptuirea Ucrainei Mari trebue să pornească dela Cernăuţi sau Hotin, străvechi târguri moldoveneşti, care n'au avut nici odată „nimic nici în clin nici în mânecă cu Ucraina de Est sau de Vest şi nici cu aspiraţiunile ei politice. Renaşterea politică şi naţională a unui popor nu poate porni, decât dela vatra obârşiei sale, şi aceasta poate fi oriunde între Nistru şi Nipru numai în Moldova nu.

De aceea manifeste ca cel semnat la Viena în Decembrie 1921, în numele delegaţiei bucovinene a consiliului ucrainean poporal, de Ilie Semaka, Agenor Artymowicz şi Dimitrie Kuropathnicki, în care Românii sunt calificaţi drept „venetici, vicleni şi duşmani“, cari ţin Bucovina „încătuşată în lanţurile robiei seculare“, nu pot contribui la stabilirea de raporturi normale între două neamuri care ar trebui mai întâiu să se respecteze reciproc pentru a putea trăi în pace şi bună vecinătate[493]. Izbucniri de patimă şi violenţe de acest gen nu servesc cauza ucraineană în România, ci ele o pot cel mult compromite. Dar nici exagerările statistice ca cele susţinute de S. Volodymyriv în memoriile institutului ucrainean din Berlin, care arată în România o

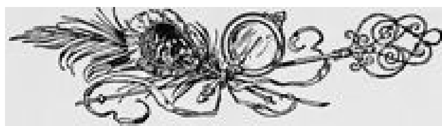
[491] C. Matzieviei, l. c., pag. 53 urm.
[492] C. Matzieviei, l. c., pag. 35 urm.
[493] Ion I. Nistor, Agitaţiile ucrainene, în „Generaţia Unirii”, No. 9, 1929.

populaţie ucraineană de 1.200.000 suflete[494], când numărul Ucrainţilor din România nu atinge nici jumătate din această cifră, nu pot contribui la cimentarea prieteniei româno-ucrainene[495].

Rolul Ucrainţilor români nu poate fi altul decât acela de organ de legătură socială şi culturală între patria lor România şi conaționalii lor dornici de libertate de dincolo de Nistru. Această prietente trebuie cultivată, fiindcă ea li poate fi oricând de mare folos. Dintre statele vecine cu Ucraina, România adăposteşte numărul cel mai mic de Ucrainţi, cari la nevoie ar putea fi schimbaţi contra Românilor Transnistrieni deopotrivă de numeroşi. Ocaziile ciocnirilor de interese politice şi economice sunt reduse la minimul posibil, fiindcă Ucraina are prin Odessa o admirabilă ieşire la mare. Astfel că toate condiţiunile geografice şi economice sunt date pentru o bună vecinătate şi o paşnică vieţuire împreună.

Iar cât priveşte aspiraţiunile politice şi naţionale ale Ucrainţilor, noi nu putem preciza mai bine atitudinea noastră faţă de ele, decât repetând răspunsul, pe care Miron Costin îl dăduse la întrebarea marelui vizir, dacă se bucură sau ba că Turcii au prefăcut Podolia în raia. La această întrebare Miron Costin răspunse că se teme să spună adevărul. Atunci vizirul i-a zis să grăească şi să nu se teamă. Atunci Miron a zis: „Suntem noi Moldovenii bucuroși să se lăţească împărăția turcească în toate părțile cât de mult iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească“. Atunci vezirul i-a zis: „Drept ai grăit“[496].

Nu ne sfiim a rosti şi noi acest adevăr, că suntem bucuroşi ca Ucrainia să ia fiinţă şi să se lăţească în toate părţile cât de mult, dar peste ţara noastră hotărît că nu ne pare bine să se lăţească. Ba mai mult chiar, vom fi gata oricând a ne opune cu toată puterea, când s'ar face o încercare de acest fel.

494 S. Volodymyriv, Die gesamte ukrainische Revölkerung der Welt, în „Zapiski Ukrajanskogo Naukobogo Instituta v Berlini“, t. III, p. 39 urm.

495 Ion I. Nistor, Minoritățile în România în „Generaţia Unirii“, No. 1, p. 6 urm. şi No. 2, p. 3 urm.

496 Ion Neculce, Letopiseți,. II, p. 200–201.

ANEXE

Documentele emise în limba germană sau rusă n-au fost incluse în această prelucrare a scanului.

………………………………………………………………………………………………..

XVIII.

Raportul Regimentului 3 Grăniceri asupra arestării arhiducelui Wlhelm.

5 Iunie 1919.

Comandantul Compăniei 2-a din Reg. 3 Grăniceri, Locot. Bânciulescu, pleacă la 6 dimineata la Cosov (Galiţia) însoțit de Sublocotenentul Theodorescu Mihai, spre a inspecta trupele sale, aflate în sectorul de pază respectiv.

La Cosov, plotenicrul Ciubotaru raportează că e proectată o întrunire la casa comisarului Uhrin cu mai mulţi deputați, între care şi un oarecare Siclesy.

De la persoanele civile, de origine poloneză, primește informațiuni că în comuna Jabia, satul Scheea, la casa preotului Hlibowsky, se află persoane civile şi o doamnă şi că între aceste persoane, ar fi şi Arhiducele Wilhelm de Habsburg, care poartă numele de Vasile Veşivan şi ajutorul său Maiorul Veşirany cu soția sa.

Compania hotărăşte a aresta pe acești suspecți din Jabia, cum de asemenea să aresteze şi persoanele ce vroiau să facă întrunirea la Cosov, între care se aflau: deputatul Siclesy, comisarul Uhrin şi fostul ajutor Sublocot. Apanovici, Comandantul depozitului de muniţii Jabia.

Cu această operație, la Jabia se însărcinează Sublocotenentul Theodorescu Mihai, care pleacă cu un detaşament spre executarea însărcinării.

6 Iunie 1919.

În această zi, la ora 17, detașamentul se înapoiază cu însărcinarea îndeplinită, transportând pe Arhiducele Wilhelm.

7 Iunie 1919.

În ziua de 7 Iunie, Arhiducele este trasportat la Colomea, însoțit de Comandantul compănii, Locot. Bânciulescu.

De la Colomea Arhiducele este adus la Cernăuţi, de unde este apoi transportat la Bucureşti.

Sub pază a fost condus la Colomea, iar de acolo cu un tren special la Cernăuţi, de unde a fost transportat cu celelalte trei persoane la Bucureşti unde au fost predaţi M. C. G.

Arhiducele Wilhelm de Habsburg e în vârstă de 28 de ani şi e vărul fostului împărat al Austriei, Carol.

XIX.

Raport confidențial asupra arestării arhiducelui Wilhelm la Jabie.

Fiind informat că fostul arhiduce Wilhelm de Habsburg Lothringen a fost arestat în ziua de 5 Iunie de către Grăniceri în Pocuţia şi că va fi adus în Cernăuţi, am căutat să aflu amănunte, punându-mă în contact cu d-l Lt.-Colonel Mihail şi Marin Ionescu din Reg. 3 Grăniceri, cari în puţine cuvinte mi-au spus că fostul arhiduce a fost arestat la Jabie de către Grăniceri, fără a-mi putea da alte detalii.

Fostul arhiduce şi însoțitorii săi fiind adus la Cernăuţi de către D-l Căpitan Dinculescu din Grăniceri după ce s'au luat de către Divizia locală toate măsurile de a fi instalat la Hotel Gottlieb din str. Poştei, măsuri la care am fost pornit, am intrat în contact cu susnumitul domn Căpitan, care mi-a dat următoarele informaţiuni: Fiind comandantul zonei în care a fost arestat fostul arhiduce, fusesem încunoştiințat că fostul arhiduce s'ar afla în împrejurimi travestit şi acoperit de către populaţia ucraineană, care îi este foarte devotată.

D-l Căpitan Dinculescu a organizat urmărirea fostului arhiduce ajutat la atingerea scopului şi de Polonezii locali, care și-au oferit serviciile lor.

În ziua de 5 Iunie a dat peste un automobil la marginea şoselei aflate nu departe de localitatea unde a fost prins fostul arhiduce.

Şoferul dupe oarecari ezitaţiuni i-a comunicat D-lui Căpitan că fostul arhiduce lăsându-l cu maşina în şosea, i-a spus că se duce într'o localitate unde are nişte afaceri.

În urma acestora D-l Căpitan a arestat pe şofer, trimiţându-l cu automobilul la Comandament, iar pentru găsirea locului unde s'a ascuns fostul arhiduce, a trimis mai multe echipe. Una din ele, condusă de un domn ofiţer a găsit pe fostul arhiduce şi însoțitorii săi în casa preotului din comuna Jabie, aflată la 40 km depărtare de Colomea, în regiunea Koslovasia, localitate păduroasă.

Au fost arestaţi

1. fostul arhiduce de Habsburg-Lothringen zis Colonel Vasile Vaşevani, zis Kniaz Stefanovicz şi cunoscut sub pseudonimul Cerus Hovska;

2. Adjutantul său, fostul căpitan de artilerie austriac Rubesch von Lariş cu soția sa Eugenia, ucrainean;

3. Poetul popular Petre Sekerek, deputat al radei ucrainene şi

4. fostul Comisar al oraşului Kosov, anume Uhrin, Ucrainean.

Toţi cei de sus au fost aduşi în ziua de 7 Iunie a. c., instalaţi în două camere dela Hotelul sus-arătat şi pus sub strictă supraveghere până a două-zi dimineaţă când au fost permutaţi la Divizie, iar de acolo la 12.20, cu un tren special porniti la Marele Cartier General Bucureşti, Alţi doi din foştii însoțitori ai fostului arhiduce şi anume fostul subofiter Hapanovici şi profesorul Istianovici, un agitator bolșevic, implicat în delapidarea sumei de 500.000 coroane dela Narodnaia Cassa, împreună cu preotul şi alții, au fost reţinuţi arestaţi la Comandament în Colomeia, de unde probabil în urma cercetărilor făcute împreună cu șoferul ar fi fost înaintați la Marele Cartier Cieneral.

De reţinut este că fostul arhiduce se bucură de o mare popularitate la Ucraineni şi împreună cu Koko Vasilco şi alţii, ce lucrează înverşunat pentru realizarea aspiraţiunilor iridentei ucrainene în toate ținuturile unde sunt Ucraineni, Guvernul autorizând pe arhiducele Wilhelm-Habsburg şi pe însoțitorii săi să plece la Kameneţ Podolski prin Hotin sau Ataki s'a hotărit trimiterea prin Cernăuţi sub excorta comisarului Hârlescu.

Sunteţi rugaţi ca împreună cu Comandamenţul Div. respectivă să daţi tot Concursul necesar pentru transportul la frontieră şi trecerea peste Graniţă, trimițându-l complect fără cheltueli şi necesitate.

XX

Raport asupra călătoriei arhiducelui Wilhelm dela Cernăuţi la Larga.

Conform delegaţiei D-voastră de a conduce dela Cernăuţi până la staţia Larga pe Colonelul Vasil Vichiani (arhiducele Wilhelm de Habsburg) împreună cu suita sa care a venit de la Bucureşți însoţit de comisarul special de siguranţă Constanţin Hârlescu, am onoare a vă raporta următoarele;

Din gara Cernăuţi am plecat în ziua de 7 Septemvrie, ora 13.30 și am ajuns la gara Larga la ora 19, unde eram aşteptaţi de locotenentul Nichita din Regimentul 29 Infanterie ca delegat al Diviziei 8-a şi care ne-a spus că are ordin să ne însoţească până la punctul după Nistru Vornoviţa legat cu cale ferată cu Larga, atunci am plecat cu trenul spre acel punct acolo însă nu am găsit punct de trecere format și peste Nistru şi Craina nu se aflã un sat sau vreo autoritaţe legală căreia să-i putem încredinţa persoanele escortate că în urma înţelegerii luate intre noi trei adică Locot. Nichita, Comisar Hârlescu şi a subsemnatului am hotărât ca să venim din nou la gara Larga şi a doua zi ca să conducem pe Colonel cu suita sa la punctul Ataki-Soroca, legat cu cale ferată şi care se află în fața oraşului Ucrainean Mogilev.

La ora 3 în ziua de 8 Septemvrie 1919, am plecat cu trenul din Larga şi la ora 9 am ajuns la Ataki şi după ce am anunțat pe Căpitanul Ucrainean al punctului Mogilev care a venit cu bărcile necesare la Altai am predat după cum se vede din alăturatul proces verbal persoanele care ne erau încredințate.

Țin să adaog că în timpul cât am stat în contact cu arhiducele s'au arătat foarte mulțumit de modul cum a fost tratat de autoritățile române în timpul cât a stat în România mulţumindu-ne până la ora de despărţire

şi autorizându-ne a transmite mulţumirile sale autorităţilor noastre superioare.

Anexez şi o notă de conversaţie ce a avut loc în timpul conducerii între agentul însoţitor şi arhiducele.

Cernăuţi, la 10 Septemvrie 1919.

XXI.

Procesul verbal de trecere peste frontieră a arhiducelui Wilhelm.

Astăzi 5 Septemvrie 1919.

Noi, Constantin Hârlescu, comisar special în Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei generale din Ministerul de Interne, Alexandru C. Panaitescu, subşef de Serviciu special de Siguranţă dela Subinspectoratul General de Siguranţă din Bucovina şi Anghel I. Tătăranu, subcomisar cl. I în Poliţia punctului Ataki-Soroca.

În conformitate cu ordinul marelui Cartier General Nr... din Septemvrie 1919 şi în baza delegaţiei Domnului Director al Poliţiei şi Siguranţei Generale de a trece peste fronticră persoane notate mai jos.

Constatăm că astăzi, ora 10, s'a trecut prin punctul Ataki-Soroca, predându-se autorităţilor militare ucrainene pe următorii:

D-nii 1. Coloanel Vasile Veşivany, Arhiducele Wilhelm de Habsburg.

D-nii 2. Căpitan Eduard Saubichi Lariemko;

3. Locotenent Nicolae Angrine Besgrichi, toţi din armată;

4. Petre Chatitschike Danicof, deputat în rada Ucraineană;

5. D-na Eugenia Lariemko, soţia căpitatului Lariemko.

Drept care am închiat prezentul proces-verbal în triplu exemplar.

Comisar special

(ss) Hârlescu

Subşef de serviciu special de Siguranţă:

(ss) Panaitescu

Subcomisar cl, I-a

(ss) Tătăranu

XXII.

Conversaţia arhiducele Wilhelm cu însoțitorul său asupra problemelor de actualitate.

Foarte bine dispus chiar după o noapte de nesomn şi oboseala drumului dela Bucureşti la Cernăuţi, în condiţiunile în care le-a făcut Colonelul Vasyl Veşivany (Arhiducele Wilhelm de Habsburg) a arătat toată bună voința sa în conversaţia ce am avut dela Cernăuţi până la Ataki, punctul pe unde a fost trecut în Ucraina.

Întrebând cu ce impresie pleacă din România, Colonelul Vasyl Veşivany (Arhiducele Wilhelm de Habsburg) mi-a răspuns foarte stabil şi cu multă bună voinţă, exprimându-şi mulţumirea sa pentru felul cum a fost tratat tot timpul şederei sale în Regat. – Continuă apoi spunând că în Ucraina este foarte puţin cunoscută simpatia de care se bucură în ţara Românească şi mergând direct la Camenița Podolski, la Marele Quartier Ucrainean, va expune Generalului Petliura observaţiunile sale din foloasele ce le ar trage Ucraina fiind în legătură cu România. Ajutorul de muniție ce România a făcut Ucrainei precum şi viitoarele ajutoare ce vor urma să vie din România după spusele d-lui prim-ministru Brătianu, vor face ca legăturile dintre România şi Ucraina să fie din cele mai solide la care dacă ar participa şi Polonia ar face un zid de nepătruns contra spiritelor resvrătite ce există în Rusia de Est.

Expunându-şi apoi vederile sale asupra stărei de spirit din Rusia spune că după părerea sa acum este începutul sfârșitului Bolşevismului, şi al aventurierilor evrei Lenin şi Trotzki, cari pentru profitele lor financiare ce pot avea din starea de dezorganizare a Rusiei caută ca prin orice mijloc să menţie starea actuală de este posibil întinderea microbului bolşevic chiar în vestul Europei pentru care avusese astfel ca agent de propagandă pe Bella Kuhn în Ungaria, care săptămânal făcea naveta între Budapesta şi Moscova cu aero-

planul. Şi chiar Lenin în ultimul timp a mers la Budapesta pentru întărirea lucrărilor bolşevice dintre Ungaria şi Rusia.

Situaţia Colonelului Vasyl Veşivany (Arhiducele Wilhelm de Habsburg) o datoreşte în special, spune domnia sa unei convorbiri ce a avut cu primul ministru austro-ungar în timpul războiului mondial şi căruia expunându-şi vederile sale asupra situațiunei Austriei adaugând că nu va mai putea continua cu oprimarea diferitelor națiuni care formează conglomeratul austro-ungar, a avut ca urmare că a doua zi un comunicat de primul ministru, să-l dea drept revoluţionar şi tulburător al liniştei statului. Fiind foarte democrat şi cunoscând în deajuns poporul ucrainean luptând mult pentru cauza ucraineană l-a găsit ca loc de refugiu şi ca loc de unde putea să-şi desvolte sentimentele sale democratice, şi unde a fost primit cu gradul de colonel în armata ucraineană, pe când în Austria fusese numai căpitan.

Întrebând apoi dacă în timpul şederei sale în România a avut vreo întrevedere cu cineva din Familia Regală, mi-a răspuns că nu însă a scris o scrisoare Alteţei Sale Regale Principele Carol a cărui sentimente le cunoaşte ca fiind democratice având aceleaşi vederi ca ale sale.

Îşi arată multă admiraţie pentru soldatul român, graţie căruia ordinea în Orientul Europei va fi restabilită asigurând că greutăţile ce ni se fac la Conferința de pace vor avea un sfârşit înpăciuitor în favoarea noastră.

Restul discuţiunilor ce am avut cu Domnia-Sa a fost asupra voiajurilor ce le-a făcut în Italia, America de Sud şi Africa, istorisindu-mi cu foarte multă bunăvoință peripeţiile călătoriilor.

La despărţire a mulţumit tuturor persoanelor de faţă pentru deosebita atenţiune ce i s'a arătat în tot timpul şederei sale în Regat cum şi persoanelor ce l-au însoţit pentru străduința ce au pus pentru a-i face călătoria mai agreabilă. Termină spunând că la restabilirea liniştei va mai veni încă odată în ţară pentru a merge şi la Mănăstirea Călduraşani unde a fost găzduit şi de unde are amintiri frumoase.

Pentru conformitate
Eugenie Cordaş

XXIII.

Raport despre trecerea arhiducelui prin România.

Wilhelm de Habsburg împreună cu Petrusievici, fostul dictator al populației ucrainene şi 61 militarii cu familile lor refugiați din Kameneţ-Podolski, expediați cu drumul de fier de Divizia 8-a la Marele Cartier General.

